

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

Promocijas darbs
filoloģijas doktora grāda iegūšanai
valodniecības zinātņu nozares
latviešu diahroniskās valodniecības apakšnozarē

NOMINĀLĀ VĀRDDARINĀŠANA
GEORGA MANCEĻA DARBOS

Autore: *Mg. philol.* **Anna Frīdenberga**

Zinātniskais vadītājs: *Dr. habil. philol. prof.* **Pēteris Vanags**

Rīga 2016

Anotācija

Promocijas darbā “Nominālā vārddarināšana Georga Manceļa darbos” pētīti substantīvu un adjektīvu sufiksālie atvasinājumi G. Manceļa darbos, kas ir nozīmīgs latviešu rakstu valodas sākotnes materiāls, uz kura pamata veidojas priekšstats par vārddarināšanas sistēmu latviešu valodā 17. gadsimta pirmajā pusē.

Teorētiskajā daļā sniegts pārskats par vārddarināšanas aprakstu latviešu valodniecības vēsturē, kā arī aplūkotas galvenās pieejas vārddarināšanas analīzei dažādās lingvistiskajās skolās. Praktiskajā daļā apzināti nominālās vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi G. Manceļa darbos. Galvenā uzmanība pievērsta substantīvu sufiksālajiem atvasinājumiem, kas aplūkoti pēc piederības vārddarināšanas kategorijām. Raksturoti substantīvu un adjektīvu sufiksālo atvasinājumu kvantitatīvie rādītāji.

Biežāk sastopamo sufiksālo substantīvu grupas salīdzinātas ar attiecīgajiem atvasinājumiem līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā.

Atslēgas vārdi: nominālā vārddarināšana, vārddarināšanas kategorija, sufiksālie atvasinājumi

Abstract

In the doctoral thesis “Nominal Word-Formation in the Works of G. Mancelius” suffixal derivatives of nouns and adjectives in the works of G. Mancelius are studied, it is a significant material of written Latvian at its beginning, on the basis of which a view on Latvian word-formation in the first half of 17th century could be made.

In the theoretical part an overview of word-formation description in the history of Latvian linguistics, as well as the main approaches of the word-formation analysis in different linguistic schools are given. In the practical part nominal word-formation patterns and means in the works of G. Mancelius are studied. Main attention is paid to the suffixal derivatives of nouns belonging to different word-formation categories. Quantitative indices of the suffixal derivatives of nouns and adjectives are characterized.

Most frequent groups of suffixal nouns are compared with respective derivatives in the balanced modern Latvian text corpus.

Keywords: nominal word-formation, word-formation category, suffixal derivatives

Satura rādītājs

Ievads	4
1. Vārddarināšanas pētījumi Latvijā un pasaulē	12
1.1. Vārddarināšana latviešu valodniecības vēsturē	12
1.2. Svarīgākās pieejas vārddarināšanas pētījumos	32
2. Vārddarināšanas teorija un analīzes principi	38
2.1. Vārddarināšana kā nominācijas akts	38
2.2. Vārddarināšanas analīzes galvenie aspekti	40
2.3. Substantīvu un adjektīvu vārddarināšanas kategorijas	48
2.4. Produktivitātes jēdziens	54
3. Nominālās vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi G. Manceļa darbos	65
3.1. Substantīvu sufiksālā derivācija	67
3.1.1. Īpašību nosaukumi jeb denominālie abstraktie substantīvi	68
3.1.1.1. Atvasinājumi ar <i>-ība</i>	69
3.1.1.2. Atvasinājumi ar <i>-ums</i>	78
3.1.2. Darbību nosaukumi jeb deverbālie abstraktie substantīvi	83
3.1.2.1. Darbību nosaukumi ar <i>-šana</i>	83
3.1.2.2. Darbību nosaukumi ar <i>-ums</i>	99
3.1.2.3. Darbību nosaukumi ar <i>-ība</i>	103
3.1.3. Darītājbārdu vārddarināšanas kategorija	107
3.1.4. Deminutīvu vārddarināšanas kategorija	118
3.1.5. Īpašības nesēju nosaukumi ar <i>-nieks</i>	132
3.1.6. Atvasinājumi ar <i>-kl-</i> un tā variantiem, konsonantiskie piedēkļi	143
3.1.7. Citas sufiksālo substantīvu grupas	152
3.2. Adjektīvu sufiksālā derivācija	163
3.3. Prefiksālā derivācija	180
4. Sufiksālo substantīvu salīdzinājums G. Manceļa darbos un mūsdienu korpusā	189
4.1. Atvasinājumu kvantitatīvo rādītāju salīdzinājums	189
4.2. Atvasinājumu ar <i>-ība</i> un <i>-ums</i> produktivitātes salīdzinājums	194
Nobeigums un secinājumi	198
Tēzes	205
Avoti	206
Literatūra	207
Pielikumi	218

Ievads

Vārddarināšanas teorija valodniecībā veidojas tikai 20. gadsimtā, kad valodu sāk pētīt kā sistēmu un vārddarināšanu norobežo par patstāvīgu valodniecības nozari. Spēcīgs impulss vārddarināšanas teorijas un prakses attīstībai Latvijā ir 20. gadsimta 60. gadu pētījumi Eiropas valodniecībā (piemēram, čehu valodnieka Miloša Dokulila (*Miloš Dokulil*) darbi). Latviešu valodniecībā vārddarināšanas teorijas izveidē visvairāk paveikusi Emīlija Soida, lietuviešu valodniecībā vārddarināšanas teorijā nozīmīgu ieguldījumu devis Vincs Urbutis.

20. gadsimta beigās vārddarināšanas teorija attīstās ļoti intensīvi, savākts ievērojams materiāla apjoms gan par vispārīgiem, gan par konkrētiem vārddarināšanas sistēmas jautājumiem. Zināmā mērā pētījumu virzienu ietekmē arī korpuslingvistikas attīstība.

Tēmas raksturojums. Latviešu valodniecībā galvenokārt uzmanība tikusi pievērsta mūsdienu valodas vārddarināšanas sistēmai – vārddarināšanas materiāla sinhroniskai analīzei. Vēsturiskā aspektā – latviešu valodas vārddarināšanas sistēmas attīstību ilgākā laika periodā savā fundamentālajā darbā “Latviešu valodas gramatika” aprakstījis Jānis Endzelīns (Endzelīns 1951). Citi darbi ir veltīti vai nu vienam konkrētam avotam (Daina Zemzare (Zemzare 1961), Valentīna Skujiņa – G. Manceļa vārdnīcai “Lettus” (Skujiņa 2006)), vai arī kādam atsevišķam aspektam (Aina Blinkena – adjektīvu darināšanas vēsturei (Blinkena 1972, 1984, 2002); Kornēlija Pokrotiece – substantīvu darināšanai ar konsonantiskajiem piedēkļiem (Pokrotiece 1984, 2002); Maija Baltiņa – deverbālo substantīvu sufiksācijai (Baltiņa 1975, 1976a; Baltynja 1979) u. c.). Vārddarināšanas sistēma latviešu rakstu valodas agrīnajā periodā nav pietiekami izpētīta.

Georga Manceļa (1593–1654) darbi ir nozīmīgs 17. gadsimta rakstu valodas materiāls. Viņu dēvē par latviešu rakstu valodas tradīcijas iedibinātāju (Augstkalns 1931, 178; Birkerts 1927, 83), 1631. gadu, kad iznāk G. Manceļa “Lettisch Vade mecum”, uzskata par laiku, no kura skaitāma tagadējā latviešu rakstu valoda (Augstkalns 1930b, 96). G. Mancelis bija pirmais, kurš mēģināja normalizēt latviešu rakstu valodu, izstrādāja rakstības sistēmu, kas bija konsekventāka nekā iepriekš un precīzāk atbilda latviešu valodas fonoloģijas sistēmai (Vanags 2008, 188). Viņa iedibinātie ortogrāfijas principi latviešu valodā pastāvēja vairāk nekā 200 gadus. G. Manceļa darbi veido ievērojamu tekstu kopumu, tie ir tapuši apmēram 20 gadu ilgā periodā, līdz ar to, balstoties uz šī materiāla, var spriest par latviešu valodas vārddarināšanas sistēmu 17. gadsimta pirmajā pusē.

G. Manceļa darbību var iedalīt vairākos posmos. Pirmkārt, viņš pārlabo un papildina pirmo latviešu luterāņu rokasgrāmatu, ko 1631. gadā izdod ar nosaukumu "Lettisch Vade mecum", tajā ietilpst evaņģēliji un epistulas, Jeruzalemes izpostīšanas stāsts, katehisms "Der kleine Catechismus", dziesmu grāmata "Lettische geistliche Lieder vnd Psalmen", kā arī "Zīraka gudrības grāmata" no Vecās Derības – "Das Haus=, Zucht= vnd Lehrbuch Jesu Syrachs", ko tulkojis G. Mancelis pats. Ar 1637. gadu datētas Manceļa tulkotās "Zālamana pamācības" – "Die Sprüche Salomonis", kas izdotas kopā ar vārdnīcu 1638. gadā. Otrkārt, G. Mancelis sastāda un izdod pirmo latviešu valodas vārdnīcu "Lettus", kas ir arī pirmā laicīga satura grāmata latviešu valodā. Tā ir vācu-latviešu valodas vārdnīca ar apmēram 6000 vārdi, vienlaikus iznāk vārdnīcas otrā daļa "Phraseologia Lettica", kurā ietilpst arī sarunu piemēri – t. s. "Desmit sarunas". Treškārt, G. Manceļa nozīmīgākais darbs, ko viņš rakstījis daudzus gadus, ir sprediķu grāmata trijās daļās "Lang=gewünschte Lettische Postill", ar visai ievērojamu apjomu – ap 1200 lapaspusē, kas iznāk 1654. gadā. Kaut arī sprediķu grāmata pieskaitāma pie reliģiskiem tekstiem, tās tematikas spektrs ir daudz plašāks – grāmatā ir arī kultūrvēsturiskas ainas, dati par Latvijas vēsturi (Dunsdorfs 1962). Turklāt pirmo reizi parādās lielā mērā oriģināls teksts – t. i., tāds, kas nav tulkojums. Manceļa sprediķu grāmata jūtami ietekmējusi turpmāko latviešu rakstniecības stilu.

Pētījuma avots ir visi minētie G. Manceļa darbi. Šobrīd tie visi ir pieejami latviešu valodas seno tekstu korpusā (<http://www.korpuss.lv/senie>), kas dod iespēju ekscerpēt un analizēt apjomīgu materiāla daudzumu.

Pētījuma objekts ir nominālie sufiksālie atvasinājumi (substantīvi un adjektīvi).

Latviešu valodā nozīmīgu vietu ieņem tieši sufiksālā vārddarināšana, tāpēc pētījumā galvenā uzmanība pievērsta ar piedēkļiem atvasinātiem vārdiem, kaut gan daudzos gadījumos dažādi vārddarināšanas paņēmieni ir savā starpā cieši saistīti. Pētījumā ir iekļauti arī salikto atvasinājumi – salikteni, kuriem viens no komponentiem ir atvasināts ar piedēkli. Vārddarināšanas apraksts koncentrējas uz galvenajām nomenu vārdšķirām – substantīviem un adjektīviem. Skaitļa vārdi (tāpat kā vietniekvārdi) ir noslēgta vārdšķira, tāpēc tiem nerodas jauni darinājumi, turklāt to vārddarināšana ir individualizēta. Jāpiezīmē, ka substantīvi un adjektīvi ir aplūkojami kopā, jo nereti runā par nomenu (substantīvu un adjektīvu) sākotnēju sinkrētismu. Piemēram, J. Endzelīns raksta, ka baltu un slāvu valodās adjektīvi un substantīvi sākotnēji veidojuši vienotu nomenu klasi (Endzelīns 1948, 144). Arī senajos tekstos vārdšķiru robežas dažreiz nav stingri iezīmētas.

Pētījuma mērķis: analizēt nominālo darinājumu modeļus – substantīvu un adjektīvu sufiksālos atvasinājumus – Georga Manceļa darbos. Balstoties uz šī materiāla, izdarīt secinājumus par latviešu valodas vārddarināšanas sistēmu 17. gadsimta pirmajā pusē. Līdz ar to izvirzīti vairāki **pētījuma uzdevumi:**

- 1) aplūkot galvenās pieejas vārddarināšanas analīzei dažādās lingvistiskajās skolās;
- 2) apzināt nominālās vārddarināšanas paņēmienus un vārddarināšanas līdzekļu inventāru G. Manceļa darbos;
- 3) ekscerpēt substantīvu un adjektīvu sufiksālos atvasinājumus no G. Manceļa darbiem, analizējot to formu un nozīmi; sagrupēt ekscerpēto materiālu pēc motivācijas attieksmēm, izmantotajiem modeļiem, piederības vārddarināšanas kategorijām;
- 4) veikt materiāla kvantitatīvo analīzi, nosakot atvasinājumu un vārdlietojumu skaitu; noteikt biežāk lietoto sufiksālo substantīvu un adjektīvu grupas;
- 5) analizēt sufiksālo atvasinājumu lietojumu dažādos G. Manceļa darbos, dažādu vārddarināšanas kategoriju atvasinājumu lietojumu senajos tekstos;
- 6) veikt salīdzinājumu ar mūsdienu latviešu valodas vārddarināšanas sistēmu, izmantojot mūsdienu tekstu korpusu.

Pats galvenais ir apzināt G. Manceļa darbos sastopamo afiksu inventāru un sistematizēt to, raksturot atvasinājumu kvantitatīvos rādītājus, jo, tikai balstoties uz konkrētiem datiem, var veikt tālākus pētījumus, izdarīt secinājumus, piemēram, par pārmaiņām vārddarināšanas modeļu izmantošanā.

Pētījuma aktualitāte un novitāte. Vārddarināšanas sistēma latviešu rakstu valodas agrīnajā periodā līdz šim nav pietiekami pētīta. Šādu pētījumu dara iespējamu arī izveidotais seno tekstu korpus un tā izmantošana.

Pirmo reizi pētījumā ir aplūkots viss Georga Manceļa darbu korpus, konstatēti tajā izmantotie vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi. G. Manceļa darbu korpusā noteikti kvantitatīvie rādītāji, pēc kuriem var spriest par vārddarināšanas līdzekļu lietojumu 17. gadsimta rakstu valodā.

Pētījuma metodes. Darbā izmantotas vairākas pētījuma metodes. Sākotnēji materiāla analīzei izmantota filoloģiskā metode. Veikta tekstu analīze, rakstības interpretācija, salīdzinājums ar citu periodu tekstiem, ņemts vērā laikmeta kultūrvēsturiskais konteksts.

Pētījumā izmantota deskriptīvā metode, materiāls analizēts gan no sinhroniskā, gan arī no diahroniskā viedokļa. Pētījums ir sinhronisks 17. gadsimta ietvaros, bet diahronisks – salīdzinošā aspektā.

Promocijas darbā izmantota arī salīdzināmi vēsturiskā metode. Pētījuma gaitā īpaša uzmanība pievērsta paralēlēm ar vārddarināšanas līdzekļiem, vārddarināšanas kategorijām lietuviešu valodā, izmantots arī lietuviešu valodas materiāls. Izmantoti vārddarināšanas un etimoloģiskās analīzes principi.

Darbā izmantota kvantitatīvā metode, veikta ekscerpētā materiāla kvantitatīvā analīze – darinājumi raksturoti pēc vairākiem kvantitatīvajiem rādītājiem.

Ekscerpējot materiālus no tekstu korpusa, izmantoti meklēšanas rīki, tomēr, lai atlasītu atvasinājumus ar konkrēto piedēkli, kas tālāk tiek analizēti, iegūtais vārdu saraksts ir jāapstrādā, piemēram, lai izvairītos no vārdiem ar kvazimorfēmām utt. Izmantot korpusa meklēšanas rīkus palīdz tas, ka G. Manceļa rakstība, salīdzinot ar 16. gadsimta beigu tekstiem, ir daudz maz konsekventa, tomēr gadās arī nekoncekvences, varianti vai kļūdas, bet tās minimāli ietekmē kopējo vārdlietojumu skaitu. Tomēr jāpārbauda arī visi iespējamie ortogrāfijas varianti, lai kādu atvasinājumu nepalaistu garām.

Piemēri promocijas darba tekstā ir doti mūsdienu transkripcijā, bet citāti no G. Manceļa darbiem ņemti no seno tekstu korpusa, kur senajos tekstos fraktūras rakstu zīmes aizvietotas ar antīkvas burtiem.

Svarīgi ir pēc iespējas precīzi definēt kritērijus, pēc kuriem vārdi tiek iekļauti analizējamo atvasinājumu sarakstā.

Nozīmīgs izejas punkts gan deskriptīvi, gan vēsturiski orientētiem vārddarināšanas pētījumiem ir tāda vārddarināšanas analīzes kategorija kā motivācija. Tā ir galvenā sekundāru vārdu pazīme. Otra svarīga darinājumu pamatpazīme ir to struktūras derivatīvā dalāmība. Bieži vien vārds funkcionēdams zaudē strukturālo dalāmību morfēmās. Pāreja no nozīmes, kas izriet no vārda uzbūves, uz tā saucamo kodēto (tradicionālo) nozīmi ir leksikalizācija. Ja vārds ir leksikalizējies, tā nozīme nav izsecināma no sastāvdaļām, sākotnējā motivācija ir rekonstruējama tikai tad, ja ir zināma šī vārda etimoloģija. No vārddarināšanas viedokļa vārdi pāriet no sekundāro vārdu grupas primāro vārdu grupā un nav analizējami. Zūd vai mainās semantiskās attiecības starp sākotnējo motivētāju un derivātu vai arī motivētājvārds vairs nav restaurējams. Tad vārda morfēmisko un derivatīvo struktūru var noteikt, nosakot vārda piederību tam vai citam derivatīvajam modelim, tipam, pēc analogijas ar atbilstošiem atvasinājumiem. Piemēram, vārdā *āb-ol-s* piedēkli *-ol-* var noteikt, salīdzinot ar atvasinājumu *veid-ol-s*, bet sakni – salīdzinot ar tās pašas saknes vārdu *āb-el-e* (LVG 2013, 191).

Jebkura parādība pirmām kārtām tiek aplūkota no mūsdienu viedokļa, vadoties pēc mūsdienu valodas izpratnes. Pētījumā aplūkoti darinājumi, kuri tiek uzskatīti par

sekundāriem no mūsdienu valodas lietotāja viedokļa. Daudzi vārdi, kas vēsturiski ir atvasinājumi, tiek uzskatīti par pirmatnīgiem, nereti no sinhronijas viedokļa ir grūtības noteikt, ko uzskatīt par motivētārvārdu un ko par atvasinājumu. Dažreiz noteikt to, vai vārds ir atvasināts, palīdz tā motivētārvārda lietojums tekstā. Šajā ziņā ļoti noderīga ir vārdnīca "Lettus", kā arī G. Manceļa paša dažas valodnieciskās piezīmes. Vārdu etimoloģija tiek izmantota, lai skaidrotu darinājumu rašanos. Tomēr padziļināta vēsturiskās attīstības atšķetināšana, kas, protams, ir noderīga etimoloģijas pētījumiem, nav lietderīga vārddarināšanas sistēmas aprakstam, ja valodas lietotājam nerodas asociācijas, kas saistītu darinājumu ar vārdu, kurš ir tā pamatā.

Vārddarināšanas sistēmas aprakstam izmantota gan onomasioloģiskā, gan semasioloģiskā pieeja. Onomasioloģiskās teorijas sākumpunkts ir valodas runātāju kopiena un tās lingvistiskā nepieciešamība nosaukt kādu ekstralingvistiskās realitātes objektu, tā pēta nominācijas procesu un to, kāda onomasioloģiskā struktūra tiks izmantota nominācijas aktā (Dokulil 1962; Štekauer 2005b). Tomēr, lai konstatētu šādas loģiski semantiskās struktūras, kas ir potenciāli universālas, nepieciešams priekšnoteikums ir valodas sistēmiski semasioloģiskā analīze un attiecīgo rezultātu apstrāde.

Pētījumam galvenokārt izvēlēti tie piedēkļi, kas veido formas un nozīmes ziņā vairāk vai mazāk viendabīgas grupas, lai gan aprakstā iekļauti arī citi, atsevišķi darinājumi. Analizējamo atvasinājumu atlasē ievērots arī motivācijas princips, tomēr darinājumu sarakstā iekļauti arī tādi vārdi kā *brīnums* (no adjektīva **brīns* 'spožs, žilbinošs'), *mirklis* – no zuduša verba **mirkt* 'aizvērt acis, vienu reizi pamirkšķināt', arī adjektīvs *remdens* no **remds*. Motivētārvārdi vairs neeksistē valodā, tomēr šie vārdi tiek uztverti kā sekundāri pēc analogijas ar citiem attiecīgā modeļa vārdiem, kaut arī motivētārvārds vairs netiek lietots.

Vārddarināšanas analīzē netiek iekļauti vārdi, kuros piedēklis nav funkcionējis kā vārddarināšanas formants, bet aizgūts kopā ar vārdu, un notikusi aizgūto elementu reinterpretācija, tos pielāgojot latviešu valodas vārddarināšanas sistēmai, piemēram, vārdos *koniņš*, *zieģelis* u. c. Tās ir t. s. kvazimorfēmas, kas nav vienādojamas ar mantotiem afiksiem.

Svarīga nozīme iegūto rezultātu analīzē ir arī dažādo avotu salīdzinājumam, piemēram, G. Manceļa agrīnajiem darbiem, kas ir tulkojumi, un viņa literārajam sacerējumam – sprediķu grāmatai.

Ņemot vērā pieredzi, kādi avoti tiek izmantoti citu valodu vārddarināšanas sistēmas pētījumos, var rasties jautājums, cik precīzi minētie pētījuma avoti atspoguļo latviešu

valodas vārddarināšanas sistēmu rakstu valodas pirmsākumos. Domājams, tas, ka šie avoti ir tik dažādi, vērtējams pozitīvi, jo šādi paveras plašāks skats uz darinājumu klāstu. Mūsdienās daudzi autori izsaka iebildumus pret to, ka vārdnīcas izmanto kā vienīgo avotu kādas valodas vārddarināšanas sistēmas pētījumiem (Bauer 2003, 160), tāpēc pētījumos parasti apvieno tekstu korpusa un vārdnīcas datus. Ja mēģinātu aprakstīt latviešu valodas darinājumus, piemēram, izmantojot tikai “Latviešu valodas vārdnīcu” (2006), šajā aprakstā nebūtu lielas daļas potenciālo darinājumu – atvasinājumu ar *-šana*, daudzu deminutīvu ar *-iņ-*, *-īt-*, arī prefiksālo darinājumu ar *ne-*. Līdz ar to neparādītos daudzi produktīvi vārddarināšanas modeļi. Par vārddarināšanas un leksikogrāfijas saskares problēmām ir rakstījuši daudzi autori. Pastāv viedoklis, ka vārdnīcā nav iespējams iekļaut pilnīgi visus valodas vārdus, bet to var kompensēt, iekļaujot tajā attiecīgās valodas vārddarināšanas principu aprakstu. Uzskata, ka vārdnīcas vērtību nosaka tas, kādā mērā tā atklāj lasītājam pieeju vārdnīcā neiekļautajiem valodas vārdiem (Stepanova, Fljajšer 1984, 246).

Runājot par G. Manceli, diemžēl grūti spriest par to, kāda bijusi vārdnīcas “Lettus” sastādīšanas gaita, kā viņš atlasījis tai vārdus. Turklāt jāņem vērā, ka tas ir pirmais (saglabājies) latviešu leksikogrāfiskais darbs. Par vārdnīcas veidošanu zināms ļoti maz. Daina Zemzare, kas devusi G. Manceļa vārdnīcas plašāku raksturojumu, norāda, ka vārdnīcu G. Mancelis sastādījis 17. gadsimta 30. gados, strādājot Tērbatas universitātē par profesoru (Zemzare 1961, 11).

G. Mancelis pats vārdnīcas ievadā raksta – viņš saprotot, ka viss vārdnīcā nav ideāli (rakstības ziņā u. tml.), bet centīšoties šos trūkumus labot, rakstot “Postillu” – sprediķu grāmatu.

Vārdnīcā “Lettus” ir ļoti daudz tādas leksikas, kādas nav reliģiskajos tekstos, iespējams, ka tajā ir vairāk runātā valodā noklausītu vārdu (it īpaši vārdnīcas otrajā daļā “Phraseologia Lettica” un tās pielikumā – sarunās), līdz ar to vārdnīca kā avots ir ļoti svarīga. Savukārt tikai pēc vārdnīcas nereti ir pagrūti saprast dažu atvasinājumu nozīmes. Kaut arī, protams, palīdz tas, ka ir ekvivalents vācu valodā, dažreiz arī latviešu vārdam atbilst vairāki vārdi vācu valodā. Tomēr bez konteksta vārda lietojums bieži vien nav skaidrs vai pat dažkārt – konversijas gadījumā – grūti noteikt vārdšķiru. Tāpēc ļoti noder vārdu lietojums tekstos, kur gan, protams, neparādās visi vārdnīcā minētie vārdi. Tas zināmā mērā saistīts ar šo tekstu specifiku. Reliģiskajos tekstos ir daudz substantīvu – abstraktu jēdzienu, savukārt adjektīvi, piemēram, atvasinājumi ar *-īg-*, daudzviet izmantoti kā raksturošanas un tēlainības līdzekļi. Toties tekstos mazāk konkrētām jomām raksturīgu substantīvu, kas minēti, piemēram, vārdnīcas daļā “Phraseologia Lettica”. Arī G. Manceļa

lielākajā darbā – sprediķu grāmatā – lielā mērā raksturīga tautā noklausīta leksika, savukārt patētiskais stils ir tā laika pazīme Rietumeiropas literatūrā (Birkerts 1927, 80). Jānis Krēsliņš uzskata, ka G. Mancelim bijuši labi zināmi reliģiskās retorikas paņēmieni. G. Manceļa sprediķu valoda, kā tas ir arī norādīts 17. gadsimta luterāņu traktātu par sprediķošanu valodas lietojuma vadlīnijās, balstās uz Sv. Augustīna raksturoto t. s. augsto stilu. G. Manceļa sprediķu grāmata ir lielisks 17. gadsimta sākuma luterāņu reliģiskās retorikas paraugs (Krēsliņš 1992, 215). Sprediķu valoda ir neparasti tēlaina, var runāt par īpašu teksta dramaturģiju (Baltiņa 1994, 57). Viņam tiek piedēvēta gara radniecība ar Luteru, oratora dāvanas un plastiski gleznains stils (Endzelīne 1927, 6). No visiem G. Manceļa darbiem sprediķu grāmatā ir visvairāk oriģinālu domu, kas nav tulkojumi. Pēteris Šmits raksta: “Lai arī Glikā valoda ir daudz vairāk uz gramatikas dibināta, tomēr tautas runu nereti pie Manceļa var labāki cauri dzirdēt.” (Šmits 1896, 818) Ludis Bērziņš min tautā lietoto tipisko izteicienu – sakāmvārdu vai parunu veidā – bagātīgo lietojumu G. Manceļa tekstos (Bērziņš 1944, 10). Savukārt Ernests Blese uzsver Manceļa dāvanas valodas jaunradīšanas un stilistiskās jaunizveidošanas ziņā (Blese 1932, 378).

G. Manceļa reliģiskie darbi kopā ir pietiekami liels tekstu korpuss (vairāk nekā 400 000 vārdlietojumu), lai varētu noteikt atvasinājumu kvantitatīvos rādītājus, spriest par piedēkļu lietojuma īpatsvaru.

Biežāk sastopamie substantīvu sufiksālie atvasinājumi G. Manceļa tekstos darbā salīdzināti ar mūsdienu latviešu valodas materiālu. Salīdzinājumam izmantots līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss, meklēšanai izmantojot pārlūkprogrammu “Bonito”.

Promocijas darba **struktūru** veido četras nodaļas. Pirmā nodaļa “Vārddarināšanas pētījumi Latvijā un pasaulē” veltīta vārddarināšanas pētījumiem latviešu valodniecības vēsturē, kā arī svarīgākajām pieejām vārddarināšanas pētījumos pasaulē. Otrajā nodaļā “Vārddarināšanas teorija un analīzes principi” aplūkoti galvenie jēdzieni vārddarināšanas teorijā. Trešajā nodaļā aprakstīti un analizēti nominālās vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi, kas sastopami G. Manceļa darbos. Lielāko analizētā materiāla daļu veido sufiksālie substantīvi, kas aplūkoti pa vārddarināšanas kategorijām – īpašību nosaukumi jeb denominālie abstraktie substantīvi; darbību nosaukumi jeb deverbālie abstraktie substantīvi; darītājevārdi; deminutīvi; īpašības nesēju nosaukumi; kā arī dažas citas biežāk lietoto sufiksālo substantīvu grupas. Atsevišķās apakšnodaļās aplūkota adjektīvu sufiksālā derivācija, substantīvu un adjektīvu prefiksālā derivācija. Ceturtajā nodaļā biežāk sastopamie substantīvu sufiksālie atvasinājumi G. Manceļa tekstos salīdzināti ar mūsdienu

latviešu valodas materiālu. Darbam ir divi pielikumi. 1. pielikumā ir sniegts G. Manceļa tekstos sastopamo sufiksālo substantīvu un adjektīvu skaits un to vārdlietojumu skaits. 2. pielikumā ir apkopoti visi G. Manceļa darbos biežāk sastopamo substantīvu un adjektīvu piedēkļu atvasinājumi.

Promocijas darba gaitā gūtās atziņas publicētas 7 zinātniskajos rakstos un 5 tēzēs. Par promocijas darba tēmu nolasīti 13 referāti starptautiskās zinātniskās konferencēs un semināros.

1. Vārddarināšanas pētījumi Latvijā un pasaulē

1.1. Vārddarināšana latviešu valodniecības vēsturē

Izsekot vārddarināšanas sistēmas attīstībai, to raksturot iespējams, aplūkojot gan konkrēto valodas materiālu rakstu valodas attīstības gaitā, gan arī to, kas ir veikts šīs sistēmas izpētē un aprakstīšanā. Šāda pārskata avots ir latviešu valodas gramatikas. Ziņas par vārddarināšanas sistēmu neapšaubāmi dod arī paši rakstu valodas pieminekļi. Priekšstatu par vārdu krājumu konkrētajā laika periodā, to skaitā par darinājumiem, sniedz vārdnīcas.

Tās savā darbā “Latviešu vārdnīcas” plaši aplūko D. Zemzare, viņa analizē vārdu krājumu latviešu valodas vārdnīcās līdz 20. gadsimtam un diezgan detalizēti apraksta, kādi atvasinājumi tajās ir sastopami. Piemēram, uzskaita atvasinājumus ar izskaņu *-šana* G. Manceļa vārdnīcā, kā arī min citus atvasinājumus (Zemzare 1961, 20). Viņa piemin vārddarināšanas paņēmienus arī citu autoru vārdnīcās, kaut gan nerunā par darinājumiem, bet par “vārdu veidojumiem”.

Pētot vārddarināšanas līdzekļu vēsturiskās attīstības ceļus, nevar paiet garām G. Mancelim. Kaut arī viņš nav sarakstījis gramatiku, tomēr savos darbos, piemēram, “Lettisch Vade mecum” un “Lettus” priekšvārdā, pirmais devis dažus vērojumus par latviešu valodas gramatiskām parādībām. Piemēram, “Lettisch Vade mecum” otrā izdevuma priekšvārdā ir diskusija par deminutīva formu *tēviņš* un *mātīte* nozīmi un lietošanu (Fennells 1994, 181). G. Mancelim ir piezīmes, kas attiecas uz rakstību, uz morfoloģiju un fonētiku, norādes par izloksnēm – resp., par to, kurā vietā lieto kādu konkrētu vārdu. G. Mancelis savā vārdnīcā iezīmējis zemgalisko un augšzemnieku izlokšņu īpatnības, dodams konkrētas vietas norādes, retāk minēta Kurzeme (Laumane 1982, 124). Visbiežāk norādīts uz valodas īpatnībām Vallē un Sēlpilī, kur G. Mancelis dzīvojis. Viņš sniedz ziņas arī par vārdu sinonīmisku lietojumu. Nozīmīgs avots šajā ziņā ir G. Manceļa vārdnīca “Lettus” un tās otrā daļa “Phraseologia Lettica”. Vārddarināšanas sistēma gan šajos darbos nav aprakstīta, bet šie avoti sniedz daudz nozīmīgu faktu par latviešu valodas vārdu krājumu. Īpaši svarīgi tie ir, pievēršoties jautājumam par dažu piedēkļu sevišķi plašo lietojumu rakstu valodas pirmsākumos (Grabis 1955, 91).

17.–18. gadsimta latviešu valodas gramatikās vārddarināšanas sistēmas atspoguļojums ir fragmentārs un nepilnīgs. Pirmās latviešu valodas gramatikas ir sarakstītas praktiskos nolūkos, turklāt tām par paraugu katrā ziņā izmantotas kādu citu valodu gramatikas.

Pirmā līdz šim zināmā iespīestā latviešu valodas gramatika ir Johana Georga **Rēhehūzena** “Manuductio ad linguam Lettonicam” (1644) (faksimilizdevums – Fennell, T. G. “The first Latvian grammar”, 1982). Šai gramatikā aizsākta arī vārdu darināšanas aprakstīšana. Gan runāts tikai par nomenu darināšanu, verbu darināšanas jautājumus J. Rēhehūzens nav aplūkojis. Gramatikas otrā nodaļa ir veltīta nomenu apskatam, tajā dotas dažas visai trūcīgas ziņas arī par substantīvu atvasināšanas gadījumiem, adjektīvu salīdzināmām pakāpēm (Grabis 1955, 97). J. Rēhehūzens divās nepilnās lappusēs (Fennell 1982, 22–24) runā par deminutīvu, dažu vietu iedzīvotāju, darītālvārdu un darbību nosaukumu izskaņām. Deminutīvu izskaņas *-ītis*, *-īte* un *-iņš*, *-iņa* (*ihts*, *ihta*, *ings*, *inga*) J. Rēhehūzens bez izšķirības pievieno gan vīriešu dzimtes *a-*, gan arī sieviešu dzimtes *ē-* celmu vārdiem: *Wihrings oder Wihrihts*, *Mahtinga oder Mahtihta*. Pēc R. Grabja domām (Grabis 1955, 99), tas liecina par paviršiem latviešu valodas novērojumiem un tās neprašānu, jo jau H. Ādolfijs (Adolphi 1685, 17) min, ka formu *mātīte* lietojot, tikai attiecinot uz putniem, kā arī stingri nošķir, no kuru deklināciju vārdiem atvasina deminutīvus ar izskaņu *-iņš*, *-iņa*, arī *-tiņš*, no kuru – ar *-ītis*, *-īte*. Jāpiezīmē, ka G. Mancelis vārdu *mātīte* lieto, tikai attiecinot uz dzīvniekiem, tomēr uz dažādiem – gan putniem, gan arī citiem dzīvniekiem. Piemēram, *Tettera=Mahtite*, *Willka=Mahtite* (PhL 275, 279).

J. Rēhehūzens pareizi novērojis, ka latviešu valodā kādas vietas iedzīvotāju nosaukumus atvasina gan ar *-ietis* (*ehts*), gan ar *-nieks* (*nehcks*), tikai nav uztvēris, ka šādu dažādu izskaņu lietošana šai nozīmē ir saistīta ar noteiktu teritoriju (Grabis 1955, 99). Būdam Aizkraukles mācītājs, J. Rēhehūzens min piemēru *Aiβkraucklehts* ‘Aizkraukles iedzīvotājs’, kā arī *Autzenehcks* ‘Auces iedzīvotājs’ (Fennell 1982, 23).

Apskatot darītālvārdu atvasināšanu no darbības vārdiem, J. Rēhehūzens visos gadījumos saskata tikai vienu izskaņu *-aiβ*. Viņam licies, ka izskaņu *-ais* tiem darbības vārdiem, kam nenoteiksmē galotnes *-t* priekšā ir patskanis, pievieno pie pilnas nenoteiksmes formas: *Szargkaht* – *Szargkahtaiβ* ‘sargātājs’ (retāk *Szargkahtnehcks* ‘sargātnieks’), turpretim darbības vārdiem, kam nenoteiksmes galotnes priekšā ir kāds līdzskanis, *-ais* pievieno pie nenoteiksmes celma: *Kalt* – *Kallaiβ* ‘kalējs’.

Līdzīgi no nenoteiksmes darina darbības nosaukumus, atmetot *t* un pievienojot zilbi *fchän*. *Szarghaht* – *Szergkafchän* ‘sargāšana’ (Fennell 1982, 25).

Gramatikai pievienoti tekstu paraugi, tajos sastopamo deminutīvu izskaņu lietojums – proti, tas, kādiem celmiem to pievieno, – netiek jaukts, sastopams arī samērā daudz darinājumu ar citiem piedēkļiem (Grīslis 1959, 494).

Tā saucamā “Bihnera gramatika”, kas sarakstīta 17. gadsimta vidū, ir neliels rokrakstā saglabājies darbs, kur ir maz valodas materiāla. Tajā paraugam minēti daži ar prefiksiem atvasināti darbības vārdi (*sajemt, apstipprinaht, apghrutenahht, apfīnnatees, issust*) un substantīvi (*paeggle, pa=Tähws, padebbes* u. c.) (Grabis 1955, 107).

Salīdzinot ar iepriekšējiem mēģinājumiem latviešu valodas gramatikā, daudz vērtīgāks darbs ir 1685. gadā iznākusi Heinriha **Ādolfija** gramatika, kas balstīta uz Kristofora Fīrekera materiāliem. Šo gramatiku sīki analizējis Kārlis Draviņš, kurš pat ierosina to saukt par “Fīrekera gramatiku” (Draviņš 1965, 113). Tomēr tradicionāli to turpina dēvēt par “Ādolfija gramatiku”, kaut arī, iespējams, pie tās strādājuši vairāki autori. H. Ādolfijs dod diezgan daudz substantīvu atvasinājumu, tīri labi izprazdams vārdu darināšanu un atvasināto vārdu nozīmes (Grabis 1955, 111). Viņš apraksta substantīvu atvasinājumu grupas, norādot semantiku un to, no kā tie darināti. Piemēram, latviešu valodā no dažiem vīriešu dzimtes substantīviem (ar *-ājs, -ējs, -nieks* (Ādolfijam *-eeks*), *-is*) darina sieviešu dzimtes substantīvus. *Arrajs, Arraja. Weenrohzi, Weenrohze. Semneeks, Semneeze*, arī *Semneeze* (Adolphi 1685, 12). Viņš uzskaita dažādus substantīvus, kas cēlušies no zemju (*Wahz=Semneeks, Wid=Semneeks*), pilsētu (*Rihdfineeks*), upju (*Daugaweetis*) u. c. vārdiem, arī *Leijeneeks, Purweneeks, Preedeneks* (Adolphi 1685, 13). H. Ādolfijs min arī amatnieku nosaukumus *Skrohderis* (kas gan nav darinājums, bet aizguvums!), *Kurpneeks*, kā viņš pats saka, ar tikumību saistītus nosaukumus – *Labbadarritajs, Deewabijatajs*, gan arī ar netikumiem saistītus – *Saglis, Sawatneeks*. Atsevišķa grupa ir radniecības nosaukumi, piemēru vidū ir daudzi veci, tagad literārajā valodā nepazīstami atvasinājumi, *Klahwens* (Klāva dēls), *Klahwene* (Klāva meita), *Šnohtens* (sievass brāļa dēls), *Deewerene* (vīra brāļa sieva) u. c. (Adolphi 1685, 14).

Plaši apskatīta pamazināmo vārdu atvasināšana un lietošana latviešu valodā – deminutīviem veltīta atsevišķa apakšnodaļa. Autors uzsver, ka latviešiem ļoti patīk lietot deminutīvus, tos lieto gan mīlinājuma, gan cieņas izrādīšanas, gan nievīgā nozīmē. H. Ādolfijs skaidri nošķir, ar kādām izskaņām darina pamazināmos substantīvus katrā deklinācijā. *Wihrs – Wihrinſch. Breedis – Breedihts. Meita – Meitina. Mehle – Mehlite. Aws – Awitiņa*. Trešās deklinācijas vīriešu dzimtes substantīviem deminutīva izskaņa ir *-tiņſch*, piemēram, *Allutiņſch*. Minēti arī pastiprinātie pamazināmie vārdi, *Brahlulis – Brahlulitis, Dehliņſch – Dehluļiņſch, Dehlulitis* (Adolphi 1685, 18), kurus H. Ādolfijs sauc par subdeminutīviem. Tas, ka gramatikā deminutīviem ir pievērsta liela uzmanība un tie izdalīti pat atsevišķā nodaļā, bijis par pamatu secinājumam, ka K. Fīrekera materiāli iegājuši H. Ādolfija gramatikā gandrīz nemainīti, jo, kā zināms, tieši K. Fīrkers savās

dziesmās lietojis sevišķi daudz pamazināmo vārdu, uztvēris to biežo lietošanu valodā. Bet varbūt arī H. Ādolfijs, mācoties no K. Fīrekera latviešu valodu, pārņēmis no viņa uzskatus par deminutīviem (Grabis 1955, 112). K. Draviņš uzskata, ka gramatikā ir daudz tāda valodas materiāla, piemēram, par deminutīviem latviešu valodā, ko ir iespējams savākt tikai ilgākā laika posmā (Draviņš 1965, 105), kas, viņaprāt, apliecina to, ka tie ir K. Fīrekera materiāli.

E. Soida uzskata, ka, runādams par substantīvu darināšanu, H. Ādolfijs izcēlis motivāciju kā darinājuma pazīmi. Pēc viņas domām, jau šai vienā no pirmajām normatīvā tipa latviešu valodas gramatikām motivācija figurē kā vārddarināšanas analīzes pazīme (Soida 2009, 157).

Tomēr arī H. Ādolfijs nav spējis uztvert visu latviešu valodas atvasināšanas ainu, tā ir tikai daļa no vārdu atvasināšanas kopuma.

Tajā pašā 1685. gadā iznākušajā G. Dreseļa gramatikā nekas par vārdu atvasināšanu nav minēts.

Ar 1685. gadu datēts arī Johana **Langija** gramatikas manuskripts, kas gan 17. gadsimtā netiek izdots, – to 1936. gadā pēc manuskripta fotokopijas izdod Ernests Blese, savukārt 1987. gadā – manuskripta faksimilu ar tulkojumu angļu valodā un komentāriem – Trevors Gārts Fennells (Fennell 1987). Trešajā nodaļā “Etymologia” J. Langijs aplūko vārdu šķiras. Pēc nomenu – substantīvu un adjektīvu – apskata J. Langijs devis nelielu nodaļu par nomenu atvasināšanu “De Nominibus Derivatis” (Langius 1685, 188; Blese 1936, 371; Fennell 1987, 33), kurā ir atvasināti vārdi arī ar dažiem tādiem piedēkļiem, ko citi viņa laika gramatiku autori nav minējuši (substantīvi un adjektīvi aplūkoti kopā). Turklāt J. Langijs norāda motivētājevārdu, no kura, viņaprāt, vārds ir atvasināts, tomēr sīkāk neskaidro, kā vārds darināts. Visvairāk viņš min atvasinājumus ar izskaņu *-nieks*, parādot arī atvasināto vārdu raksturīgākās nozīmes: *Pilfahtneeks* von *Pill* oder *Pillfaht*, *Zeppurneeks* von *Zebbur*, *Namneeks* von *Namm* u. c. Viens vārds ar *-inieks*: *Bahrtineeks* von *Bartau*, bet formas ar *-enieks* nav minētas, kaut viņa vārdnīcā tādas ir. Kā kurzemnieks J. Langijs min tikai izskaņu *-nieks*, bet *-ietis* nav norādījis (Grabis 1955, 133). Tomēr jāņem vērā, ka minētie atvasinājumi ir tikai paraugs, viņš neapgalvo, ka iedzīvotāju nosaukumus darina tikai ar *-nieks*, turklāt viņa vārdnīcā ir, piemēram, atvasinājums ar *-ietis* *Wahzihts*, *Wahzeets* oder *Wahzis* (Fennell 1987, 225).

J. Langijs min arī deminutīvus – *Wihrings*, *Dählings*, *Putnings* u. c., vārdnīcas daļā to ir daudz vairāk. J. Langija gramatikā doti daži agrāk neminēti vārdu atvasinājumi. Viņa gramatika ir pirmā, kur pieminēti ar izskaņām *-isks*, *-īgs* atvasināti adjektīvi, kas izsakot

piederību vai īpašību (*Tähwifka (Tähwiga) Semme*, das ist *Tähwa Semme*). Tāpat pirmoreiz latviešu gramatikā minēti no adjektīviem darināti substantīvi ar izskaņu *-ums*: *Labbums* von *Labbs*, *Šaldums* von *Šalds*, kā arī no verbiem atvasinātie darbību nosaukumi ar izskaņu *-šana*: *Runnašchana* von *Runnaht* (Blese 1936, 371; Fennell 1987, 35). Atvasinājumi ar *-šana* gan pirmo reizi minēti jau J. Rēhehūzenam (Fennell 1987, 228). J. Langija vārdnīcā ir daudzi vārdi ar *-ība*, bet gramatikā ar šo izskaņu minēts tikai *Schäleštiba*, par kuru nepareizi norādīts, ka tas radies no *Schaligs*, iespējams, tādēļ, ka parasti vārdiem ar *-īgs* blakus ir atvasinājumi ar *-ība* (Grabis 1955, 133).

J. Langija sniegto piemēru ir pārāk maz, lai tos sīki analizētu, taču kopumā paši atvasinājumi nav nepareizi (Fennell 1987, 226).

Skaitļa vārdus J. Langijs apskatījis atsevišķā nodaļā. Turklāt kā īpaša skaitļa vārdu grupa (“Multiplicativa”) minēti atvasinājumi no skaitļa vārdiem: *Weenahds*, *Diwiahds* vai *Duiahds*, *Treiahds* vai *Triahds*. No mūsdienu viedokļa neparastas formas *Tfjettrahds*, *Šeftahds* un *Šeptitahds* (Blese 1936, 372).

Protams, J. Langija manuskripta vārdnīcas daļā ir daudz dažādu citu atvasinājumu ar piedēkļiem. Tur ir gan daži īpatnēji, vairs nesastopami atvasinājumi, gan arī Kurzemē lietotas formas. J. Langija materiāla iezīmes analizējis E. Blese savā šīs vārdnīcas un gramatikas izdevuma pielikumā (Blese 1936, 510). Piemēram, to, ka J. Langijam raksturīga ļoti bieža piedēkļa *-ība* lietošana, E. Blese skaidro ar leišu valodas ietekmi, kurā arī sastop attiecīgos nosaukumus ar *-ybē (stiprÿbē)* (Blese 1936, 511). E. Blese analizē, kuras atvasinājumu formas visumā saskanīgas ar tagadējiem atvasināšanas likumiem, bet kuras ir paša J. Langija pēc nepareizas analogijas darinātas. Ir arī formas, kas atvasinātas no vairs nelietojamām vai tikai reti sastopamām pirmatnīgo verbu formām (*Drebbeis* no *drebt* u. c.). Par verbu formām E. Blese piezīmē, ka J. Langijam tajās esot liels raibums, vispirms jau darināšanas un atvasināšanas ziņā (Blese 1936, 523).

J. Langija vārdnīcā minētie daudzie deminutīvu piemēri liecina, ka no sieviešu dzimtes substantīviem nereti darināti atvasinājumi vīriešu dzimtē. Viens no šādiem vārdiem *Puckihts* varētu būt skaidrojams ar to, ka J. Langija vārdnīcā pārņemts ļoti daudz materiāla no G. Manceļa vārdnīcas, savukārt tajā minēts *Pugkis* ‘puķe’. Tomēr J. Langijam ir arī daudz citu deminutīvu piemēru, kur atvasinājumam ir mainījusies dzimte, piemēram, *Ahda* : *Ahdings*, *Irrbe* : *Irrbihts*, *Lappa* : *Lappings* u. c. T. Fennells zināmā mērā saista to ar lībiešu ietekmi, jo lībiskajās izloksnēs vīriešu dzimte tiek vispārināta (Fennell 1987, 223–224).

Neviens no 17. gadsimta gramatiku autoriem nav spējis pareizi noteikt un izskaidrot verbu formu atvasināšanu u. c. parādības. Latviešu valodas verba plašā konjugācijas paradigma vācu autoriem ilgu laiku bija ciets rieksts. Runātāju praksē tās izpratne bija vairāk nepieciešama, tāpēc gramatiku autori vairāk uzmanības veltījuši tai (Soida 2009, 157).

No 18. gadsimta pirmajā pusē izdotajām gramatikām pieminama 1732. gadā Viļņā anonīmi izdotā “Dispositio imperfecti...”, kuras autors, kā vēlāk pierādīts, bijis Georgs Špungjanskis. Vārddarināšanai uzmanība veltīta ļoti nedaudz. Nodaļā “De Derivativis et Diminutivis” tādām deminutīvformām kā *Wadzynia*, *Rocynia* blakus ir augšzemnieku izloksnēm vairāk raksturīgas formas *Zyrdzen's*, *Kocen's*, *Tiyrumen's*, *Gayleyts'*, kā arī tādas no vīriešu dzimtes vārdiem darinātas sieviešu dzimtes formas kā *Sayminéca*, *Kaeninginia*, *Gaspožynia*, *Gaspožutie*, *Māsfitie*, *Lācitie* (Grabis 1984, 154).

18. gadsimta populārākās latviešu valodas gramatikas autors ir Gothards Frīdrihs Stenders. 1761. gadā iespiesta G. F. Stendera “Neue vollständigere Lettische Grammatik” kopā ar nelielu vārdnīcu kā pielikumu. Tajā ir īsa nodaļa “Deminutīvi”, kā arī “Substantiua mobilia”, kas principā atbilst aprakstam viņa vēlākajā plašākajā gramatikā. G. F. Stenders piemin, ka latviešiem deminutīvi ir ļoti tipiski, piemēram, *puķīte rozīte* u. c.

1783. gadā iespiests G. F. Stendera gramatikas otrs izdevums “Lettische Grammatik”, kas ir pārlabota, papildināta un no jauna pārstrādāta. Šis darbs būtiski atšķiras no 17. gadsimta gramatikām latviešu valodas materiāla apjoma, izkārtojuma un analīzes ziņā, kaut arī nav pilnīgs. Otrajā daļā “Etimoloģija” tiek aplūkoti morfoloģijas jautājumi. Vairāki paragrāfi (35.–41.) veltīti latviešu valodas deminutīviem. G. F. Stenders skaidri šķir, no kuras deklinācijas vārdiem kādus deminutīvus darina: 1) ar *-iņš*, *kungs* : *kundfiņšsch*; 2) ar *-īts* vai *-ītis*, *šuns* : *šunnihts*, *šunnitis*; 3) ar *-utiņš*, *Meddus* : *meddutiņšsch*; 4) ar *-iņa*, *rohka* : *rohziņa*; 5) ar *-īte*, *Mehle* : *mehllite*; 6) ar *-tiņa* vai *-niņa*, *gohws* : *gohšniņa*, *gohtiņa* (Stender 1783, 49). Deminutīvus darina arī no adjektīviem (*mafīņšsch*) un adverbiem (*taggadiņ*, *taggadiht*) (Stender 1783, 50). Latvieši lietojot arī subdeminutīvus – *brahlulitis*, *bahluliņšsch*. Substantīvu apskats beidzas ar “Substantiuis mobilibus” jeb mobiliem substantīviem, kā saukti tie, no kuriem regulāri var atvasināt sieviešu dzimtes substantīvus. Viņš min piemērus *a – a* (*nejehga – nejehga*), *e – e* (*nerimfche – nerimfche*), *s – a* (*wehrgs – wehrga*), *is – e* (*faglis – fagle*), *js – ja* (*arrajs – arraja*), *eeks – eeze* (*femneeks – femneeze*), *ens – ene* (*klahwens – klahwene*, *brahlens – brahlene*). Izņēmumi esot *Pohlis – Pohlite*, *Schids – Schihdauka*, *Nabbags – nabbage* (subst.), bet *nabbaga* (adj.). Atzīmēta sieviešu dzimtes nosaukumu ar *-eene* darināšana no

vīriešu dzimtes personu vārdiem: *Pehteris – Pehtereene, Jehkabs – Jehkabeene*. Ar šo izskaņu darina arī *skrohdereene* u. c. (Stender 1783, 51–52).

Adjektīvu apskatā īsi aplūkoti to piedēkļi, kur minēti, piemēram, *-isk- un -ain-* – *wihriſks, wihriſka* oder *wihriſchks, wihriſchka; fahlains* un *fahlainſch, fahlaina* (Stender 1783, 53).

Etimoloģijas daļa beidzas ar īpašu nodaļu par vārdu darināšanu – tajā aplūkoti atvasinājumi “Von der Derivatuius” (Stender 1783, 151) un salikteņi “Von den Compositis” (Stender 1783, 160). Nodaļā par derivāciju G. F. Stenders, domājams, pirmo reizi, diezgan vienkārši, bet pamatos pareizi skaidro pašu derivācijas jēdzienu. Pirmkārt, tas ir darinājums *Formation*, ko rada no *Primitiuis* (pirmatnīgi vārdi). Otrkārt, ideja jeb darinājuma attieksmes ar pamatvārdu. Tā kā neviens nevar paturēt prātā vairākus simtus vārdu, tad, zinot pirmatnīgos vārdus – *primitiua*, var pats iemācīties darināt atvasinājumus. Un to ir vieglāk izdarīt pēc analogijas.

Tālāk G. Stenders uzskaita vairākas substantīvu un adjektīvu izskaņas: *-tājs (-tāja), -ēns (-ene), -nieks, (-niece), -eklis, -šana, -ība, -ums, -iens, -īgs, -ains, -išks* jeb *-isks*, vārdiem *-nāt* un *-elēt* (verbu darināšanas jautājumiem G. F. Stenders pievēršies maz), minot arī, pie kādas semantiskās grupas katrs no šiem atvasinājumiem pieder, piemēram, personu nosaukumi pēc radniecības, pēc dzīvesvietas, pēc nodarbošanās. Viņš arī (pirmo reizi tik detalizēti) sniedz piemērus, kas no kā tiek darināts – no kuras vārdšķiras, formas. Piemēram, *Runnatajs, runnataja* – no *runnaht*; *Deewabihjatajs* – no *Deewu bihtees, Pļahwejs* no *pļahwis*. Daži minētie atvasinājumi mūsdienu latviešu valodā nav raksturīgi, piemēram, iedzīvotāju nosaukums ar *-ēns* – *Gaujenens* no *Gauja*, tie gan arī minēti kā retāk sastopami. Par atvasinājumiem ar *-ība* un *-ums* G. F. Stenders min, ka tie esot divu veidu – no adjektīviem darinātie, piemēram, *leelums : leels, jaunums : jauns*, un no vārdiem darinātie, piemēram, *addijums : addiht, truhkums : truhkt* (Stender 1783, 155).

Aprakstot atvasinājumus ar *-šana*, G. F. Stenders devis norādījumus par atbilstošu īsāku formu lietošanu. Apjomā garo vārdu ar *-šana* vietā varot izmantot īsākos ar *-a*, kur tie ir iederīgi, kā *Duśsa – duśšeſchana* vietā, *dohma – dohmaſchana* vietā u. c. Šādu īsu substantīvu neesot pārāk daudz, bet būtu vēlams, ka tādu būtu vairāk (Stender 1783, 156).

Salikteņu apskatā G. F. Stenders uzskaita dažus substantīvu salikteņus, ko nosauc par *mobilia* (*Mell-azzis, bes-wallodis*), bet citus par *immobilia* – *Galwgallis*. Minēti arī adjektīvu un verbu salikteņi. Pie salikteņiem viņš pieskaita arī prefiksālus darinājumus, piemēram, *Pa=egle, Nestunda* (Stender 1783, 161). Kopumā G. F. Stenders sniedzis jau samērā plašu vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļu aprakstu.

Vecā Stendera pēcnieki ir H. Harders, O. Rozenbergers, H. Heselbergs, kas lielākoties ir jau 19. gadsimta autori. H. Hardera gramatikas piezīmju pirmais izdevums vēl iznāk 1790. gadā, bet otrs 1809. gadā. Tas ir fragmentārs darbs, vārddarināšanas sistēmas skatījuma te vēl nav (Soida 2009, 158). Pirmie mēģinājumi latviešu valodas vārddarināšanas sistēmiska apskata izveidē ir O. Rozenberga un A. Bīlenšteina gramatikās. 19. gadsimta 30.–50. gados dažādi raksti par valodniecības jautājumiem parādās Latviešu literārās biedrības rakstu krājumā “Magazīnas”; piemēram, tajā ievietoti K. Launica, K. Hūgenbergera, O. Rozenberga raksti par morfoloģijas jautājumiem.

Oto **Rozenberga** darbos ir jau daudz plašāks pārskats par latviešu valodu. 1830. gadā iznāk viņa latviešu valodas formu mācība “Formen der lettischen Sprache...”, kas uzlūkojams par sinhroniska rakstura darbu. O. Rozenbergers pie substantīvu un adjektīvu apskata atsevišķos paragrāfos diezgan konspektīvi aplūkojis to darināšanu, izceldams produktīvākās izskaņas un salikteņu paraugus. Verbus, ņemot vērā to nozīmi, iedala celma verbos vai atvasinātos verbos.

1848. gadā iznākušajā darbā “Formenlehre der lettischen Sprache in neuer Darstellung” O. Rozenbergers latviešu valodas formas skata diahroniskā aspektā. Nomen – substantīvu un adjektīvu – darināšanu O. Rozenbergers aplūkojis vienkopus īpašā nodaļā “Wortbildung”, kas seko aiz vārdšķiru formu veidošanas apskata. Viņš sāk nodaļu ar divdabju darināšanu, piemēram, ar izskaņām *-dama*, *-damies*, *-is*, *-usi* u. c. Tad seko substantīvu un adjektīvu vārddarināšanas apraksts, kur darinātāji piedēkļi sakārtoti alfabēta secībā. O. Rozenbergers raksta, ka šos piedēkļus ņēmis no G. F. Stendera vārdnīcas un A. Velliga rakstiem. Atvasinājumus O. Rozenbergers iedalījis grupās, piemēram, abstrakti substantīvi, apelatīvi; *nomina agentis*; adjektīvi; *nomina actionis*; deminutīvi; patronīmi. Atvasinājumus ar piedēkļiem uzskata par salikteņiem – *compositis*.

O. Rozenbergers darbā izmantojis F. Bopa salīdzināmās gramatikas materiālus, viņš saskatījis līdzību starp latviešu valodu un sanskritu. Darbā sniegti salīdzinājumi ar sanskritu – piemēram, autors salīdzina piedēkļus latviešu valodā un sanskritā –, kā arī ar citām valodām – lietuviešu, krievu u. c. O. Rozenbergers arī mēģinājis ieviest latviešu gramatikā dažus sanskrita gramatikas terminus, vārddarināšanā, piedēkļus iedalot divās grupās – kritsufiksi un taddhitasufiksi (Rozenberger 1848, 209). Ar pirmās grupas piedēkļu starpniecību no vārdu saknēm tiek darināti vārdi, ko O. Rozenbergers apzīmē par *primitive Wörter* (verbālie darinājumi), bet ar otrās grupas starpniecību no nomeniem tiek darināti *abgeleitete Wörter* (nominālie darinājumi).

O. Rozenbergers secīgi alfabēta kārtībā aplūko piedēkļus, kas tiek izmantoti substantīvu un adjektīvu darināšanā (Rosenberger 1848, 218). Katram piemēram autors norāda, no kāda motivētā vārda un kāda celma tas darināts, piemēram, *māziba* – no *māz-*, *labdarriga* – no *labba* un *dar-*, *rīkle* no *rī-*, *bēdīga* no *bēda*. Pie nomenu darināšanas viņš apskata arī verbālajektīvus ar *-ot-*: *tekots*, *degots*, t. i., lokāmā divdabja *-ošs* vecākās formas (Rosenberger 1848, 236).

Salikteņi aplūkoti arī atsevišķā nodaļā. Nominālsalikteņus O. Rozenbergers pēc F. Bopa klasifikācijas sanskrita gramatikā iedala vairākās klasēs (Rosenberger 1848, 288). Piemēram, kopulatīvie salikteņi (*farkandzeltana*); *Possessiva composita* – bahuvrihi (*ṣimtukāja*, *rudbārḍi*); determinatīvi (*leeldeena*, *ufazzi*, *pakāje*, *trakgalwiba*); atkarības salikteņi (*muggurkaula*, *peenamāte*); kolektīvie salikteņi (*weenjūguratti* – piemēri grūti atrodami); adverbiālie salikteņi (*rītdeen*, *ikreif*).

Par nozīmīgāko un ietekmīgāko 19. gadsimtā sarakstīto latviešu gramatiku kļūst Augusta **Bīlenšteina** “Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen”, kas gan apjoma, gan kvalitātes ziņā būtiski atšķiras no visām iepriekšējām. Tā aptver divus sējumus, 1. sējumā ir divas nodaļas – “Skaņu mācība” un “Vārdu mācība”. Savukārt nodaļa par vārdu mācību sadalīta divās apakšnodaļās. Pirmajā aplūkota vārddarināšana (“Wortbildung”) un otrajā vārdu locīšana (“Wortbeugung”), kas aizņem visu otro sējumu.

A. Bīlenšteins pamatā turpina O. Rozenbergera tradīciju, substantīvu un adjektīvu darināšanu aplūkojot vienkopus, taču to skata plašākā latviešu valodas materiālā (Bielenstein 1863b, 254). Nomenu darinātājus piedēkļus raksturojis plašāk un vispusīgāk nekā O. Rozenbergers, šim nolūkam izmantodams arī radu valodu materiālu.

Vārddarināšanas jautājumi skarti arī darbā “Handbuch der lettischen Sprache”, ko A. Bīlenšteins rakstījis valodas prakses vajadzībām un kurā valodas materiālu skatījis sinhroniskā aspektā. Trešā daļa “Wortbildung” veltīta vārddarināšanai (Bielenstein 1863a, 210–237). Uz lappušu malām ir atsauces uz paragrāfiem lielajā gramatikā.

Viena apakšnodaļa veltīta derivācijai jeb vienkāršajai vārddarināšanai. Tajā savukārt atsevišķi aplūkota substantīvu, adjektīvu un verbu darināšana. Vienkāršos vārdus A. Bīlenšteins daļa primārajos un sekundārajos. Primārie ir tie, kas darināti tieši no saknes, bet sekundārie – no jau gataviem vārdiem.

Substantīvu piedēkļi raksturoti pa grupām – darbības veicējs (*nomina agentis*), darbība (*nomina actionis*); darbības rezultāts; darbarīks; īpašība; deminutīvi; piederība (vai tautība), piemēram, *Walmarietis*, *Latwietis* (Bielenstein 1863a, 219). Pēc tam uzskaitīti

piedēkļi, kam ir mazāk noteikta vai arī daudzpusīgāka nozīme. Piedēkļi raksturoti pēc tā, kādai vārda formai tie tiek pievienoti, katram piemēram norādīts motivētājvārds.

Adjektīvu darināšanas apskatu A. Bīlenšteins norobežojis no substantīvu darināšanas apskata un adjektīvu darināšanā izcēlis produktīvos piedēkļus *-ain-*, *-isk-*, *-īg-*, bet *-ja-*, *-ta-*, *-na-*, *-ena-*, *-ana-* kvalificējis par neproduktīviem (Bielenstein 1863a, 224). Verbu darināšana netiek norobežota no formu veidošanas.

Atsevišķā apakšnodaļā raksturoti salikteņi. Vispirms pēc salikteņu sastāvdaļām, piemēram, substantīvs un substantīvs utt., tad – pēc nozīmes. Tie ir determinatīvsalikteņi, atributīvie jeb piederības salikteņi, objektīvie jeb atkarības salikteņi, kā arī salikteņi, kas sastāv no substantīva un priedēkļa (*pagalwe* u. c.) Atsevišķi apskatīti salikteņi verbi, kas tiek darināti tikai no verba un priedēkļa, piemēram, *at-braukt*, *pa-gaidīt* utt. Skaidrotas dažādas priedēkļa savienojuma ar verbu nozīmes (Bielenstein 1863a, 235–237).

Atšķirībā no normatīvajām gramatikām, savā “Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen” A. Bīlenšteins pievēršas latviešu valodas skaņu un formu vēsturei. Ievadā pats teic, ka iecerējis meklēt pilnīgāku, dziļāku, bagātāku latviešu valodas izpratni, izmantojot mūsdienu valodniecības palīgīdzekļus, t. i., salīdzināmi vēsturisko valodu pētīšanas metodi. Par ceļvežiem A. Bīlenšteins izmanto A. Šleihera un F. Bopa pētījumus un atziņas. Kaut arī O. Rozenbergers faktiski pirmais uzsācis latviešu valodas gramatikas sastādīšanā orientēties uz salīdzināšanu un vēsturisko izpēti, tomēr viņa darbs ne zinātniskās vērtības, ne popularitātes ziņā nevar līdzināties A. Bīlenšteina devumam.

No mūsdienu valodniecības viedokļa kā pozitīvs jauninājums A. Bīlenšteina gramatikā jāatzīst tas, ka vārdu darināšanas analīzei atvēlēta īpaša nodaļa un tā novietota pirms formu veidošanas apskata.

Apakšnodaļu “Wortbildung” (Bielenstein 1863b, 240–254) A. Bīlenšteins savukārt sīkāk iedala trīs daļās: 1) “Wurzeln” jeb saknes; 2) “Derivation” – derivācija un 3) “Composition” – salikteņi.

Nodaļā par saknēm vispirms viņš tās iedala divās lielās klasēs: verbālajās un pronominālajās saknēs. Pēc tam skaidro pašu šo sakņu cilmi – resp., teorētiski pārspriež vārdu rašanos no interjekcijām, onomatopoētisko cilmi, aprakstot, kā tas pakāpeniski noticis, – t. i., to, ka daudzos gadījumos saknes skaņu sastāvs cēlies no dabas skaņām, utt.

Tīras saknes latviešu valodā gandrīz nav iespējams atrast. Tāpēc ir jāzina formveidošanas un derivatīvie sufiksi, lai nošķirtu darināšanas elementus. Sakne ir tas, kas visai vārdu saimei ir kopīgs, piemēram, *art*, *aŗu*, *ardams*, *arājis*, *arklis* (Bielenstein 1863b, 251). Skaidro patskaņu un līdzskaņu mijas gadījumus latviešu valodā.

Otrajā apakšnodaļā “Derivācija” (Bielenstein 1863b, 254–310) A. Bīlenšteins aplūko atvasināšanu ar piedēkļiem, vispirms nomenu – substantīvu un adjektīvu – darināšanu, pēc tam atsevišķi verbu darināšanu. Viņš piemin, ka par tādu vārddarināšanas paņēmienu kā patskaņu mija jau runāts nodaļā par skaņu mācību. Derivācijas piedēkļus daļa primārajos un sekundārajos atkarībā no tā, vai tos pieliek vārda saknei vai jau valodā esošiem vārdiem, kā arī dzīvos un mirušos – atkarībā no tā, vai tos vēl lieto arī mūsdienās vai arī tie sastopami tikai vecos darinājumos. A. Bīlenšteins min arī tos piedēkļus, kuri vairs netiek lietoti, – tikai sīkākā šriftā.

Pie nomenu piedēkļiem A. Bīlenšteins pieskaita arī patskaņus *-a, -i, -u* (*kruss-a; nās-i-s, medd-u-s*), kā arī līdzskaņus savienojumā ar patskaņiem. Piedēkļus pēc A. Šleihera parauga A. Bīlenšteins aplūko pēc to galvenā līdzskaņa elementa. Piemēram, derivatīvie piedēkļi ar galveno elementu *j* – *-ja, -ēja, -āja*; derivatīvie piedēkļi ar galveno elementu *n* – *-en, -na, -ana, -āna* utt. Tālāk piedēkļi tiek sadalīti vēl lielākās vai sīkākās grupās, kurās pēc kārtas aplūkoti darinājumi – vīriešu un sieviešu dzimtes substantīvi, adjektīvi, minēti arī sekundārie darinājumi. Visbeidzot autors min arī darinājumu piemērus pēc to nozīmes, piemēram, *nomina agentis, nomina actionis*. Atsevišķs paragrāfs veltīts deminutīvu darināšanai (Bielenstein 1863b, 305–310). Dota arī tabula par derivatīvo piedēkļu lietošanu atkarībā no celma klases, kā arī derivatīvo piedēkļu salīdzinājums latviešu un lietuviešu valodā. Aplūkoti vietvārdi un to darināšana no dažādām leksikas grupām, piemēram, personvārdiem, amata nosaukumiem, dzīvnieku un augu nosaukumiem.

Atsevišķa nodaļa veltīta verbu darināšanai (Bielenstein 1863b, 334). A. Bīlenšteinu pirmām kārtām interesējušas skaņu pārmaiņu likumības, galveno uzmanību viņš veltījis dažādiem skaņu pārveidojumiem latviešu valodas verba formās. Rezultātā verbu darināšana ne tekstā, ne pievienotajā verbu darināšanas tabulā netiek norobežota no formu veidošanas. Vārddarināšanas analīze tiek sniegta pamīšus ar formu analīzi. A. Bīlenšteins norobežo trīs verbu grupas – A grupu, B grupu un C grupu. Viņa darbā dots diezgan plašs reģistrs, kur verbs minēts kopā ar motivētāju vārdu, kā arī aizsākta atvasināto vārdu grupēšana pēc nozīmes un pēc motivētāja vārda, kaut šis dalījuma princips nav konsekventi ievērots.

Nodaļā par salikteņiem arī atsevišķi aplūkoti salikteņi nomeni un salikteņi verbi (Bielenstein 1863b, 448). Salikteņi nomeni iedalīti pēc tā, no kādu vārdšķiru vārdiem saliktenis veidots (substantīvs + substantīvs, adjektīvs + substantīvs u. c.). Jau tradicionāli par salikteņiem uzskata gan nomenu, gan arī verba savienojumu ar priedēkli un negāciju (*nelaime, nelabs, paturēt*).

19. gadsimta beigās parādās pirmie nozīmīgākie latviešu autoru pētījumi par vārddarināšanas sistēmu (Andrejs Stērste, Kārlis Mīlenbahs).

1879. gadā Rīgā un Tērbatā izdots pirmā latviešu autora **Stērstu** Andreja “Latviešu valodas mācības” sistemātisks kurss, kas radies galvenokārt latviešu skolu vajadzībām. Šī gramatika ir neliela apjoma izdevums, kurā gramatikas jautājumi aplūkoti samērā konspektīvi. Pirmā daļa ir “Etimoloģija jeb mācība par vārdiem”. Vārdu darināšanu A. Stērste ietilpinājis katras vārdšķiras apskatā, atsevišķi analizējot, piemēram, substantīvu atvasinājumus, adjektīvu atvasinājumus, verbu atvasinājumus, bet dažus vispārīgus norādījumus izteicis pirmajā nodaļā kopā ar citiem “iepriekšējiem sajēgumiem”. Vārda “celšanos” valodā viņš salīdzina ar stāda augšanu. “It kā no saknes izaug stobrs (celms) un no šā zari (atvases) ar savām galotnēm, tā arī vārdi ir gan sakņu, gan celmu, gan atvašu jeb atvasināti vārdi, kam savas galotnes.” (Stērste 1879, 6) Ārējais vārdu atvasinājums “notiekās caur to, ka celmam pieliek: 1) iebalsienu jeb prefiksu, 2) piedēkli jeb zufiksu un 3) prefiksu un zufiksu reizā.” (Stērste 1879, 7) Savukārt pēc sastata ir vienkārši vārdi un salikti vārdi, kas sastādīti no diviem vai vairāk vienkāršiem vārdiem.

Nodaļā par būtības (lietas) vārdiem jeb substantīviem ir apakšnodaļa “Atvasinājums”, kas sākas ar konstatējumu, ka “prefiksi un zufiksi pārmaina vārdam pamata sajēgumu, tam dažādas nokrāsas pielikdami”. Tālāk uzskaitīti biežāk sastopami piedēkļi un raksturota nozīmes maiņa, substantīvu atvasinot ar piedēkli. Piemēram, *at-*nozīmē atkārtojumu, *atswehtki*, *atkahfas*, *atškola*; *no-* – pamata sajēguma mazinājumu, *nokalne*, *nomale* u. c. Arī biežāk sastopamos piedēkļus jeb sufiksus A. Stērste aplūko pēc to nozīmes. Piedēkļi tiek iedalīti vairākās grupās. Piemēram, darītāju iezīmē sufiksi *-ājs*, *-ējs*, *-ājies*, *-ējies* (sieviešu kārtā: *-āja*, *-ēja*, *-ājās*, *-ējās*): *plahwejs*, *plahweja*, *šmehjejees*, *šmehjejahs* (Stērste 1879, 14). Personas iezīmē, piemēram, *-klis*, *-kle*, *-knis*, *-kne* – pasīvā ziņā, kā *mahzeklis* (tas, kuru māca), *wedekla* (tā, kura atvesta, t. i., dēla sieva) u. c. A. Stērste iesaka pēc šī parauga celt (darināt) jaunu vārdu *guhsteknis* (tas, kurš sagūstīts). Nosaukti arī piedēkļi, kas iezīmē vietu, laiku, darba priekšmetu u. c. Kopumā viņš uzskaita diezgan daudz piedēkļu un darinājumu piemēru, bet lielākoties sīkāk neskaidro, no kādiem motivētājavārdiem šie atvasinājumi darināti. Izņēmums ir, piemēram, atvasinājumi ar *-iens*, kas apzīmē laikā aprobežotu jeb vienreizīgu darīšanu, piemēram, *brauzeens*, *kriteens*. Autors piezīmē, ka šie substantīvi ceļas tikai no vienzilbīgiem laika vārdiem (verbiem), tāpēc aplam atvasināts, piemēram, *jautajeens*. Mazinājuma piedēkļiem A. Stērste norāda, kuras deklinācijas vārdiem kurš piedēklis pieliekams.

Atsevišķā paragrāfā īsi aplūkoti substantīvu salikteni. Salikumi rodas, vai nu 1) viena vārda celma balsienu pieliekot pie otra vārda – *juhr-mala*, *rud-azis*, vai 2) pirmā vārda ģenitīvu pieliekot pie otra vārda, un šai salikumā abu vārdu sajēgumi nav tik pilnīgi sakusuši kopā – *kara=wihrs*, *uguns=kurs*.

Adjektīviem uzskaitīts, ar kādiem vārdiem savienojot rodas salikumi jeb salikteni. Piemēram, ar būtības vārdu – *deew-bijigs*. Salikums rodas, arī savienojot adjektīvu ar prefiksu: *ufzihtigs*, *nejauks*.

Atsevišķā nodaļā aplūkota adjektīvu atvasināšana. Tā kā prefiksu nozīme adjektīvos tā pati, kas substantīvos un verbos, autors piemin tikai divus piedēkļus – *ie-* (*eebalts*) un *pa-* (*paleels*). Tālāk uzskaitīti biežāk lietoti piedēkļi, piemēram, *-āds* (*zitads*), *-ains* (*wilnains*), *-ans* (*drupans*), skaidrojot arī to nozīmi. Piedēklim *-īgs* raksturotas trīs dažādas nozīmes atkarībā no tā, vai atvasinājumi ceļami (darināmi) no vārdiem, substantīviem vai adjektīviem – *dewigs*, *behdigs*, *lehnigs*. Ir arī piezīme par piedēkļu *-īgs*, *-ējs*, *-isks* nepareizu lietojumu (Stērste 1879, 24).

Arī laika vārdiem jeb vārdiem ir atsevišķa nodaļa par atvasinājumiem. Tajā ļoti pamatīgi aprakstīta verbu atvasināšana ar piedēkļiem jeb t. s. ārējā verbu celšanās. Autors uzskaita piedēkļus, kurus var pielikt vārdiem, kā arī to nozīmes. Piemēram, *ap-* nozīmē a) virzīšanos apkārt kādai lietai: *apjaht*, *apeet*, *apwilkt*; b) nobeigšanu un pilnību: *apnikt*, *apraft*; c) darīšanu no vairāk pusēm: *apspreeft*, *apdomat*, *apkraut*, *aplenkt* utt. (Stērste 1879, 34). Aplūkojot verbu iekšēju atvasināšanu (Stērstem – atvasinājumu), izšķir: 1) verbos, kas cēlušies no saknes, 2) tos, kas no šiem vārdiem atvasināti – t. i., pieliekot dažādus piedēkļus (*-ināt*, *-ēt*), un 3) denominatīvus verbos (*godāt* no *gods*, *auklēt* no *aukle* u. c.) (Stērste 1879, 36–37).

Kaut arī A. Stērstes valodas mācībā materiāla nav daudz, tomēr jūtams, ka viņš pievērsis lielu uzmanības vārddarināšanas jautājumiem, lai gan nedēvē to šādā vārdā, bet runā par “vārdu celšanos”. Viņš min arī jēdzienu “vārdu saime”, t. i., vārdi, “kuri no vienas saknes caur iekšēju un ārēju atvasinājumu celdamies, pēc pamata sajēguma savā starpā rada, bet tomēr cits no cita nošķiras, dažādas sajēguma nokrāsas izteikdami” (Stērste 1879, 37). Ievēribu pelna piedēkļu un piedēkļu nozīmes salīdzinājums, jo A. Stērste ļoti precīzi uztvēris atšķirību starp šiem līdzekļiem vārdu darināšanā. “Prefiksi iezīmē satiksmu starp vienu vai otru darīšanu, starp priekšmetiem, darīšanas grādu jeb mēru, virzienu, sākumu un beigumu; turpretim zufiksi norāda uz pašu darītāju, vietu, laiku, līdzekli, sekmēm, panākumu un īpašību, t. i., prefiksi izteic ārējo jeb formālisko pusi, kam darbs ar

satiksmām, un zuffixi – iekšējo jeb materiālisko pusi, kam darbs ar paša jēdziena satvaru.” (Stērste 1879, 37)

19. gadsimta beigās tiek publicēti pirmie Kārļa **Mīlenbaha** raksti valodniecībā, no kuriem daži ir veltīti arī vārddarināšanai, piemēram, 1893. gadā “Druskas par latviešu kompozītiem” un “Par galotnēm *-ējs, -īgs, -isks*” – izdevuma “Daži jautājumi par latviešu valodu” 2. burtnīcā. 1895. gadā iznāk K. Mīlenbaha sarakstīta “Latviešu valodas mācība”. Tā ir domāta skolām, īpašu uzmanību pievēršot teikuma mācībai, bet daži, pavisam īsi, paragrāfi, veltīti atvasinājumiem un salikteņiem. Skaidrots, kas ir celma un atvasināti vārdi. Vienā paragrāfā doti atvasināti laika vārdi, piemēram, *runāt no runa, asināt no ass*. Nākamajā paragrāfā ir atvasināti lietu vārdi. Uzskaitītas atvasināmās galotnes, kas apzīmē darītājus jeb personas, piemēram, *-ējs, -ēja, -tājs, -tāja, -nieks, -niece* u. c. Vietu mēdz apzīmēt *-ājs, -iena*. Minēti daži atvasināti adjektīvi. Pie saliktiem vārdiem autors pieskaita arī ar satiksmes vārdiem darinātus vārdus, piemēram, *pavārds, nelaimīgs, apskriet*.

1907. gadā iznāk J. **Endzelīna** un K. Mīlenbaha kopīgs darbs – pirmā sistemātiski izstrādātā “Latviešu gramatika”, kas piedzīvo piecus izdevumus. Pirmā daļa “Skaņu un formu mācība” ir J. Endzelīna sarakstīta. 1907. gadā iznāk arī J. Endzelīna un K. Mīlenbaha “Latviešu valodas mācība”, kas ir viņu gramatikas īsāks pārstrādājums skolu vajadzībām (tā piedzīvojusi daudzus izdevumus). Pirmajā izdevumā izveidoto materiāla iedalījumu un formulētās pamatnostādnes “Latviešu gramatikas” autori paturējuši pamatos nepārveidotus arī citos šā darba izdevumos. Kopumā šis pētījums kļūst par pamatu tālākajā vārddarināšanas teorijas un prakses attīstībā. Vārddarināšana tajā tiek apskatīta pirms vārdu locīšanas – II nodaļā “Vārdu mācība” (morfoloģija), kur autori runā par vārdu atvasināšanu, locīšanu, nozīmi (Endzelīns, Mīlenbahs 1923, 29). Sākumā, pirms nominālo piedēkļu apskata, dots īss vārda morfoloģiskā sastāva un atvasināšanas raksturojums. Termina “vārdu darināšana” gan vēl nav. Ir apakšnodaļa “Vārdu atvasināšana”, kas ietver arī salikteņus. Jaunus vārdus rada, ne vien saknei pievienojot piedēkļus, bet arī saliekot gatavus vārdus, piemēram, *bez-kauņa, mež-sargs* u. c. (Endzelīns, Mīlenbahs 1923, 33). Jaunus vārdus tāpat rada, arī *darina*. Tālāk tiek aplūkoti piedēkļi, ar kuriem atvasina lietas un īpašības vārdus, tradicionāli grupējot piedēkļus pēc kopīgā līdzskaņa. Valodas mācībā vienkāršības dēļ piedēkļa un galotnes savienojumu sauc par galotni. Tātad tiek nosaukts piedēklis, uzskaitīts, kādas nozīmes vārdi ar to tiek darināti, no kādas vārdšķiras vārdiem un kādai vārda formai piedēkli pievieno. Piemēram, ar piedēkli *-iena-* atvasina no darbības vārdu pagātnes celmiem lietu vārdus, kas apzīmē pabeigtu darbību, – *grūdiens, sitiens, pēriens* utt. Atsevišķi dots pēc nozīmes sakārtots piedēkļu pārskats.

Darbības vārdu atvasināšana ar piedēkļiem aplūkota atsevišķi. Svarīgākais ir tas, ka J. Endzelīns norobežo verbu darinātājus piedēkļus no formu veidotājiem. Verbu darināšanas analīze tiek orientēta uz nenoteiksmi un tikai šai formā norobežojamie piedēkļi *-ā-*, *-inā-*, *-ē-*, *-ī-*, *-o-* u. c. kvalificēti par verbu darinātājiem. Norādīts, no kādu vārdšķiru vārdiem ar tiem darināti verbi. J. Endzelīna un K. Mīlenbaha kopīgajos darbos lokāmie divdabji kvalificēti par verbu formām.

Apakšnodaļā par salikteņiem vispirms atsevišķi apskatīti satiksmes vārdu, t. i., prievārdu savienojumi ar lietas, īpašības un darbības vārdiem (mūsdienu gramatikās tie ir atvasinājumi ar priedēkļiem), “tāpēc ka satiksmes vārdi šai gadījumā savā nozīmē līdzinās piedēkļiem” (Endzelīns, Mīlenbahs 1923, 50). Uzskaitīti šie savienojumi un to nozīmes. Piemēram, *at-* salikumos ar lietu un apstākļu vārdiem nozīmē atpakaļēju virzību – *atmuguriski*, *atskabarga* utt. Tālāk analizētas salikteņu sastāvdaļas – no kādām tie var sastāvēt, ja otra daļa ir darbības vārds, lietas vārds, īpašības vārds –, kā arī īsi raksturota salikteņu nozīme un forma.

Šāds materiāla izkārtojums ir pamatā visiem turpmākajiem izdevumiem, arī J. Endzelīna “Lettische Grammatik” (1922), kurā plašu vietu ieņem vēsturiskās vārddarināšanas jautājumi, un tās tulkotajam un papildinātajam 1951. gada izdevumam “Latviešu valodas gramatika”. Šajā gramatikā II daļa ir “Vārdu mācība” (Endzelīns 1951, 255), kur materiāls aplūkots trijās apakšnodaļās – “Salikteņi”, “Reduplikācija” un “Nominālo celmu atvasināšana”. Gramatisko formu vēstures izklāsts seko aiz vārdu darināšanas apskata. Nodaļā par salikteņiem bez kāda ievada vai definīcijas raksturotas salikteņu sastāvdaļas. Piemēram, ja otra daļa ir verbs, tad pirmā daļa var būt: 1) negācija – *nezinu*; 2) prepozīcija – *atļāvu*; 3) locījums ar atnestu galotni. Salikteņi raksturoti pēc nozīmes – iteratīvsalikteņi, kopulatīvsalikteņi, determinatīvie nominālsalikteņi. Tātad Endzelīns pie salikteņiem aplūko arī priedēkļu darinājumus, ko mūsdienu latviešu valodniecībā neapšaubāmi uzskata par atvasinājumiem.

J. Endzelīna “Latviešu valodas gramatikā” nomenu darināšana analizēta plašā izlokšņu un rakstu valodas materiālā (Endzelīns 1951, 266–394). Valodas fakti darbā kārtoti pēc vēsturiskajās gramatikās izveidojušās tradīcijas, piedēkļa aprakstā dotas ziņas par vārddarinātāju celmu, par darinājumu izplatību dialektos, gan arī par piedēkļa cilmi un attīstības vēsturi. Bagātajā materiālā parādās gan produktīvi, gan mazāk produktīvi, gan jau novecojuši nomenu darināšanas līdzekļi un paņēmieni, piemēram, piedēkļi *-o-*, *-ā-*, *-i-*, *-u-*, kas mūsdienu latviešu valodas vārdu morfoloģiskajā sastāvā veic galotnes funkcijas. Izcelta arī atvasinājumu nozīme – norādīta piedēkļu piederība dažādām semantiskajām

grupām, piemēram, “Dzīvu radījumu nosaukumi”, “Vārdi sieviešu dzimtes apzīmēšanai”, “Priekšmetu nosaukumi” u. c. Ne morfēmu produktivitāte latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā, ne arī pašas sistēmas evolūcija tieši nav raksturota. Nav arī aplūkota īpašā nodalījumā verbu darināšana ar izskaņām.

Līdz 20. gadsimta 60. gadiem vārddarināšanu tradicionāli pieņemts aplūkot morfoloģijas daļā.

Vārddarināšana no morfoloģijas pirmo reizi šķirta 1959. gadā iznākušajā LPSR Zinātņu akadēmijas “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā”, kuras 1. daļā ietverta nodaļa “Vārdu darināšana” ar teorētisku ievadu (MLLVG 1959, 75), šeit minēti arī daudzi termini, piemēram, *vārdu darināmais celms*, *vārdu darināšanas paņēmieni un līdzekļi*, *konversija*, un to skaidrojums.

“Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” substantīvu, adjektīvu un verbu darināšana skatīta sinhroniskā aspektā. Katra no tām skatīta kā patstāvīgs temats, detalizēti raksturoti dažādi darināšanas paņēmieni: atvasināšana ar piedēkļiem un priedēkļiem, šo vārddarināšanas morfēmu iespējas pievienoties dažāda rakstura vārddarinātājiem celmiem, veidot noteiktas nozīmes darinājumus. Plaši aplūkoti salikteņu paveidi un atbilstmes sintaktiskajām konstrukcijām. Vārdu darināšanas apskats MLLVG ir plašs un detalizēts, tas ir līdz šim apjomīgākais apskats par substantīvu un adjektīvu piedēkļiem mūsdienu latviešu valodā.

Vārddarināšanas teorijas un prakses attīstībai Latvijā 20. gadsimta 60. gados spēcīgs impulss ir pētījumi Eiropas valodniecībā, it īpaši M. Dokulila darbs (*Tvoření slov v češtině*, 1962), kuru ietekme izpaudās arī pastarpināti – caur krievu valodnieku darbiem, kas bija tapuši šajā ievirzē. 1969. gadā Rīgā notiek plašāka mēroga zinātniska konference, kas veltīta vārddarināšanas problēmām mūsdienu valodniecībā (Pakratniece 1999, 44). Konference norisinās Artura Ozola dienas ietvaros, un tiek izdots arī tēžu krājums “Vārddarināšanas problēmas mūsdienu valodniecībā” (1969), kurā iekļautas konferences dalībnieku – E. Soidas, S. Kļaviņas, R. Veidemanes, V. Skujiņas, B. Laumanes, D. Zemzares, J. Kubrjakovas u. c. – referātu tēzes. Pirmos teorētiskos vispārinājumus par latviešu valodas vārddarināšanas sistēmu, par tās galvenajām pazīmēm un kategorijām, veic E. Soida. Parādās viņas raksti par vārddarināšanas problēmām, piemēram, “Forma un nozīme mūsdienu latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā” (1969), “Vārddarināšanas analīzes principi mūsdienu valodniecībā un valodā” (1970), “Par dažām vārddarināšanas nozīmes pazīmēm latviešu valodā” (1982) u. c. Viņas pētījums “Vārddarināšana”, kurā I un II daļa ir veltīta vārddarināšanas teorijai, sarakstīts 20. gadsimta 70. gadu sākumā, taču

grāmatā tas iznāk tikai 2009. gadā. III grāmatas daļa ir “Adjektīvu darināšana mūsdienu latviešu valodā”, bet IV – “Verbu darināšana”. Pētījuma nodaļa “Adverbs un adverbēšanās mūsdienu latviešu valodā” tika publicēta jau 1969. gadā. Autore izvēlējusies par pētījamo objektu verbus, adjektīvus un adverbus, jo uzskatījusi, ka latviešu valodas substantīvi līdz šim visplašāk pētīti un detalizēti aprakstīti.

Mūsdienu pētniecībā vairāk uzmanības pievērsts vārddarināšanas materiāla sinhroniskai analīzei. Piemēram, Antonija Ahero veikusi pētījumu par saliktiem adjektīviem mūsdienu latviešu valodā (Ahero 1955), kā arī par saliktiem substantīviem un to pazīmēm (Ahero 1979), V. Skujiņa – par terminu darināšanu (Skujiņa 2002), Daina Nītiņa – par konversiju latviešu valodā (Nītiņa 1985), u. c. Ir arī pētījumi par valodas vēsturisko materiālu. Piemēram, M. Baltiņas disertācija par deverbālajiem substantīviem “Suffiksal’noe slovoobrazovanie otglagol’nyh suščestvitel’nyh v latyšskom pis’mennom jazyke (na -šana, -ums, -ība, -iens)” (Baltynja 1979), kā arī pētījums par vārddarināšanas izskaņu un atvasinājumu salīdzinājumu veclatviešu (E. Glika teksti) un mūsdienu literārajā valodā. A. Blinkena rakstījusi par adjektīvu darināšanas pārmaiņām (Blinkena 1984), ar piedēkļiem atvasināto adjektīvu darināšana plaši aplūkota arī grāmatas “Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība” nodaļā “Īpašības vārds” (Blinkena 2002, 167). K. Pokrotniece pētījusi substantīvu darināšanu ar konsonantiskajiem piedēkļiem, kam veltīta arī disertācija “Konsonantnye suffiksy imen suščestvitel’nyh v latyšskom pis’mennom jazyke” (1986). Grāmatas “Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība” nodaļā “Lietvārdu darināšana ar konsonantiskajiem piedēkļiem” viņa analizē konsonantisko piedēkļu izmantošanu substantīvu darināšanā atsevišķos valodas attīstības posmos, skaidro to semantisko un formālo struktūru (Pokrotniece 2002, 81), kā arī pievērsusi uzmanību vārddarināšanas teorijas jautājumiem (Pokrotniece 1984, 65–69). Salikteņus G. Manceļa vārdnīcā “Lettus” un krājumā “Phraseologia Lettica” pētījusi V. Skujiņa. Autore ekscerpējusi pilnīgi visus salikteņus G. Manceļa vārdnīcā, pētījusi to formu un nozīmi (Skujiņa 2006, 8).

Vārddarināšanas pētījumi Latvijā norisinājušies vairākos virzienos – turpinājušies pētījumi dialektālajā vārddarināšanā (Brigita Bušmane, Elza Kagaine, Benita Laumane, Ieva Ozola, Antoņina Reķēna, Anna Stafeca, Anna Vulāne u. c.), kas bija viens no galvenajiem virzieniem 20. gadsimta pirmajā pusē, toponīmiskās un antroponīmiskās vārddarināšanas jomā (Laimute Balode, Vallija Dambe, Velta Staltmane), arī leksikogrāfiskā, terminoloģiskā aspektā u. c.

Daudzi pētījumi veikti valodas prakses aspektā. Dominējoša tendence ir vārddarināšanas parādību analīze no literārās valodas normu viedokļa (Konstantīns Karulis, Inese Ēdelmane u. c.). Mazāk skarti jautājumi vārddarināšanas sistēmas vēstures aspektā.

Veikti arī statistiskie pētījumi par derivatīvo līdzekļu izmantošanu – “Latviešu valodas inversā vārdnīca” (Soida, Kļaviņa 1970), “Latviešu valodas inversā biežuma vārdnīca” (1976), Sarmas Kļaviņas pētījumi.

Vārddarināšanas sistēmas izpētei pievērsušies arī trimdas latviešu valodnieki. Īpaši atzīmējams Veltas Rūķes-Draviņas pētījums par deminutīviem “Diminutive im Lettischen” (Rūķe-Draviņa 1959), Kārļa Draviņa raksts par salikteņiem “Dažas piezīmes par salikteņiem latviešu valodā” (Draviņš 1968), Baibas Kangeres “Latviešu valodas atvasinājumu vārdnīca” (Metuzāle-Kangere 1985). K. Draviņš un V. Rūķe-Draviņa devuši lielu ieguldījumu arī dialektālajā vārddarināšanā (“Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden”, 1955, u. c.).

V. Rūķes-Draviņas apjomīgā monogrāfija “Diminutive im Lettischen” (1959) ir plašākais pētījums par deminutīviem latviešu valodā. Šajā grāmatā viņa detalizēti analizē gan deminutīvu lietojumu, gan arī to dažādās nozīmes. Autore izceļ kategorijas, kurās deminutīvi sastopami biežāk – piemēram, bērnu, sievietes runā (apģērbs, ķermeņa daļas), īpašvārdi (personvārdi, vietvārdi), radniecības nosaukumi, dzīvnieku nosaukumi, augu nosaukumi. Latviešu valodā deminutīvus lieto arī spēļu nosaukumos, vielu nosaukumos, pat abstraktu jēdzienu un reliģisku priekšstatu nosaukumos, kas citās valodās nav raksturīgi. Tiek uzsvērts deminutīvu plašais lietojums un tas, ka tos latviešu valodā darina no visa kā – no dzīvām un nedzīvām lietām, konkrētiem un abstraktiem vārdiem, kā arī visās minētajās kategorijās. Līdz ar to, no vienas puses, deminutīvi lielākoties ir potenciāli darinājumi, pastāv iespējamība tos darināt katrā nepieciešamā situācijā (izņemot, piemēram, terminus un tādus atvasinājumus, kuru nozīme ir leksikalizējusies un neizriet no motivētā vārda nozīme), tomēr deminutīvpiedēkļus nevar pēc brīvas izvēles pievienot katram vārdam. Pastāv nerakstīti nosacījumi, un, piemēram, svešautietis, kaut arī labi pārvalda valodu, mēdz kļūdīties lietojumā. Nevienā gramatikā nav konkrētu norādījumu vai noteikumu, no kuriem vārdiem deminutīvi iespējami, tāpēc darinājums vai nu ir piemērots situācijai, vai ne (Rūķe-Draviņa 1959, 118).

Gramatikās deminutīvus parasti skaidro kā darinājumus ar pamazināmo un mīlināmo nozīmi. Mēdz būt arī pejoratīva nozīme, bet izloksnēs tā var atšķirties. V. Rūķe-Draviņa uzskata, ka deminutīviem ir daudz vairāk nozīmju nianšu, un analizē dažādas

nozīmes, piemēram, min godbijības pieskaņu, intensifikācijas nozīmi, noteiktības funkciju, ironisku nozīmi, augmentatīvu nozīmi u. c. Var secināt, ka deminutīvpiedēkļiem raksturīga daudznozīmība un elastība (Rūķe-Draviņa 1959, 120).

Savukārt B. Kangeres “Latviešu valodas atvasinājumu vārdnīca” (1985) ir derivatīvo ligzdu jeb vārdu saimju vārdnīca, kur ap kopīgo sakni sagrupēti visi šīs saknes derivāti. Autore uzskata, ka latviešu valodas vārddarināšanas sistēmu var sadalīt divās atšķirīgās kategorijās – viena attiecas uz galveno tekstu korpusu, bet otra – uz internacionāliem vārdiem. Sufiksācija latviešu valodā ir komplekss process, kas ietver gan semantiskas pārmaiņas, gan gramatiskās kategorijas maiņu. Kaut reizēm arī citu vārdšķiru vārdi kļūst par atvasinājuma celmu, lielākajā daļā gadījumu šo funkciju uzņemas verbs, substantīvs un adjektīvs. Visu šo vārdšķiru vārdi var būt par vārddarināšanas celmu visu trīs minēto vārdšķiru tālākai atvasināšanai.

Samērā plašs latviešu valodas vārddarināšanas sistēmas apskats sniegts Vilmas Kalmes un Guntas Smiltnieces studentiem paredzētajā mācību grāmatā “Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija” (2001). Tajā aplūkoti gan vārddarināšanas paņēmieni, līdzekļi un pamatjēdzieni, gan arī sniegts pārskats par substantīvu, adjektīvu, verbu darināšanu mūsdienu latviešu valodā – piemēram, substantīviem minēti to atvasināšanā izmantotie afiksi, uzskaitītas atvasinājumu nozīmes un norādīta darinājumu piederība pie semantiskajām grupām (Kalme, Smiltiece 2001, 64–76).

2013. gadā iznākusi autoru kolektīva izstrādātā jaunā akadēmiskā “Latviešu valodas gramatika”, kurā nodaļas “Vārddarināšana” autore ir A. Vulāne (LVG 2013, 190–300). Šajā nodaļā īsi aplūkoti vārddarināšanas pamatjēdzieni, piemēram, vārddarināšanas paņemienu klasifikācija mūsdienu izpratnē. Tālāk aplūkota atsevišķu vārdšķiru derivatīvā sistēma – sniegts substantīvu, adjektīvu, skaitļa vārdu u. c. vārdšķiru derivatīvais raksturojums.

Plašu darbu par latviešu valodas vārddarināšanu sinhroniskā aspektā izstrādājusi lietuviešu valodniece Agne Navickaite-Klišauskiene, kas 2014. gadā aizstāvējusi doktora disertāciju par substantīvu vārddarināšanas sistēmu mūsdienu latviešu valodā, analizējot latviešu valodā divas vārddarināšanas kategorijas – darītālvārdus (*nomina agentis*) un darbību nosaukumus (*nomina actionis*) (Agnē Navickaitē-Klišauskienē “Dabartinēs latvių kalbos daiktavardžių darybos sistema (*nomina agentis* ir *nomina actionis*)”, 2013).

Pirmo latviešu valodas gramatiku sastādītāji galveno uzmanību veltījuši paradigmu izveidei. Pirmajām gramatikām ir praktiska ievirze, tajās nav gandrīz nekādas vispārīgas

gramatiskās teorijas. Latviešu valodas gramatiskās sistēmas apraksts pielāgots latīņu vai vācu valodas gramatiskās sistēmas modelim. Trūcīgajās ziņās par vārddarināšanu, ko saņemam no šīm gramatikām, atspoguļota galvenokārt nomenu veidošana, pieminētas biežāk sastopamās izskaņas, dažas leksiski semantiskās grupas u. c. Verbu darināšanas novērojumi ir fragmentāri. Senāko gramatiku autoriem bijusi citāda izpratne par vairākām vārddarināšanas izskaņām. Viens no visvairāk apcerētajiem jautājumiem ir deminutīvu darināšana. Minēts jau J. Rēhehūzenam, gan bez kādiem papildu noteikumiem deminutīvu darināšanas izskaņu lietojumā. Pirmais pilnīgākais deminutīvu darināšanas apraksts atrodams H. Ādolfija gramatikā.

Lielākoties pirmajās gramatikās vārddarināšana tiek aplūkota etimoloģijas nodaļā, ar etimoloģiju saprotot to, ko mūsdienās saucam par morfoloģiju. Darinājumus uzskaita pie katras konkrētās vārdšķiras apskata.

G. F. Stenders pirmais vārddarināšanu (atvasināšanu un salikteņus) aplūko atsevišķā apakšnodaļā. Turklāt viņš arī apbrīnojami mūsdienīgi un saprotami skaidro, kas tad ir derivācija, kas ar to tiek saprasts. Viņš arī pirmais min analogijas jēdzienu.

Protams, termina “vārddarināšana” jeb “vārdu darināšana” pirmajās gramatikās nav. Termins vācu valodā *Wortbildung* parādās O. Rozenbergeram. Viņam arī ir atsevišķa nodaļa ar šādu nosaukumu.

Gramatikās vispirms aprakstošā (H. Ādolfijs, G. F. Stenders), pēc tam salīdzināmi vēsturiskā (A. Bīlenšteins) skatījumā likti pamati vārddarināšanas analīzes tradīcijām.

A. Bīlenšteins dod nozīmīgu vārddarināšanas parādību aprakstu salīdzināmi vēsturiskās metodes aspektā.

Parādoties pirmajiem nozīmīgākajiem latviešu autoru darbiem, svarīgs ir arī jautājums par valodniecības terminoloģiju. A. Stērstem vārddarināšana ir *vārdu celšanās*. Viņam vārdi *ceļas*. J. Endzelīnam un K. Mīlenbaham tos jau *rada* jeb *darina*. Kaut arī Stērstes valodas mācība ir apjomā neliela, viņš pirmais pārspriež arī teorētiskus jautājumus par vārddarināšanu. Ievērības cienīgi ir viņa novērojumi par prefiksu un sufiksu atšķirīgo nozīmi vārdu darināšanā. Turklāt viņš šķir atvasināšanu ar prefiksiem, savukārt citi tā laika un vēlākie pētnieki tradicionāli darinājumus ar prefiksiem pieskaita pie salikteņiem.

Līdz 20. gadsimta vidum plašākais pētījums par latviešu valodu un līdz ar to arī par vārddarināšanu ir J. Endzelīna “Latviešu valodas gramatika”. Šis pētījums kļūst par pamatu tālākajā vārddarināšanas teorijas un prakses attīstībā. Sinhroniskā aspektā ļoti plašs latviešu valodas materiāls iekļauts “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā”.

Vārddarināšana kā īpaša valodas apakšsistēma tiek nošķirta 20. gadsimta otrajā pusē. Vārddarināšanas teorijā, vārddarināšanas analīzes principu izstrādē latviešu valodniecībā neapšaubāmi svarīgākais ir E. Soidas darbs, uz ko balstās arī citi pētnieki.

1.2. Svarīgākās pieejas vārddarināšanas pētījumos

Vārddarināšana ir salīdzinoši jauna valodniecības nozare, kas kā atsevišķa disciplīna attīstījies 20. gadsimta otrajā pusē. Līdz tam salīdzināmi vēsturiskās valodniecības tradīcijā vārdu darināšanas jautājumi galvenokārt aplūkoti gramatikā – morfoloģijā jeb vārdu mācībā. Nozīmīgi ir ģermāņu un slāvu valodu pētījumi, kas arī visvairāk ietekmējuši latviešu valodniecības attīstību. Tās sākumposmā un klasiskajā periodā liela ietekme ir bijusi jaungramatiķu darbiem, piemēram, H. Paula uzskatiem vārddarināšanas teorijā, arī vārddarināšanas materiāla apraksta tradīcijai. Visvairāk pētnieku uzmanību saistījis morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens, kas Eiropas valodās ir visumā produktīvs (Soida 2009, 15).

Vārddarināšanas kā nozīmīgas lingvistikas nozares pētījumu atdzimšanu 20. gadsimta otrajā pusē iezīmēja 1960. gads, kad iznāca divas grāmatas – Hansa Mārčanda “Mūsdienu angļu valodas vārddarināšanas kategorijas un tipi” (*Hans Marchand*, “Categories and Types of Present-Day English Word-Formation”) Eiropā un Roberta Lī “Angļu valodas nominalizācijas gramatika” (*Robert Lee*, “Grammar of English Nominalizations”) Amerikā, kuras ierosināja sistemātiskus pētījumus šajā nozarē (strukturālists pret transformacionālistu).

Turpmākajās desmitgadēs radās daudz jaunu darbu – H. Mārčandam un R. Lī bija daudz sekotāju abās Atlantijas okeāna pusēs. Kopš tā laika ir daudz sasniegts vārddarināšanas teorijas jomā, tiek izmantotas dažādas metodes un pieejas.

Hansa Mārčanda ieguldījums vārddarināšanas teorijā, arī angļu valodas vārddarināšanas sistēmas apskats, ir atstājis ļoti lielu ietekmi, un viņa grāmatas “Mūsdienu angļu valodas vārddarināšanas kategorijas un tipi” divi izdevumi vēl aizvien ir nepārspēts orientieris šajā nozarē. H. Mārčanda teorētiskā karkasa, ko viņš radīja 20. gadsimta četrdesmitajos gados, saknes stiepjas Eiropas strukturālismā, bet viņu ietekmēja arī Amerikas strukturālisms. H. Mārčanda vārddarināšanas teorija ir sinhroniska, lai gan tā aplūko arī vēsturiskos aspektus (Kastovsky 2005, 100). Sinhroniski diahroniskā pieeja balstās uz vairākiem pamatpieņēmumiem. 1) Sinhroniskajam aprakstam ir priekšroka; tikai

pēc tam, kad ir sniegts sinhronisks pārskats, var pievērsties sinhroniskajai vārddarināšanas sistēmai raksturīgo vārddarināšanas modeļu vēsturei. 2) Vārddarināšanas modeļu sinhronisks apraksts ir jābalsta uz tādiem jēdzieniem kā motivācija (iespēja analizēt), modelis un produktivitāte, H. Mārčands par svarīgu uzskata arī sintagmas jēdzienu. 3) Sinhroniskam vārddarināšanas aprakstam ir jāatpazīst sistemātisku morfofonēmisko pārmaiņu eksistence, kuras ir jāaplūko no to sinhroniskās funkcijas, nevis no vēsturiskās izcelsmes viedokļa. Tādējādi iespējams šķīrums starp mantoto un aizgūto līmeni, ne tikai no etimoloģijas viedokļa, bet strukturāli funkcionālā nozīmē (Kastovsky 2005, 101).

Centrālais jēdziens H. Mārčanda vārddarināšanas teorijā ir motivācija, tā sākotne meklējama jau F. de Sosīram, bet šo jēdzienu tālāk attīstījis Š. Balī (1944). Saliktas lingvistiskas konstrukcijas principā ir relatīvi motivētas, jo tās var semantiski interpretēt, pamatojoties uz zināšanām par šo konstrukciju sastāvdaļām un par vispārēju modeli, kas ir to pamatā. No šī pieņēmuma izriet divi svarīgi H. Mārčanda secinājumi. Pirmkārt, nozīme vārddarināšanā ir tikpat svarīga kā forma (amerikāņu strukturālisms tolaik bija orientēts uz formu). Otrkārt, vārddarināšana balstās uz formālo un semantisko analogiju, t. i., darinājuma pamatā ir jābūt kādam morfosemantiskam modelim, kurš ir produktīvs vismaz tādā mērā, ka var rasties jauni darinājumi. Tādējādi vārddarināšanai ir jānodarbojas ar sinhroniski produktīviem modeļiem.

Savukārt sintagmas princips noved pie saliktu leksisku vienību sintaktiskas interpretācijas. Sešdesmitajos gados H. Mārčands sāk savā teorētiskajā karkasā integrēt sintaktisko dimensiju, analizēt salikteņus, balstoties uz to pamatā esošo sintaktisko struktūru (Kastovsky 2005, 103). H. Mārčandam bija ļoti liela ietekme gan uz saviem zinātniskajiem asistentiem, gan arī uz citiem lingvistiem, kurus nereti apzīmē ar terminu *mārčandieši*. To vidū ir, piemēram, Klauss Hansens (*Klaus Hansen*), Leonards Lipka (*Leonhard Lipka*), Dīters Kastovskis (*Dieter Kastovsky*) u. c.

Vārddarināšanas pētījumiem ir divas pamatpieejas: **onomasioloģiskā** un **semasioloģiskā**. **Semasioloģiskā** metode (no grieķu *séma* ‘zīme’) pēta, kuras nozīmes (semantiskās attiecības) konkrētajā valodā ir saistītas ar noteiktu morfoloģisku struktūru (vārddarināšanas modeli), t. i., šī pieeja balstās uz pētījumu virzienu *forma* > *nozīme*, kas pamatā raksturīga arī H. Mārčandam. Tā koncentrējas uz valodā jau esošā vārdu krājuma analīzi. **Onomasioloģiskā** metode (no grieķu *ónoma* ‘vārds’), kas ir vērsta pretējā virzienā *nozīme* > *forma*, pēta nominācijas aktu (Štekauer 2005b, 207). Šī pieeja ir ļoti populāra slāvu un romāņu valodu pētnieku darbos, bet angļu valodas vārddarināšanas pētījumos lielā mērā tikusi ignorēta.

Onomasioloģiskā pieeja uzsver kognitīvo un ekstralingvistisko faktoru ietekmi uz nominācijas procesu, tomēr uz formu vēršajai pieejai ir sena tradīcija, kā arī izmantotā terminoloģija, metodes u. c., līdz ar to pastāv uzskats, ka semasioloģiskā un onomasioloģiskā pieeja viena otru savstarpēji papildina (Štekauer et al. 2012, 238).

Pirmo visaptverošo onomasioloģisko vārddarināšanas teoriju radīja čehu valodnieks Milošs Dokulils 1962. gadā. Tai radās daudz piekritēju citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs – Slovākijā (Pāvols Štekauers (*Pavol Štekauer*), Jāns Horeckis (*Ján Horecký*)), Polijā (Bogdans Šimaneks (*Bogdan Szymanek*)), bijušajā Padomju Savienībā (Gaļina Neščimenko (*Galina Neščimenko*) u. c.), Vācijā (Volfgangs Fleišers (*Wolfgang Fleischer*)).

Onomasioloģija neaprobežojas ar vārddarināšanu. Tā ir valodniecības nozare, kas pētī nosaukumus, to dabu, nosaukšanas līdzekļus un tipus un ir izstrādājusi nominācijas teoriju (Paegle 1980, 3). Onomasioloģiskā pieeja meklē atbildes uz vairākiem jautājumiem. Kā valoda konkrētā brīdī un vietā izsaka kādu jēdzienu? Vai tā aizgūst kādu izteikumu no iepriekšējā perioda vai arī sākotnējo izteikumu aizvieto ar jaunu? Pirmajā gadījumā: vai forma un nozīme ir identiskas ar sākotnējām? Otrajā: kādā veidā un ar kādiem līdzekļiem tiek veidots jaunais izteikums? Un kāpēc? Kāds ir iemesls, kāpēc mainās viena un tā paša jēdziena izteikšanas veids? Vai tas vēl joprojām ir tas pats jēdziens?

Čehu valodnieka M. Dokulila vietu vārddarināšanas teorijas attīstībā Centrāleiropā un Austrumeiropā var salīdzināt ar H. Mārčanda vietu Rietumeiropā, vārddarināšanas teorijas attīstībā viņu devums ir vienlīdz nozīmīgs.

1962. gadā iznākusi M. Dokulila monogrāfija par vārdu darināšanu čehu valodā “Tvoření slov v češtině” (1. daļa). Tā tapusi kā teorētisks vispārinājums pēc čehu valodas vārddarināšanas materiāla detalizētas analīzes un ir plašs un konsekvents vārddarināšanas analīzes principu izklāsts, pirmām kārtām saskaņā ar Prāgas funkcionālās lingvistikas tradīcijām (Soida 1970, 79).

M. Dokulils aplūko šādus jautājumus: vārddarināšanas vieta valodniecības sistēmā, atšķirības starp morfoloģisko un vārddarināšanas analīzi, vārddarināšanas motivācija, produktivitāte, vārda iekšējā forma, leksikalizācija. Viņš skaidro vārddarināšanas paradigmas un vārddarināšanas tipa jēdzienu, lielu uzmanību velta onomasioloģiskajām kategorijām, onomasioloģiskajai struktūrai un tās kritērijiem (Dokulil 1962).

M. Dokulils uzskata vārddarināšanu par autonomu lingvistiskās sistēmas jomu. Viņa teorijas stūrakmens ir ideja par onomasioloģisko kategoriju. Jebkurš kāda objekta nominācijas akts balstās uz tā atspoguļojumu un apstrādi cilvēka apziņā. Onomasioloģiskās

kategorijas M. Dokulils definē kā dažādus jēdziena strukturēšanas veidus, ņemot vērā tā izteikšanas paņēmienus katrā valodā, t. i., būtiskas jēdzieniskas struktūras, kas ir nominācijas akta pamatā (Štekauer 2005b, 210). **Onomasioloģiskā kategorija** sastāv no diviem elementiem. Parādība, kas ir jānosauc, vispirms tiek ierindota noteiktā jēdzieniskā grupā pēc tās funkcijām kā **onomasioloģiskā bāze**. Tad šīs grupas robežās tā tiek apzīmēta ar **onomasioloģisko pazīmi** (Dokulil 1962, 29). Pēc M. Dokulila domām, onomasioloģiskās struktūras pamattipus var noteikt saskaņā ar tās polāro locekļu kategoriālo dabu (reālija, darbība, īpašība, apstākļi), t. i., saskaņā ar bāzi un pazīmes noteicošo elementu jeb motīvu (Dokulil 1962, 32). Dažādi onomasioloģiskās struktūras tipi var pārstāvēt visdažādākās semantiskās attieksmes, piemēram, īpašības nesējs, darītājs, darbarīks, darbības rezultāts u. c. (Dokulil 1962, 36–37).

M. Dokulils vārddarināšanas analīzes principus veido, balstīdamies uz trim “vārda dzīves” posmiem. Pirmo posmu raksturo jau minētā iekšējā jēdziena veidošanās un piemērošanās izteikšanas iespējām valodā ar onomasioloģisko kategoriju starpniecību. Otrs “vārda dzīves” posms ir pilnīgi valodisks, tajā koncentrējas tīri lingvistiski vārdu darināšanas procesi. Trešajā posmā atbilstoši noformētais vārds, funkcionēdams valodas sistēmā, tiek pakļauts leksikalizācijai un pamazām zaudē strukturālo dalāmību morfēmās. M. Dokulils uzsver, ka jāņem vērā, kā vārds uz savas vārddarināšanas struktūras pamata iekļaujas valodas vārdu krājumā (Dokulil 1962, 96).

Nozīmīgs etaps vārddarināšanas onomasioloģiskās teorijas attīstībā ir arī Jāna Horecka vārddarināšanas daudzlīmeņu modelis – viņš piedāvā semantisko iezīmju hierarhisko organizāciju, analizē to attieksmes. Svarīga J. Horecka onomasioloģiskās teorijas daļa ir viņa nozīmju klasifikācija.

Dokulila onomasioloģiskās struktūras ideja un J. Horecka lingvistiskās zīmes daudzlīmeņu modelis savukārt ir iedvesmojis Pāvulu Štekaueru radīt kognitīvo onomasioloģijas teoriju. P. Štekauera onomasioloģiskā teorija ir mēģinājums aprakstīt visus produktīvos vārddarināšanas procesus, izmantojot vienu kopīgu mehānismu. Tās pamatā ir vitāli svarīga attieksmju triāde starp ekstralingvistisko realitāti (objektu, kurš ir jānosauc), runas kopienu (ko pārstāv kāds viens runātājs) un vārddarināšanas elementu, tādējādi uzsverot faktu, ko ignorē liela daļa vārddarināšanas teoriju, ka katrs nominācijas akts ir atbilde uz ļoti reālu un specifisku nominācijas vajadzību, kas radusies runas kopienas locekļiem (Štekauer 2005b, 212).

P. Štekauera kognitīvā onomasioloģijas teorija uzsver valodas lietotāju aktīvo lomu objektu nominācijas procesā, nevis rāda vārddarināšanu kā bezpersonisku likumu sistēmu,

kas ir nošķirta no objektiem, kuri tiek nosaukti, un no valodas lietotājiem. Objekts, kas tiek nosaukts, ir saistīts ar citiem, jau eksistējošiem objektiem.

Nominācijas akts nav tikai un vienīgi lingvistisks. Nominācijas vienības nevar rasties izolēti no tādiem faktoriem kā cilvēka zināšanas, cilvēka kognitīvās spējas, pieredze, jaunu lietu, procesu un īpašību atklāšana, cilvēka iztēle utt. Nominācijas akts ir kognitīva parādība, kas balstās uz runātāja intelektuālajiem dotumiem.

P. Štekauera modelis norāda uz tiešu sakaru starp vārddarināšanu un leksiskajiem komponentiem (un pastarpinātu sakaru starp vārddarināšanu un sintaktiskajiem komponentiem). Starp vārddarināšanu un leksikonu notiek "sadarbība". Leksikonā tiek glabātas visas nominācijas vienības, kā arī afiksi, un tie tiek izmantoti vārddarināšanas procesā, kad pēc tiem rodas vajadzība. No otras puses, visas jaunās nominācijas vienības tiek uzkrātas leksikonā (Štekauer 2005b, 214).

Vārddarināšana fokusējas uz izolētu nominācijas vienību darināšanas procesu, nevis uz to izmantošanu (tā ir sintakses kompetence). Tiek pieņemts, ka pirms katra nominācijas akta runātājs veic leksiskā komponenta izpēti, kas nosaka, kāda būs nākamā procedūra. Vai nu tiek darināta pilnīgi jauna nominācijas vienība, vai arī kāda nominācijas vienība var kļūt par pamatu semantiskam pārveidojumam. Tas netieši norāda uz to, ka jaunas nominācijas vienības, kuras tiek darinātas, balstoties uz produktīviem un regulāriem likumiem, nerodas leksikonā, tomēr pēc tam visas semantiskās pārbīdes, formālas nominācijas vienību pārmaiņas ietilpst leksikonā.

Vārddarināšanas pētījumiem ir zināmas arī dažādas citas pieejas. Piemēram, ir pētnieki, kas, izstrādājot sintakses modeļus, centušies pierādīt, ka vārddarināšana būtu aplūkojama kā sintakses daļa. Ģeneratīvajā gramatikā vārdu sintakses pieejas piekritēji uzskata, ka vārdu pamatā ir tāda pati sintaktiskā struktūra kā frāzei (Spencer 2005, 73). Visciešākās paralēles starp vārddarināšanu un sintaksi var saskatīt salikteņu darināšanā – analizējot salikteņu komponentu savstarpējās attiecības, tās bieži vien ir interpretējamās līdzīgi kā sintaktiskas attiecības atbilstošajā vārdu savienojumā (Urbutis 2009, 57).

H. Mārčands, balstoties strukturālisma tradīcijā, sniedz vārddarināšanas procesu – salikteņdarināšanas, afiksācijas (derivācijas), konversijas, abreviācijas u. c. – aprakstu. Strukturālistu klasifikāciju par terminoloģisko pamatu šajā nozarē izmanto līdz mūsdienām, kaut arī vārddarināšanas pētījumi ir tikuši modulēti līdztekus lingvistiskās teorijas galvenajiem virzieniem. Ģeneratīvās gramatikas ietekmē vairāki vārddarināšanas pētījumi fokusējas uz principiem un likumiem (leksikālistu pieeja; Scalise, Guevara, 2005). Regulāru vārddarināšanas likumu jēdziens (Word-Formation Rules – WFR) skaidrots

Marka Aronofa (*Mark Aronoff*) fundamentālajā darbā (Aronoff 1976). Uz principa, ka vārddarināšanas sistēmu regulē noteikti likumi, balstās daudzi turpmākie darbi.

Mūsdienās arvien vairāk tiek uzsvērta nepieciešamība aplūkot vārddarināšanas procesus no kognitīvā viedokļa (Onysko, Michel 2010, 5).

2. Vārddarināšanas teorija un analīzes principi

2.1. Vārddarināšana kā nominācijas akts

Vārddarināšanas procesā, izmantojot šim nolūkam valodas sistēmā adaptētos līdzekļus un paņēmienus, tiek darinātas nominatīvas vienības – vārdi. Vārddarināšana ir nozīmīgākais vārdu krājuma papildināšanas veids. Līdzās citām vārdu krājuma papildināšanas iespējām tas aptver daļu no valodas nominācijas procesa (Soida 1970, 75). Valodas rīcībā ir ļoti daudzveidīgi līdzekļi un paņēmieni nominācijas realizēšanai: vārdu aizgūšana, kalkēšana, metaforu un metonīmiju veidošana. Citu valodu ietekme vārddarināšanā var būt zināms avots ierosmei. Tā sauktā semantiskā vārddarināšanas paņēmiena rezultātā jauna strukturāla vienība faktiski nerodas, tāpēc par tiešo vārdu darināšanas izpētes objektu izvirza atvasināšanu, stabilo salikteņu veidošanu, retrospektīvo (jeb reverso) atvasināšanu, kā arī konversiju (Dokulil 1962, 19–20).

Jauni vārdi valodā tiek darināti pēc noteiktiem likumiem, modeļiem, shēmām – noteiktiem paraugiem, kuri veido valodas mehānismu. Vārddarināšanas apakšsistēma – savdabīga valodas nominatīvo vienību ģenerēšanas laboratorija, kur jaunais top ciešā atbilstībā ar tradicionālo, jau normēto, pa reizei pieļaujot arī atkāpes no normas (Soida 1982a, 123).

Jauns vārds tiek darināts tad, ja ir tāda vajadzība. Piemēram, ja ir radusies jauna parādība, kas jānosauc; ja ir emocionāla, stilistiska vajadzība; vai vienkārši tad, ja indivīds aizmirsis tradicionāli lietoto vārdu (Booij 2000, 832). Daži autori izšķir vairākas vārddarināšanas funkcijas – nominatīvo, konstruktīvo, kompresīvo, ekspresīvo, stilistisko, bet pēc būtības tām visām pamatā ir nominatīvā funkcija (Zemskaja 1992, 8–10). Arī valodā jau funkcionējošu nosaukumu nozīme un struktūra laika gaitā tiek pārveidota, izmantojot valodas rīcībā esošos aktīvos vārddarināšanas paņēmienus un līdzekļus.

Nominācijas aspektā tiek skaidrots tas, kādas nozīmes izteikšanai noder darinājuma struktūra, kāda uzdevuma veikšanai tiek realizēts vārddarināšanas akts vai kāpēc tas ir ticis realizēts tieši ar šiem vārddarināšanas paņēmieniem, līdzekļiem (Kubrjakova 1990, 6). To, kāpēc nominācijai ir izvēlēts konkrētais vārddarināšanas paņemiens, nosaka zināšanas par valodas sistēmu, vārddarināšanas sistēmas noturību un produktivitāti, valodas līdzekļu ierobežojumi (vārddarināšanas afiksi, paņēmieni), darinājuma attiecības ar valodas semantiskajām kategorijām u. c. Svarīga ir dažādu paņēmienu un līdzekļu loma konkrētu nominācijas uzdevumu risināšanā (Mitev 2002). Katrs jauns darinājums atspoguļo cilvēka runas un domāšanas, izziņas un nominatīvo darbību (Kubrjakova 1981, 21).

Kā jau minēts, onomasioloģisko pieeju vārddarināšanā – resp., nominācijas akta pētīšanu virzienā *nozīme > forma* – radījis čehu zinātnieks M. Dokulils. Viņš savā darbā “Tvoření slov v češtině” skaidro onomasioloģiskās kategorijas jēdzienu. Viņš uzsver vārda nozīmes ciešo saistījumu ar vārddarināšanas formu, kā arī to, ka darinājuma veidošana noris, to piemērojot valodas nominācijas paņēmieniem, valodas iespējām, un tas tiek veikts ar tā saukto **onomasioloģisko kategoriju** starpniecību – t. i., ar jēdzienisko pamatkategoriju starpniecību, kuras ikvienā valodā veido nominācijas pamatu. Onomasioloģiskās kategorijas struktūra pēc savas būtības ir bināra – tā sastāv no **onomasioloģiskās bāzes** un **onomasioloģiskās pazīmes**. Tas, kas ir jānosauc, vispirms tiek ierindots noteiktā jēdzienu klasē, bet pēc tam šīs klases ietvaros tiek raksturots ar kaut kādu pazīmi (Dokulil 1962, 29).

Lai kaut ko nosauktu, vispirms ir jāzina, kas ir šis nosaukamais. Onomasioloģiskās bāzes izvēle liecina, ka cilvēks ir pieņēmis lēmumu, rāda, kādai jēdzienu klasei nosaukamā parādība pieder, piemēram, vai tas ir priekšmets, process vai īpašība. Savukārt onomasioloģiskās pazīmes izvēle nozīmē, ka cilvēks izvēlas to individuālo raksturojumu, kas nosaukamajam piemīt atšķirībā no citiem šīs kategorijas objektiem un tajā pašā laikā atgādina citu viņam zināmu priekšmetu vai parādību (Kubřaková 1981, 101).

Vārddarināšanas akta rekonstrukcija demonstrē motivēto vārdu derivācijas vēsturi, tādējādi ļaujot izprast jaunu nosaukumu veidošanas motīvus, apstākļus un līdzekļus.

Valodas vārddarināšanas sistēmas centrā ir **tipiski darinājumi**. Ir arī t. s. **potenciālie darinājumi** – kāda regulāra un produktīva vārddarināšanas tipa vārdi, kuri valodā nepastāv kā atsevišķas leksikas vienības, bet var tikt realizēti jebkurā brīdī, kad vajadzīgs. Šo vārdu darināšana tuva ar formu un vārdu savienojumu veidošanu. Darinājums, kurā tiek realizēta valodā jau esoša vārddarināšanas shēma ar skaidru motivāciju un elementu likumsakarīgu saistību, valodas lietotājam šķiet tik dabisks un saprotams, ka netiek uztverts kā jaundarinājums. Potenciālie darinājumi bieži vien arī netiek iekļauti vārdnīcās. Piemēram, latviešu valodā visiem darbības vārdiem un daudziem īpašības vārdiem var atvasināt atbilstošu vārdu ar negāciju *ne-* piedēkļa funkcijā. Valodā ļoti izplatīta ir arī deminutīvu darināšana – tie ir t. s. potenciālie deminutīvi. Potenciālo darinājumu izpratne arī nav vienāda, skaidras robežas starp potenciālajiem un visiem citiem tipiskiem darinājumiem īstenībā nav. Savukārt par **okazionālismiem** uzskata neierastus vārdus, kas darināti vienam gadījumam, kontekstā. Svarīgākā pazīme – tie ir vairāk vai mazāk patāli no vārddarināšanas sistēmas, kas darbojas valodā: vieni apiet

vārddarināšanas tipa prasības, citi darināti pēc neproduktīva vai mazproduktīva tipa parauga (Urbutis 2009, 316–328; Zemskaja 1973, 228–229).

Potenciālie darinājumi parādās un izzūd, pēc tam tie var atkal parādīties un atkal izzust. Šos darinājumus mēdz attiecināt uz runas sfēru. Okazionālismi nereti ir raksturīgi daiļdarbu valodai – rakstnieks var radīt gan jaunus vārdus, kas ir saprotami arī ārpus konteksta, gan arī tādus, kas ārpus daiļdarba konteksta nav saprotami. Grūti atbildēt uz jautājumu, vai rakstnieks to vai citu okazionālismu darina apzināti vai intuitīvi, jo tad vajadzētu iedziļināties pašā daiļrades procesā un konkrētiem rakstniekiem raksturīgās īpatnībās (Stepanova, Fljajšer 1984, 181).

Valodas sistēma nosaka, kādi darinājumi konkrētajā valodā ir iespējami. Sistēma netiek izmantota pilnībā, var izšķirt vārdus, kas nav iespējami tāpēc, ka sistēma neļauj tiem eksistēt, un vārdus, kas nav standarta valodas daļa, kaut gan sistēma tos pieļauj (Booij 2000, 834).

Vārdu darināšanā un analizē svarīga loma ir runas un valodas pretstatījumam. Ekscerpējot materiālu, parasti ir darīšana ar tekstu, t. i., ar runas atveidojumu rakstā. Tajā realizējas gan tādas parādības, kam jau ir noteikta vieta valodas sistēmā, gan tādas, kam ir individuāls, okazionāls raksturs un kas valodas sistēmā ne katrreiz tiek fiksētas (Soida 2009, 10).

2.2. Vārddarināšanas analīzes galvenie aspekti

Vārddarināšanas paņēmienu izpratne un klasifikācija dažādu valstu valodniecībā atšķiras, bet pamatā tiek šķirts dalījums derivācijā (atvasināšanā) un salikteņu darināšanā, darinājumus atbilstoši sauc par derivātiem (atvasinājumiem) un salikteņiem (Urbutis 2009, 333). Sinhroniskajā vārddarināšanā derivācija parasti ir kopīgs nosaukums sufiksācijai, prefiksācijai un atvasināšanai ar derivatīvajām galotnēm, bet dažreiz termins *derivācija* tiek lietots kā sinonīms terminam *vārddarināšana* (Vulāne 2008, 87). Vēsturiskajā valodniecībā ir lietoti arī citādi grupējumi – piemēram, priedēkļu darinājumi tiek iekļauti pie salikteņu darināšanas, uzskatot priedēkli par salikteņa pirmo komponentu, bet ar derivāciju saprot tikai priedēkļu darinājumus (šāds iedalījums ir raksturīgs arī latviešu valodniecības vēsturē, piemēram, J. Endzelīns priedēkļu atvasinājumus aplūkojis pie salikteņiem). Pēdējā laikā prefiksāciju mēdz nodalīt atsevišķi (Urbutis 2009, 334). Vairāki autori pie derivācijas pieskaita arī konversiju (Donalies 2005, 94). Arī M. Dokulils

konversiju aplūko plašākā nozīmē – ne tikai kā vārdu pāreju no vienas vārdšķiras citā, bet arī kā atšķirīgu vārdu pārus ar morfoloģiski identiem celmiem, kuru darināšanā kā aktīvais formants izmantota galotne (Dokulil 1962, 24). Citi autori (H. Mārčands) uzskata, ka šādos gadījumos tiek izmantots aktīvais derivatīvais formants – nulles morfēma. Šāda pieeja kļuvusi populāra arī krievu valodniecībā, piemēram, Jeļena Zemskaja (*Elena Zemskaja*) pie vārddarināšanas paņēmienu aplūko nulles sufiksāciju ar nulles sufiksu kā aktīvāko vārddarināšanas formantu (Zemskaja 1973, 176). Kā citi vārddarināšanas paņēmieni nereti tiek minēti arī reversā afiksācija (arī retrospektīvā atvasināšana, invertētais paņēmiens, regresīvā vārddarināšana, *back formation*), kombinētie vārddarināšanas paņēmieni u. c. Vācu vārddarināšanas tradīcijā šķir eksplīcīto un implīcīto derivāciju (Fleischer 1982; Donalies 2005; Lohde 2006).

Līdz šim latviešu valodniecībā, līdzīgi kā lietuviešu valodniecībā, lielākoties tradicionāli aplūkoti šādi vārddarināšanas paņēmieni: 1) afiksācija jeb atvasināšana; 2) saliktu vārdu darināšana, 3) konversija un 4) skaņu pārmaiņas, kas mūsdienās nav produktīvs vārddarināšanas paņēmiens (Kalme, Smiltnece 2001, 39; MLLVG 1959, 81).

“Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” šķir trīs **vārddarināšanas paņēmienus** – morfoloģisko, sintaktisko un semantisko vārddarināšanas paņēmienu. Ar vārddarināšanas paņēmienu saprot vārddarināšanas līdzekļu nosacītu vārdu darināšanas veidu (VPSV 2007, 432). Pamatā uz šādu vārddarināšanas paņēmienu izpratni un šādu dalījumu balstās arī jaunākās “Latviešu valodas gramatikas” (LVG 2013, 200) nodaļā “Vārddarināšana” (autore A. Vulāne), turklāt katrs no šiem paņēmienu tiek aplūkots kā dažādu sīkāka dalījuma paņēmienu jeb mikropaņēmienu kopums. Piemēram, morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens ietver vairākus paveidus. Jāmin arī, ka vārddarināšanas praksē šos trīs galvenos paņēmienu mēdz lietot dažādās kombinācijās, un līdz ar to mēdz izmantot terminus *sintaktiski morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens* (saliktu atvasinājumu darināšana) (LVG 2013, 202) un *morfoloģiski sintaktiskais vārddarināšanas paņēmiens* (konversija) (VPSV 2007, 432).

Latviešu valodā ir afiksālie un bezafiksālie vārddarināšanas paņēmieni. Visu afiksālo vārddarināšanas paņēmienu nosaukšanai lieto terminu *morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens*, jo vārdi tiek darināti, izmantojot morfēmas (Vulāne 2008, 100; LVG 2013, 200). Afiksālie paņēmieni var būt vienkārši vai kombinēti. Vienkāršie ir: prefiksācija, sufiksācija, fleksācija, postfiksācija.

Kombinētie ir tādi paņēmieni, ar kuriem vārdus darina, izmantojot divus formantus vienlaikus. Piemēram, jau minētais sintaktiski morfoloģiskais paņēmiens, kā arī prefiksāli

sufiksālais paņēmiens jeb konfiksācija (LVG 2013, 201), kad vārdu atvasina gan ar priedēkli, gan piedēkli. Savukārt, izmantojot prefiksāli flektīvo paņēmienu jeb cirkumfiksāciju, vārdus darina ar priedēkli un derivatīvo galotni. To dēvē arī par parasintēzi (Booij 2000, 934). Daudzi autori to aplūko kā vienu afiksu (cirkumfiks), kas sadalīts divās daļās (Fleischer 1982). Abi elementi nav atsevišķi dalāmi, veidojas viena semantiska vienība. Šī pieeja saskan ar to, ka derivāts tiek aplūkots kā binārs objekts (Donalies 2005, 33). Arī latviešu valodā par vārddarināšanas cirkumfiksiem var runāt tādos nominālos atvasinājumos kā *gald-s > pa-gald-e*, *durv-is > aiz-durv-e*. Šajos piemēros vārddarināšanas afiksi ir vienlaikus divi – prefikss un galotne, kas neveido savstarpēju secīgu vārddarināšanas ķēdi. Tāpēc var uzskatīt, ka priekšmeta lokalizāciju telpā palīdz izteikt tieši cirkumfiks, nevis prefikss viens pats un tam sekojoša galotnes maiņa (Kalnača 2004, 24).

Ar bezafiksu vārddarināšanas paņēmieniem vārdi tiek darināti, neizmantojot morfēmas. Mūsdienu latviešu valodā šķir sintaktisko paņēmienu, kura paveidi ir abreviācija, separācija u. c., un semantiskos paņēmienus – apelativāciju, onimizāciju, deonimizāciju, kā arī konversiju (Vulāne 2008, 102; LVG 2013, 202–207). Sintaktisko paņēmienu izmanto salikteņu un defissavienojumu darināšanai.

Semantiskais vārddarināšanas paņēmiens ir realizējies tad, kad kāds vārda leksiski semantiskais variants sāk funkcionēt kā homonīms, patstāvīgs vārds (Vulāne 2008, 105). Daudzi pētnieki t. s. semantisko paņēmienu neaplūko pie vārddarināšanas, bet uzskata, ka tas jāatstāj uz tās robežas (Urbutis 2009, 44) vai ka tas ir semantikas pētījumu objekts.

Afiksācija nenoliedzami ir galvenais un izplatītākais vārddarināšanas process daudzās valodās. Prefiksi, sufiksi valodā ļoti labi noder jaunu vārdu darināšanai. Turklāt ir ļoti parocīgi jaunus vārdus veidot no jau eksistējošiem vārdiem, izmantojot iepriekš paredzamus procesus, kurus atpazīst un pieņem citi šīs valodas lietotāji. Tā ir t. s. funkciju prognozējamība.

Valodā var būt arī tikai viens vai divi no afiksācijas procesiem, piemēram, sufiksācija (turku val.), retos gadījumos prefiksācija. Tomēr ir vērojams nepārprotams sufiksācijas pārkums, ko skaidro ar faktu, ka vārda sakne tiek analizēta pirms afiksiem un ka pastāv leksiskās atpazīšanas hierarhija: vārda beigās > sākums > vidus. To, ka sufiksācija sastopama daudz biežāk, skaidro arī no psiholoģijas viedokļa – sufiksi tiek pievienoti aiz saknes, vārda sākums nemainās, tāpēc valodas lietotājam to ir vieglāk atpazīt. No otras puses, valodās, kurās ir gan sufiksācija, gan prefiksācija, var novērot, ka sufiksācijas pārkums nav absolūts. Tā tiek lietota nominālajā afiksācijā un daudz biežāk

nominalizācijā nekā verbālajā afiksācijā. Verbalizācijā savukārt tipiska ir prefiksācija (Booij 2000, 941).

Vārddarināšanas analīzē svarīgs faktors ir **motivācija**. Vārdu krājumā šķir semantiski primāros un semantiski sekundāros vārdus, kuri, atšķirībā no primārajiem, ir motivēti. Valodas vienība, ar kuru tieši asociējas sekundārā vārda nozīme, ir tā **bāze** jeb pamats (Soida 2009, 40). Uz semantiskajām attieksmēm starp motivētājevārdu un darinājumu balstās **vārddarināšanas nozīme**. Produktīviem vārddarināšanas modeļiem raksturīga tipizēta, regulāra motivācija, starp derivatīvi saistītiem vārdiem regulāri atkārtojas formālās un semantiskās attieksmes (Baltiņa 1976a, 108).

Darinājumu motivācija ir gan sinhroniskās, gan vēsturiskās vārddarināšanas stūrakmens. Vēsturiskajai vārddarināšanai pirmām kārtām rūp motivācijas pārmaiņas. Var mainīties motivētājevārda vārdšķira, bet darinājuma forma nemainās. Piemēram, pētot atvasinājumus ar *-ība* latviešu, *-yba* lietuviešu valodā, sākotnēji tos saista ar nomeniem – lie. *dalyba*, la. *dalība* no *dalis*, bet vēlāk ar verbiem – no lie. *dalyti*, la. *dalīt* (Ambrazas 1993a, 11).

Motivācijas pārmaiņas var notikt, pirmkārt, tad, ja kaut kāda iemesla dēļ pārtūkst motivācijas attieksmes, darinājums saistās ar citu vārdu (mainās motivētājevārda vārdšķira). Otrkārt, var mainīties vārddarināšanas nozīme. Semantiski tuvu vārddarināšanas kategoriju darinājumi viegli var pāriet no vienas kategorijas citā. Piemēram, ļoti tipiska ir darbību nosaukumu pāriešana darbības rezultātu kategorijā. Darbības nosaukuma tieksme konkretizēties un iegūt darbības rezultāta nozīmi ir sena indoeiropiešu valodu iezīme (Ambrazas 1993a, 111).

Brīdī, kad derivatīvā konstrukcija (darinājums) rodas, tā ir motivēta. Tomēr, kad vārds valodā nostiprinās kā atsevišķs jēdziens, kā vesela nominatīva vienība, tam raksturīga demotivācijas tendence, un tādā gadījumā derivatīvā konstrukcija leksikalizējas. **Leksikalizācija** nozīmē, ka vārda elementu attieksmes vairs nevar izsecināt no nominācijas struktūras nozīmes, lai arī varbūt kaut kādas tās pazīmes vēl eksistē, pilna **idiomatizācija** nav notikusi. Pilna motivācija un pilna idiomatizācija – tie ir divi poli, starp kuriem notiek vārddarināšanas konstrukcijas semantiskā attīstība. Piemēram, var pazīt kādu no morfēmām pēc analogijas ar citiem vārdiem (Stepanova, Fljajšer 1984, 73). Latviešu valodā tikai pēc analogijas var noteikt, piemēram, vārdu *Daugava*, *Abava*, *cielava* (sal. *jaunava*) derivatīvo struktūru, bet ne vārddarināšanas nozīmi. Šāda veida atvasinājumi atrodas vārddarināšanas sistēmas perifērijā, un to derivatīvās struktūras noteikšana ir apgrūtināta (LVG 2013, 191).

Vārddarināšanas analīze tiek veikta, pretstatot motivētāJVārdu un motivējamo vārdu. Tātad vārddarināšanas analīzes dalījums ir binārs: vārda celmā veidojas vārddarinātāja celma un vārddarinātāja formanta (afiksa) pretstatījums, savukārt vārddarinātājs celms pēc sava morfoloģiskā sastāva var būt gan primārs, gan sekundārs (Soida 1970, 84). Celms var atbilst saknei un sīkākās vienībās nesadalīties, piemēram, *lap-a*, *rok-a*, bet var ietvert sakni un citus morfoloģiskos komponentus, būt atvasināts, piemēram, *lap-ain-s*, *pa-roc-īg-s*.

Viens un tas pats vārddarinātājs celms var būt par komponentu vairākos darinājumos un veidot viena celma radniecīgu darinājumu saimi jeb **vārddarināšanas ligzdu** (Soida 2009, 45). Piemēram, *kal-t*, *kal-ēj-s*, *kal-šan-a*, *kal-um-s*, *kal-v-is*, *kal-v-e*. Savukārt vārddarināšanas ligzda sastāv no vienas vai vairākām **vārddarināšanas ķēdēm**. Sekundārie vārdi vārddarināšanas ķēdē tiek rindoti atvasināšanas, resp., motivācijas secībā (LVG 2013, 194).

Katra patstāvīgas nozīmes vārda semantisko pamatu veido tā leksiskā nozīme saistījumā ar gramatisko nozīmi. Leksiskās nozīmes ir spilgti individuālas, gramatiskās – tipizētas, ar augstu vispārinājuma pakāpi.

Motivēta vārda semantikā kā īpašs nozīmes komponents tiek nošķirta vārddarināšanas jeb derivatīvā nozīme (Soida 1982a, 123). Parasti uzskata, ka vārddarināšanas nozīme ar savu abstraktuma pakāpi varētu atrasties starp leksisko un gramatisko nozīmi (Urbutis 2009, 172).

Vispārējs **vārddarināšanas nozīmes** raksturojums ir tāds, ka tā norāda uz saikni starp motivētāJVārdu un darinājumu un dažkārt nosauc arī pašu saiknes tipu (Kubrjakova 1981, 100). Vārddarināšanas jeb derivatīvo nozīmi noskaidro, salīdzinot motivēto vārdu un motivētāJVārdu, piemēram, *smilš-ain-s* ‘tāds, kur daudz smilšu’, *smilt-āj-s* ‘vieta, kur vairumā smiltis’ (Vulāne 2008, 98).

Vārddarināšanas nozīme ir kopīga grupai, kategorijai, vārddarināšanas tipam.

Pretstatot darinājumu motivētāJVārdam, vārddarināšanas opozīcijā šķir trīs vārddarināšanas nozīmes paveidus jeb vārddarināšanas attieksmes. Tās ir: 1) transpozīcija, 2) modifikācija, 3) mutācija (Dokulil 1962, 43–49).

Transpozīcijas attieksmes starp motivēto un motivētāju vārdu realizējas tad, ja darinājuma nozīme pēc būtības neatšķiras no motivētāJVārda nozīmes, tā tikai izteikta ar citu vārdšķiru. Latviešu valodā spilgts piemērs ir deverbālo substantīvu ar *-šan-* vārddarināšanas tips, kā arī adjektīvu motivēto substantīvu tips ar *-um-*.

Modifikācijas attieksmes realizējas, ja darinājums pieder pie tās pašas vārdšķiras, pie kuras motivētājvārds, darinājuma nozīme šai gadījumā precizēta, papildināta, vienādi vai otrādi modificēta. Latviešu valodā tipiski modifikācijas piemēri ir deminutīvi. Tāda nozīme ir arī sieviešu dzimtes nosaukumiem, kas atvasināti no vīriešu dzimtes nosaukumiem u. c. Piemēram, krievu valodas vārddarināšanas sistēmas apskatā atsevišķi apraksta modifikācijas attieksmju vārddarināšanas kategorijas (Rusckaja grammatika, 1980).

Transpozīcija un modifikācija it kā veido vārddarināšanas nozīmes divas ārējās robežjoslas. Transpozīcija cieši piekļaujas gramatiskajai nozīmei, modifikācija – vārda leksiskajai nozīmei (Soida 1982a, 126).

Mutācijas attieksmes starp motivēto un motivētāju vārdu realizējas tad, ja darinājums izmantots pilnīgi citas parādības apzīmēšanai. Motivētājvārda nosauktā parādība ar to saistīta tikai kā nosaukamās parādības pazīmes. Mutācijas attieksmes ir visnozīmīgākais vārddarināšanas attieksmju paveids. Uz tām balstīta visu produktīvo vārddarināšanas tipu nozīmes (Soida 2009, 67).

Svarīgs jēdziens vārddarināšanā ir darinājumu **nozīmes prognozējamība**. Realizējot transpozīcijas attieksmes starp motivēto un motivētāju vārdu, nozīme ir prognozējama. Arī darinājumiem, kuriem starp motivēto un motivētāju vārdu pastāv modifikācijas attieksmes, nozīme parasti ir prognozējama. Piemēram, *koks > koc-iņš*. Savukārt, realizējot mutācijas attieksmes, darinājumu nozīme bieži vien nav prognozējama (Štekauer 2005a, 39).

Daudzmaz vienotu vispārīgo nozīmi var noteikt atvasinājumiem ar produktīviem piedēkļiem, piemēram, nosaucot piedēkļus *-iņ-*, *-īt-* vai *-šan-*, kļūst skaidrs, ka tie nes pamazinājuma vai procesuālas darbības nozīmi. Savukārt, nosaucot konsonantiskos piedēkļus *-n-* vai *-l-*, nerodas priekšstats ne par vārdšķiras piederību, ne par noteiktu vārddarināšanas nozīmi (Pokrotniece 1984, 67).

Tipa vispārīgā vārddarināšanas nozīme ir abstrakcija, tā pastāv kā konkrētā darinājuma leksiskās nozīmes karkass. Pēc vairākiem tipiem kopīgās vārddarināšanas nozīmes tos iespējams apvienot plašākās vienībās – vārddarināšanas kategorijās.

Svarīga pazīme, kas raksturo vārddarināšanas tipu, ir **regulārums**, to nosaka, pretstatot katra vārda reālo nozīmi vispārinātajai nozīmei. Šis pretstatījums ļauj konstatēt, vai vārdu darināšanas tipa nozīme ir regulāra, vai veidojas šaurākas, konkrētākas un pat pilnīgi individuālas vārddarināšanas nozīmes (Soida 1970, 91). Tās veido apakštipus –

sīkākus grupējumus tipa robežās. Regulārums var realizēties kā satura, tā izteiksmes plānā (Soida 2009, 63).

Tādējādi veidojas 3 nozīmju rindas, kas ņemamas vērā vārddarināšanas analīzē: 1) tipa vispārīgā vārddarināšanas nozīme, 2) tipa konkrētās (leksiski derivatīvās) nozīmes, 3) atsevišķiem vārddarināšanas tipa vārdiem raksturīgās individuālās leksiskās nozīmes (Soida 2009, 63).

Piemēram, formas un nozīmes ziņā regulārs vārddarināšanas tips ir verbāls substantīvi ar *-šana*. Šie atvasinājumi iespējami blakus katram verbam un pat katrai daudznozīmīga verba nozīmei (*ceļšana*) un motivētā vārda nosaukto darbību izteic leksiski gramatiskā priekšmeta veidā. Savukārt substantīvu grupai ar *-ējs*, ko motivē verbu pagātnes celms, nozīmes nav tik vienveidīgas kā iepriekšējam tipam. 1) Blakus regulārajiem darītā vārdiem jeb darbības veicēja nosaukumiem pēc realizējamās darbības – *cēl-ēj-s* ‘kas ceļ’, *cirt-ēj-s* ‘kas cērt’, nošķirami profesiju nosaukumi *cēl-ēj-s* ‘celtnieks’, *aud-ēj-s*. 2) Blakus darītā vārdiem tiek darināti rīku nosaukumi, *kūlējs*, *plāvējs*. 3) Ar individualizētu leksisko nozīmi šajā tipā – *audzējs*. Šī vārddarināšanas tipa vispārīgo nozīmi varētu raksturot kā subjekta attieksmi ar darbību (Soida 1969b, 48).

Vārddarināšanas nozīme ir visai nevienveidīga. Tā var realizēties noteiktās korelācijās ar citām nozīmēm. Piemēram, ir darinājumi, kam vārddarināšanas nozīme ir vairāk vai mazāk identiska ar leksisko nozīmi, citiem leksiskā nozīme var būt šaurāka vai plašāka, salīdzinot ar vārddarināšanas nozīmi.

Vārddarināšanas sistēmas apraksts valodā tiek veikts, par klasifikācijas pamatvienību izvirzot vārddarināšanas tipu.

Vārddarināšanas tips – (kādas vārdšķiras) vārdu veidošanas shēma, kas aptver darinājumu kopuma trejādu identumu: vārddarināšanas nozīmes, motivētā vārdu vārdšķiras (vai vairāku vārdšķiru, kas iespējamas šajā vārddarināšanas kategorijā) un vārddarināšanas formanta identumu (Urbutis 2009, 303). Ja kaut viena no šīm pazīmēm nesakrīt, jādome vai nu par atšķirīgu vārddarināšanas tipu, vai arī par individuālu novirzi no tipiskas vārddarināšanas. Kaut vai vienas šīs pazīmes variēšanās, kas radusies abstrakta vārddarināšanas tipa konkrētās realizācijas dēļ valodā, var būt iemesls dalījumam vārddarināšanas apakštipos. Var būt semantiskie un formālie apakštipi.

Vārddarināšanas tipu un citu vārddarināšanas klašu vietu un nozīmi vārddarināšanas sistēmā nosaka kvantitatīvais raksturojums. Tiek aplūkots darinājumu skaits un (pēc iespējas) to vārdlietojuma biežums.

Vārddarināšanas tipu raksturo tā **produktivitāte** – spēja funkcionēt par modeli jaunu vārdu darināšanā, kā arī kvantitatīvi plašas valodā lietojamo vārdu grupas “atražošanā” (Soida 2009, 63). Par vēsturiskās vārddarināšanas produktivitāti var spriest pēc kvantitātes. Kāda vārddarināšanas tipa darinājumu kopējais skaits rāda tipa produktivitāti pagātnē (Urbutis 2009, 311).

Bieži izmanto arī **vārddarināšanas jeb derivatīvā modeļa** jēdzienu. “Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” vārddarināšanas modelis definēts kā vārddarināšanas sistēmas struktūrvienība, shēma, pēc kuras izvēlas un noteiktās semantiskās un sintaktiskās attieksmēs saista un izkārto vārdus, to celmus un afiksus, darinot jaunus vārdus atbilstoši konkrētas valodas vārddarināšanas tiptiem (VPSV 2007, 431–432). Shematiski to var attēlot, piemēram, šādi: $V + \text{sufikss} > S$, $A + \text{sufikss} > S$, $S + \text{sufikss} > S$, kur V – verbs, A – adjektīvs, S – substantīvs (Pokrotniece 1984, 66). Proti, vārddarināšanas modelis ir vispārināta sekundāro vārdu uzbūves shēma, kurā ietilpst derivatīvā bāze un derivatīvais formants un pēc kura parauga ar vienu un to pašu paņēmienu tiek darināti jauni vārdi (Vulāne 2008, 99).

M. Dokulils savā darbā “Tvoření slov v češtině” ietver arī vārddarināšanas analīzes principu izklāstu. Promocijas darbā atvasinājumu apraksta pamatkārtībā ir izmantoti M. Dokulila izvirzītie darinājumu apraksta kritēriji:

- 1) darinājuma leksiski gramatiskā kategorija, piederība vārdšķirai (substantīvi, adjektīvi);
- 2) vārddarināšanas paņēmiens (atvasinājumi ar piedēkļiem un derivatīvajām galotnēm, atvasinājumi ar priedēkļiem, kombinētie paņēmieni);
- 3) onomasioloģiskā struktūra, piederība vārddarināšanas kategorijai (darītājevārdi, darbību nosaukumi u. c.); vārddarināšanas nozīme – darinājuma un motivētājevārda semantiskās attieksmes;
- 4) vārddarināšanas formants (darinājumi ar piedēkli *-īb-* izskaņā *-ība*, darinājumi ar piedēkli *-īg-* izskaņā *-īgs*, *-īga*, darinājumi ar priedēkli *at-* u. c.);
- 5) pamatvārda leksiski gramatiskā kategorija (denomināli atvasinājumi, deverbāli atvasinājumi utt.); motivētājevārds, no kādas vārda formas vārds darināts, piemēram, verba tagadnes celms, pagātnes celms utt.;
- 6) darinājuma semantiskā (tematiskā, priekšmetiskā) kategorija (personu nosaukumi, abstraktu jēdzienu nosaukumi utt.); leksiskā nozīme, semantiskās pārmaiņas.

Sekundāri kritēriji ir blakuspazīmes, piemēram, pamatvārda specifiska semantiskā grupa, tā vārddarināšanas veids, pamatvārda celma morfoloģiskā pielāgošana, darinājuma

locīšanas tips, formanta varianti u. c. Darinājumi, kas atšķiras no citiem tipa darinājumiem ar vienu un to pašu blakuspazīmi (vai vairākām), var veidot atsevišķu apakštipu. Semantiskas pazīmes var būt saistītas arī ar kādu vārdšķiras gramatisko apakšklasi.

Tiek ņemta vērā darinājumu diferenciacija pēc cilmes, to piederība literārajai valodai vai izloksnēm, kopējai vai speciālajai leksikai, tam vai citam stilam, arhaismiem, jaundarinājumiem u. c. leksikas slāņiem (Dokulil 1962, 124–132).

2.3. Substantīvu un adjektīvu vārddarināšanas kategorijas

Kādas valodas nominālos atvasinājumus lielākoties tradicionāli aplūko, izkārtojot afiksus alfabēta secībā. Šāds izklāsts neparāda reālo valodas vārddarināšanas sistēmu. Darinājumus var grupēt ne tikai pēc formas, bet arī pēc kopīgas vārddarināšanas nozīmes. Tas palīdz skaidrot, kā veidojas darinājumu klases – **vārddarināšanas kategorijas** –, kādas ir to savstarpējās attiecības un vieta visā vārddarināšanas sistēmā (Ambrazas 1993a, 7). M. Dokulils norāda, ka vārddarināšanas kategorija ir vispārīgāks jēdziens nekā vārddarināšanas tips. Kategorija atšķiras no vārddarināšanas tipa ar to, ka abstrahējas no formanta vienības (Dokulil 1962, 75). Proti, vārddarināšanas kategoriju raksturo kopīga vārddarināšanas nozīme, bet var būt atšķirīgi vārddarināšanas līdzekļi. Izkārtojums pēc vārddarināšanas kategorijas ir lietderīgāks: tā vienā vietā aplūkojami visi sinonīmiskie un savā starpā konkurējošie vārddarināšanas tipi. Vārddarināšanas vienību hierarhijā vārddarināšanas kategorija ir augstāka par vārddarināšanas tipu (Urbutis 2009, 329).

Atvasinājumi rodas un eksistē galvenokārt vārddarināšanas tipu robežās, bet paši vārddarināšanas tipi, kā ietvars, kurā ir gan gatavie vārdi, gan modeļi jaunu vārdu darināšanai, eksistē, funkcionē un savstarpēji mijiedarbojas dažādas abstrakcijas pakāpes vārddarināšanas kategoriju robežās (Zemskaja 1992, 27).

Vārddarināšanas kategorijas visizteiktāk izpaužas **ar piedēkļiem un galotnēm atvasināto substantīvu** darināšanā. Var teikt, ka vārddarināšanas kategorija ir atvasinājumu klase, kam ir kopīga vārddarināšanas nozīme un specifiski vārddarināšanas afiksi (Ambrazas 1993a, 10). Atvasinājumu apskatu pēc dalījuma vārddarināšanas kategorijās izmanto vairākās indoeiropiešu valodās. Piemēram, šī pieeja ir ļoti raksturīga slāvu valodniecībā – poļu, čehu, bulgāru valodas pētījumos, kas acīmredzot balstās uz M. Dokulila izstrādāto vārddarināšanas teoriju. Arī mūsdienu lietuviešu valodas

vārddarināšanas sistēmas apskatā substantīvi, kas atvasināti ar piedēkli vai ar derivatīvo galotni, tiek aplūkoti pēc to piederības vārddarināšanas kategorijām (Urbutis 2006, 87).

V. Urbutis šķir šādas vārddarināšanas kategorijas: 1) deminutīvi (*deminutiva*), kur kopā ar pamazināmajiem vārdiem pieskaita arī atvasinājumus ar palielinājuma, mīlinājuma un nievājuma nozīmi (*augmentativa* vai *amplificativa*, *meliorativa* un *peiorativa* vai *deteriorativa*); 2) darbību nosaukumi jeb deverbālie abstraktie substantīvi (*nomina actionis*); 3) īpašību nosaukumi jeb denominālie abstraktie substantīvi (*nomina qualitatis* jeb *abstracta*); 4) darītājevārdi un deverbālie īpašības nesēju nosaukumi (*nomina agentis*); 5) denominālie īpašības nesēju nosaukumi (*nomina attributiva*); 6) darbības rezultātu nosaukumi (*nomina acti* vai *nomina resultativa*); 7) darbības rīku nosaukumi (*nomina instrumenti*); 8) vietu nosaukumi (*nomina loci*); 9) personu nosaukumi pēc profesijas (*nomina profesionalia* vai *nomina auctoris*); 10) nosaukumi pēc cilmes un piederības (*nomina originis et possessiva*), kur izšķir personu nosaukumus pēc to izcelsmes un dzīves vietas (*nomina gentilia* un *nomina regionalia*), bērnu nosaukumus pēc viņu vecākiem (*patronymica*) u. c.; 11) nosaukumi pēc dzimuma šķīruma (*nomina generis* vai *nomina mota*); 12) kopuma nosaukumi (*nomina collectiva*); 13) svētku un rituālu nosaukumi (*nomina feriarum et ritualia*) (Urbutis 2009, 330).

Aplūkojot valodu kā funkcionējošu, bet mainīgu sistēmu, jāpēta arī vārddarināšanas attīstība. Svarīgi ir noteikt, kā vārddarināšanas kategorijas veidojušās un attīstījušās, kuri afiksi ir raksturīgi tai vai citai kategorijai kopš indoeiropiešu pirmvalodas laika, bet kuri vēlāk pārnākuši no citas vārddarināšanas kategorijas, kā mainās atsevišķu vārddarināšanas tipu un kategoriju attieksmes (Ambrazas 1993a, 9).

Lietuviešu valodnieks Sauļus Ambrazas, kas pētījis substantīvu vārddarināšanas kategorijas, vispirms šīs kategorijas iedala divās lielās grupās – deverbālajos un denominālajos substantīvos, ko pēc tam klasificē sīkāk (Ambrazas 1993a, 2000). I) No vārdiem darinātajiem substantīviem viņš līdzīgi V. Urbutim šķir šādas kategorijas: 1) darbību nosaukumi jeb deverbālie abstraktie substantīvi (*nomina actionis*); 2) darbības rezultātu nosaukumi (*nomina acti*); 3) darītājevārdi (*nomina agentis*); 4) darbības rīku nosaukumi (*nomina instrumenti*); 5) darbības vietu nosaukumi (*nomina loci*) (Ambrazas 1993a, 10). II) No nomeniem darinātie substantīvi tiek klasificēti šādi: 1) īpašību nosaukumi jeb denominālie abstraktie substantīvi (*nomina qualitatis*); 2) kopuma nosaukumi (*nomina collectiva*); 3) denominālie vietu nosaukumi (*nomina loci*); 4) sieviešu dzimtes personu un dzīvnieku nosaukumi (*nomina feminina*); 5) vīriešu dzimtes personu

un dzīvnieku nosaukumi (*nomina masculina*); 6) deminutīvi; 7) īpašības nesēju nosaukumi (*nomina attributiva*) (Ambrazas 2000, 113).

Gan deverbālo, gan denominālo substantīvu vārddarināšanas kategorijas ir ļoti senas, bet tās ir radušās atšķirīgos laikos, vārddarināšanas tipu senums šajās kategorijās atšķiras. Ļoti sena vārddarināšanas kategorija ir kopuma nosaukumi jeb kolektīvās nozīmes vārdi, kas mantota no indoeiropiešu pirmvalodas, bet baltu valodās mūsdienās šī vārddarināšanas kategorija ir gājusi mazumā. Piemēram, la. *alksnājs*, lie. *brolija* ‘visi brāļi un māsas kopā’ (Ambrazas 2000, 192).

Otra no indoeiropiešu pirmvalodas mantota vārddarināšanas kategorija ir deminutīvi. Gan latviešu, gan lietuviešu valodā deminutīvu ir ļoti daudz, tomēr atšķiras biežāk izmantotie deminutīvu piedēkļi. Daži deminutīvi ir ļoti seni, to darināšana indoeiropiešu valodas dialektos ir ļoti sena parādība.

Arī citām vārddarināšanas kategorijām baltu valodās ir daudz kopīgu iezīmju, nereti izmantoti arī vieni un tie paši vārddarināšanas līdzekļi vai arī vārddarināšanas formantiem ir kopīga cilme.

Daudz senu iezīmju ir darbību nosaukumiem (*nomina actionis*). Daudzi šīs kategorijas darinājumi ir radušies baltu valodu koplaiķmetā, piemēram, atvasinājumi ar *-tuve*, *-ums*, *-ība*. Darbības veicēju nosaukumi jeb darītājevārdi (*nomina agentis*) latviešu valodā (arī senajos rakstos) bieži darināti ar piedēkļiem *-ēj-* un *-tāj-*, kas ir seni piedēkļi, kopīgi vairākām radu valodām (sal. lie. *-ējas*, *-tojas*). Tieksme diferencēt piedēkļu *-ēj-* un *-tāj-* funkcijas ir sena, kopīga baltu un slāvu valodām (Ambrazas 1993a, 225).

Baltu pirmvalodas laikā izveidojušās īpašību un īpašības nesēju nosaukumu vārddarināšanas kategorijas, šo kategoriju darinājumu senajos tekstos ir ļoti daudz. Savulaik īpašību nosaukumi (*nomina qualitatis*) un darbību nosaukumi (*nomina actionis*), domājams, veidoja kopīgu abstrakto substantīvu vārddarināšanas kategoriju, jo lielākā daļa seno vārddarināšanas afīksu ir kopīgi gan darbību, gan īpašību nosaukumiem (Ambrazas 2000, 199). Īpašību nosaukumi no kopīgas abstraktu substantīvu kategorijas galīgi nošķīrās baltu pirmvalodas laikā, kad īpašību nosaukumi tika plaši darināti ar **-ībā*, kas ir raksturīgs tikai baltu valodām (atbilst slāvu valodās *-ība*) (Ambrazas 2000, 200). Senā piedēkļa **-ībā* forma vislabāk saglabājusies latviešu valodā, lietuviešu valodā ir jaunāka forma *-ybē*, īpašību nosaukumi ar *-yba* tagad sastopami tikai izloksnēs. Latviešu un lietuviešu valodā ļoti izplatīti ir īpašību nosaukumi ar piedēkli **-umo-*, kuri sāka izstumt no šīs vārddarināšanas kategorijas centra senos atvasinājumus ar **-ībā/-ībē*. Tagad lietuviešu valodā īpašību nosaukumus biežāk darina ar piedēkli *-umas* (Ambrazas 2000, 201).

Īpašības nesēju nosaukumi (*nomina attributiva*) ir liela un daudzveidīga denominālo atvasinājumu grupa, kas kā atsevišķa vārddarināšanas kategorija noformējusies baltu pirmvalodas laikos. Senajos tekstos latviešu valodā ir īpaši daudz šīs kategorijas darinājumu, kuriem atbilst attiecīgs darinājums lietuviešu valodā. Piemēram, la. *laucenieks*, lie. *laukeninkas*.

G. Manceļa darbos ir ļoti daudz darinājumu, kas pieder pie darbību nosaukumu jeb deverbālo abstrakto substantīvu vārddarināšanas kategorijas (*nomina actionis*) – šajā kategorijā ietilpst deverbāli darinājumi ar *-šana*, *-ums*, *-ība*, arī ar *-iens*. No denominālajiem atvasinājumiem vislielāko grupu veido darinājumi, kas pieder pie īpašību nosaukumu jeb denominālo abstrakto substantīvu vārddarināšanas kategorijas (*nomina qualitatis*) – atvasinājumi ar *-ība* un *-ums*. Tāpat atvasinājumi ar šiem piedēkļiem pieder pie divām vārddarināšanas kategorijām. Liela deverbālo darinājumu grupa ietilpst darītālvārdu vārddarināšanas kategorijā (*nomina agentis*) – piemēram, atvasinājumi ar *-tājs*, *-ējs*, *-ājs*, arī ar *-kl-* un tā paplašinātajiem piedēkļiem. Lielu denominālo atvasinājumu grupu veido arī darinājumi, kas pieder pie deminutīvu vārddarināšanas kategorijas. G. Mancelim lielākoties sastopami deminutīvpiedēkļi *-iņ-* un *-īt-*, retāk citi līdzekļi, piemēram, *-ele*, *-ule*, *-ēns*. Īpašības nesēju nosaukumu vārddarināšanas kategorijā (*nomina attributiva*) apvienoti vairāki vārddarināšanas tipi – personu nosaukumi, kuru raksturīgākais piemērs ir darinājumi ar *-nieks*, arī atvasinājumi ar *-iet-*, *-en-*, *-ul-*. Liela semantiskā dažādība raksturīga atvasinājumiem ar piedēkli *-kl-* un tā variantiem – tie ietilpst, piemēram, darbības rīku nosaukumu vārddarināšanas kategorijā (*nomina instrumenti*), kā arī darbības rezultātu nosaukumu vārddarināšanas kategorijā (*nomina acti*). Pie šīs kategorijas pieder arī atvasinājumi ar *-al-*. Tā ir samērā jauna kategorija un nav skaidri nošķirama no darbību nosaukumiem. Darbības rezultātu nosaukumus bieži vien darina ar tiem pašiem piedēkļiem kā darbību nosaukumus. Vēl ciešākas šīs saites bijušas pagātnē. Vēsturiskās analīzes rezultāti rāda, ka baltu un indoeiropiešu pirmvalodā darbību un to rezultātu nosaukumi veidoja vienu vārddarināšanas kategoriju (Ambrazas 1993a, 222). Dažreiz darinājumiem raksturīgas abas šīs nozīmes vienlaikus, piemēram, deverbālajiem darinājumiem ar *-ums*, kurus tādējādi aplūko pie darbību nosaukumu kategorijas. Ļoti nedaudz darinājumu attiecināmi uz sieviešu dzimtes personu nosaukumu vārddarināšanas kategoriju, piemēram, atvasinājumi ar *-ene*. Citu vārddarināšanas kategoriju darinājumu, piemēram, vietu nosaukumu, G. Manceļa tekstos ir maz, vai arī tie neveido izteiktas darinājumu grupas.

Atvasināto **adjektīvu** semantiskajai klasifikācijai nav vienota dalījuma. Bieži vien adjektīvus vārddarināšanas aprakstā grupē vienkārši – attieksmes īpašības vārdi, kādības īpašības vārdi. Adjektīva pamatnozīme modificējas un konkretizējas sintaktiskā saistījumā ar substantīvu, tāpēc adjektīva izteiktā pazīme tekstā var realizēties dažādi. Adjektīvu vārddarināšanas nozīmi raksturo, piemēram, šādi: 1) īpašības piemītība mazākā mērā; 2) īpašības piemītība lielākā daudzumā; 3) atbilstība (Kalme, Smiltnece 2001, 123–124). Mūsdienu lietuviešu valodas vārddarināšanas aprakstā adjektīvus daļa vairākās grupās. 1. Īpašības pastiprināšana un daudzums. 2. Iekšējā īpašība. 3. Ārējā īpašība. 4. Līdzīga vai raksturīga īpašība. 5. Atšķirīgie (kārtas) īpašības vārdi. 6. Rezultāta īpašības vārdi (Valeckienė 2006, 191).

Adjektīvu aprakstā mēdz izmantot arī universālās adjektīvu semantiskās kategorijas. 1. Lielums. 2. Fiziskās īpašības. 3. Krāsa. 4. Cilvēku īpašības. 5. Vecums. 6. Novērtējums. 7) Ātrums (Booij 2004, 1112). A. Valentes pētījumā par adjektīviem tiek lietota citāda klasifikācija. 1. Laika kategorija (hronoloģija, vecums, biežums). 2. Novērtējoši emocionālā kategorija (spriedums, emocijas). 3. Pastiprinošie adjektīvi (gan paaugstina, gan pazemina). 4. Vietas kategorija (vieta, virziens, attālums). 5. Attieksmes/ierobežojošie adjektīvi. 6. Tematiskie adjektīvi (noteiktu tēmu vispārēji termini). 7. Aprakstoša funkcija (Valente 2009).

No diahroniskā viedokļa adjektīvu darināšanu baltu valodās pētījis un to klasifikāciju kategorijās veicis S. Ambrazas. Vēsturiski pētot adjektīvu darināšanas attīstību, svarīgi, lai to vārddarināšanas kategorijas tiktu šķirtas līdzīgi substantīvu vārddarināšanas kategoriju principam, jo šo abu vārdšķiru afiksi nereti ir vienas un tās pašas cilmes (Ambrazas 2011, 13).

Adjektīviem, tāpat kā substantīviem, skaidri izšķirami denominālie un deverbālie darinājumi. S. Ambrazas visus deverbālos adjektīvus apvieno vienā vārddarināšanas kategorijā, ko nosauc par darbības un rezultāta adjektīviem. Šī kategorija korelē ar substantīvu darbību un darbības rezultātu nosaukumu, kā arī ar darītālvārdu kategoriju, jo to cilme bieži vien ir līdzīga (Ambrazas 2011, 14).

Denominālajiem adjektīviem ir vairāki produktīvi vārddarināšanas tipi. Tiem raksturīga liela semantiskā diferenciācija. Tomēr vēsturiski semantiskas saites ir arī starp tiem vārddarināšanas tipiem, kas pirmajā mirklī šķiet atšķirīgi. Tāpēc tie tiek apvienoti vienā vārddarināšanas kategorijā – atributīvo adjektīvu kategorijā. Tie korelē ar substantīvu vārddarināšanas sistēmai raksturīgo īpašības nesēju nosaukumu kategoriju (*nomina attributiva*) (Ambrazas 2011, 15).

No denominālajiem adjektīviem kā atsevišķu vārddarināšanas kategoriju izšķir deminutīvus.

Starp visām trim adjektīvu vārddarināšanas kategorijām – darbības un rezultāta adjektīviem, atributīvajiem adjektīviem un deminutīviem – ir ļoti ciešas saites, daudziem piedēkļiem ir kopīga cilme. Piemēram, deminutīvus ar denomināliem atributīvajiem adjektīviem neapšaubāmi saista piedēklis **-ko-*, jo tam ir gan deminutīvu, gan atributīvā funkcija. No šī piedēkļa visdrīzāk radies arī piedēklis **-is-ko-*, kam ir liela loma atributīvo adjektīvu darināšanā baltu, slāvu un ģermāņu valodās. Piemēram, la. *dievisks*, lie. *dievišķas* (Ambrazas 2011, 112). 16.–17. gadsimtā baltu valodās šiem atvasinājumiem bijusi nevis līdzības, bet piederības nozīme. Piemēram, *Deewiski (Deewigi) Wahrdi*, das ist *Deewa Wahrdi* (Langijs 1685, 371).

Baltu valodās ļoti ciešas ir attiecības starp denominālajiem atributīvajiem adjektīviem un deverbālajiem darbības un rezultāta adjektīviem. Denominālo atributīvo adjektīvu tendence robežoties ar deverbālajiem darbības un rezultāta adjektīviem ir ļoti sena. Piemēram, piedēkli **-ingo-* (< **-ino-*) lieto gan denominālu adjektīvu (la. *prātīgs*, lie. *protīngas*, la. *vērtīgs*, lie. *vertīngas*), gan arī deverbālo adjektīvu darināšanā (Ambrazas 2011, 122). Šī tipa atvasinājumi ir sastopami arī 16.–17. gadsimta latviešu un lietuviešu rakstos.

Denominālu atvasinājumu var viegli reinterpreterēt kā deverbālu, un otrādi, deverbālo atvasinājumu var saistīt ar nomenu. Tāpēc dažreiz nav viegli noteikt, vai adjektīvs darināts no verba vai no nomena (Ambrazas 2011, 123).

Latviešu valodā atvasinājumi ar **-ingo-* dominē visu atvasināto adjektīvu vidū. Tāpat kā lietuviešu valodā, tos visbiežāk darina no substantīviem (la. *laimīgs*, lie. *laimīngas*; la. *pienīgs*, lie. *pienīngas*), bet ir arī daudz darinājumu no adjektīviem (*slimīgs*, *veselīgs*) un verbiem (*strādīgs*). Latviešu valodas senajos tekstos lielam liels vairums adjektīvu ir atvasinājumi ar piedēkli *-īg-*.

Sarežģītāk ir ar **prefiksālo atvasinājumu** (gan substantīvu, gan adjektīvu) klasifikāciju semantiskās kategorijās. Kopumā prefiksācija un sufiksācija daudzu pazīmju ziņā ir krasi pretstatītas, arī pēc nozīmju rakstura, ko izsaka sufiksālie un prefiksālie atvasinājumi. Ja ar sufiksiem kopumā tiek darināti vārdi ar personas, priekšmeta, darbības, pazīmes nozīmi, tad ar prefiksiem kopumā tiek darināti vārdi, kuru nozīme ir ‘augsta pakāpe’, ‘noliegums’, ‘pretstats’, ‘kopība’ utt. Acīmredzot atšķiras pats nozīmju tips, ko izsaka vieni vai otri afiksi (Zemskaja 1992, 26). Citi autori šķir prefiksālo substantīvu nozīmes – negācija, augmentatīva nozīme (Lohde 2006, 145). Vai – pamatvārdā ietvertā

nojēguma pavājinājums, parādību norišu vai stāvokļu atkārtojums (Kalme, Smiltneiece 2001, 65–66). Mēdz būt dalījums tādās prefiksālo atvasinājumu semantiskajās grupās kā daudzums, vieta, laiks, noliegums (Plag 2002, 123–124). Arī – laiks, skaits, vieta, pakāpe, pazīmes trūkums, noliegums, lielums (Brinton 2000, 87). Prefiksālos adjektīvus klasificē pēc darinājuma attieksmes pret motivētājbārdi – intensitātes samazinājums, intensitātes pastiprinājums, motivētājbārdā ietvertās pazīmes trūkums (Kalme, Smiltneiece 2001, 121).

2.4. Produktivitātes jēdziens

Vārddarināšanas sistēmas raksturošanā bieži tiek lietots **produktivitātes** jēdziens. Mūsdienu vārddarināšanas teorijā to izmanto daudzi autori, taču šī jēdziena izpratne ir atšķirīga. Tāpēc ir svarīgi, analizējot vārddarināšanas sistēmu, ņemt vērā dažādās pieejas, izvēlēties piemērotākās metodes valodas līdzekļu produktivitātes noteikšanai.

Literatūrā pastāv dažādas šā jēdziena definīcijas, visbiežāk par produktīviem sauc tipus (modeļus), kuri valodā ir paraugs jaunu vārdu darināšanai, produktivitāti saista ar spēju darināt jaunus vārdus saskaņā ar valodas vārddarināšanas likumiem. Kaut arī šis formulējums ir diezgan vienkāršs, par produktivitātes dabu nav vienprātības (Plag 1999, 6).

Termini “produktīvs” un “produktivitāte” ir salīdzinoši jauni, bet pati ideja nav jauna, tiek pat minēts, ka tā netieši ietverta jau sanskrita gramatikās. Uzskata, ka terminu “produktīvs” pirmo reizi lietojis F. Dīcs (*F. Dietz*) 1838. gadā kā sinonīmu terminam “dzīvs” (Bauer 2003, 11). Šis apzīmējums parādās arī daudzu citu zinātnieku darbos. Daži autori terminus “produktivitāte” un “aktivitāte” lieto kā sinonīmus, bet citi (Fleischer 1982, 71) to nozīmi šķir, izmantojot kvantitātes kritēriju – t. i., produktīvi ir afiksi vai modeļi, pēc kuru parauga noteiktā laika posmā jauni darinājumi rodas masveidā, bet aktīvi – tie, pēc kuru parauga darinātie vārdi ir saprotami, bet nav raksturīga masveidīga jaunu vārdu darināšana.

Var runāt par vārddarināšanas afiksu, bāzu, tipu, paņēmienu, arī vārddarināšanas likumu vai procesu grupu produktivitāti.

Piemēram, mēdz teikt, ka salikteņu darināšana ir produktīvs vārddarināšanas paņēmiens mūsdienu latviešu valodā, savukārt, *pus-*, *vien-* ir produktīvi salikteņu pirmie komponenti, bet *-veids*, *-diena* – otrie komponenti (Ahero 1967, 18; Bušs 1984, 74).

Biežāk runā nevis par afiksa produktivitāti vispār, bet gan konkrētas nozīmes atvasinājumu darināšanā. Piemēram, latviešu valodā produktīvs vārddarināšanas tips ir

darbību nosaukumu darināšana, vārdiem pievienojot piedēkli *-šan-*. Var arī teikt, ka rakstu valodas pirmsākumos piedēklis *-īb-* ir bijis produktīvs abstraktu vārdu, īpašību nosaukumu, nevis darbību nosaukumu darināšanā.

Neviena vārddarināšanas modeļa produktivitāte nevar būt neierobežota – tas nozīmē, ka par derivatīvo bāzi nevar būt pilnīgi jebkurš vārds. Iespējamām bāzēm, kā arī pašiem darinājumiem, var būt dažādi fonoloģiski, morfoloģiski, sintaktiski un semantiski nosacījumi, kas ierobežo procesa produktivitāti. Tātad ir jānoskaidro strukturālie ierobežojumi, kas nosaka afiksu produktivitātes robežas.

Šāds viedoklis nereti novedis pie postulāta, ka vārddarināšanas likuma produktivitātes pakāpi var aplūkot kā apgriezti proporcionālu šī vārddarināšanas likuma ierobežojumu daudzumam (Booij 1977, 5). Saskaņā ar šo viedokli pietiktu definēt vārddarināšanas likumu ar tā ierobežojumiem, un automātiski kļūtu skaidra produktivitātes pakāpe (Plag 1999, 12).

Literatūrā sastopamas atšķirīgas produktivitātes definīcijas, kurās uzsvērti dažādi aspekti. Piemēram, Lorijs Bauers (*Laurie Bauer*) uzskata, ka vārddarināšanas process ir produktīvs, ja to var izmantot sinhroniski jaunu formu darināšanai (Bauer 1983, 65).

“Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca” produktivitāti definē šādi: “Vārddarināšanas līdzekļa vai modeļa pazīme, kas izpaužas kā šī līdzekļa vai modeļa regulāra un plaša izmantošana jaunu noteiktas vārdšķiras vārdu darināšanā, piemēram, latviešu valodā īpaši produktīvs ir piedēklis *-šan-*, atvasinot lietvārdus no darbības vārdu celmiem.” (VPSV 2007, 312). Vienu no klasiskajām definīcijām radījis H. Šultinks (*Henk Schultink*): “Produktivitāte kā morfoloģiska parādība ir valodas lietotāju iespēja bez iepriekšēja nodoma darināt principā neskaitāmi daudz jaunu vārdu, izmantojot morfoloģiskā procesa līdzekļus, kas ir pamatā atbilstībai starp formu un nozīmi dažiem viņiem zināmiem vārdiem.” (Schultink 1961) Svarīgākais te ir atzinums, ka valodas vārdu krājumu var paplašināt ar regulāriem līdzekļiem, balstoties uz jau esošajiem elementiem.

Taču šajā definīcijā parādās arī vairākas problēmas, piemēram, “netīšuma” problēma. Daudzi autori mēģina kaut kā ierobežot procesu loku, kurus var saukt par produktīviem. H. Šultinks un vairāki citi Nīderlandes lingvisti (*H. Schultink, G. Booij, J. van Marle*) grib izslēgt no produktīvajiem darinājumiem tos, kas ir tīši (ar nodomu) darināti. Tādējādi paliktu tikai tie, ko runātāji darina automātiski, bez iepriekšēja nodoma, neapzināti realizējot vārddarināšanas likumus. Tā tiktu izslēgta, piemēram, abreviatūru, strupinājumu vai saplūdeņu darināšana, ko nereti izmanto terminēšanā, kas tiek veikta apzināti. Literatūrā angļu valodā bieži vien dala jēdzienus “productivity” un “creativity”

(jaunrade). Pēdējā pārstāv darinājumus, kuriem nav obligāti jānozīmē kāda vārddarināšanas procesa produktīva izmantošana, piemēram, tie var būt vārdi literāros tekstos, individuāli izgudrojumi, rotaļīgi darinājumi vai jauni tehniski termini (Fernandez-Dominguez 2010, 195). Tīši radītos jaunvārdus citi runātāji uztver kā kaut ko ievērojamu, tiem var būt humoristisks vai pat nepatīkams efekts, savukārt “īstos” produktīvos jaunvārdus runātāji parasti nemaz neuztver kā tādus (Plag 1999, 13).

Ja darinājums patiešām ir produktīvs, runātāji bieži vien nevar pateikt, vai tas ir jaunvārds vai ne. Piemēram, latviešu valodā – deminutīvu darināšana, liela daļa īpašības vārdu un darbības vārdi ar negāciju *ne-* prefiksa funkcijā.

Ir zināmas šaubas, vai šāds dalījums ir lietderīgs, jo nav iespējams novilkt robežu starp vārdiem, kas darināti tīši un netīši. To, kas vienam liekas neparasts, cits var nepamanīt, runātājiem ir dažāda attieksme pret valodas zīmju lietošanu, vienota kritērija nav (Bauer 2003, 68). Turklāt mūsdienās daudzi jaunvārdi tiek radīti ar nodomu, piemēram, termini. Tos arī uzskata par produktīviem, jo tie atbilst darinājuma modeļa semantiskajai un fonoloģiskajai specifikai. Arī dažādos laika posmos vārdi ir darināti tīši. Piemēram, 19. gadsimta otrajā pusē jaunlatvieši ar nolūku izmantoja atvasinājumu darināšanā noteiktus afiksus, darinot vārdus ar *-nieks*, *-nīce*, *-ība*, *-tava* (*-tuve*).

Tas pats attiecas uz nesaskaitāmības kritēriju. H. Šultinks pieņem, ka, izmantojot produktīvus likumus, var rasties principā neskaitāmi daudz jaunu vārdu. Pārsvārā šo kritēriju mūsdienās noraida (Plag 1999, 15) – jo tad produktivitātes jēdzienu varētu attiecināt tikai uz tiem afiksiem, kurus var pievienot jebkurai derivatīvajai bāzei (piemēram, piedēklis *-šan-* un priedēklis *ne-* verbiem), bet nevarētu tādos gadījumos, ja bāzu skaits ir ierobežots (savukārt, ja tādas būtu, tad principā afikss būtu pievienojams).

Ir autori, kas uzskata, ka produktivitāti var attiecināt tikai uz tādiem darinājumiem, kam pamatā ir mantots, nevis aizgūts vārds (van Marle 1985, 59), bet to arī daudzkārt nav viegli nošķirt. Piemēram, ja ir sens aizgūvums, kam pievieno mantotu afiksu.

Bieži literatūrā min trīs produktivitātes priekšnoteikumus: biežumu, semantisko saskaņotību (lai darinājums būtu jēgpilns) un spēju radīt jaunas formas (Bauer 2003, 20). Daži pētnieki šo priekšnoteikumu esamību pielīdzina produktivitātei. Vispilnīgāk produktivitātei raksturīgās pazīmes definē L. Bauers. Produktivitāte ir morfoloģisko procesu iezīme, kas ļauj darināt jaunus vārdus, bet ne visi darinājumi obligāti norāda uz produktivitāti. Lai darināšanas process būtu produktīvs, tam daudzkārtīgi jāatkārtojas runātāju kopienā: runātāju individuālie darinājumi neliecina par produktivitāti. Produktivitāti sekmē vairāki faktori: attiecīgu motivētājvārdu darinājumu sastopamības

biežums, fonoloģiskā un semantiskā caurredzamība (“transparency”), dabiskums, bet šie faktori paši nav produktivitāte. Produktivitāti var šķirt no jaunrades (“creativity”), kaut gan stingru robežlīniju novilkēt nav iespējams. Varētu uzskatīt, ka produktivitāti nosaka likumi, savukārt jaunrade ir tā, kas maina likumus, to varētu vienādot ar analogijas izmantošanu, bet tas nav nemainīgs fakts. Tātad morfoloģiskā procesa produktivitāte ir tā potenciāls atkārtoti radīt morfoloģiskus darinājumus, kas nav okazionālismi (Bauer 2003, 98).

Lai definētu produktivitāti, L. Bauers šķir arī pieejamības (“availability”) un rentabilitātes (“profitability”) aspektus. Produktivitāte ir saistīta ar jaunu vārdu daudzumu, kurus var darināt, izmantojot konkrētu morfoloģisku procesu; tā ietver “pieejamības” un “rentabilitātes” jēdzienu. Pieejamība ir morfoloģiskā procesa potenciāls atkārtoti darināt vārdus, balstoties uz kādu vārddarināšanas likumu. Pieejamību nosaka valodas sistēma, un jebkurš process ir vai nu pieejams vai ne, vidusstāvokļa nav. Tā rada psiholoģiski reālas atšķirības starp pieejamiem (“dzīviem”) un nepieejamiem (“mirušiem”) procesiem, kurus var dažādos veidos pārbaudīt. Savukārt rentabilitāte ir kvantitatīvs jēdziens, tā parāda, kādā mērā procesa pieejamība tiek izmantota valodas lietojumā, un to var ietekmēt neparedzami ekstrastēmiski faktori (Bauer 2003, 211). Mūsdienu autori aplūko produktivitāti kā divpusēju parādību, kas sastāv no pieejamības un rentabilitātes un balstās uz abiem šiem aspektiem (Fernandez-Dominguez 2010, 195).

Produktivitāte – tas ir potenciāls, iespēja. Process ir produktīvs tad, ja tam piemīt potenciāls, kas var novest pie jauniem darinājumiem, vai arī tādā mērā, cik daudz šie darinājumi rodas. Mēs varam apzināties produktivitāti tikai ar jaunu darinājumu starpniecību, ar pazīstamu un nepazīstamu vārdu, kas darināti attiecīgajā procesā, modeļiem (Bauer 2003, 55).

Diskutējot par produktivitāti, pētnieki mēģina rast atbildi uz vairākiem pamatjautājumiem. Viens no tiem – vai produktivitāte ir skalāra parādība. Daži pētnieki uzskata, ka eksistē tikai dalījums produktīvs/neproduktīvs (*Booij*). Citi domā, ka produktivitātei var būt atšķirīgas pakāpes – piemēram, ka variāciju var būt bezgalīgi daudz (*Bauer*). Lielākā daļa izšķir dažādas produktivitātes gradācijas – piemēram, produktīvs, neproduktīvs un kaut kāds starpposma apzīmējums. Daži (*Matthews, Dik*) lieto terminu “pusproduktīvs”, ko grūti precīzi formulēt, tas arī tiek saprasts dažādi. Dažreiz mēdz lietot arī tādus apzīmējumus kā ārkārtīgi vai ļoti produktīvs paņēmiens. Tiek piedāvāts arī vēl sīkāks dalījums. M. Dokulils šķir vairākas produktivitātes pakāpes. 1. Dzīvi vārddarināšanas līdzekļi: A. Produktīvi 1) neierobežoti; 2) ierobežoti: a) ļoti produktīvi, b) vidēji produktīvi; c) mazproduktīvi. B. Neproduktīvi. 2. Miruši, nedzīvi vārddarināšanas

līdzekļi (Dokulil 1962, 92–93). Jēdziens “dzīvi” ir plašāks par jēdzienu “produktīvs”. Sinhroniskās vārddarināšanas pētījuma objekts ir visi dzīvie vārddarināšanas tipi.

Tātad lielākā daļa pētnieku piekrīt viedoklim, ka produktivitāte ir skalāra. Tikai tādā gadījumā vispār ir vērts diskutēt par to, cik produktīvs ir kāds process un vai viens ir produktīvāks par otru. Rodas jautājums: vai vienīgie ierobežojumi ir tie, kurus var formāli konstatēt? Vai produktivitāti var mērīt un salīdzināt?

Produktivitātes kvantitatīvā definīcija ir droši vien visplašāk lietotā un vienlaikus arī visbiežāk noraidītā. Šī definīcija nosaka, ka afiksa produktivitāti var izmērīt, saskaitot ar šo afiksu darināto atvasinājumu skaitu kādā laika brīdī (Plag 1999, 22). Tomēr lingvisti lielākoties tik vienkāršotai pieejai nepiekrīt un uzsver, ka ir kļūda likt vienādības zīmi starp biežumu un produktivitāti. Valodā var būt daudz vārdu ar kādu afiksu, bet runātāji to īpaši bieži neizmanto jaunu vārdu darināšanai. Process var *vairs* nebūt produktīvs. Darinājumu skaits neliecina par potenciālajiem vārdiem, kas ir būtiska produktivitātes jēdziena daļa.

Saistība starp biežumu un produktivitāti ir netieša. Piemēram, pastāv uzskats – jo vairāk kādu afiksu lieto, jo lielāka iespēja, ka radīsies analogiski darinājumi. Modeļa biežums liecina par tā produktivitāti pagātnē, nevis tagadnē. Ir autori, kas uzskata, ka produktivitāte nav jaunu vārdu daudzums, bet gan potenciāls tos radīt. Tomēr ir skaidrs, ka jaunu vārdu rašanās ir vienīgais, kas par šo potenciālu var liecināt (Bauer 2003, 41). Protams, jauni vārdi var rasties, arī izmantojot neproduktīvus paņēmienus.

Vairāki zinātnieki ir mēģinājuši produktivitāti izmērīt, piedāvājot dažādas formulas, piemēram, produktivitātes indeksa noteikšana (Baayen 1993). Šādas formulas izmantojamas tad, ja ir pietiekami liels valodas materiāls – vārdnīcas, korpuss.

Piemēram, Ročela Lībere (*Rochelle Lieber*) ierosina, ka afiksa produktivitāti vajadzētu vienādot ar darinājumu veidu skaitu, ko potenciāli var atvasināt ar šo afiksu (Lieber 1980).

M. Aronofs savukārt iesaka produktivitātes indeksu (Aronoff 1976), kas ir attiecība starp reālajiem un potenciālajiem vārdiem. Jo lielāks šis koeficients, jo augstāka konkrētā vārddarināšanas likuma produktivitāte. Galvenais trūkums: ļoti produktīviem un ļoti neproduktīviem procesiem tas rāda aplamu ainu. Dažiem ļoti produktīviem afiksiem potenciālo vārdu skaits būtībā ir bezgalīgs, bet produktivitātes indekss ir salīdzinoši zems. Neproduktīviem likumiem nav skaidrs, kā vajadzētu aprēķināt attiecību starp reāliem un potenciāliem vārdiem. Ja pieņem visus reālos vārdus ar konkrēto afiksu par potenciāliem, koeficients ir 1, kas ir augstākais iespējamais, un tādējādi tas ir pretējs tam, kādam intuitīvi

vajadzētu būt iznākamam. Ja pieņem, ka potenciālo vārdu skaits ir nulle, tad indeksu vispār nevar aprēķināt (Plag 1999, 23).

Haralds Bājens (*Harald Baayen*) – sākumā ierosina pretēju lielumu M. Aronofa produktivitātes indeksam – konkrētā likuma “iespējamību”. $I = S/V$. Produktivitātes indekss I ir iespējamo darinājumu veidu skaits S attiecībā pret reālo veidu skaitu V ar konkrēto afiksu pietiekami lielā tekstu korpusā. Mīnuss – dažiem ļoti produktīviem procesiem S ir bezgalība.

H. Bājens un viņa līdzstrādnieki ir radījuši vairākus statistiskus produktivitātes mērus, kas balstās uz vairāk vai mazāk reprezentatīvu un pietiekami lielu tekstu korpusu. Ko nozīmē pietiekami liels, precīzi ir grūti pateikt, bet H. Bājens un viņa kolēģi ir ieguvuši vērā ņemamus rezultātus arī no samērā neliela holandiešu valodas korpusa (600 000 vārdlietojumu).

H. Bājens ir ierosinājis divus galvenos produktivitātes mērus. Tie ir:

1) produktivitāte šaurākā izpratnē P; 2) vispārējā produktivitāte P*.

Produktivitāte šaurākā izpratnē tiek definēta kā attiecība starp *hapax legomena* skaitu ar konkrēto afiksu jeb n_1 un kopējo visu vārdu lietojumu skaitu N ar šo afiksu (Baayen 1992, 115).

$$P = n_1/N$$

Šajā formulā kā ļoti svarīgs parādās jēdziens *hapax legomenon*. Proti, *hapax legomena* (angļu valodā lieto saīsinātu apzīmējumu *hapaxes*) – tie ir vārdi, kas korpusā parādās tikai vienu reizi.

Galvenais pieņēmums, kas ir šīs formulas pamatā, – pētāmā vārddarināšanas modeļa *hapax legomena* skaits korelē ar šī modeļa neoloģismu skaitu, tāpēc šos *hapax legomena* var uzskatīt par sava veida produktivitātes indikatoriem. To saista arī ar psiholingvistiskiem argumentiem.

Ja vārddarināšanas modelis ir neproduktīvs, nav pamata, lai runātājs to uztvertu un radītu jaunus darinājumus. Visi esošie darinājumi ir atkarīgi no mentālajā leksikonā uzkrātā. Tādējādi neproduktīviem modeļiem raksturīgs bieži sastopamu veidu pārsvars, mazāk būs reti sastopamo veidu un ļoti maz, ja vispār, *hapax legomena*. Un pretēji – ja mentālajā leksikonā ir pieejams produktīvs vārddarināšanas likums konkrētajam afksam, tad ir iespējams radīt un saprast pat visretāk sastopamos darinājumus ar šo afiksu. Tādējādi liels skaits *hapax legomena* ir droša zīme, ka afikss ir produktīvs (Baayen, Renouf 1996).

Tomēr šī H. Bājena formula tika kritizēta (van Marle 1992). Var būt tāds gadījums, kad atvasinājumiem ar kādu afiksu vārdlietojumu skaitā ir relatīvi augsta *hapax legomena*

proporcija, bet ar šo afīksu nerodas daudz jaunu vārdu – vienkārši tāpēc, ka šādi derivāti nav lietderīgi, tiem nav augsts pragmatiskais potenciāls (Booij 2007, 70). Tāpēc H. Bājens ieviesa lielumu P^* .

Vispārējā produktivitāte P^* ir darinājumu veida *hapax legomena* skaita attiecība pret kopējo *hapax legomena* skaitu šajā korpusā. Šis lielums dod iespēju visus afīksus sarindot uz vienas skalas un norāda to relatīvo devumu leksikona pieaugumā (Baayen 1993, 192).

$$P^* = n_{1,E,t} / h_t$$

(E – norāda attiecīgo morfoloģisko kategoriju, t – lietojumu skaitu korpusā)

Tādējādi ir pieejami vismaz trīs lielumi, kas raksturo trīs produktivitātes kvantitatīvos aspektus. Tie ir: konstatēto darinājumu veidu skaits (V), potenciāls darināt jaunus vārdus (P) un reālais devums leksikona pieaugumā (P^*). P^* ir jaunu darinājumu skaits konkrētajā korpusā vai periodā, P – varbūtība sastapt jaunus darinājumus (Plag 1999, 33).

H. Bājena formulas attiecas uz produktivitāti konkrētā paraugā, t. i., konkrētā korpusā, nevis uz produktivitāti vispār, tās var noderēt salīdzinājumam, bet, piemēram, ja vārds korpusā sastopams vienu reizi, var iegūt absurdu rezultātu, jo, ja $n_1=1$ un $N=1$, tātad produktivitāte ir maksimāla. Jo mazāks paraugs, jo mazāka ir pārliecība par precizitāti, tāpēc vajadzīgs relatīvi liels paraugs. Uzskata, ka darinājumu skaits paraugā nevar būt mazāks par 50 (Bauer 2003, 151). P ir netiešs produktivitātes mērs, turklāt nevar salīdzināt dažāda lieluma korpusus (Bauer 2003, 153).

Pastāv arī alternatīvais viedoklis (Bauer 2003, 156). L. Bauers procesa produktivitāti pielīdzina vidējam jaunu vārdu skaitam, kas valodā ar kāda vārddarināšanas procesa palīdzību radīti noteiktā laika posmā. Produktivitāte tiek noteikta kā darinājumu skaita pieaugums (a–b) laika posmā starp t_1 un t_2 .

$$\rho = a - b$$

Precīzi noteikt lielumus a un b ir grūti. Viens no iespējamiem jaunu darinājumu avotiem ir vārdnīcas. Var izmantot arī divus elektroniskos korpusus – produktivitātes koeficientu var noteikt, otrajā korpusā reģistrējot vārdus ar attiecīgo afīksu, kuri nav bijuši pirmajā korpusā (Bauer 2003, 158).

Vārdnīcas ir samērā konservatīvs avots, tajās bieži vien netiek ievietoti jaunvārdi, kā arī reti vārdi, vārdnīcas lielākoties atspoguļo to, kas ir valodas norma. Korpusā savukārt sastopami reti vārdi un okazionālismi, bet varētu būt citi trūkumi – piemēram, ja vien korpusi nav ārkārtīgi liels, tas var neaptvert visas valodas lietojuma sfēras. Tā ka

kompromiss būtu izmantot pētījumā abu avotu (vārdnīcas un korpusa) apvienojumu (Bauer 2003, 159). Šādā veidā var noteikt, piemēram, to, ka process A ir produktīvāks par procesu B. L. Bauers nenoliedz vārdnīcu nozīmi, jo, izmantojot tās, ir veikti vairāki nopietni pētījumi, tomēr ir pārliecināts, ka daži produktīvākie procesi (sufiksācija ar *-able*, *-er*, *-ness* angļu valodā) parasti netiek iekļauti vārdnīcās, tāpēc to produktivitāte ir nepietiekami novērtēta (Bauer 2003, 160). Latviešu valodā to pašu varētu attiecināt, piemēram, uz sufiksālajiem darinājumiem ar *-šana*, kā arī uz verbu, daudzu adjektīvu darinājumiem ar negāciju *ne-*.

H. Bājena formulas nozīmīgas ar to, ka ar šiem mērījumiem dažādas produktivitātes aspektus var aprakstīt, izmantojot precīzi formulētas kvantitatīvas operācijas. Tādējādi netiek lietoti tādi ne pārāk veiksmīgi jēdzieni kā pusproduktivitāte.

Pēc tam, kad ar kvantitatīviem paņēmieniem ir noteikts, ka viens process ir produktīvāks par otru, nepārprotami rodas jautājums – kāds tam ir iemesls? Kādi faktori ietekmē procesa produktivitāti? Vārddarināšanas process nekad nav pilnīgi neierobežots, šķiet, pat produktīvākajiem afiksiem eksistē zināmi strukturāli ierobežojumi.

Produktivitātes ierobežojumi var būt gan lingvistiski, gan ekstralingvistiski. Valodas iekšējie faktori var būt, piemēram, konkurējošu vārddarināšanas procesu eksistence.

Svarīgs faktors, kas ietekmē produktivitāti, ir strukturālie ierobežojumi. Tie var attiekties uz tradicionālajiem lingvistikas līmeņiem – fonoloģiju, morfoloģiju, semantiku un sintaksi.

Morfoloģiskie ierobežojumi bieži vien ir saistīti ar derivatīvās bāzes iezīmēm (Bauer 2003, 130). Dažos gadījumos jaunu vārdu radīšanas potenciāls automātiski izriet no attiecīga vārda eksistences motivētājvārdu grupā, šīs motivētājvārdu grupas var, piemēram, konkurēt savā starpā. Ierobežojumi var būt saistīti ar šādām iezīmēm: 1) derivatīvajai bāzei jāpieder pie noteiktas vārdšķiras; 2) derivatīvajai bāzei jābūt noteiktai morfoloģiskai struktūrai, lai varētu notikt afiksācijas process; 3) pastāv zināmi noteikumi, kuri afiksi kuriem var pievienoties. Pirmajā gadījumā var būt vēl sīkāki nosacījumi – piemēram, svarīga ir motivētājvārda dzimte, deklinācija. Piemēram, daudzās valodās deminutīvu darināšana ir atkarīga no motivētājvārda dzimtes, celma u. c. Latviešu valodā deminutīvu izskaņu *-īte* pievieno *ē*-celma substantīviem, *-ītis* – *ījo*-celma substantīviem, attiecīgi *-iņa* *ā*-celma un *-iņš* *o*-celma motivētājvārdam. Derivatīvās bāzes morfoloģiskā struktūra ir svarīga gadījumos, kad kādu afiksu var pievienot vai nu tikai primārai, vai jau atvasinātai bāzei (Bauer 2003, 131). Ir afiksi, kurus var pievienot, piemēram, tikai transitīvajiem

verbiem. Mēdz būt arī noteikta afiksu secība, vai arī – kādu afiksu nevar pievienot citam (Plag 1999, 63).

Attiecīgā darinājumu veida lietojuma biežumu var ietekmēt arī konkurējošo afiksu eksistence. Ja reiz valodā ir izveidojies un ieviesies kāds darinājums ar vienu no šiem afiksiem, valodas lietotājs var izvairīties izmantot konkurējošo procesu, lai darinātu citu vārdu ar tādu pašu nozīmi. To sauc par bloķēšanas efektu (Booij 2007, 71). Bloķēšana nenozīmē, ka tādu vārdu nav iespējams darināt, bet gan ir saistīta ar tā lietošanu runātāju kopienā. Tas nozīmē, ka dažreiz šāds jaunvārds valodā var parādīties, bet pēc neilga laika tas pazūd, jo tiek dota priekšroka iepriekš lietotajam (Fernandez-Dominguez 2007, 33). Viena forma bloķē otras veidošanos sinonīmijas dēļ, dažreiz ierobežojošais faktors ir homonīmija. Tomēr, ja abi konkurējošie procesi ir ļoti produktīvi, bloķēšana nav pārāk spēcīgs faktors. Ir iespējami vārdu pāri ar vienu un to pašu nozīmi vai, citos gadījumos, ar nelielām semantiskām atšķirībām. Ja ir šādas atšķirības, tad, protams, bloķēšana nevar notikt.

Mēdz būt arī citi ierobežojumi. Piemēram, semantiskie – tie bieži vien saistīti tikai ar to, lai darinājumam būtu jēga. Praksē ir diezgan grūti novilkt robežu starp semantiskiem un pragmatiskiem ierobežojumiem, var teikt, ka semantiskie ierobežojumi saistīti ar motivētālvārda lingvistisko dabu, savukārt pragmatiskie ierobežojumi saistīti ar to, kā vārdi tiek lietoti, vai ar vārda konkrētās reālijas dabu (Bauer 2003, 135).

Estētiskos ierobežojumus grūti kaut kā pierādīt vai atspēkot. Tie ir ļoti subjektīvi. Piemēram, dažreiz kā estētiskos ierobežojumus min reakciju uz ļoti garu vārdu darināšanu. Citi uzskata, ka visus ierobežojumus var nosaukt par estētiskiem. Piemēram, pastāv dažādi viedokļi par to, kādi ir iemesli, kāpēc angļu valodā neveido vārdu *sillily* – vai tāpēc, ka tas neskan labi, vai arī fonoloģisku ierobežojumu dēļ (Bauer 2003, 136).

Ierobežojumi bieži vien ir relatīvi. Kopumā var teikt, ka vārddarināšanas procesu produktivitātes ierobežojumi attiecas uz potenciālo derivatīvo bāzu formālajiem aspektiem. Šie ierobežojumi samazina potenciālo vārdu skaitu, ko var darināt noteiktā vārddarināšanas procesā, bet tas nav pats galvenais. Būtība ir tā, ka vārdi tiek darināti tad, kad pēc tiem ir vajadzība, un to nevar noreducēt uz formāliem aspektiem. Ja ir vajadzība, morfoloģiskie procesi saglabā produktivitāti noteiktu laika periodu. Tāpēc ierobežojumi noder, lai noteiktu potenciālās produktivitātes jomu, t. i., pie kādiem nosacījumiem vārddarināšanas procesi būs pieejami, bet tie nevar liecināt par šo procesu rentabilitāti. Tāpēc ierobežojumi ir tikai viens faktors, kas ietekmē darinājumu daudzumu (Bauer 2003, 143).

Pie darinājumu ierobežojumiem min arī dažādus ekstralingvistiskus faktorus, pat tādus kā mode (piemēram, darinājumu daudzums ar *mega-*, *giga-* vai *supra-* noteiktā laika posmā). Vai arī, piemēram, sieviešu dzimtes profesiju nosaukumu veidošanu (vai neveidošanu) dažās valodās saista ar dzimumu vienlīdzību u. tml.

Daļa pētnieku uzskata, ka produktivitāte sinhroniski nevar tikt analizēta, ka tā attiecas uz vēsturisko vārddarināšanu. Biežāk ir cita galējība – sinhroniskajā vārddarināšanas aprakstā iekļauj tikai produktīvus un aktīvus vārddarināšanas tipus.

Tā kā sinhroniskā produktivitāte ir dinamisks un kvalitatīvs jēdziens, par to grūti spriest no valodas kvantitatīvā raksturojuma. Vārddarināšanas tipa esošie darinājumi un to vārdlietojumu skaits ne vienmēr rāda tipa sinhronisko produktivitāti. Liels skaits runājot lietoto darinājumu tiek saglabāti atmiņā kā veselas leksikas vienības un tikai daļa tiek darināti jeb pārradīti, vai – īpaši reti – darināti no jauna. Ja kāda tipa darinājumi radušies jau sen, pat salīdzinoši liels to skaits neliecina par tipa sinhronisko produktivitāti. Taču daudzu vārddarināšanas tipu sinhroniskā produktivitāte tomēr ir tieši proporcionāla esošo darinājumu skaitam. Līdzīgi par produktivitāti uzmanīgi var spriest no lietojumu skaita (Urbutis 2009, 310).

Pēc kvantitātes vienkāršāk spriest par vēsturiskās vārddarināšanas produktivitāti. Kāda vārddarināšanas tipa darinājumu kopējais skaits jau rāda tipa produktivitāti pagātnē (Urbutis 2009, 311). Visprecīzākajam diahroniskās produktivitātes pētījumam vajadzētu ietvert skaidri definētu laika posmu un balstīties uz vārddarināšanas tipa darinājumu skaita salīdzinājumu laika posma sākumā un beigās. Ja izvēlētais posms ir neliels (desmit, divdesmit gadi) un ir iespējams noteikt šajā posmā radušos jaundarinājumu skaitu, šāds pētījums jau saistīts ar sinhroniskās produktivitātes konstatēšanu.

M. Dokulils piedāvā šķirt divus produktivitātes veidus: empīrisko, kas ir diahroniskās vārddarināšanas jēdziens, un sistēmisko, kas ir sinhroniskās vārddarināšanas jēdziens (Dokulil 1962, 77). Empīriskā produktivitāte piemīt vārddarināšanas tipam, pēc kura parauga valodā noteiktā laikposmā tiek darināti jauni vārdi. Tātad, lai noteiktu, vai tips ir produktīvs vai ne, jānosaka, vai tas noder par paraugu jaunu vārdu darināšanai. Atbildi uz šo jautājumu var iegūt tikai empīriskā ceļā, pētot laikmeta jaundarinājumus. Savukārt sistēmiskā produktivitāte ir atkarīga no dažādu veidu ierobežojumiem, ko rada valodas sistēma, regulējot šā tipa vārdu darināšanu. Sistēmiskā produktivitāte ir atkarīga no valodas iekšējiem faktoriem.

Viena un tā paša afiksa produktivitāte laika gaitā var mainīties (Bauer 2005, 328). Arī ierobežojumi, kas attiecas uz derivatīvajām bāzēm, diahroniski var mainīties.

Visi produktivitātes mērījumi ir netieši, bet tie var noderēt, piemēram, divu afiksu produktivitātes salīdzināšanai. Viena procesa produktivitāte var ietekmēt (ierobežot) cita procesa produktivitāti. Lai izdarītu korektus secinājumus, pētījumā ir nepieciešams definēt, no kādām pozīcijām produktivitāte tiek aplūkota.

Runājot par produktivitāti, nereti tiek piešķirta nozīme arī psiholingvistiskiem faktoriem. Pastāv pretrunīgas liecības par atvasinājumu darināšanu: daži no tiem šķiet grūti, bet citi tiek darināti gandrīz vai automātiski. No šādām atšķirībām izriet vismaz divi iespējamie secinājumi. Pirmais, ka ir divu dažādu veidu derivāti, kas tiek dažādi darināti, varbūt arī lietoti dažādi. Otrais – ka ir tikai viens derivācijas veids, bet daļa darinājumu ir produktīvāki nekā citi, un droši vien šīs grūtības atspoguļo to, ka process nav produktīvs. To varētu pārfrāzēt, sakot, ka nav skaidrs, vai zema produktivitāte ir šīs parādības iemesls vai sekas. Ne velti M. Aronofs ir teicis, ka “produktivitāte ir viens no galvenajiem derivatīvās morfoloģijas noslēpumiem” (Aronoff 1976, 35).

3. Nominālās vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi G. Manceļa darbos

G. Manceļa tekstos sastopamie vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi pamatos ir līdzīgi vārddarināšanas paņēmieniem un līdzekļiem mūsdienu latviešu valodā. G. Manceļa darbos ir sastopami vārdi, kas darināti, izmantojot gan morfoloģisko, gan sintaktisko vārddarināšanas paņēmieni, kā arī šo paņēmieni paveidus. Raksturīgas arī šo paņēmieni dažādas kombinācijas, piemēram, sintaktiski morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens (salikteņatvasinājumu darināšana) un morfoloģiski sintaktiskais vārddarināšanas paņēmiens (konversija). Senajos tekstos nav sastopami tādi mūsdienu valodai raksturīgi sintaktiskā paņēmiena paveidi kā abreviēšana un strupināšana. Grūtāk spriest par semantisko vārddarināšanas paņēmieni, proti, tā kā tas ir bezafiksu paņēmiens, kurā netiek izmantotas morfēmas, tā analīzei nevar izmantot meklēšanas metodes tekstu korpusā. Domājams, ka seno tekstu tulkotāji izmantojuši semantiskas pārmaiņas kā nominācijas līdzekli jaunu jēdzienu apzīmēšanai (Veisbergs 2013, 71). Ir skaidrs, ka semantiskais vārddarināšanas paņēmiens ir ļoti sens, tā paveida apelatīvācijas piemērs ir G. Manceļa vārdnīcā "Lettus" minētais personvārds *Antiņš* – *Anting* kur *Stabbuling* (L 186). Tā kā vācu valodā šis izteiciens tulkots kā 'neveikls', ir skaidrs, ka vārds *Antiņš* jau šeit ieguvis sugasvārda nozīmi, šādi tiek saukts neattapīgs, padumjš cilvēks (Siliņa-Piņķe 2015, 204).

No bezafiksu vārddarināšanas paņēmieniem senajos tekstos bieži lietots sintaktiskais paņēmiens – to izmanto salikteņu darināšanai. Piemēram, *vāc=āboli* 'apelsīni' – *Wahz=ahboli* (L 137), *sānkauls* 'riba' – *Šahnkauls* (L 144), *lielskungs*, *liela=māte* – *Leelskunx*, *Leela=Mahte* (PhL 401). Daudzi salikteņi nepārprotami darināti pēc vācu valodas parauga, resp., tie ir kalki, piemēram, *ābolakoks* 'ābele' – *Abohlakohx*, *Apffelbaum* (L 22), *virsu=raksts* – *Wirfšo=raxts*, *Uberchrift* (L 192). Turklāt par daudziem darinājumiem, kas latviešu valodā rakstīti ar biedruzīmi, ir atšķirīgi viedokļi – daži autori tos uzskata par salikteņiem, citi – par vārdu savienojumiem. Promocijas darbā aplūkoti arī salikteņatvasinājumi – resp., darinājumi, kam raksturīgs sintaktiski morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens un kuriem viens no komponentiem ir sufiksālais atvasinājums. Visvairāk ir darinājumu, kuriem otrais komponents ir atvasinājums ar *-šana* – *augšāmcelšana*, *zobu=trīsēšana*, *svētdarīšana*, ar *-ība* – *lēnprātība*, *elkadievība*, *bērnū=mācība*, arī ar *-ums* – *mella=mellums*, *adatas=caurums*. Sastopami arī salikti adjektīvi, kam otrais komponents ir atvasināts adjektīvs ar *-īgs* – *lēnprātīgs*, *žēlsirdīgs*, *seškantīgs*.

Bieži izmantots morfoloģiski sintaktiskais vārddarināšanas paņēmiens latviešu valodā ir konversija – piemēram, senajos tekstos bieži sastopami substantivējumi, kas radušies no adjektīviem. Substantivācija ir sena valodas parādība, tas ir pakāpenisks un ilgstošs process. Robežas starp vārdšķirām ir mainīgas, sākumā noris t. s. kontekstuālā jeb funkcionālā konversija, kad attiecīgā vārdforma veic citas vārdšķiras funkcijas teksta ietvaros (Vulāne 2002, 61), pēc tam tā var realizēties pilnīgi (Kalme, Smiltiece 2001, 55), tā ir t. s. pilnīgā jeb morfoloģiskā konversija. Līdz ar to senajos tekstos nereti sastopami homonīmi, no kuriem viens ir adjektīvs, bet otrs substantīvs, tāpēc vārdšķira dažkārt ir nosakāma tikai kontekstā. Piemēram, G. Mancelim vienādi rakstīti adjektīvs *trakains* ‘traks’ un substantīvs *trakain(i)s* ‘muļķis, nelga’, *vīrīks* ‘vīrišķs’ un *vīrīks* ‘vīrišķis’.

Morfoloģiskais vārddarināšanas paņēmiens, ar kuru vārdi tiek darināti, izmantojot morfēmas, ietver visus afiksālos paņēmienus. Afiksācija ir galvenais un izplatītākais vārddarināšanas process. Biežāk sastopami vienkāršie afiksālie paņēmieni: prefiksācija, sufiksācija, fleksācija.

Fleksācija jeb vārdu darināšana ar derivatīvo galotni latviešu valodā ir produktīvs substantīvu darināšanas paņēmiens. Substantīvus ar derivatīvajām galotnēm var darināt no dažādu vārdšķiru vārdiem, mūsdienu vienskaitļa galotnes veidojušās no senākiem sufiksiem un senākas nominatīva galotnes (Soida 1976a, 14). Bieži vien substantīvi darināti no vārdiem, piemēram, G. Mancela tekstos ir *svilpt* : *svilpa*, *smaidīt* : *smaida*. Nereti atvasinājumiem ar derivatīvo galotni vienlaikus saknē notiek skaņu mija, piemēram, *brist* : *braslis*, *aizmirst* : *aizmārša*. Substantīvus ar derivatīvo galotni darina arī no adjektīviem, par šādu darinājumu varētu uzskatīt, piemēram, *nevesels* : *neveselis*. Jāpiezīmē, ka G. Mancelim, kā arī senajos rakstos vispār, raksturīgas substantīvu celmu svārstības, tekstos sastopams viens un tas pats substantīvs ar dažādām galotnēm, līdz ar to atšķirt un analizēt ar derivatīvo galotni darinātus vārdus varētu būt diezgan problemātiski, turklāt arī korpusā šos darinājumus nevar sameklēt ar meklēšanas rīku palīdzību. Bieži vien agrīnajos tekstos galotne arī nav skaidri apzīmēta, vai dažkārt tās pat vispār nav. Kaut arī G. Mancelis visumā galotnes apzīmējis konsekventi, viņam ir šādi gadījumi. Turklāt 16.–18. gadsimta tekstos ir lietoti adjektīvi, kuru celms ir identisks ar substantīva celmu (Soida 1977, 34) – vārddarināšanas ligzdās ar identiem celmiem diezgan parasta parādība ir homonīmi, t. i., vārdi ar identiem celmiem un ar identu gramatisko noformējumu, bet ar atšķirīgu leksisko nozīmi. G. Mancelim, ir, piemēram, *aklis* ‘akls’ un *aklis* ‘aklais’.

No kombinētajiem paņēmieniem, kur izmantoti divi formanti vienlaicīgi, senajos tekstos nereti sastopama cirkumfiksācija, resp., atvasināšana ar priedēkli un derivatīvo

galotni. Abi elementi neveido savstarpēju secīgu vārddarināšanas ķēdi, bet gan rada vienu semantisko vienību. Šie darinājumi aplūkoti pie prefiksālajiem atvasinājumiem, piemēram, G. Mancelim ir *pagale, pakalne, ierocis*.

Pie kombinētajiem darinājumiem pieder arī prefiksāli sufiksālie atvasinājumi, kas atvasināti gan ar piedēkli, gan ar piedēkli, piemēram, pie tiem varētu pieskaitīt adjektīvus *pārgalvīgs, bezdievīgs*, substantīvus *bezprātība, pārgalvība*. Darinājumi, kuros ir gan piedēklis, gan piedēklis, aplūkoti pie sufiksālajiem atvasinājumiem, jo lielākoties konkrētā darinājuma vārddarināšanas līdzeklis ir piedēklis, bet piedēklis bijis jau motivētārvārdā, kas visbiežāk šajos gadījumos ir verbs, piemēram, *pacietība : paciest, iestādījums : iestādīt, apskaidrošana : apskaidrot*.

Senajos tekstos darinājumi parasti atvasināti ar vienu piedēkli (proti, motivētārvārds ir primārs vārds vai prefiksāls darinājums), atvasinājumi ar diviem piedēkļiem sastopami ļoti reti. Izņēmums ir deminutīvi ar piedēkli *-īt-*, kas nereti sastopams aiz kāda cita piedēkļa, visbiežāk *-ul-*, piemēram, *māmulīte, vārgulīte, šupulītis*, arī *-el-* – *dzirkstelīte*. Ar citiem piedēkļiem sastopami tikai daži šādi atvasinājumi – *stabulnieks, nebēdniecība*.

Par atvasinājumiem ar diviem piedēkļiem var uzskatīt arī darinājumus *mīlestība, žēlastība*. No mūsdienu vārddarināšanas viedokļa senais piedēklis *-est-*, *-ast-* tiek atzīts par interfiksu, un uzskata, ka izmantots interfiksāli sufiksālais vārddarināšanas paņēmiens (LVG 2013, 201).

3.1. Substantīvu sufiksālā derivācija

Latviešu valodā vārddarināšanas paņēmienu vidū nozīmīgu vietu ieņem tieši sufiksālā vārddarināšana, kas arī ir galvenais promocijas darba pētījuma lauks. Piedēkļa kā vārddarinātāja formanta savdabība latviešu valodā ir šī formanta ciešā saistība ar noteiktu gramatisko noformējumu – galotni, tāpēc bieži vien ērtāk lietot terminu *izskaņa*. Valodas praksē piedēklis viens pats tikpat kā nemēdz funkcionēt par vārddarinātāju afiksu (Soida 2009, 50). Sufiksālā vārddarināšana neapšaubāmi visu laiku saskaras gan ar salikteņu darināšanu, gan ar konversiju. Protams, arī ar prefiksāciju – nereti ir grūti precīzi noteikt afiksu pievienošanas secību konkrētajam darinājumam, bet ir sastopami daudzi sufiksālie atvasinājumi, kuriem piedēklis jau bijis motivētārvārda struktūrā. Atšķirībā no piedēkļiem, kas var tikt izmantoti vairāku vārdšķiru atvasinājumu darināšanai, piedēkļi latviešu valodā parasti ir raksturīgi tikai kādai vienai vārdšķirai. Tomēr ir daži piedēkļi, kas

izmantoti dažādu vārdšķiru atvasināšanā (Kalme, Smiltnece 2001, 46). Gan substantīviem, gan adjektīviem sastopami piedēkļi *-ēj-*, *-ain-*, *-iņ*. Piemēram, *kalējs* un *galējs*, *pirkstaiņi* un *rakstains*, *galdiņš* un *maziņš*. Jāpiezīmē, ka adjektīvi ar deminutīva piedēkli *-iņ-* G. Manceļa tekstos nav raksturīgi. Savukārt bieži sastopami adjektīvi, kas atvasināti ar piedēkli *-ēj-*, piemēram, *pēdējs*, kā arī substantīvi ar piedēkli *-ain-* – *pušķainis*, *sutrainis*, kas ir substantivējušies adjektīvi.

Darbā aplūkoti G. Manceļa tekstos biežāk sastopamie substantīvu piedēkļi, kas veido regulāru atvasinājumu grupas. Deverbālie darinājumi visbiežāk ir darbību nosaukumi jeb deverbālie abstraktie substantīvi, otra liela atvasinājumu grupa pieder pie darītāJVārdu vārddarināšanas kategorijas. Sastopami arī deverbāli substantīvi, kas pieder pie darbības rīku nosaukumu vārddarināšanas kategorijas un darbības rezultātu nosaukumu vārddarināšanas kategorijas. No denominālajiem atvasinājumiem vislielāko grupu veido darinājumi, kas pieder pie īpašību nosaukumu jeb denominālo abstrakto substantīvu vārddarināšanas kategorijas. Lielas denominālo atvasinājumu grupas veido arī substantīvi, kas pieder pie deminutīvu vārddarināšanas kategorijas un īpašības nesēju nosaukumu vārddarināšanas kategorijas.

Sufiksālo substantīvu apraksts ir sniegts pēc piederības vārddarināšanas kategorijai, bet kategorijas ietvaros aplūkoti atsevišķi biežāk sastopamie piedēkļi. Savukārt piedēkļu un ar tiem darināto atvasinājumu apskats dots, pamatā balstoties uz šādu shēmu: 1) cilme; 2) kvantitatīvie rādītāji; 3) motivācija; 4) morfoloģiskās iezīmes; 5) darinājumu grupas; 6) lietojums dažādos avotos; 7) semantika; 8) salīdzinājums ar mūsdienu latviešu valodu.

3.1.1. Īpašību nosaukumi jeb denominālie abstraktie substantīvi

Visplašāko darinājumu grupu senajos tekstos veido īpašību nosaukumu vārddarināšanas kategorija (*nomina qualitatis*) jeb denominālie abstraktie substantīvi un darbību nosaukumu vārddarināšanas kategorija (*nomina actionis*) jeb deverbālie abstraktie substantīvi. Uzskata, ka savulaik īpašību nosaukumi un darbību nosaukumi veidoja kopīgu abstraktu substantīvu vārddarināšanas kategoriju. Liela daļa seno vārddarināšanas afīksu ir kopīgi gan darbību, gan īpašību nosaukumiem (Ambrazas 2000, 199). Nereti šo kategoriju darinājumus arī aplūko kopā kā abstraktos substantīvus (Bammesberger 1973). Galvenā atšķirība starp šiem atvasinājumiem ir tā, ka īpašību nosaukumi ir denomināli darinājumi – tos darina no substantīviem un adjektīviem, bet darbību nosaukumi ir deverbāli darinājumi,

proti, motivētālvārds ir verbs. Tas, ka 16.–17. gadsimta tekstos nominālo darinājumu vidū dominē abstraktie substantīvi, neapšaubāmi skaidrojams ar šo tekstu reliģisko saturu, abstrakto darinājumu biežais lietojums, piemēram, uzsvērts arī pētījumā par vārddarināšanu Mārtiņa Lutera darbos (Russ 2004, 259).

Īpašību nosaukumi no kopīgās abstrakto substantīvu vārddarināšanas kategorijas pilnībā nošķīrās baltu pirmvalodas laikā, kad sāka plašāk darināt atvasinājumus ar **-ībā*. Gan latviešu, gan lietuviešu valodā izplatīts īpašību nosaukumu piedēklis ir arī **-umo*, kurš sāka izstumt no īpašības nosaukumu kategorijas centra senos atvasinājumus ar **-ībā/-ībē* (Ambrazas 2000, 200).

3.1.1.1. Atvasinājumi ar *-ība*

Cilme. Baltu valodās produktīvs vārddarināšanas modelis ir abstraktu substantīvu darināšana ar *-ība* (sal. lie. *-yba*, *-ybē*), piemēram, la. *draudzība*, lie. *draugyba*; la. *gudrība*, lie. *gudryba*, la. *dzīvība*, lie. *gyvybė*. Abstraktie darinājumi ar *-yba* sastopami lietuviešu senajos rakstos, bet mūsdienu lietuviešu valodā atvasinājumi ar *-yba* ir produktīvs darbību nosaukumu vārddarināšanas tips (Ambrazas 1993a, 76). Daudz plašāk nekā *-yba* lietuviešu valodā lieto otro izskaņu *-ybė* (Skardžius 1996, 92), kas ir cēlusies no senākās *-yba*. Visbiežāk ar *-ybė* darināti īpašību nosaukumi no adjektīviem un substantīviem, piemēram, *laimybė* ‘laime’, *šventybė* ‘svētums’, *dievybė* ‘dievība’. Īpašību nosaukumi (*nomina qualitatis*), pie kuriem pieder minētie abstraktie denominālie atvasinājumi, ir kopīga vārddarināšanas kategorija baltu valodām. Pie šīs kategorijas pieder darinājumi, kas nosauc stāvokli vai īpašību. Latviešu senajos rakstos lielākā daļa īpašību nosaukumu ir darināti ar *-ība*, to ir daudz vairāk nekā darinājumu ar *-ums*, kas ir otra biežāk sastopamā īpašību nosaukumu izskaņa. Latviešu valodā saglabājusies senākā izskaņas **-ībā* forma (Endzelīns 1951, 392). Par baltu piedēkļa **-ībā* cilmi ir daudz neskaidrību, tas visciešāk saistīts ar slāvu *-ьба*, ar kuru arī darināti īpašību nosaukumi, tomēr šo piedēkļu attīstība atšķiras (Ambrazas 1993a, 77). Citās radniecīgās valodās piedēklis **-bho/-bhā* parasti ir nevis abstraktos, bet krāsu un dzīvnieku nosaukumos. Baltu **-ībā* atvasinājumu tiešais sakars ar tiem nav skaidrs. Baltu valodās ar piedēkli **-ībā* sākotnēji tika darināti īpašību nosaukumi un tikai vēlāk darbību nosaukumi. Domājams, ka īpašību nosaukumi ar piedēkli **-ībā* kā atsevišķs vārddarināšanas tips raksturīgs tieši baltu valodām (Ambrazas 2000, 16–17).

Kvantitatīvie rādītāji. Atvasinājumi ar izskaņu *-ība* G. Manceļa darbos plaši sastopami, atvasinājumu skaita ziņā šī izskaņa ir otrajā vietā aiz *-šana*, savukārt

vārdlietojuma ziņā – pirmajā vietā sufiksālo nomenu vidū. G. Manceļa darbos ir 160 dažādi atvasinājumi ar *-ība*, no kuriem apmēram 10 – atvasināti salikteņi ar šo izskaņu. Vēl ir apmēram 40 ar biedruzīmi rakstīti vārdu savienojumi, kurus varētu aplūkot gan pie salikteņiem, gan pie vārdkopām, bet jebkurā gadījumā viens no komponentiem ir atvasinājums ar *-ība*. Darinājumiem ar *-ība* G. Manceļa tekstos ir vislielākais vārdlietojumu skaits no visiem sufiksālajiem nomeniem – 5652 (salīdzinoši, piemēram, darinājumiem ar piedēkli *-šan-* vārdlietojums ir 3612, bet ar piedēkli *-um-*, kam atvasinājumu skaits ir 126, vārdlietojums ir daudz mazāks – 1266).

Motivācija. Ar *-ība* darināti daudzi abstrakti jēdzieni, kas saistāms ar reliģisko tekstu specifiku. Vārdu darināšanā par pamatu izmantoti substantīvi, adjektīvi un verbi.

Visvairāk G. Manceļa tekstos sastopami substantīvi ar *-ība*, kas ir denomināli darinājumi – 70% no visiem atvasinājumiem. Literatūrā tos parasti nedala sīkāk substantīvu un adjektīvu darinājumos, bet apskata kopā pie abstraktiem denomināliem darinājumiem. Turklāt dažos gadījumos ir diezgan grūti apgalvot, no kuras vārdšķiras tieši vārds darināts. Šiem atvasinājumiem ar *-ība* ir vispārināts raksturs, kas izpaužas, piemēram, kā kolektivitātes vai ilguma aspekts (Kasparsons 1936, 32).

Visbiežāk motivētājvārds ir adjektīvs – no adjektīviem atvasināti 60% denominālo darinājumu. Darinot substantīvu, tiek abstrahēta ar adjektīvu izteiktā pazīme. Šie atvasinājumi apzīmē substantīva veidā daudz maz pastāvīgas un aktīvas dzīvu radījumu īpašības (Endzelīns 1951, 392). Piemēram, G. Manceļa tekstos sastopami vārdi – *dzīvība* : *dzīvs*, *gudrība* : *gudrs*, *lepnība* : *lepns*, *līksmība* : *līksms*, *taisnība* : *taisns*, *tiesība* : *tiess*, *tīrība* : *tīrs*. Sal. lie. *gývyba* ‘dzīvība’, *gudryba* ‘gudrība’, *labyba* ‘bagātība’. Vairums šo atvasinājumu ir seni, atvasināti no bezpiedēkļa kādības īpašības vārdiem.

*Kad tha Koninya Waix mieliex gir / taβ gir **Dfiewiba** / vnd winya schālaštiba
gir ka Wackara leetus (Sal 51₂₀₋₂₂).*

*Ja / tawa Širrds no leelas **Liexmibas** tōw Leelà Lehkšchanà lätz / kad tu
ee=ghadajeeβ / kahdu Blehdibu tu darrijis (LP3 128₇₋₈).*

*Teems nhe warr ta Šappraffchana buht / to Raxtu mahziet / nedz to Teefšu vnd
Taiβnibu iβ=ftahftiet (Syr 589₉₋₁₁).*

No adjektīva darināti arī vārdi *trijādība* : *trijāds* un *vienādība* : *vienāds*. Piemēram,
*.. eekfchan kattras **Weenaidibas** trieβ Perfoņi gir / Tāhws / Dāhls / und šwāhtz
Gharrs (LP2 253₉₋₁₁).*

Jāpiezīmē, ka G. Mancelim šie vārdi rakstīti ar *-aid-* – *vienaidība*, *trijaidība* – tāpat kā 16. gadsimta beigu tekstos. Par šo formu autoru domas dalās. J. Endzelīns uzskata, ka

senāk bijuši izplatīti adverbji *taī, kai*, pronomiņālie adjektīvi *taīds, kaīds* un ka *vienaidība* tieši uz to norāda. Savukārt Alvils Augstkalns vārda formu saista ar tā nozīmi. Viņš domā, ka *vienādība* ir pārveidota par *vienaidību* vācu mācītāju apziņā un kādu laiku pastāvējusi šo mācītāju runā, bez atbalsta tautas valodā, – vācu mācītāji vārdu *vienaidība* asociējuši ar ‘ienaidību’ (Augstkalns 1930a, 85). Savukārt vārds *trijaidība* laikam darināts pēc *vienaidība* parauga (Augstkalns 1930b, 121).

G. Manceļa tekstos samērā daudzu darinājumu, galvenokārt abstraktu jēdzienu, pamatā ir substantīvs, kas apzīmē no konkrētā priekšmeta abstrahētu tam raksturīgu pazīmi vai īpašību, piemēram, *bērnība : bērns, draudzība : draugs, godība : gods, mantība : manta, mūžība : mūžs, valstība : valsts*. Tomēr to ir mazāk (ap 40% denominālo atvasinājumu) nekā no adjektīviem.

Protams, te nav runa par precīzu motivētājavārda formu, no kuras vārds darināts, jo, kā zināms, rakstu valodas pirmsākumos sastopamas substantīvu dzimtes un celma formu svārstības (Smiltiece 2002, 10). Piemēram, G. Manceļa tekstos ir *briesme, valste* u. c., kā arī ne vienmēr vārda pamatforma (un līdz ar to celms) ir nosakāma, jo locījumos substantīviem raksturīgi dažādi morfoloģiskie varianti, resp., jaukta paradigma (Milčonoka 1998, 47–50).

Salīdzinājumam var minēt arī lietuviešu senajos rakstos sastopamos atvasinājumus, kuru motivētājavārds ir substantīvs, piemēram, lie. *draugybā* ‘draudzība’ : *draūgas; vergybā* ‘verdzība’ : *vėrgas; amžybė* ‘mūžība’ : *amžius; sargybė* ‘sardze, modrība’ : *sargas* (Ambrazas 2000, 14–15).

Neparasts darinājums ir vārds *sveikatība*, kas senajos rakstos sastopams tikai vienā vietā “Zīraka gudrības grāmatā”, šādā tekstā: *Sveikatība un Wešselība / gir labbaka nhe ka Sältz* (Syr 572₈). K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā pie vārda *sveikatība* ir atsauce tikai uz šo vietu G. Manceļa tekstā, kā arī salīdzinājums ar lie. *sveikatā* ‘veselība’ (ME III 1146). J. Endzelīns raksta, ka gan leišu, gan arī latviešu valodā ar *-ata* senāk ir darināti substantīvi kādas īpašības apzīmēšanai, tā, piemēram, vēl tagad esot *jaunata* ‘jaunība’. Viņš uzskata, ka šī vecā abstraktā nozīme vēl paglābusies tādos pārveidojumos kā *sveikatība* ‘veselība’ (atsauce arī ir tikai uz šo vietu “Zīraka gudrības grāmatā”) (Endzelīns 1951, 385).

Morfoloģiskās iezīmes. Ļoti bieži substantīvs ar *-ība* ir blakus adjektīvam ar *-īgs*, piemēram, *dusmība, dusmīgs; gaisība, gaisīgs; lēnība, lēnīgs; priecība, priecīgs; spēcība, spēcīgs*. Šiem atvasinājumiem ir ļoti tuvas leksiskās nozīmes (MLLVG 1959, 122). Var

pieņemt, ka gan adjektīvam, gan substantīvam pamatā ir kopīga nomināla bāze (Bammesberger 1973, 128).

Tekstos bieži sastopami īpašību nosaukumi, darinājumi ar priedēkli *bez-* un izskaņu *-ība* blakus personu nosaukumiem ar *-is*, piemēram, *bezkaunība*, *bezkaunis*; *bezprātība*, *bezprātis*; *bezdievība*, *bezdievis*. Tas nenozīmē, ka atvasinājums radies tieši no šī vārda, šo darinājumu rašanās mehānisms nav skaidri nosakāms. Tomēr, piemēram, *bezdievis* ir sastopams jau agrākos tekstos, bet tādi vārdi kā *bezkaunis*, *bezprātis* ir arī G. Mancelim. Raksturīgi ir tas, ka šādiem darinājumiem paralēli sastopams arī attiecīgais adjektīvs ar *-īgs*: *bezdievīgs*, *bezprātīgs*. Piemēram, .. *no teem Beßdeewigheem nhe mahzaiß Beßdeewibu* .. (LP1 106₂₈). Līdzīgi arī darinājumi ar priedēkli *pār-*: *pārgalvība* un *pārgalvīgs*.

Jāpiezīmē, ka šajos darinājumos nav konsekvences biedruzīmes lietojumā. Piemēram, *Beßpratība*; *beß=prahība* (L 15; 201). Arī *Wiß=Spehzība* (LP2 90₂₂), *Schähl=Širrdība* (LP1 362₁₀), bet *Lehnprahību* (LVM 129₃). Sprediķu grāmatā G. Mancelis arī priedēkļus nereti atdala ar biedruzīmi. Tāpēc pēc tā grūti spriest par to, cik ciešs ir saistījums, piemēram, starp priedēkli un pamatvārdu. Tādus darinājumus kā *bezspēcība* mēdz klasificēt arī kā prefiksāli sufiksālos (*bezspēcība* – no *spēks*).

Darinājumi, kuriem ir divi piedēkļi, piemēram, *nebēdniecība* no *nebēdnieks*, G. Manceļa tekstos ir sastopami reti, atšķirībā no citiem rakstu valodas vēstures posmiem. Šāds modelis ir iecienīts 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, piemēram, darinājumi *prātniecība*, *rūpniecība*, *valodniecība* u. c. (Mīlenbahs 1909, 51).

Darinājumu grupas. Līdzīgs modelis kā iepriekš minētajiem prefiksāli sufiksālajiem darinājumiem ir atvasinātajiem salikteņiem īpašību nosaukumiem *vientiesība*, *trakgalvība*, *patgalvība*, kas darināti blakus substantīvu salikteņiem – *vientiesis*, *trakgalvis*, *patgalvis* –, abstrahējot pamatvārdā ietverto īpašību (MLLVG 1959, 123). Atvasinātajiem salikteņiem ar *-ība* otrais komponents kā patstāvīgs substantīvs ar to pašu nozīmi kā saliktenī bieži vien netiek lietots. G. Manceļa tekstos ir sastopami arī attiecīgie personu nosaukumi, piemēram, *vientiesītis*, *patgalvis*, kā arī adjektīvi *vientiesīgs*, *patgalvīgs*. Arī vācu un citās valodās ir līdzīgi paralēlu darinājumu modeļi, piemēram, *übermut* – *pārgalvība*, *übermütig* – *pārgalvīgs*, *übermütiger* – *pārgalvis*. J. Endzelīns šo vārdu salīdzina arī ar lie. *pargalvis* (EH II 200).

Līdzīgi iepriekšējiem arī atvasinātie salikteņi *lēnprātība* un *žēlsirdība* – tāpat nav īsti skaidrs, vai tie radušies kā tieši atvasinājumi no salikteņiem (*lēnprātis*, *žēlsirdis*), pēc analogijas blakus atvasinātiem saliktajiem adjektīviem ar *-īgs* (*lēnprātīgs*, *žēlsirdīgs*) vai

arī tieši no vārdkopas (*lēns prāts, žēla sirds*), kas, domājams, ir šo vairāku paralēlo atvasinājumu pamatā (MLLVG 1959, 217). Daudzi šā tipa salikteņi ar *-ība*, it sevišķi tie, kam blakus nav salikteņa ar *-is*, ir radušies citu valodu ietekmē. Piemēram, vārdam *žēlsirdība* vācu valodā atbilst vārds *Barmherzigkeit*. Latviešu valodā saliktenis darināts pēc kontaktvalodas – vācu – parauga (Ahero 1967, 15), bet arī vācu valodā tas ir kalks, kas darināts pēc latīņu *miser cordia* parauga (DWDS). Šāds salikteņa modelis ir arī citās valodās (sal. krievu – *милосердие*).

G. Manceļa darbos sastop arī samērā daudz darinājumu ar *-ība*, kam pamatā ir motivētājavārdkopa, piemēram, *bērnāmantība, elkādievība* u. c. Šo darinājumu klasificēšana ir problemātiska, jo daži no tiem ir rakstīti kopā, bet lielākoties – savienoti ar biedruzīmi, tādējādi tie var tikt uzskatīti vai nu par salikteņiem, vai par vārdkopām. Izņēmums ir vārds *elkādievība*, kas gandrīz visur rakstīts kopā. Ja šos vārdus mēģina analizēt pēc salikteņu pazīmēm (Ahero 1979, 164–176), lielākoties tie būtu jāklasificē par vārdu savienojumiem. Piemēram, ja ņem vērā morfoloģisko pazīmi, ka pirmā komponenta galotne parasti tiek atmesta. Protams, šī pazīme nav obligāta. Arī semantiskā pazīme – saliktenim raksturīgs zināms sastāvdaļu nozīmes pārveidojums – lielākoties nerealizējas. Saliktenis parasti sastāv no diviem komponentiem, tā ka trīsdaļīgu vārdu savienojumu *zaļš=dzīvības=spēks* nez vai varētu uzskatīt par salikteni. *Saļļu=Dfiewibas=Spāhku* (LP1 361₂₂₋₂₃).

Valentīna Skujiņa, pētot salikteņus vārdnīcā “Lettus”, analizējusi arī ar biedruzīmi saistītos vārdus. Viņa uzskata, ka līdz ar biedruzīmes lietošanu G. Mancelis gribējis uzsvērt savienoto daļu ciešo sakaru (Skujiņa 2006, 8). Savukārt Gita Elksnīte savā promocijas darbā daudzus ar biedruzīmi savienotus vārdus uzskata par vārdkopām ar atributīvu ģenitīvu atkarīgajā komponentā un nepievienojas viedoklim, ka visas konstrukcijas ar biedruzīmi ir vērtējamas kā salikteņi (Elksnīte 2011, 31).

G. Manceļa tekstos sastopami salikteņi vai vārdkopas, kam atvasinājums ar *-ība* var būt gan otrais komponents, kā *bērnū=mācība, sirds=līksmība*, gan arī pirmais komponents – *mācības=amats, pateicības=dziesma*.

Daži piemēri, kur atvasinājums ar *-ība* ir otrais komponents: *Bährno=Mahziba* (LP1 268₁₃₋₁₄), *Deewa=Wālfstibas* (LP1 23₁₆₋₁₇), *Dwehfšeles=barribu* (LP1 460₅), *Kallpa=Wahjiba* (LP1 219₁₅), *Širrdš=Liexmibu* (LP1 501₂₁₋₂₂), *Wāhdāra=Ghahdibas* (LP2 250₁₉).

Dažreiz atvasinājums ar *-ība* ir pirmais komponents – *Mahzibas=Ammatz* (LP1 530₂₃), *Schālafstibas=Krāhβlu* (LP1 532₂₄), *Pateizibas=Dfeeβmu* (LP3 2₅).

Te var saskatīt līdzību ar darinājumiem vācu valodā, kur salikteņu darināšana ir ļoti produktīvs vārddarināšanas paņēmiens, un acīmredzot latviešu valodā vārdi bieži vien rakstīti kopā tad, ja arī vācu valodā ir saliktenis. Dažos gadījumos ir skaidri redzams, ka darinājums ir kalks no vācu valodas. Piemēram, vārdnīcā “Lettus” ir vārds *Speisekammer*, kam pretī ir tulkojums ***Barriba=kambaris*** (L 99). Vai arī ***Labbibas=Tahrps*** un ***Korn=wurm*** (PhL 293). Tomēr ne vienmēr tas ir pārbaudāms un ne vienmēr ir attiecīgs vārds vācu valodā. Tas nenozīmē, piemēram, ka visi darinājumi ar vārdu *ticība* – ***Titzibas=Atzis*** (LP3 178₂₅), ***Titzibas=Leetahm*** (LP3 212₃), ***Titzibas=Rohkahn*** (LP3 187₅), ***Titzibas=Dahrghu*** (LP1 385₇) – ir kalki no vācu valodas, bet salikteņu modelis, kur pirmais komponents ir vārds *Glauben* ‘ticība’, vācu valodā ir bieži sastopams. Piemēram, *Glaubensbekenntnis* ‘ticības apliecinājums’. Tāds darinājums kā *ticības=dārgs* būtu uzskatāms par saliktu adjektīvu.

Ar biedruzīmi rakstītie darinājumi, kuru pirmais komponents ir atvasinājums ar *-ība*, piemēram, *kārības=sērga*, *labības=milti*, *laulības=pārlauzētājs*, var šķist neparasti, latviešu valodas gramatikās salikteņu apskatā parasti pie atvasinātiem salikteņiem minēti vārdi, kuru otrajam komponentam ir izskaņa *-ība* (MLLVG 1959, 216; Kalme, Smiltiece 2001, 82). Mūsdienās salikteņdarināšana tiek plaši izmantota zinātniskajā terminoloģijā, un ir darinājumi ar *-ība* gan kā otro, gan kā pirmo komponentu, piemēram, *barībmācība* (Skujņa 2002, 89). (Protams, te, atšķirībā no G. Manceļa, pirmajam komponentam ir bezgalotnes forma.) Lai apgalvotu, cik šis paņēmiens ir produktīvs, nepieciešams atsevišķs pētījums, bet, ja reiz mūsdienās tiek darināti tādi termini kā *tiesībsargs*, *tiesībspēja* un *rīcībspēja*, un pat *tiesībsubjektība*, tad kāpēc gan G. Manceļa darinājumus nevarētu uzskatīt par terminiem, kas apzīmē vienu jēdzienu (kaut vai *tiesības=koniņš*). Tās var saukt arī par terminvārdkopām, kurām ir viena vārda funkcija teikumā, kuru komponentus nevar atdalīt vienu no otra ar kādu citu teikuma locekli un kuri nevar būt sintaktiskās attiecsmēs ar citiem teikuma locekļiem katrs atsevišķi (Elksnīte 2011, 30).

Lietojums dažādos avotos. Jāpiezīmē, ka liela daļa šo darinājumu – saliktenis vai vārdkopa – ir sastopami tieši G. Manceļa paša rakstītajos sprediķos jeb “Postillā”, kur viņš acīmredzot meklējis labāko apzīmējumu kādiem jēdzieniem, piemēram, *līdzā=godība*, *vīlta=liecība* u. c.

Sprediķu grāmatā sastopams arī neparasts darinājums *mūžu=mūžība*, kur vienas saknes atkārtojumā izpaužas G. Mancelim raksturīgs stila paņēmiens (Ozols 1964, 199).

*Wings gir no Muhfcho=Muhfchibas no šawas Buhšchanas weenu Dählu
dfimbdenajis par šawu pašschu Ghiem ..* (LP2 10₇₋₈).

Tas acīmredzot ir darināts no vārdu savienojuma *mūžu mūžos*. Arī *mūžu mūžos* G. Manceļa tekstos vietām ir rakstīts ar biedruzīmi, izceļot tā nedalāmību.

*Ack śchy Deewa Schālaftiba palleek allafsch **muhfcho=muhfchoß** py teem kattri
Winju bieftahß* (LP3 179₈₋₉).

Kopumā jāteic, ka atvasinājumi ar *-ība* vienlīdz bieži sastopami visos G. Manceļa reliģiskajos tekstos, kā arī vārdnīcā “Lettus”. Salīdzinoši mazāk – “Phraseologia Lettica” un “Desmit sarunās”, kur ir tikai 3 atvasinājumi ar *-ība*, lielākoties ar konkrētu nozīmi – *labība*, *barība*, arī kalks *barībaskārba*, un vienu reizi sastopams abstrakts deverbāls atvasinājums *ticība*.

Semantika. Daudzu darinājumu ar *-ība* pamatā ir dažāda senuma aizguvumi. Piemēram, vairāku (apmēram 5) no adjektīviem darināto vārdu pamatā ir seni aizguvumi no slāvu valodām – *nabadzība* : *nabags*, *bagātība* : *bagāts*, *svabadība* : *svabads*. Protams, daudziem vārdiem ir grūti precīzi noteikt cilmes valodu. Vārdnīcā “Lettus” un “Zīraka gudrības grāmatā” sastopams arī vārds *durnība* no *durns*, ko saista ar lie. *durnas*, vai arī caur to tas aizgūts no slāvu *дурнь* (ME I 519).

*Bett gir blehdiba / vnd ällkadeewiba / vnd wißkim **Durnība** vnd Trackums*
(Syr 550₂₉₋₃₀).

Citos avotos gan darinājums *durnība* nav minēts. Arī daudziem aizguvumiem no vācu valodas, it īpaši substantīviem, tiek pievienota izskaņa *-ība*: *jumpravība*, *spitālība*, *valkšķība* ‘liekulība, izlikšanās’, *leimanība* ‘brīvība’, *jeķība* ‘mulķība, ākstība’, kas liecina par to, ka *-ība* ir bijis aktīvs vārddarināšanas piedēklis.

Daži darinājumi G. Manceļa tekstos no aizgūtiem vārdiem, piemēram, *leimanība* : *leimanis*, *lāgadība* : *lāgadīt*, *jeķība* : *jeķis*, mūsdienu latviešu valodā nav sastopami.

Daudzu atvasinājumu semantika mūsdienās ir mainījusies, piemēram, *draudzība* ‘draudze’, (vienlaikus G. Manceļa tekstos lietots arī vārds *draudze*), bet arī ‘draudzīgas attiecības’, mūsdienās tikai ‘draudzīgas attiecības’, *sodība* ‘sods’, mūsdienās ‘nelaime, neveiksme’, *greznība* ‘augstprātība’, tagad ‘greznums; pārmērība’, tāpēc nav viegli noteikt semantiskās attiecības ar pamatvārdu.

Kaut gan vairumā gadījumu sekundāros vārdus motivē viens vārds, ir arī tādi darinājumi, kam iespējami divi motivētārvārdi. Pakāpeniskiem darinājumiem ar vairākiem afiksiem bez precīzas informācijas par konkrētā vārda rašanās mehānismu vārddarināšanas etapu secība nav skaidri nosakāma (Vulāne 2008, 93). It īpaši tas attiecas uz darinājumiem, kuru struktūrā bez izskaņas *-ība* ir arī piedēklis *ne-*. No šādiem substantīviem tikai nedaudzi ir nepārprotami piedēkļu atvasinājumi, bet pārējos piedēklis parasti pārņemts no

pamatvārda. Piemēram, *nešķīstība* varētu būt gan no *nešķīsts*, gan no *šķīstība*; *netaisnība* – gan no *netaisns*, gan no *taisnība*. Var būt gadījumi, kur no interpretācijas ir atkarīga darinājuma piederība tai vai citai grupai, atkarībā no izvēlēta motivētā vārda mainās semantisko nianšu traktējums (Vulāne 2008, 94). Šajā gadījumā darinājumi, kam ir arī priedēklis *ne-*, tiek iedalīti kādā grupā pēc pamatvārda, piemēram, *negudrība* tiek pieskaitīta pie darinājumiem no adjektīviem, bet *neticība* – pie deverbālajiem darinājumiem. Ir arī tādi darinājumi kā *negantība*, kam pamatvārds bez *ne-* lietojumā nemaz nav atrodamš, tādā motivētā vārds ir *negants*, nevis *gantība*.

Neparasti ir tādi reti sastopami darinājumi kā *pirmība* un *vienība*, kas varētu būt darināti no skaitļa vārdiem *pirmais* un *viens*. K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā pie vārda *pirmība* dota atsauce uz E. Gliku, un to uzskata par tiešu tulkojumu no grieķu valodas (ME III 226). Bet šis darinājums, kas ir arī G. Mancelim, – *Vnd nhe ween tee / bett mehß passchi arridfan / kattreems gir ta Gharra Pirmība* (LVM 150²²⁻²⁴), sastopams tieši tajā pašā tekstā luterāņu rokasgrāmatā 1587. un 1615. gadā, un arī vēlāk atkārtojas tikai vienā un tajā pašā vietā – Pāvila vēstulē romiešiem 8. Arī M. Lutera Bībelē vācu valodā šajā vietā ir vārds *erstling* – *NJcht alleine aber sie / Sondern auch wir selbs / die wir haben des Geistes erstling* .. (Luther 1545: Römern 8₂₃).

Salīdzinājums ar mūsdienu latviešu valodu. Abstrakto darinājumu daudzums senajos tekstos ir saistīts ar šo tekstu specifiku. Reliģiskajos tekstos parādās pilnīgi jauna terminoloģija, kuras nebija runātajā valodā, folklorā (Rūķe-Draviņa 1977, 35). Tie ir abstrakti jēdzieni – *cerība*, *gaišība*, *līdzība*. Iespējams, ka tie bija zināmi runātā tautas valodā, bet tautasdziesmu tekstos tie neparādās (lai gan citi darinājumi ar *-ība* ir sastopami, turklāt ļoti bieži tiem pievienota deminutīva izskaņa, piemēram, *labībiņa*, *gudrībiņa* u. c. – acīmredzot ritma dēļ). Skaidrs, ka abstrakto īpašību nosaukumi ar *-ība* nav G. Manceļa darinājumi, lielākā daļa šo vārdu ir sastopami jau iepriekšējos tekstos. Piemēram, luterāņu rokasgrāmatā (1587) sastopami atvasinājumi *šķīstība*, *brīnība*, *spēcība*, *kundzība*, *svētība*, *nomodība*, G. Elgera dziesmu grāmatā (1621) – *sodība*, *nešķīstība*, *jumpravība*, *domība*, *stiprība* u. c. No tā var spriest, ka šis modelis rakstu valodas pirmsākumos tiek aktīvi izmantots abstrakto īpašību nosaukumu darināšanā. Salīdzinot šo atvasinājumu lietojumu dažādos G. Manceļa tekstos, varētu domāt, ka sprediķos sastopamie aplūkotie salikteni vai vārdkopas ar *-ība* gan ir viņa darinājumi, protams, izņemot tādus salikteņus kā *elkadiēvība* vai *barība*=*sargs*, kas ir jau agrākos tekstos. Svarīgs ir arī reliģisko tekstu salīdzinājums ar vārdnīcu “Lettus”, kas ir pirmā laicīga satura grāmata latviešu valodā. Te ir diezgan daudz tādu īpašību nosaukumu ar *-ība*, kas citos G. Manceļa darbos neparādās. Piemēram, *lētība*,

mazība, resnība, saldība, sausība. Daudzi no šiem vārdiem ir minēti vienā šķirklī ar atvasinājumu ar *-ums*, kā sinonīmi. Piemēram, *lētums, lētība; saldums, saldība; skaistums, skaistība*.

Ir arī daži atvasinājumi, par kuriem varētu domāt, ka tie ir okazionālisti, varbūt G. Manceļa paša darinājumi, jo citos avotos tie nav sastopami. Tikai “Phraseologia Lettica” ir atvasinājums *ārstība* ‘zāles’ no *ārste*. Piemēram, *Ahrstība* (PhL 400). Tā kā līdzās ir vācu *Arznei* no *Artzt*, tad jādomā, ka vārds darināts pēc vācu valodas parauga.

G. Manceļa tekstos sastopamie atvasinājumi *skanība, sievība, durnība* varētu būt okazionālisti.

Dažreiz, varbūt stilistiskos nolūkos vai vienkārši izmantojot šo īpašību nosaukumu darināšanas modeli, tekstā lietoti vairāki darinājumi ar vienu un to pašu izskaņu. Piemēram, vārds *krēslība* G. Mancelim lietots tikai vienu reizi, vienā konkrētā vietā, tieši turpat, kur 1587. gada un 1615. gada “Evaņģēlijos un epistulās”. Iespējams, ka šajā gadījumā tas lietots pēc analogijas ar vārdu *tumsība*.

Aifto raugi / Tumsība apklay to Semm / vnd Krehßliba tohß Łaudis (LVM 43₁₄₋₁₅).

Arī vārds *vecība* lietots tikai vienā teikumā līdzās vārdam *jaunība*:

.. kaß tohß Pugkus šawas Jaunibas Wällam dohd ohšchnaht / bett tahß beefas

Meeles šawas Wetzibas Deewam preekfcha zeļļ .. (LP1 96₆₋₇).

Kā jau minēts, daudzu atvasinājumu semantika ir mainījusies. G. Manceļa sprediķos parādās vārds *īpašība* ‘persona’ : *īpašs* ‘atsevišķs’.

.. bett ko Deewa Dähls ween reis šawà muhfchighà Jhpaffchibà (in Einigkeit feiner einigen Person) uzjehmis .. (LP3 161₆₋₈).

Šādā nozīmē tas sastopams arī 18. gadsimta rakstos. Vārda *īpašs* nozīmes laika gaitā ir ļoti variējušās (Karulis 2001, 344).

G. Manceļa darbos atvasinājumi ar izskaņu *-ība* ir sastopami ļoti bieži, tiem ir liels vārdlietojumu skaits – vislielākais no visiem sufiksālajiem nomeniem. Visvairāk ir īpašību nosaukumu – denominālu darinājumu ar izskaņu *-ība*, kas saistīts ar reliģisko tekstu specifiku. Abstrakto jēdzienu un īpašību nosaukumu darināšana ar izskaņu *-ība* rakstu valodas pirmsākumos bijis produktīvs vārddarināšanas modelis, iespējams, ka daudzi no šiem vārdiem darināti jau pirmsrakstu periodā – lielais darinājumu vārdlietojumu skaits norāda uz šī vārddarināšanas modeļa produktivitāti pagātnē. Par to, ka tas bijis aktīvs vārddarināšanas modelis, liecina tas, ka izskaņa *-ība* G. Manceļa darbos tiek pievienota arī

aizgūtiem vārdiem, tos iekļaujot latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā, atvasinājumi ar *-ība* tiek izmantoti vārdkopu un salikteņu darināšanā.

3.1.1.2. Atvasinājumi ar *-ums*

Cilme. Latviešu valodā atvasinājumiem ar piedēkli *-um-* veidojas divi ļoti izteikti vārddarināšanas modeļi, kuru darinājumi pieder pamatā pie divām vārddarināšanas kategorijām – īpašību nosaukumiem un darbību nosaukumiem. Salīdzinājumam lietuviešu valodā šim piedēklim atbilst atvasinājumi ar *-imas/ -ymas*, un *-umas*. Šiem piedēkļiem ir kopīga cilme – no senāka formanta **-mo-*. Darinājumi no adjektīviem baltu valodās vispirms darināti no *u*-celma vārdiem, pēc tam pēc to parauga no citiem celmiem (Skardžius 1943, 212; Endzelīns 1951, 333). Sal. la. *saldums*, lie. *saldūmas* : *saldūs*, la. *augstums*, lie. *augštūmas*. Senajos rakstos lietuviešu valodā ar *-umas* darināti arī darbības nosaukumi, piemēram, lie. *īradumas*, la. *ieradums*, lie. *tikūmas*, la. *tikums*. Domājams, ka latviešu un lietuviešu valodas kopības laikmetā piedēkļu *-imas* un *-umas* vārddarināšanas funkcijas vēl netika šķirtas, tās funkcionēja kā viena piedēkļa *-mas* (<**-mo-*) varianti. Bet lietuviešu valodas neatkarīgās attīstības laikā piedēkļu funkcijas zināmā mērā specializējušās: ar *-imas* sāka darināt galvenokārt deverbālus atvasinājumus, proti, darbību nosaukumus, bet ar *-umas* – denominālus atvasinājumus jeb īpašību nosaukumus (Ambrazas 1993a, 75; Bammesberger 1973, 104). Latviešu valodā gan darbības, gan īpašību nosaukumi darināti ar vienu un to pašu piedēkli *-um(a)s*. Iespējams, ka tāpēc atvasinājumi ar *-im(a)s* latviešu valodā izzuda (Ambrazas 1993a, 76).

Kvantitatīvie rādītāji. Atvasinājumus ar *-um-* darina galvenokārt no adjektīviem un vārdiem, reti – no substantīviem. Kopējais atvasinājumu skaits ar *-um-* G. Manceļa darbos ir 126, bet vārdlietojums – 1266 (salīdzinājumam – biežāk sastopamajam piedēklim *-ība* vārdlietojums ir 5652). 40 atvasinājumi tekstā sastopami vienu reizi. Vēl ir apmēram 30 darinājumi, kas būtu uzskatāmi par vārdkopām vai salikteņiem, lielākoties tomēr par vārdkopām, lai gan ir arī tādi vārdi kā *pirm=dzimums*, kas nepārprotami ir salikteņi. Ap 70 darinājumiem motivētājvārds ir adjektīvs, 44 – verbs, bet tikai 5 – substantīvs.

Motivācija. G. Manceļa darbos visvairāk ir atvasinājumu ar *-um-* no adjektīviem. Šiem darinājumiem, kas pieder pie īpašību nosaukumu vārddarināšanas kategorijas (*nomina qualitatis*), var būt dažādas abstrakcijas pakāpes. Piemēram, abstrakti jēdzieni, *svētums*, *labums*, kā arī konkrētas īpašības, *resnums*, *skābums*. Dažreiz atkarībā no

konteksta viens un tas pats vārds var būt lietots dažādās nozīmēs. Piemēram, atvasinājums *cietums* : *ciets* – gan ‘cietums, ieslodzījuma vieta’, gan ‘cietums, cietība’.

.. *vnd tas Šohgis nodohd tōw tam Šullaiņam / vnd tu tohpi Czetumà eemäftz*
(LVM 156₆₋₈).

.. *paradijahß JEFus / und lammaja winjo Nhetizibu / und winjo Širrds zeetumu /*
ka tee nhe by titzejušchi teem .. (LP1 500₃₋₅).

Atvasinājumi ar *-um-* uzbūves un nozīmes ziņā literatūrā ir diezgan daudz aplūkoti, nereti minot kopīgo un atšķirīgo ar piedēkli *-īb-*. Gan piedēklis *-īb-*, gan *-um-* bieži izmantoti abstraktu jēdzienu un īpašību nosaukumu darināšanā, kas pieder pie īpašību nosaukumu vārddarināšanas kategorijas *nomina qualitatis*. Tāpēc literatūrā parasti šie atvasinājumi arī tiek minēti salīdzinājumā, sakot, ka tie atšķiras ar to, ka atvasinājumu ar *-ums* var darināt no katra adjektīva, savukārt atvasinājumi ar *-ība* nav darināmi no visiem adjektīviem, jo apzīmē substantīva veidā daudz maz pastāvīgas un aktīvas dzīvu radījumu īpašības (Endzelīns 1951, 333). A. Bīlenšteins savā gramatikā “Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen” min, ka atvasinājumi no adjektīviem ar *-ums*, atšķirībā no abstraktajiem īpašību substantīviem ar *-ība*, nosauc konkrētas, atsevišķas īpašības, tie apzīmē adjektīva nosauktā jēdziena substantivējumu vai arī savā ziņā aizstāj adjektīvu nekatro dzimti (Bielenstein 1863b, 304).

G. Manceļa darbos tiešām atvasinājumu ar *-um-* no adjektīviem ir nedaudz vairāk nekā atvasinājumu ar *-īb-* (70 : 60), kaut arī kopumā darinājumu ar *-īb-* ir vairāk.

Morfoloģiskās iezīmes. Jāatzīmē, ka G. Manceļa tekstos substantīvi ar *-um-* tiek darināti no primāro adjektīvu celmiem – *svešums* : *svešs*, *ļaunums* : *ļauns*, *brīnums* : *brīns*. No sekundāriem adjektīviem (piemēram, ar *-īg-*, kas mūsdienu latviešu valodā ir ļoti produktīvs adjektīvu darināšanas afikss, no kuriem savukārt tiek darināti atvasinājumi ar *-um-*) darinātu atvasinājumu nav, šāds modelis acīmredzot ir radies vēlāk. Bet tajā pašā laikā ir, piemēram, *dzeltums*, nevis *dzeltenums*. Neparasts piemērs ir darinājums *vēlīgums* : *vēlīgs*, kuru pirmajā mirklī varētu uzskatīt par sekundāru adjektīvu ar piedēkli *-īg-* (no *vēlēt*). Taču izrādās, ka *vēlīgs* šajā nozīmē ir aizguvums no viduslejasvācu *wēlich* ‘bezbēdīgs, nebēdnīgs’, tāpat tas nav atvasināts. Šādā nozīmē *vēlīgs* ir arī G. Manceļa darbos, savukārt *vēlīgums* G. Mancelim ir ‘bezbēdīgums, nekaunīgums’. (Tādā pašā nozīmē arī Fīrekeram.) Ne vienmēr var skaidri noteikt, kādā nozīmē šis vārds katru reizi ir lietots.

.. *tee Blehſchi / tee Kaŗŗa=Wieri no leelu Wehliĥumu und Pahrghalwibu nhe*
finnadami ko darriet / ſitt Winjam ar Duhrehm Waighà .. (LP3 110₁₃₋₁₅).

Savukārt mūsdienu latviešu valodā atvasinājumi ar *-um-* ļoti bieži tiek darināti, piemēram, no sekundārajiem adjektīviem ar piedēkli *-īg-*, kam bieži blakus ir substantīvs ar *-ība*. Šiem atvasinājumiem ir ļoti tuvas leksiskās nozīmes. Veidojas raksturīgas vārddarināšanas ligzdas.

burvis → burvība ↓ burvīgs → burvīgums	cilvēks → cilvēība ↓ cilvēcīgs → cilvēcīgums
--	--

G. Mancelim ir arī vairāki atvasinājumi ar izskaņu *-uma*, piemēram, *gaišuma*, *agruma*, *labuma* (bet arī *gaišums*, *agrums*, *labums*).

.. *Nammathāws / katters no rieta **aggrumas** iβgaya / Strahdneekus derreht eekfchan šawu Wienu kallnu* (LVM 55₂₅-56₁₋₄).

.. *nu ešseeta juhβ weena Ghaiβma eekfchan to Kunghu / staighajeeta / ka tee Bāhri tahβ **Ghaiβchumas*** (LP1 443₁₈₋₂₀).

Atvasinājumu ar *-īb-* un *-um-* lietojums. G. Manceļa tekstos atvasinājumi ar *-īb-* un *-um-* no adjektīviem vietumis lietoti kā sinonīmi. Īpaši bieži šādi piemēri ir vārdnīcā “Lettus”, kur šķirkļa vārdam vācu valodā kā tulkojums doti abi darinājumi latviešu valodā: *skaistība*, *skaistums*; *lētība*, *lētums*; *vecība*, *vecums*; *stiprība*, *stiprums*; *nešķīstība*, *nešķīstums*; *kārība*, *kārums*; *saldība*, *saldums*. Piemēram:

*Zierd/ **krahβnums/ krahβniba/ skaištums/skaištiba*** (L 220A₁₉₋₂₂).

*wolfeile/ vilitas, **lāhtums/ lehtība*** (L 213B₄₋₅).

*štärke/ **stipprība/ stipprums*** (L 174A₂₆₋₂₇); *feste/ **stipprums/ stipprība*** (L 194A₄₋₅).

Šie atvasinājumi kā sinonīmi lietoti arī citos tekstos. Piemēram, sprediķu grāmatas 1. daļā, kur ir vārds *spožība* ar nozīmi ‘spožums’, dažas rindiņas tālāk tādā pašā kontekstā lietots atvasinājums *spožums*.

.. *muhšū Meešū und Afšini us=jemmeeβ / buhtu ghann šawu Deewiβku Ghohdu / **Spohfchibu** / unnd Skaidribu allafch par pillu warrejis lickt redseht* (LP1 219₅₋₇).

.. *tad paticka tam / to **Spohfchumu** un Skaidribu šawas Deewibas šcheitan preekfch teem Mahzekļeem pa=radiet* (LP1 219₁₅₋₁₈).

Kā sinonīmi lietoti arī vārdi *tumsība* un *tumsums* ar nozīmi ‘tumsa’.

.. *noweltz tohβ Darrbus tahβ **Tumšibas** / unnd apweltz tahβ Bruņņas tahβ Ghaišchumas* (LP2 355₂₆₋₂₈).

*Wings lix tōw Rohkas und Kahjas šašeet / und **Tumšumà** iβmest / kurr buhβ Kaušchana unnd Sohbo=Triesešchana* (LP2 354₂₃₋₂₅).

Tomēr šiem vārddarināšanas modeļiem ir raksturīgas semantikas, motivācijas u. c. atšķirības. Pievienojot izskaņu *-ība* adjektīvu celmam, parasti norāda uz vispārīgu īpašību, pazīmi (Baltiņa 1976b, 120). Piemēram, *dzīvība, taisnība, svētība*. Atvasinājumus ar *-ums* pārsvarā lieto, ja īpašības, stāvokļus uztver vairāk vai mazāk konkrēti. Piemēram, *karstums, slapjums, trakums*. Atvasinājumiem ar *-um-* ir tieksme kļūt konkrētiem (Ambrazas 2000, 22). Arī G. Manceļa darbos daudzi atvasinājumi lietoti ar konkrētu nozīmi – *baltums, cietums, tīrums, dzeltums*.

Rakstu valodas pirmsākumos vienas saknes atvasinājumiem ar *-um-* un *-īb-* semantiskā diverģence nav vērojama. Minētais semantiskais dalījums lielākā vai mazākā mērā attiecas uz vārdiem, kam tekstā sastopams tikai viens no atvasinājumiem, taču, ja no motivētā vārda ir atvasinājums gan ar *-um-*, gan ar *-īb-*, tad šāda semantiska šķērsuma nav.

Piemēram, vienā un tajā pašā kontekstā, ar vienu un to pašu nozīmi tiek lietoti vārdi *augstums* un *augstība*.

.. *tee ślaweja Deewu / und śatzija : Ghods gir Deewam Auxtumà* (LP1 50₁₉₋₂₀).

Ghods gir Deewam Auxtibà / Tam Tāhwam wiššas Lehnibas (LP2 14₂₂₋₂₃).

Viena celma atvasinājumi ar *-īb-* un *-um-* senajos tekstos bieži vien savstarpēji sastopami ar otra piedēkļa nozīmi, nekā lieto mūsdienu valodā. Piemēram, *svētums* ‘svētība’, *resnība* ‘resnums’, *lielība* ‘lielums’. Ar *-ība* bieži darināti īpašību nosaukumi, kuru vietā mūsdienu latviešu valodā lieto atvasinājumu ar *-ums*, piemēram, *vājība* ‘vājums’, savukārt atvasinājums ar *-ība* mūsdienās tiek lietots ar citu semantisku niansi – *vājība* ‘nevēlama īpašība, nosliece uz kaut ko’.

Tas liek domāt, ka rakstu valodas pirmsākumos ir bijusi raksturīga šo vārddarināšanas līdzekļu sinonīmija. Iespējams, ka šo piedēkļu semantiskā diverģence ir notikusi vēlāk.

Semantika. Dažiem atvasinājumiem ar *-um-* ir nozīmes šķērums starp vienskaitļa un daudzskaitļa formu, piemēram, *labums, labumi, stiprums, stiprumi*, tātad – vienskaitlī tiek nosaukta īpašība, bet daudzskaitlī – raksturīga konkrēta nozīme. Jāpiezīmē, ka šāds šķērums parādās G. Manceļa sprediķos.

Ock / Mieļi Draughi / dauds / dauds Labbumu mums no tenneses attlätz
(LP3 113₆₋₇).

Śchiß Ghanns Chriřtus JEřus śawu Labbumu eekřchan to parahda / ka Winjam drohšcha Śirřds gir (LP1 453₂₄₋₂₅).

Arī *stiprums* ir gan īpašība, gan arī konkrēta nozīme *debesu stiprumi*.

Winja Spähx und Stipprums gir tick leels / ka nhe buhß nheneeka truhkt (LP2 323₈₋₁₀).

Siemes notix py Šaules und Mehnes / und Swaigsneems / irr tahß Debbes Stipprumi kuftinahšees (LP1 16₁₉₋₂₀).

Raksturīgi ir tas, ka atvasinājumu dažādās nozīmes nokrāsas eksistē paralēli (resp., tās nebloķē viena otru). Viens un tas pats vārds var funkcionēt gan, piemēram, ar īpašības, gan ar konkrētu nozīmi, kā *cietums*.

Atvasinājumi ar *-um-* no adjektīviem bieži sastopami arī frazeoloģismos. Tie ir īpaši raksturīgi G. Manceļa sprediķu grāmatai. Piemēram, *naga=mellums* ‘kaut kas niecīgs, gandrīz nemanāms’.

.. ka winjam tick dauds Ghräki / ka Nagga=Mällums / ka Atzy bahft / warrātu parahditi kļuht .. (LP3 51₂₃₋₂₅).

Vārds *mellums* ir arī tādā vārdu savienojumā (kas arī rakstīts kopā) kā *mella=mellums*, turklāt tas acīmredzot lietots stilistiskiem mērķiem, vienas saknes atkārtojumam ir pastiprinājuma nozīme.

.. taß nabbags Ghrehzeneex mälla=mällumà nobahlejiß / no leelas ißbailes / tee triefše und drebbe / ka Apšas=Lappa (LP3 19₈₋₁₀).

Domājams, ka G. Mancelis šos frazeoloģismus vai stabilos vārdu savienojumus ir ņēmis no tautas runātās valodas, jo tie sarunvalodā ir bieži sastopami.

Bet ir arī frazeoloģismi, kuru avots ir Bībele, piemērs ar atvasinājumu *adatas=caurums* acīmredzot ir G. Manceļa tulkojums, viņa variācija par frazeoloģismu *izlīst kā kamielim caur adatas aci*.

.. lätake weens Mefcha=Sirrgs zaur Addatas=Zaurumu eetu / nhe ka weens Bagahtz Debbefšes=Wallstiba` nahktu (LP1 242₃₀₋₂₄₃₁).

Atvasinājumi no substantīviem. Atvasinājumi ar *-um-*, kas darināti no substantīviem, G. Manceļa darbos ir tikai daži, piemēram, *austrums*, *jeķums*, *kaunums*, kas ir atsevišķi darinājumi. Šajā ziņā izpaužas atšķirības arī atvasinājumu ar *-īb-* un *-um-* motivācijā. Diezgan daudziem darinājumiem ar *-īb-*, it sevišķi abstraktiem jēdzieniem, motivētājavārds ir substantīvs (*valstība*, *draudzība*), savukārt darinājumiem ar *-um-* substantīvs pamatā ir ļoti reti.

G. Mancelim visbiežāk sastopams vārds *austrums*, piemērā ar nozīmi ‘rīta zvaigzne, auseklis’.

.. czaur katru mums peemeckleyis gir tas Aufrums no tahß Auxtibas ..
(LVM 213₁₉₋₂₀).

Biežāk vārds *austrums* sastopams ar nozīmi ‘austrumi’ vārdu savienojumā *austruma=zeme*, bet arī vienskaitlī.

.. *tee Ghuddri no Aufruma=Semmes nahgdami eekfchan tahß Pills Jerufalem* (LP1 101₁₅₋₁₆).

.. *dauds nahx no Aufruma / und no Wackara pußsus* (LP1 157₂₅₋₂₆) (bet ne *rietums!*). Domājams, ka atvasinājums *rietumi* : *rietēt* darināts vārda *austrumi* ietekmē (bijusi arī forma *rietrums*) (Mīlenbahs 1905, 212). Bet tas radies vēlākā valodas attīstības posmā, G. Mancelim, kā redzams, ir tikai *vakara puse*.

Kaut arī kopumā G. Manceļa darbos vairāk ir atvasinājumu ar *-īb-*, darinājumu no adjektīviem ir vairāk ar *-um-* – šos atvasinājumus var darināt no visiem adjektīviem, līdz ar to modelim ir liels potenciāls. Īpašību nosaukumiem atvasinājumiem ar *-um-* no adjektīviem kopumā ir raksturīgāka konkrētāka nozīme nekā atvasinājumiem ar *-īb-*, taču senajos tekstos viena celma darinājumi ar šiem piedēkļiem nereti tiek lietoti kā sinonīmi, semantiskā diverģence tiem nav izteikta.

3.1.2. Darbību nosaukumi jeb deverbālie abstraktie substantīvi

Darbību nosaukumi (*nomina actionis*) jeb deverbālie abstraktie substantīvi atšķiras no citiem deverbālajiem substantīviem pirmām kārtām ar to, ka šie atvasinājumi apzīmē nevis priekšmetus (plašākā nozīmē), bet gan darbības un stāvokļus, un teikumā tie funkcionē kā implicēti predikāti (Ambrazas 1993a, 20). Senajos tekstos šīs vārddarināšanas kategorijas atvasinājumu ir ļoti daudz, visvairāk ir atvasinājumu ar *-šan-*, tomēr aktīvi izmantoti arī citi piedēkļi – *-um-*, *-īb-*, arī *-en-*.

3.1.2.1. Darbību nosaukumi ar *-šana*

Piedēklis *-šan-* latviešu valodā ir produktīvs līdzeklis darbību nosaukumu darināšanā, tas aktīvi ticis izmantots visā latviešu rakstu valodas vēstures gaitā. Visiem darinājumiem ar piedēkli *-šan-* realizējas transpozīcijas attieksmes, tas nozīmē, ka motivētājpārveids ir verbs un no tā visos gadījumos tiek darināts citas vārdšķiras vārds – substantīvs. Deverbālo substantīvu modelim ar izskaņu *-šana* piemīt struktūras regularitāte un augsta produktivitātes pakāpe (Baltiņa 1975, 130). Turklāt starp nomenu un verbu

pastāv ļoti ciešs sakars. Starp visiem no verbiem atvasinātiem substantīviem visvairāk verba daba parādās substantīvos ar *-tājs*, *-tāja*, *-ējs*, *-ēja* un *-šana* (Mīlenbahs 1909, 56). Gramatiskajā aspektā analīzes uzmanība koncentrēta uz abu derivatīvi saistīto vārdšķiru gramatiski kategoriālajām pazīmēm – uz verba gramatisko procesa pazīmi un uz substantīva gramatisko priekšmetiskuma pazīmi (Baltiņa 1975, 131). Ārpus konteksta visi darinājumi ar *-šan-* ir tīri darbības substantivējumi (MLLVG 1959, 150).

Deverbālo substantīvu vārddarināšanas modelim ar *-šana* ir raksturīgas regulāras motivācijas attieksmes. Regulāru motivāciju, kad formālās un semantiskās attieksmes starp derivatīvi saistītiem vārdiem regulāri atkārtojas, uzskata par būtisku faktoru, kas ietekmē vārddarinātāja formanta produktivitāti (Baltiņa 1976a, 108).

Cilme. Literatūrā dažādos laika posmos ir daudz diskutēts par atvasinājumu ar *-šana* pārdaudzumu pirmajos latviešu tekstos un to, ka seno tekstu radītāji cittautieši to lietojuši pārāk bieži. Viedokļi gan bijuši dažādi. Piemēram, K. Mīlenbahs ļoti daiļrunīgi apcer izskaņas *-šana* “raibo mūžu, raibo likteni” (Mīlenbahs 1909, 55). Viņš gan atzīst, ka šī izskaņa garīdznieku latviešu rakstniecības laikmetā uzstājusies “kā īsta varmāka”. Tomēr iebilst, ka tad, kad paši latvieši sajutuši šīs izskaņas varmācības slogu un sākuši to apkarot, cīņas karstumā viņi tai ne tikai atņēmuši to, ko tā varmācīgi bija piesavinājusies no citām izskaņām, bet aizskāruši to arī tās īstajā tiesā. Daži pat noliedza *-šanas* latvietību. Šīs izskaņas apkarošana savukārt sagādāja ziedu laikus izskaņai *-ums*. “Ka galotne *-šana* ir īsts latviešu piederums un nav nekāda ienākule, par to nav ko šaubīties.” (Mīlenbahs 1909, 55) To pierāda arī līdzīgas izskaņas radniecīgās valodās, sal. lie. *eīšena* ‘iešanas veids, gaita’, *beīgsena* ‘beigšanās, beigas’, pr. *atskiskenna* ‘augšāmcelšanās’ (Endzelīns 1948, 81).

Kvantitatīvie rādītāji. Ņemot vērā polemiku par šo izskaņu, rodas iespaids, ka atvasinājumi ar *-šana* senajos tekstos ir visbiežāk sastopamie sufiksālie nomeni. Šādu uzskatu pastiprina arī Dainas Zemzares sniegtais atvasinājumu apskats vārdnīcā “Lettus” – viņa min, ka substantīvi ar izskaņu *-šana* G. Manceļa vārdnīcā ir vairāk ievēroti un ka plašāk pēc izskaņas *-šana* ir sastopama izskaņa *-ība* (Zemzare 1961, 20–25). Tomēr šis izteikums ir pareizs tikai attiecībā uz vārdnīcu “Lettus”, kurā ir 302 atvasinājumi ar *-šana* un 103 atvasinājumi ar *-ība* (darinājumu vārdlietojums ir attiecīgi 422 un 205). Citos tekstos atvasinājumu ar *-šana* salīdzinoši nav tik daudz. Pat vārdnīcas otrajā daļā “Phraseologia Lettica” atvasinājumu proporcija ir atšķirīga – tajā ir 42 atvasinājumi ar *-šana* un 24 atvasinājumi ar *-ība* (darinājumu vārdlietojums ir attiecīgi 45 un 49 – tātad ar *-ība* nedaudz vairāk).

Kopumā visos G. Manceļa darbos – gan reliģiskajos tekstos, gan vārdnīcā “Lettus”, tās otrajā daļā “Phraseologia Lettica” un “Desmit sarunās” – ir 522 dažādi atvasinājumi ar *-šana*, kas tiešām ir vislielākais skaits no visiem sufiksālajiem nomeniem, resp., raksturīga vislielākā atvasinājumu dažādība. Taču vārdlietojumu skaits šiem atvasinājumiem nebūt nav vislielākais, tāpēc nevar teikt, ka tie senajos rakstos sastopami visbiežāk. Atvasinājumiem ar *-šana* kopējais vārdlietojumu skaits ir 3612, savukārt atvasinājumiem ar *-ība* – tas ir 5652, tātad attiecībā pret atvasinājumu skaitu krietni lielāks. Savukārt atvasinājumiem ar *-šana* ir ļoti liels *hapax legomena* skaits – 244 – gandrīz puse darinājumu tekstos ir sastopami tikai vienu reizi. Tas liecina par šī modeļa lielo potenciālu un produktivitāti. Kā minēts literatūrā, nav nevienas nenoteiksmes, no kuras nevarētu atvasināt verbālsustantīvus ar izskaņu *-šana* (Niselovičs 1967, 148).

Motivācija. Darbības nosaukumus ar *-šana* latviešu valodā var atvasināt no jebkura verba, proti, no tā nenoteiksmes celma (Endzelīns 1951, 296), piemēram, *būšana : būt, iešana : iet, lasīšana : lasīt, valdīšana : valdīt*.

G. Manceļa darbos ir sastopami ļoti daudzi un dažādi atvasinājumi ar *-šana*. Šie darinājumi ir atvasināti gan no primāriem verbiem, piemēram, *aršana : art, bīšana : bīties, ēšana : ēst, lūgšana : lūgt, rīšana : rīt*, gan arī no sekundāriem verbiem, kas atvasināti ar piedēkļiem. Piemēram, *bijāšana : bijāt, cienīšana : cienīt, dusmošana : dusmot, gavēšana : gavēt, sludenāšana : sludenāt*.

Daudzu atvasinājumu ar *-šana* pamatā ir verbs, kas atvasināts ar priedēkli, piemēram, *atdošana : atdot, nomiršana : nomirt*, turklāt lielai daļai vārdu motivētājpārdam ir gan vārddarinātājs priedēklis, gan priedēklis, piemēram, *apslīcenāšana : apslīcenāt, piederēšana : piederēt, uztaisīšana : uztaisīt*. Kā zināms, priedēkļi latviešu valodā ļoti aktīvi tiek izmantoti verbu darināšanā, ar priedēkļiem darinātajos verbos pamatvārda nozīme parasti paliek nepārveidota, bet iemanto vienu vai vairākas nozīmes papildnianses (Soida 2009, 265). G. Manceļa tekstos atvasinājumu ar *-šana* pamatā lielākoties ir verbi ar tiem pašiem priedēkļiem, kas tiek izmantoti verbu darināšanā arī mūsdienu latviešu valodā: *aiz-, ap-, at-, ie-, iz-, no-, pa-, pār-, pie-, sa-, uz-*. Piemēram, G. Manceļa darbos ir sastopami šādi atvasinājumi no prefiksālajiem verbiem – ar *aiz-*: *aizliegšana, aizsmakšana*; ar *ap-*: *apgraizīšana, apskaidrošana*; ar *at-*: *atgādāšana, atminēšana*; ar *ie-*: *iegribēšana, iestiprenāšana*; ar *iz-*: *izdomāšana, izliešana*; ar *no-*: *noiešana, nokaušana*; ar *pa-*: *paļaušana, parādīšana*, ar *pār-*: *pārstāvēšana, pārmācīšana*; ar *pie-*: *piederēšana, pieminēšana*, ar *sa-*: *salīdzināšana, samaitāšana*; ar *uz-*: *uzbraukšana, uztecēšana*.

Sastopami arī darinājumi ar negāciju *ne-*, kam pamatā, domājams, ir verbs jau ar negāciju, piemēram, *neieredzēšana* : *neieredzēt*, *nebēdāšana* : *nebēdāt* (nevis no *ieredzēšana*, *bēdāšana*). Vārdnīcā “Lettus” minēts arī darinājums *daiešana* : *daiet*. Turklāt gan substantīvam, gan verbam ir piezīme, ka tos lieto Vallē, – *da=eeschana*, *daeet* (Wallhof) (L 69, 72). Prepozīcija *da* ir izplatīta daudzās augšzemnieku izloksnēs, bet priedēklis *da-* pazīstams arī vairākās vidus izloksnēs. J. Endzelīns min, ka, spriežot pēc 16. un 17. gadsimta tekstiem, priedēklis *da-* ir bijis toreiz lietojams arī Zemgalē. Arī lietuviešu valodā pazīst verbu priedēkli *da-*, un agrāk tas bijis izplatīts plašāk, bet tagad gan latviešu, gan lietuviešu valodā tas sastopams tikai austrumizloksnēs (Endzelīns 1951, 650). Verbu priedēklis *da-* vispirms apzīmē kādas robežas vai darbības mērķa sasniegšanu, jāpiemin, ka G. Manceļa vārdnīcā sastopami arī vairāki citi verbi ar *da-*, piemēram, *dajāt* (Sēlpils), *dalikt* (Valle), *danest* (Sēlpils), *davelt*.

Sastopami atvasinājumi, kas darināti gan no intransitīviem, gan no transitīviem verbiem, un tie bieži tiek lietoti kā sinonīmi, nereti arī tekstā atrodas līdzās, piemēram, *sadegšanas=uperis*, *sadedzenāšanas=uperis*.

.. *tad by winjai attnešt weenu Jähru Ghadda wätzu par Šadeckšchanas=Vpperi* ..
(LP1 227₇₋₈).

.. *tad attnefše ta Bafnizà nahkdama diwi Vbeļa=Ballofchus* .. *weenu Šadūdfenašchanas=Vpperam / ohtro Ghräko=Vpperam* (LP1 227₁₀₋₁₃).

Morfoloģiskās iezīmes. Modelis ar *-šana* ticis aktīvi izmantots visos latviešu rakstu valodas posmos, bet 17. gadsimtā šo atvasinājumu darināšanā ir vērojamas vairākas atšķirības no mūsdienu latviešu valodas. Senajos tekstos substantīva motivētājpārveids bieži vien ir verbs ar priedēkli *-enā-*, kas lietots *-inā-* vietā. G. Manceļa darbos sastopami verbi gan ar *-enā-*, gan *-inā-*, bet skaitliski pārsvarā ir pirmā forma. Līdz ar to arī atvasinājumi tiek darināti no tās – *aicenāšana* : *aicenāt*, *apgrūtenāšana* : *apgrūtenāt*, *iepriecenāšana* : *iepriecenāt*, *kūtenāšana* : *kūtenāt*. Dažkārt sastopamas arī abas formas, piemēram, *kārdenāšana* : *kārdenāt* un *kārdināšana* : *kārdināt*, bet pirmā – krietni biežāk. Turklāt G. Mancelim, piemēram, sprediķu grāmatā, abi atvasinājumi ir sastopami tekstā līdzās.

Šchiß Ewangelifts Mattheus šacka no treijadas Kahrđinašchanas .. (LP1 284₁₄₋₁₅).
Ta pīrrma Kahrđenašchana gir / ka taß Wälls to Kunghu ghriß pahr=runnaht ..
(LP1 284₁₇₋₁₈).

Zīmīgi arī tas, ka tekstos ir sastopami abi motivētājverbi – gan *kārdenāt*, gan *kārdināt*.

.. *und tad wehl taß Wälls Winju ee=šahka kahrđenaht* .. (LP1 284₉₋₁₀).

.. *nomannijß / ka Wälls weenighu Zillwäku kahrdina und kaitena* .. (LP3 11₁₂₋₁₃).

Tas saistīts ar raksturīgu vārddarināšanas sistēmas pazīmi – motivētājvārda derivatīvās sistēmas attīstība norit vienlaicīgi ar motivējamā vārda derivatīvās sistēmas attīstību. Šajā gadījumā substantīvu darināšanā verbs kā motivētājs funkcionē toreizējā attīstības pakāpē, tāpēc motivētājvārds ir gan verbs ar *-ināt*, gan ar *-enāt* (Baltiņa 1976a, 113). Pakāpeniski verbu sistēmā kā dominējošā nostiprinās forma ar *-ināt*.

Arī citu darinājumu pamatā ir verbi, kuru forma atšķiras no mūsdienu latviešu valodā lietotās, piemēram, *atjaunāšana : atjaunāt, glūnāšana : glūnāt*. J. Endzelīns verbus ar *-āt* min kā izloksnēm raksturīgus, piemēram, Zemgalē (Endzelīns 1951, 815). Savukārt citi verbi ir ar *-ot* – *glabošana : glabot, lielošana : lielot(ies)*. Atbilstoši motivētājverbi nereti arī ir sastopami tekstos, kas palīdz labāk saprast attiecīgā darinājuma nozīmi.

MYļi Brahļi / juhššo leelofchana nhe gir labba / nhe finnaht juhß / ka maß Raux wifšu Mieklu šaraudfeh (LVM 115₆₋₈).

Preekšchan töw nhe warr nhe weens leelohtees .. (LGL 311₁₂).

Protams, ne vienmēr motivētājvārds ir tekstā atrodams, sastopami arī abi varianti. Piemēram, sprediķu grāmatā ir *aprunošana*, bet *aprunā*.

Mūsdienu latviešu valodā substantīvu ar *-šana* motivācijā izmanto tiešos verbus, ar atgriezenisko verbu motivētie atvasinājumi veido substantīvu ar *-šanās*. Vecākajos tekstos, arī G. Mancelim, nav refleksīvo formu ar *-šanās*, kaut gan verbu refleksīvās formas šajos tekstos ir, tātad, iespējams, ka runātajā valodā tās bijušas. Tādējādi ir vērojamas vispārinātas motivācijas attieksmes – gan no tiešajiem, gan no atgriezeniskajiem vārdiem darināti substantīvi ar *-šana* (Baltiņa 1976a, 108). Piemēram, G. Mancelim ir *bazīšana, šaubīšana*. Arī vārdnīcā “Lettus” ir minēts verbs *kauties*, bet tam līdzās ar to motivētais substantīvs *kaušana, justies > jušana* u. c. Arī 18. gadsimta tekstos un vārdnīcās lietoti atvasinājumi ar *-šana*, kas motivēti ar atgriezenisku verbu. Refleksīvie substantīvi pirmo reizi minēti 19. gadsimta pirmajā pusē vācu tautības autoru valodnieciskajos rakstos, 1841. gadā – H. Heselberga gramatikā “Lettische Sprachlehre” (Baltiņa 1976a, 109), bet vārdnīcā vārdi ar izskaņu *-šanās* minēti tikai pirmajā latviešu pašu – Kr. Valdemāra vadībā sagatavotajā vārdnīcā (Zemzare 1961, 25).

Tātad G. Mancelim atvasinājumi ar *-šana* darināti arī no refleksīviem vārdiem, piemēram, *piedzeršana* ‘piedzeršanās’ : *piedzerties, sūdzēšana* ‘sūdzēšanās’ : *sūdzēties*.

Ta Pee=dferfchana darra tracku Jecki wehl trackaku (Syr 575₆).

G. Mancelim ir arī vairāki darinājumi, kuriem pamatā ir motivētālvārds, kam starp priedēkli un verbu ir iesprausts refleksivais vietniekvārds, it īpaši tas ir raksturīgi aiz priedēkļa *iz-*, piemēram, *izsabīšana : izsabīt(ies), izsabijāšana : izsabijāt(ies)*.

.. *aifto tahms by drebbefchana vnd ifšabiyafchana vsghayufši* .. (LVM 116₂₂₋₂₃).

Turklāt tekstā lietots arī atbilstošais verbs, kam ir divi refleksivie elementi.

Vnd kad tee to redfeya / ifšabiyayahβ tee (LVM 47₅).

Sastopami arī abi darinājuma varianti *izsamisēšana* un *izsamisāšana* ‘izmisums’.

.. *unnd nhe ee=wādd eekfchan Nhetitzibas / Jfšamifšasčanas un zittu leelu Kaunu und Ghrāku* (LP1 283₇₋₉).

Darinājumu lietojums. Liela daļa atvasinājumu ar *-šana* ir sastopami jau agrākajos reliģiskajos tekstos – it īpaši G. Manceļa pirmajos, rediģētajos darbos pārņemti daudzi atvasinājumi, kas bija raksturīgi 16. gadsimta beigu un 17. gadsimta sākuma reliģiskajiem tekstiem, piemēram, bieži lietoti tādi atvasinājumi kā *atbildēšana, būšana, iestādīšana*.

Vislielākais kopējais vārdlietojumu skaits G. Manceļa tekstos ir atvasinājumam *dzīvošana* – 282. Tas ir lietots ar dažādām nozīmēm ‘dzīvošana; dzīvība; dzīve’.

Nahwe labbaka gir nhe ka nhewāššāla Djiewofchana .. (Syr 572₁₂).

Citi atvasinājumi ar *-šana*, kuriem ir ļoti liels vārdlietojumu skaits, ir reliģiskajiem tekstiem raksturīgi darinājumi *lūgšana* – 163, *piedošana* – 114, *pestīšana* – 98. Atvasinājums *būšana* lietots 83 reizes. Tam vienu nozīmi nav iespējams noteikt, *būšana* senajos tekstos ir viens no semantiski visplašākajiem vārdiem (Karulis 1967, 28). Dažreiz tas lietots ar nozīmi ‘būtība’, bet dažreiz šim vārdam kontekstā pat nav leksiskas nozīmes.

Tad buhβ teems ehft no teems Augleems šawas buhfchanas / vnd no šawu

Paddomu pee=ehftees (Sal 4₁₈₋₂₀).

Kattri preezayahβ ļaun darriet / vnd gir liexmi šawā nhetieklā buhfchannā

(Sal 6₈₋₉).

.. *und jauka=Buhšchana py tawas labbas Rohkas muhfchighe* (LP1 216₇₋₈).

Nereti substantīvs lietots verba nenoteiksmes vietā – *jauka=būšana* ‘jauki būt’. Substantīvi ar *-šana*, tāpat kā nenoteiksme, apzīmē pašu darbību, tāpēc šie atvasinājumi daudzkārt lietojami pārmaiņus ar nenoteiksmi (Mīlenbahs 1909, 66). Dažreiz arī ar divdabi *-ams*, kas liecina par atvasinājumu ar *-šana* verba dabu. Piemērā no sprediķu grāmatas redzams, ka atvasinājumu ar *-šana* vietā varētu būt nenoteiksme – *ēst, dzert, gulēt, dusēt*.

Teem šwāhteem Engheleem nhe waijagha Eβšchanas / Dferršchanas /

Ghullešchanas / Dufšešchanas (LP1 286₃₋₄).

Liela daļa atvasinājumu ar *-šana* tekstos parādās tikai vienu reizi, tie ir t. s. *hapax legomena*. Šādi vārdi ir gan vārdnīcā – *apburšana, aušana, bokstīšana, dzisenāšana, klibšana, pietrūkšana, rakšana, spriešana* –, gan arī citos avotos. Piemēram, *staiptīšana, šķaušana* (PhL), *aršana, sūduvešana* (Run), *iešķiņķošana* (Cat), *paglabošana, uzrunāšana* (LGL), *nicīšana, pārvēršana* (LVM), *muldēšana, kvēlošana* (Syr), *priecēšana* (Sal), *dancošana* (LP1), *dusmošana* (LP2), *klukstēšana* (LP3).

Dažreiz atvasinājums ar *-šana* ir otrais komponents kopā vai ar biedruzīmi rakstītā darinājumā. Lielākoties tie ir uzskatāmi par vārdu savienojumiem, nevis salikteņiem, bet biedruzīme norāda uz ciešāku saistību starp abiem vārdiem, piemēram, *mantu=krāšana, pirksta=kratīšana, sirds=apģeibšana, pasaules=pestīšana*. Ļoti reti atvasinājums ar *-šana* ir šāda darinājuma pirmais komponents, piemēram, *pestīšanas=diena, laišana=dzelze*. Par labu tam, ka šie darinājumi klasificējami par vārdu savienojumiem, liecina arī nekonsekvence rakstībā, piemēram, vārdi *saules=aptumšošana* tekstā sastopami, gan rakstīti ar biedruzīmi, gan atsevišķi, tāpat arī *zobu=trīsēšana, zemes=trīsēšana*. Tomēr jautājums par klasifikāciju nav tik viegli izšķirams, jo, piemēram, pēdējam vārdu savienojumam mūsdienu latviešu valodā atbilst saliktenis *zemestrīce*. Līdzīgi arī mūsdienu valodā ir nostiprinājies saliktenis *augšāmcelšanās*, savukārt G. Manceļa darbos abi vārdi sastopami gan koprakstā *augšāmcelšana*, gan ar biedruzīmi *augšām=celšana*, gan arī atsevišķi.

*Taß Kungs JEFus patz mahza mums to / ka mums buhß titzeht to
Aukfcham=zellšchanu muhšsas Meešsas* (LP1 415₄₋₅).

Tekstos ir daudz darinājumu ar vārdu *darīšana* kā otro komponentu, piemēram, *brīnumu=darīšana, svētdarīšana, ļaunudarīšana, labu=darīšana*. Vārdu savienojums *labu darīšana* ļoti bieži rakstīts arī atsevišķi.

Domājams, daļa šo darinājumu (salikteņu vai vārdu savienojumu) ir kalki no vācu valodas. Piemēram, *vēderaskriešana, namaturēšana, dieva=kalpošana*.

Bauchlauff / Wädäraskreeschana (L 112B). *Haußhaltung / Nammaturrechana* (L 83B). *Gottesdienst / Deewa=kallpofchana* (L 78B).

Dažu vārddarināšanas formantu pārmērīgu lietojumu senajos tekstos nereti saista ar vācu valodas ietekmi pirmo tekstu autoriem, kam latviešu valoda nebija dzimtā. Modelim latviešu valodā *V > S-šana* atbilst dažādi darinājumu modeļi vācu valodā, piemēram, *V > S-ung, S-heit, S-keit*, kā arī substantivētā nenoteiksme, kas vācu valodā ir produktīvs nominalizācijas līdzeklis. Arī vācu 16.–17. gadsimta tekstos ļoti raksturīgi abstraktie substantīvi ar *-ung, -heit* (Russ 2004, 252).

Uzskatāmi šie piemēri ir redzami vārdnīcā “Lettus”, kur atvasinājumam ar *-šana* latviešu valodā līdzās ir attiecīgais vārds vācu valodā. Bieži vien šiem atvasinājumiem atbilst darinājumi ar *-ung*, piemēram, *Abfchneidung* / *Noghreeschana* (L 16B), *Anbetung* / *Peeluhkschana* (L 20A), *Herrschung* / *Walldifschana* (L 89A); ar *-keit*, piemēram, *Trawrigkeit* / *nofkumschana* (L 188A), *heiferkeit* / *ais=fmackfchana* (L 90); ar *-heit*, *klapperheit* / *therfeschana* / *Pluckfchkeschana* (L 102B). Ļoti raksturīgi, ka latviešu valodā atvasinājums ar *-šana* tiek darināts tad, kad vācu valodā ir substantivētā nenoteiksme. Piemēram, *binden* / *šeht* > *das Binden* / *šeefschana* (L 34B–35A), *boren* / *šwahrpfiet* / *vrrpt* > *das boren* / *šwahrpfifschana* / *vrrpfchana* (L 38B), *fliegen* / *fkreet* > *das Fliegen* / *Skreeschana* (L 61B). Tas, ka vācu valodā šiem darinājumiem atbilst substantivētā nenoteiksme (resp., substantīvs ir darināts no verba konversijas ceļā, neizmantojot vārddarināšanas formantu), vēlreiz uzskatāmi demonstrē atvasinājumu ar *-šana* verbālo dabu un to, ka starp motivētājverbu un atvasinājumu pastāv transpozīcijas attiecības – darinājuma nozīme neatšķiras no motivētājvārda nozīmes, tā tikai izteikta ar citu vārdšķiru, priekšmetiskota.

Iespējams, jāņem vērā arī tulkošanas tradīcija šajā laikā. Tulkojot reliģiskos tekstus, 16. un 17. gadsimtā tulkotājs parasti centies turēties ļoti tuvu oriģinālam, bieži tulkojot vārds vārdā. Citkārt tulkotājs centies saglabāt oriģinālvalodas vārdšķiru – ja vācu valodā ir substantīvs, tad to arī latviešu valodā atveido ar substantīvu, rakstot, piemēram, atvasinājumu ar *-šana*, nevis verbu, kas varbūt labāk atbilstu latviešu valodas izteiksmei.

Salīdzinot dažus piemērus no G. Manceļa “Zālamana pamācībām”, kas ir tulkojums, ar M. Lutera Bībeli vācu valodā, var piekrist, ka teksts latviešu valodā lielākoties vārds vārdā atbilst vācu tekstam un darinājums ar *-šana* kā ļoti viegli veidojams atvasinājums bieži izmantots tad, kad vācu valodā ir substantīvs (dažādi modeļi).

Enaidiba ešahk Reefschannu / *bett Mielāftiba apklah wiššu Pahrkahpfchannu*
(Sal 30₁₅₋₁₆).

Hass erreget hadder / *Aber Liebe deckt zu alle vbertrettunge* (Luther 1545: Die Sprüche Salomonis Cap X 12).

Tha Širtz preezayahß vs to Swaidifchanu vnnd Kuhpinafchanu / *bett weens*
Draux gir mieliex ka taß warr Paddomu doht tai Dweßselei (Sal 88₂₂₋₂₅).

DAS hertz frewet sich der Salben vnd Reuchweg / *Aber ein Freund ist lieblich / vmb rats willen der Seelen* (Luther 1545: Die Sprüche Salomonis Cap XXVII 9).

Lietojums dažādos avotos. Atvasinājumu ar *-šana* lietojums atšķiras dažādos G. Manceļa darbos. Visvairāk darinājumu ar *-šana* ir vārdnīcā “Lettus”. Tie ir pareizi

darināti, nevainojami pēc formas, tikai pārāk daudz tādā nelielā vārdnīcā (Zemzare 1961, 20). Turklāt te arī diezgan daudz vārdu, kas sastopami tikai vienu reizi un citos tekstos netiek lietoti, piemēram, *brīnošana, dalīšana, ieslēgšana, kopšana, mirkšķenāšana*. Raksturīgi ir tas, ka daudziem vienreiz sastopamajiem atvasinājumiem ir konkrēta nozīme – *aušana, atjūkšana, diešana, gaviļēšana, kasīšana, rakšana, ravēšana*, līdz ar to reliģiskajos tekstos to nav. Jāpiezīmē, ka atvasinājumu ar *-šana* ļoti maz ir “Phraseologia Lettica”, kā arī “Desmit sarunās”. “Desmit sarunās” ir 6 atvasinājumi ar *-šana*. ***Runnafchanna*** (Run 415B) ‘sarunas’ – virsrakstā, un vēl četri sarunu nosaukumos – ***No Arrfchanas*** (Run 452B), ***No Etzefchanas*** (Run 454B), ***No Šuhdoweffchanas*** (Run 458B), ***No Šeena=plaufchanas*** (Run 460B). Būtībā šie darinājumi parādās tikai virsrakstos – ja sarunas uztver kā dialogu lugā, tad šie atvasinājumi ir “autora teksts”. Sarunu tekstā, zemnieku dialogā, ir sastopams tikai viens šāds atvasinājums – ***Ghräku šuhdfefchana*** (Run 468B). Tas zināmā mērā liecina par to, ka runātā valodā šie atvasinājumi nav raksturīgi. Arī “Phraseologia Lettica” atvasinājumu ar *-šana* ir salīdzinoši maz. Tieši tāpat kā sarunās, tie arī parādās nodaļu nosaukumos – ***No Bruwefchanas*** (PhL 315₆), ***No Zeppfchanas*** (PhL 307₁₅), ***No Mallfchanas*** (PhL 310₂₀), ***No Skaitifchanas*** (PhL 412₇).

Atvasinājumi ar *-šana* ir potenciāli darinājumi, tādējādi to nozīme lielākoties ir atvedināma no motivētā vārda nozīmes, tos darina tad, kad tas ir nepieciešams konkrētajā kontekstā. To lielais daudzums vārdnīcā “Lettus” saistīts ar to, ka tai ir cits veidošanas princips nekā mūsdienu vārdnīcām, tajā daudz potenciālo vārdu. G. Manceļa vārdnīcā “Lettus” vārdi lielākoties ir sakopoti pa vārddarināšanas ligzdām, kā tas, protams, ir lietderīgi vārdnīcā, kas paredzēta latviešu valodas apguvei. Mūsdienās šie darinājumi vārdnīcās parasti netiek iekļauti. Piemēram, “Latviešu valodas vārdnīcā” ir tikai daži atvasinājumi ar *-šana* – *domāšana, būšana*. Vārdnīcas uzbūves aprakstā arī dots skaidrojums, ka vārdnīcā nav ievietoti kā šķirkļvārdi regulāri atvasinātie substantīvi ar izskaņām *-šana, -šanās* (arī *-tājs, -tāja, -ējs, -ēja*), kam atbilstošie darbības vārdi ir skaidroti un atvasinātā substantīva nozīme ir izsecināma no verba nozīmes. Atsevišķā šķirklī atvasinājums dots tikai tad, ja tas ieguvis savu patstāvīgu nozīmi (LVV 2006, 5). Salīdzinājumam – “Lettus” ievietots verbs *kasīt* un attiecīgi šā verba atvasinājumi, bet “Latviešu valodas vārdnīcā” ir tikai verbs *kasīt(ies)*.

kratzen / kafšiet, Kratzer / Kafšitais, kratzung / kafšifchana, krätzig / kafšains / pills naiß, abkratzen / nokafšiet, hinein kratzen / eekafšiet (L 107A).

Tas, ka vārdnīcā “Lettus” darinājumu ar *-šana* ir tik daudz, nebūt nenozīmē, ka tie visi tolaik būtu zināmi un tiktu runātā valodā lietoti. Toties vārdnīcā ir atrodami labi

paraugi šim vārddarināšanas modelim, jo lielākoties katram darinājumam ar *-šana* līdžās ir arī motivētājvārds – verbs, no kura atvasinājums darināts. Tekstā nereti ir grūti noteikt, vai attiecīgais motivētājvārds arī konkrētajā laika posmā ir ticis lietots un saistīts ar atbilstošo darinājumu, kā arī var rasties šaubas par kāda vārda eksistenci. Savukārt vārdnīcā minēti, piemēram, tādi vārdi kā *aizsmakšana : aizsmakt, čakstēšana : čakstēt, iepūšana : iepūst, iezīmošana : iezīmot, svārpstīšana : svārpstīt, vāķēšana : vāķēt*. Protams, tas nenozīmē, ka katram darinājumam ir atrodams precīzi atbilstošs motivētājvārds. Piemēram, vārdnīcā ir darinājums *jaktīšana*, bet verbs – *jaktēt*. Līdzīgi vārdnīcā ir verbs *klibot* un tam līdžās atvasinājums *klibšana – hincken, klibboht; hinckung / das hincken, klibbfchana* (L 91). Vārds *klibšana*, iespējams, darināts no primārā verba *klibt*, sal. apv. *klibt* ‘kļūt klibam; paklupt, pakrist’ (protams, pieņemot, ka vārdnīcā “Lettus” nav kļūda un nav izlaist burts *o*, proti, ka jābūt *klibošana*).

Vārdnīca “Lettus”, kur ir ļoti liels darinājumu skaits ar *-šana*, noder par paraugu citiem tā laika tekstu autoriem, mācītājiem, kā arī vairāki atvasinājumi, kas G. Manceļa pirmajos avotos nebija raksturīgi, pēc “Lettus” parādās, piemēram, viņa sprediķos. Daži šādi vārdi ir, piemēram, *aizliegšana, apsmiešana, buršana, lādēšana, melošana, radīšana*.

Atšķiras arī dažu vārdu formas agrīnajos darbos un G. Manceļa sprediķos. Piemēram, sprediķu grāmatas 1. daļā lietoti salikteni *ārā=iešana* un *iekšā=iešana*, kuru otrais komponents ir atvasinājums ar *-šana*, bet pirmais – adverbs, savukārt agrākā periodā tapušajā katehismā tajā pašā kontekstā sastopami darinājumi *āran=iešana* un *iekšan=iešana*, ar senāko illatīva formu ar *-n – āran* un *iekšan*.

Tas Kunx pašsarrga tawu Eekfchan=eefchanu / vnd Aran=eefchanu no fcho laiku / muſchige beß ghallu .. (Cat 513₅₋₆).

.. taß Kungs pašsarrgha tawu Ara=Eeſchanu und Eekfcha=Eeſchanu

no ſcho Laiku muhfcho muhfchohß (LP1 102₃₁-103₁₋₂).

Semantika. Darinājumi ar *-šana* lielākoties apzīmē laika ziņā neierobežotu un nebeigtu norisi, kas patlaban vai zināmā laikā notiek vai var notikt; retāk – pabeigtu norisi; dažkārt kādu darbību, kas ir jādara; bet retumis – arī kaut ko konkrētu (Endzelīns 1951, 296). Atvasinājumiem ar *-šan-* var būt lielāka vai mazāka abstrakcijas pakāpe. Tā ir atkarīga no pamatvārda semantikas (MLLVG 1959, 150).

Substantīvu ar *-šana* darināšanas modelis rakstu valodas pirmsākumos tiek ļoti aktīvi izmantots, jo šis atvasinājums ir viegli realizējams, tomēr, domājams, tas tiek lietots plašāk par reālo modeļa funkciju runātā valodā (Baltiņa 1975, 131). Atvasinājumiem ar *-šana* kā darbības nosaukumiem galvenā ir procesuālā nozīme (Baltynja 1979, 13), un tā ir

tikusi izmantota visā latviešu rakstu valodas vēstures gaitā. Savukārt rakstu valodas pirmsākumos modeļa semantiskā struktūra ir bijusi plašāka, līdzās procesuālai nozīmei atvasinājumi izmantoti darbības rezultāta apzīmēšanai, piemēram, *jautāšana* ‘jautājums’, *galvošana* ‘galvojums’; vispārinātas darbības nozīmē, piemēram, *cīnīšana* ‘cīņa’, *bažīšana* ‘bažas’; konkrēta objekta nozīmē – *skaitīšana* ‘skaitlis’; vienreizējas darbības nozīmē – *krišana* ‘kritiens’. G. Manceļa vārdnīcā “Lettus” ir ļoti daudz atvasinājumu ar *-šana*, kas lietoti darbības rezultāta nozīmē un kuriem mūsdienu latviešu valodā atbilst atvasinājums ar *-ums*, piemēram, *aizsmakšana* – *aizsmakums*, *aizliegšana* – *aizliegums*; *pārmešana* – *pārmetums*, *ierašana* – *ieradums*, *ievainošana* – *ievainojums*. Arī – atvasinājums ar izskaņu *-ība*: *apsūdzēšana* – *apsūdzība*, *cerēšana* – *cerība*. Vienreizējas darbības nozīmē – atvasinājums ar izskaņu *-iens*, piemēram, *braukšana* – *brauciens*, *duršana* – *dūriens*. Daudziem atvasinājumiem ar *-šana* atbilst īsāks darinājums – iespējams, runātajā valodā jau tolaik, bet rakstu valodā – vēlākos periodos tiek lietots īsāks vārds, kas nereti darināts ar derivatīvo galotni. Piemēram, *baudīšana* – *bauda*, *bēdāšana* – *bēdas*, *beigšana* – *beigas*, *domāšana* – *domas*, *draudēšana* – *draudi*, *pavēlēšana* – *pavēle*, *lādēšana* – *lāsts*, *nopūšana* – *nopūta*, *zvērēšana* – *zvērēsts*, *skūpstīšana* – *skūpstis*, *uzvarēšana* – *uzvara*. Arī G. Manceļa tekstos šie vārdi dažkārt lietoti kā sinonīmi, piemēram, *būhdafšana*, *būhdas* (L 116B), *dohmafšana*, *dohmas* (L 71A). Ņemot vērā darinājumu ar *-šana* kritisko vērtējumu dažādos laika posmos, jāpiezīmē, ka paši autori jau samērā agri ir atraduši un ieteikuši citas struktūras modeļus tajos gadījumos, kad *-šana* izrādījies neprecīzs. Piemēram, G. Mancelis nereti paralēli lieto citu atvasinājumu – *buršana* / *burvība*, *pateikšana* / *pateicība*. Arī vārdnīcā vairāki atvasinājumi norādīti kā sinonīmi – *willšana*, *willtība* (L 139B). *Liexmofšana*, *Liexmība* (L 214A). Bieži vien tekstos atvasinājuma ar *-šana* vietā varētu lietot verbu – nenoteiksmi vai divdabi. Jāpiezīmē, ka arī G. Mancelis pats ir norādījis uz to, ka tekstā varētu būt divdabis (kas labāk atbilstu teikuma uzbūvei latviešu valodā). Tā sprediķu grāmatā viņš raksta “iekšan paciešanas *oder* ciezdami”.

.. *kattri to Wahrdu dſirrd / und patturr to eekſchan labbu Širrdi / unnd nāß augļus eekſchan Pazeefšanas oder Zieſdami* (LP1 253₉₋₁₁).

Rakstu valodas attīstības gaitā norit atvasinājumu ar *-šana* pārdaudzuma mazināšanās. 19. gadsimta otrajā pusē modeļa semantiskais diapazons pamazām sašaurinās (Baltynja 1979, 14). Mūsdienās atvasinājumus ar *-šana* daudzos gadījumos ir nomainījis citas struktūras modelis. Daudzu atvasinājumu ar *-šana* vietā mūsdienu latviešu valodā lieto atvasinājumus ar *-ums*, *-ība*, *-iens*, kā arī atvasinājumus ar derivatīvo galotni.

Tomēr visi šie gadījumi attiecas uz darinājuma lietošanu konkrētā nozīmē. Šis process nemaina pašu modeli, nerada *-šana* vārddarināšanas rindas sašaurināšanos. Tā kā tas ir produktīvs modelis ar regulāru motivāciju, viegli realizēties potenciāliem derivātiem. Mūsdienās arī tiek lietoti daudzi iepriekš minētie atvasinājumi ar *-šana*, tikai ar to apzīmējot procesu – darbību, kas izriet no motivētājverba. Piemēram, *bažīšanās* kā process no *bažīties*, nevis *bažas*. *Noskumšana* kā process no *noskumt*, nevis *skumjas*.

Dažreiz atvasinājumiem ar *-šana* nav svarīga leksiskā nozīme, bet tie izmantoti kā stilistisks līdzeklis. Raksturīgi, ka G. Manceļa sprediķos, kas ir oriģināls sacerējums tam laikam raksturīgā retoriskā stilā, patētiskā valodā, šie darinājumi lietoti stilistiskiem mērķiem, tos lieto pastiprinājuma nozīmē – tie pastiprina attiecīgo verbu, nereti arī pievienots apzīmētājs *liels*. G. Manceļa sprediķos ir, piemēram, *lielu brēkšanu brēc*, *lielu gulēšanu guļ*, *lielu lēkšanu lec*, *lielu pilēšanu pil*, *lielu vilkšanu velk* u. c. Šādu piemēru ir ļoti daudz.

.. *leelu brehkšchanu brähtz* .. (LP1 189₁₄).

.. *kad buhtu JĒfus Chriřtus leelu Ghullešchanu ghullejis* .. (LP1 191₂₄₋₂₅).

.. *dařsch leelo lehkfchano ee=lätz Elles Ahlingy* .. (LP1 317₂₄₋₂₅).

.. *Ařřinis leelu Pillešchanu no=pilleja* .. (LP1 277₂₃).

.. *leelo Steikfchano fteikdameeß wiřsi no=eet us Bettlehem* .. (LP1 61₂₈).

.. *tee Zillwäko=Bährni ar dařchadeems Ghräkeems Deewa Duřmibu und řohdu us řow leelu Willckfchanu wällkahß* (LP2 409₂₆₋₂₈).

Jāpiezīmē, ka G. Manceļa sprediķos ir ļoti daudz teicienu ar pastiprinājuma nozīmi, kuros atkārtojas vienas saknes vārdi – gan ar atvasinājumu ar *-šana*, gan ar adverbu, gan ar verba nenoteiksmi.

.. *ka urrbtĭn eeurrbti kļua* .. (LP3 110₁₀).

.. *kattri winju ka dieřaht nodieřaja* .. (LP3 112₅₋₆).

Turklāt raksturīgs liels izteiksmes līdzekļu variantums.

.. *tohß leelo Speešchano speeft řawà Nammà nahkt / ka taß pills taptu* .. (LP2 35₉₋₁₀).

.. *tohp Wings ka speeftinn speefts / tohß řaudis mahziet* .. (LP2 102₃).

Šajos piemēros no vārddarināšanas viedokļa svarīgi arī tas, ka teicienā parādās gan motivētājavārds, gan darinājums, kas parasti tekstā tā nemēdz būt, piemēram *spiest* : *spiešana* utt.

Šādi teicieni minēti arī vārdnīcā. Piemēram, *leelo wirrdeschano würrd jeb wirrden würrd* (PhL 300); *leelu śmeeschānu śmeeteef* – *laut oder vber die maβ lachen* ‘skaļi vai pār mēru smieties’ (L 110).

Arturs Ozols savā grāmatā “Latviešu tautasdziesmu valoda” šādus un līdzīgus teicienus aplūkojis pie leksikostilistiskiem teicieniem. Viņš tos pieskaita pie tautoloģijas – vienas saknes dažādas leksiskas nozīmes vārdu lietojuma teikumā, kas ir viens no atkārtojuma veidiem (Ozols 1993, 394). Atkārtojums kā stilistiska kategorija tiek lietots, vairāk uzsverot kādu jēdzienu, tam ir pastiprinātāja funkcija. A. Ozols šos teicienus tālāk iedala pie apredikatīvās tautoloģijas, vēl sīkāk – pie verbālās tautoloģijas. Tai savukārt tipisks apakštips – adverbiāli verbālais tautoloģijas tips, pie kura pieder adverbi ar *-in*, *-tin*, kas tautoloģiskajā vārdpārī ar verbu izsaka vispirms darbības pastiprinājumu un ir zināmā mērā tīši, dzejas valodai raksturīgi lietojumi (Ozols 1993, 401). *Kam tos miežus plāvin plāva... Kam to alu dzertin dzēra... Arī brauktin brauca, zviegtin zviēda*. Tautasdziesmās tas ir produktīvākais tautoloģijas veids. Vēl izšķir t. s. šķietamo tautoloģiju – tie ir konvarianti (viena vārda formas), kas nosacīti pieskaitīti pie tautoloģijas. Pie tiem pieder – *adīt adu, čaukstēt čaukst, spīdēt spīd* u. c. Rodas jautājums, vai arī tautasdziesmās ir šādi teicieni ar *-šana*, tomēr, domājams, ka tautasdziesmām tie nav raksturīgi, lai gan vismaz viens piemērs ir sastopams.

Brauc’ ar vienu braukumiņu

Rīgā jūgtu kumeliņu;

Dzied ar vienu dziedāšanu

Vakarēju sākumiņu. (Variantos – *dzied ar vienu dziedājumu.*)

Ludis Bērziņš pētījumā par G. Mancela valodu uzsver, ka viņš, izteiksmei spēku piešķirdams, labprāt lieto visādu veidu atkārtojumus. Substantīvus G. Mancelis pastiprina ar tā paša celma substantīvu daudzskaitļa ģenitīvā, piemēram, *pīšļu pīšļos, pelnu pelnos*. Savukārt, ja stiprināmais priekšstats ir verbālas dabas, tad to papildina vai nu ar tā paša verba divdabi, vai tās pašas saknes substantīvu vai adverbu (Bērziņš 1944, 10). Tātad G. Mancelis izmantojis dažādu tipu teicienus kā stilistisku līdzekli, domājams, ka tie ir latviešu valodai raksturīgi un noklausīti runātā valodā (īpaši ar adverbu *-in*), par ko liecina arī piemēri vārdnīcā, bet pastiprinājuma teicieni ar *-šana* viņa tekstos ir vieni no biežāk lietotajiem.

Vārddarināšanas konstrukciju raksturošanai svarīgs ir darinājumu lietojums tekstā. Vēl viens iemesls, kāpēc atvasinājumu ar *-šana* ir tik daudz – senajos tekstos raksturīgi izmantot vienlīdzīgus teikuma locekļus ar vienu un to pašu piedēkli. A. Ozols min, ka

viens no raksturīgākajiem G. Manceļa valodas stila paņēmieniem ir vienveidīgu teikuma locekļu blīvējums (Ozols 1965, 194). Piemēram, atvasinājumi *bāršana* un *riešana* lielākoties tekstā sastopami kopā kā vienlīdzīgi teikuma locekļi.

*Ja tad tu nu dohdeeß us **Bahršchanas** und **Reešchanas** / tad efši tu wehl nicknahx nhe ka patz Wälls* (LP1 324₂₀₋₂₂).

Reliģiskajos tekstos ļoti raksturīgs šo atvasinājumu lietojums uzskaitījumā, tātad nosaucošā funkcijā. Parasti to lieto ētiskā vērtējuma sakarā, nosaucot saistītu parādību virkni (Ozols 1965, 194). Šāds paņemiens īpaši raksturīgs G. Manceļa sprediķu grāmatai. Šādā teikumā uzskatāmi parādās minētā piedēkļa lietojuma pārdaudzums.

*Tahß gharrighas Leetas gir **Deewa=bijafschana** / winja **Adfieschana** / Mieläftiba / **Atftahschana** no Ghräkeems / ihftäna Titziba / ta šwähta Gharra **Walldišchana** und **Waddifschana** / **Pazeešchana** und **Epreezenašchana** eekfchan Bähdahms und nelaimh / **Atpeftišchana** kad mums taß ļauns Wälls kahrdena / weena fchehligha Stundinja / und ta muhfchigha **Dfiewošchana*** (LP1 495₆₋₁₂).

Kā jau reliģiskajos tekstos, daudzi izteikumi un tajos lietotie darinājumi G. Mancelim atkārtojas nemainīgi vairākas reizes. Reliģiskajiem tekstiem ir raksturīgi tipiski, stabili vārdu savienojumi, kas tiek lietoti nemainīti. Piemēram, atvasinājums *dzīvošana* lielākoties tiek lietots kopā ar apzīmējumu *mūžīga – mūžīga dzīvošana*.

Salīdzinājums ar mūsdienu latviešu valodu. G. Manceļa darbos ir daudzi darinājumi ar *-šana*, kas mūsdienu latviešu valodai nav raksturīgi, jo netiek lietots attiecīgais motivētājpārveids. Piemēram, *ģelbēšana* ‘glābšana’ : *ģelbēt, iešķiņķošana* ‘dāvināšana’ : *iešķiņķot, apalošana* ‘maldināšana’ : *apalot, kaukāšana* ‘vaimanas’ : *kaukā, pulšana* ‘kritiens’ : *pult, sal. lie. pulti*. Arī *atjūkšana, nojūkšana, jaktišana, kalināšana*.

Līdzīgi arī vārds *apēnošana*, kam senajos tekstos sastopams arī atbilstošs motivētājverbs *apēnot*.

*.. und no tahß Jumprawas Maria zaur **Apähnofchanu** tha Šwähta Gharra maß Zillwäka Bährns peedfimmis* (LP1 225-27).

*Taß Enghels šacka: Taß Spähx tha Wißša=Auxtaka töw **apähnohß*** (LP1 358₉₋₁₁).

Arī darinājums *atmitēšana* ‘atgriešanās (no grēkiem)’ lietots vienā teikumā ar tā motivētājpārveidu *atmitēties* ‘atgriezties’.

*Ta buhß arridfan Debbefšies liexmiba par weenu Ghrezeneeku / katters no ghrekeems **atmittahß** / wairahk nhe ka par dehwingeem / und dehwingdeßmitteem Taißneem / kattreem to Ghräko **attmittešchana** nhe gir waijagha* (LP2 60₁₈₋₂₀).

Potenciāli atvasinājumi, kā darinājumi ar *-šana*, vispār ir iespējami tikai no valodā tajā brīdī eksistējošiem vārdiem, tāpēc jau tie ir potenciāli darinājumi, tātad, ja valodā netiek vairs lietots attiecīgais verbs, tad arī atvasinājums ar *-šana* netiek darināts.

Daudziem atvasinājumiem ar *-šana* motivētālvārds ir sastopams arī mūsdienu latviešu valodā, taču G. Manceļa tekstos šie darinājumi, bieži vien arī attiecīgais motivētālvārds, lietoti ar citu nozīmi nekā mūsdienu valodā, piemēram, *uzlūkošana* ‘skatiens’, *nošķiršana* ‘nomiršana’, *atgādāšana* ‘atmiņa’, *pamešana* ‘piedošana’, *salīdzināšana* ‘derība’, *klukstēšana* ‘(sirds) dauzīšanās’ : *klukstēt*, *gausenāšana* ‘svētība’ : *gausenāt*, kā sinonīms norādīts *sātenāšana* : *sātenāt*. Vārds *maldināšana* : *maldināt* ir minēts tikai kā sinonīms vārdam *malšana* : *malt*. Savukārt ar nozīmi ‘maldīties, kļūdīties’ norādīti verbi *maldīt*, *muldīt*.

mahlen, mallt, malldinaht. mahlung, mallfchana, malldinafchana (L 121).

Vārdam *atiešana* vārdnīcā “Lettus” kā viena no nozīmēm minēta ‘nākotne’, sal. lie. *ateitis*. Atvasinājumam *precēšana* sākotnējā nozīme ir ‘tirgošanās’, *saderēšana* lietots ar nozīmi ‘līgums, savienība’. Savukārt daži darinājumi vārdnīcā “Lettus” atbilst vairākiem vārdiem vācu valodā, tādi ir, piemēram, vārdi, *iešana*, *gribēšana*, *salīdzināšana*. Vārds *gribēšana* dots kā tulkojums vairākiem šķirkļa vārdiem vācu valodā – *begehr; begehruung; forderung; lust; verlangen, begierd; will; Wundsch*. Tātad vārdam *gribēšana* te varētu būt vairākas nozīmes, piemēram, ‘alkas; iekāre; prasība; griba; vēlme’. Atvasinājums *smaidīšana* lietots kā sinonīms vārdam *smaida* ar nozīmi ‘laika kavēklis’. Savukārt vārds *tvīkšana* minēts ar nozīmi ‘slāpes’.

.. *tadehļ Wings draude šuhtiet muhfchigu Baddu vnd Twickfchanu* (LVM 21₁₈₋₁₉).

Kā jau minēts, liela daļa atvasinājumu ar *-šana* tekstos parādās tikai vienu reizi, tie ir t. s. *hapax legomena*. Pētot darinājumu produktivitāti, nereti nosaka arī vārdus, kas tekstā sastopami divas, trīs un vairākas reizes. Interesants rādītājs ir *dis legomena* – vārdi, kas lietoti divas reizes, dažkārt nosaka arī vienreiz sastopamo un divreiz sastopamo darinājumu proporciju korpusā (Sāily 2008, 13). Piemēram, G. Manceļa tekstos nereti kāds atvasinājums ir lietots divas reizes, taču abi vārdlietojumi ir vienā un tajā pašā tekstā, bieži pat vienā un tajā pašā teikumā. Tātad arī šāds darinājums nereti uzskatāms par okazionālismu, jo tā nozīme no vienreizējā lietojuma ir grūti izsecināma. Tādi ir, piemēram, atvasinājumi sprediķu grāmatas 1. daļā *izmanīšana* un *nomanīšana*, kas acīmredzot darināti attiecīgi no prefiksālajiem verbiem *izmanīt* un *nomanīt*.

Nhelaimē atnāššahß Pazeēšchanu / Pazeēšchana atnāššahß Ißmannišchanu / Ißmannišchana atnāššahß zerrību .. (LP1 484₁₋₃).

Mūsdienu valodā nepazīstams arī atvasinājums *dziršana* : *dzirties*, kaut arī verbs tiek lietots. Šāds darinājums gan sastopams vairākas reizes, bet galvenokārt vienā avotā – “Zīraka gudrības grāmatā”.

Jht ta turrahs ta bailiga Širdtz ta Jecka šawà dfirrfchanà prettie nehneekadu iβbail (Syr 556₁₄₋₁₅).

G. Manceļa darbos piedēklim *-šan-* ir vislielākais atvasinājumu skaits – krietni lielāks nekā citiem substantīvu piedēkļiem, savukārt vārdlietojumu skaita ziņā atvasinājumi ar *-īb-* lietoti biežāk. Tomēr *-šan-* ir visbiežāk lietotais piedēklis darbību nosaukumu darināšanā. Atšķirība atvasinājumu ar *-šana* un *-ība* vārdlietojumā ir skaidrojama ar to, ka atvasinājumi ar *-šana* ir potenciāli darinājumi, tādējādi to nozīme lielākoties ir atvedināma no motivētārvārda nozīmes, tos darina tad, kad tas ir nepieciešams konkrētajā kontekstā. Kā jau minēts, ar piedēkli *-šan-* var darināt substantīvus no jebkura verba gandrīz bez ierobežojumiem, un šo substantīvu nozīme atbilst motivētājverbu nozīmei, tikai retumis iegūstot papildnozīmi. Substantīvi ar *-šan-* nozīmes ziņā ir “nabadzīgāki” nekā substantīvi ar piedēkli *-īb-*. Ar piedēkli *-īb-* var darināt substantīvus ne tikai no vārdiem, bet arī no citām vārdšķirām. Daudzi no šiem substantīviem ir polisemantiski (LVIBV, 14).

No G. Manceļa darbiem īpaši daudz atvasinājumu ar *-šana* ir vārdnīcā “Lettus”, kas saistīts ar to, kam šī vārdnīca domāta – proti, latviešu valodas apguvei svešautiešiem –, un tās sastādīšanas pieeju, iekļaujot tajā arī potenciālus darinājumus. Domājams, ka tas zināmā mērā ietekmējis arī turpmākos rakstu veidotājus. “Phraseologia Lettica” šo atvasinājumu ir daudz mazāk, citu darinājumu, piemēram, atvasinājumu ar *-iņš*, *-nieks* ir vairāk. “Phraseologia Lettica” un “Desmit sarunās” – atvasinājumi ar *-šana* ir nodaļu, sarunu nosaukumos. Tātad runātā valodā šo atvasinājumu bijis maz. Tekstos, piemēram, sprediķos, vārdlietojumu skaits ir salīdzinoši mazāks nekā vārdnīcā. Rakstu valodas pirmsākumos vieglās realizācijas dēļ šī modeļa semantiskā struktūra ir bijusi daudz plašāka nekā mūsdienu latviešu valodā. Sprediķos atvasinājumi ar *-šana* izmantoti kā stilistisks līdzeklis, parasti pastiprinājuma funkcijā. Modeļa struktūras regularitātes un arī funkciju paredzamības dēļ atvasinājumi ar *-šana* ir uzskatāmi par potenciāliem darinājumiem, modeļa iespējas nav mazinājušās, mainījies tikai to lietojums.

Var piebilst, ka līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā atvasinājumu skaita ziņā, tāpat kā senajos tekstos, pirmajā vietā ir atvasinājumi ar *-šan-*. Te pieskaitīti arī atvasinājumi ar *-šanās*. Otrajā vietā ir atvasinājumi ar *-ums*, trešajā – *-ība*. Savukārt vārdlietojuma ziņā secība ir šāda – *-ums*, *-ība*, *-šana*.

3.1.2.2. Darbību nosaukumi ar *-ums*

Kvantitatīvie rādītāji. Pie darbību nosaukumu vārddarināšanas kategorijas pieder arī deverbāli darinājumi ar piedēkli *-um-* – G. Manceļa darbos to ir samērā daudz, no 126 atvasinājumiem ar piedēkli *-um-* 44 motivētālvārds ir verbs. Uzskata, ka šie darinājumi ir atvasināmi no visiem verbiem (Endzelīns 1951, 334).

G. Manceļa tekstos ir salīdzinoši daudz atvasinājumu ar *-um-* – gan deverbālu, gan denominālu –, kas parādās tikai vienu reizi, t. s. *hapax legomena*, tas liecina par abu šo vārddarināšanas modeļu potenciālu veidot jaunus vārdus. Tomēr liela daļa šo vienreiz sastopamo atvasinājumu ir vārdnīcā “Lettus”, kur daudzi vārdi gluži loģiski ir tikai vienu reizi, kā deverbālie darinājumi *griezums*, *svilums*, *pelējums*, *sālījums*, arī denominālie – *čaklums*, *drošums*, *īsums*, *jēlums*. Tas nenozīmē, ka visi šie vārdi būtu G. Manceļa darinājumi, tikai to, ka tie nav sastopami reliģiskajos tekstos. Daži vārdi vienu reizi parādās “Phraseologia Lettica”, piemēram, *gaidījums*, *krējums*, *niezums*, *tirpums*, *mīļums*. Bet *hapax legomena* ir arī citos tekstos, piemēram, sprediķu grāmatas 1. daļā *gardums*, *resnums*, *trūkums*, bet 3. daļā *kvēpums*, *slāpums* ‘slāpes’.

.. *aifto tee dohd mann Schulti ehft / und Ettickis dferrt mannà leelà* **Šlahpumà**
(LP3 151₂₄₋₂₅).

Motivācija. Par deverbālo atvasinājumu vārddarināšanas bāzi galvenokārt ir izmantots verba pagātnes celms. G. Mancelim ir atvasinājumi no primāru verbu pagātnes celma: *kritums* : *krita*, *likums* : *lika*, kā arī no sekundārajiem verbiem: *sālījums* : *sālīja*, *gaidījums* : *gaidīja*, *iestādījums* : *iestādīja*. Daži atvasinājumi, piemēram, *spīdums*, *niezums*, no mūsdienu viedokļa sastatāmi ar sekundāriem verbiem, tāpēc varētu šķist, ka par bāzi ir izmantots verba tagadnes celms. Tā kā valodā senāk bijuši atbilstoši primāri verbi: *niezēt* : *niezt*, *spīdēt* : *spīst*, domājams, atvasinājumi darināti no primāro verbu pagātnes celma.

Semantika. Deverbālo atvasinājumu ar *-um-* semantika ir ļoti daudzveidīga (Roze 1967, 92). Tie apzīmē gan pabeigtu darbību (*gājums*, *nākums*), gan darbības rezultātu (*kodums*, *tūkums*), gan darbības rezultātā radušos stāvokli (*reibums*, *trūkums*).

Kad Deews tohß Bährnus Jfrael no=šohdija ar tahms Vggunighamhs Tfchuhßkams / winjo **Kohdums** *dedfe ka Vgguns* (LP1 345₁₂₋₁₄).

Kad zitti Łaudis Bafnizà ghaja / tad šchim wehl Ghallwa reiba no wackareju
Dfürumu (LP2 24₇₋₈).

...*kad Adams unnd Ewa by ghräkojufchi / us=arra to **Plähšumu** winjo Širrdes*
(LP1 260₃₀₋₃₁).

Deverbālajiem atvasinājumiem ar *-um-* nereti ir arī konkrēta nozīme, piemēram, *krējums* < **kriet*, šādi darinājumi attiecas uz latviešu valodas pirmsrakstu periodu, motivējošais darbības vārds vairs neietilpst valodas aktīvajā leksikā. Konkrēta nozīme ir arī daudzskaitļa formai *jukumi* ‘sīki salmi’ (PhL), dažreiz atvasinājumi apzīmē vietu, kas radusies darbības rezultātā (*līdums*, *plēsums*). Jāpiezīmē, ka šī iezīme – tieksme kļūt konkrētiem un iegūt darbības rezultāta nozīmi, vispār ir raksturīga darbību nosaukumiem – tā ir sena, indoeiropiešu valodām kopīga iezīme. Darbības rezultātu kategorija ir daudz jaunāka, tomēr atvasinājumiem ar *-um-* šīs nozīmes nav nošķiramas.

Daži deverbālie atvasinājumi, kas apzīmē pabeigtu darbību, G. Manceļa tekstos sastopami tikai vārdu savienojumos (*akmina=metums*, *saules=vērsums*), kas, domājams, ir kalki no vācu valodas.

.. *nowehrfehß no teem **Ackmina=Mättumu** tahle ..* (LP3 11₁₆₋₁₇).

*Sonnen wende / **Šaules=währšums*** (L 170B₁₆₋₁₇).

Atvasinājumiem ar *-um-* dažreiz vārda lietojumā saplūst kopā vairākas semantiskās nianšes. Raksturīgi arī tas, ka dažādās nozīmes eksistē vienlaikus. Piemēram, viens un tas pats vārds var apzīmēt gan noritējušo darbību, gan objektu – *devums*, *cirtums*, *dūrums*. Starpība starp nozīmes nokrāsām bieži vien ir ļoti smalka, tā ka semantiskās nianšes ir nosakāmas tikai kontekstā (Mīlenbahs 1901, 10). Atvasinājumi ar *-um-* parasti apzīmē darbību, kas jau ir notikusi, koncentrējoties uz šīs darbības objektu, rezultātu, resp., tas ir skats uz pagātnes norisi (vai darbības aktu) (Kasparsons 1934, 28).

Piemēram, vārds *radījums* apzīmē procesu, darbību, tātad nozīme ir ‘radišana’.

*Vnd ka Deewa Gharrs **Raddijuma** Laikà us teem Vhdeneem liddinajahß*

(LP1 530₂₉₋₃₀).

Savukārt citā piemērā *radījums* apzīmē darbības rezultātu.

*Ka tas to Meeßu czaur to Meeßu atpeßtitu / Vnd winja **Raddiyums** wißkim nhe taptu šamaitahtz* (LGL 244₁₅₋₁₅).

Atvasinājumiem no prefiksālajiem vārdiem parasti nav pabeigtas darbības, bet kāda cita nozīme. Piemēram, vairākiem no prefiksālajiem vārdiem atvasinātiem substantīviem, kā *iejukums*, *ieradums*, ir stāvokļa raksturs (tie neattiecas uz pagātni).

Salīdzinājumā ar mūsdienu korpusu atvasinājumu no prefiksālajiem vārdiem ir ļoti maz, tie nav raksturīgi, ir tikai jau minētie atvasinājumi ar piedēkli *ie-* – *iejukums*,

ieradums, iesākums, iestādījums, kā arī tāds vienreiz lietots atvasinājums ar *iz-* kā *izgājums*. Ar negāciju *ne-*: *nenozieģums, netikums*.

Neparasts ir vārds *iejukums* ‘pieradums, paradums’ no verba *iejūkt* ‘pierast, parast’, ko skaidro kā apvidvārdu blakus *jaucēt* (Karulis 2001, 351).

Vnd tee Łaudis ghaya aukšcham / vnd luhdfe / ka tas darritu / pehtz sawu Eeyukumu (LVM 102₁₇₋₁₉).

Par to, ka motivētājavārds ir *iejūkt*, var spriest pēc tā, ka tas atrodas turpat līdzās G. Manceļa tekstā. Šis verbs minēts arī vārdnīcā “Lettus” – *ee=juhkt* (L 213). Jāpiebilst, ka darinājums *iejukums* ir sastopams tikai vienā un tajā pašā kontekstā par Pilātu.

Vnd kad tee šapullzeyufsheeß by / adbilldeya teems Pilatus : Juhß efšeeta eeyuhkufchi / ka es jums weenu attlaihchu vs Leeldeen / kattru ghribbaht juhß / ka es jums attlaihchu? Barrabam / jeb JEjum / katters tohp šaucktz Christus?
(LVM 102₁₉₋₂₃).

Senajos rakstos bieži sastopams darinājums ir *iestādījums* ‘derība’, kas, domājams, ir kalks no vācu *Einsetzung* (ME II 72), arī *iesākums*. Atvasinājumi no prefiksālajiem vārdiem nereti pēc savas vienreizējas parādīšanās tekstos vēlāk no valodas izzuduši.

Vairākus atvasinājumus mūsdienās darinātu ar citiem līdzekļiem, nereti – ar piedēkli *-ien-*, piemēram *ŗūkums* ‘rūciens’, *kritums* ‘kritiens’, dažviet arī *dzērums* ‘dzēriens’.

Ļoti interesants piemērs ir “Zālamana pamācībās”, kur parādās atvasinājums *ŗūkums* ‘rūciens’. Zīmīgi ir tas, ka G. Mancelis dod šai pašai rindai otru variantu, kur savukārt ir darinājums *blāvums* ‘lauvas rūciens’.

Tha Koninya Bahršsiba gir ka (b) kahda pleššigha Swāra ŗukums / beth winya schālastiba gir ka Rafša wirß Sahles.

(b) kahdas Lahwas blahwums (Sal 61₁₉₋₂₂).

Domājams, ka šie vārdi gan ir G. Manceļa darinājumi un ka viņš ir meklējis piemērotākos izteiksmes līdzekļus šim tekstam.

Lietojums dažādos avotos. Jāpiezīmē, tas, kas tika minēts par atvasinājumu ar *-um-* daudzveidību un semantiskajām niansēm, galvenokārt parādās vārdnīcā “Lettus” un sprediķu grāmatā. Pirmajos reliģiskajos tekstos, kas nav G. Manceļa tulkoti (katehisms, “Lettisch Vade mecum”), bet rediģēti agrākie tulkojumi, atvasinājumu ar *-um-* ir nedaudz. Līdzīgi arī 16. gadsimta beigu tekstos (gan katoļu, gan luterāņu katehismā, luterāņu rokasgrāmatā), kur biežāk sastopamie atvasinājumi ir *iestādījums* ‘derība’, *iesākums*, *ieradums*, bet citu darinājumu ar *-um-* salīdzinoši nedaudz.

Salīdzinājums ar mūsdienu latviešu valodu. Daudzu atvasinājumu nozīme atšķiras no mūsdienās biežāk lietotās, piemēram, *augums* – lielākoties lietots ar nozīmi ‘paaudze’. Sastopams arī vārda *augums* lietojums frazeoloģismā *augt augumā* ‘strauji palielināties, vērsties plašumā, pieņemties spēkā’.

.. *teekam tu patz weens ar tawahm Bähdahm und Śirrds=Raiſu kaujeeß / teekam tawas Śirrds=Śahpes augh aughuma* (LP3 131₁₂₋₁₄).

Šeit atvasinājumam *augums* ir nevis konkrēta, bet verbu pastiprinoša nozīme, tāpat kā atvasinājumam *tūkums* vārdu savienojumā *tūka tūkumā*, šāda pastiprinātāja nozīme raksturīga arī citiem atvasinājumiem ar *-um-*.

Tahß eekſchas Winjam tuhka tuhkumà / und by winjam ghaufſchas Wähdäro=ghraifas (LP1 107₂₇₋₂₈).

Tātad vārdu savienojuma *tūka tūkumā* nozīme ir ‘ļoti tūka’. Arī atvasinājums *kūkums* : *kūkt* ir sastopams tikai frazeoloģismā *uzmest kūkumu* ‘apvainoties’.

.. *tapehtz apſkaite Wings / us=mette Kuhkumu /und brauze ar Dußmeems nohft ..* (LP1 163₁₉₋₂₀).

Var secināt, ka atvasinājumiem ar piedēkli *-um-* – gan modelim no adjektīviem, gan deverbālajiem atvasinājumiem – ir raksturīga strukturāla un semantiska elastība. G. Manceļa tekstos gan nav tik liela šo atvasinājumu daudzveidība kā, piemēram, mūsdienu latviešu valodā, raksturīgākas ir konkrētās nozīmes, tomēr dažādās semantiskās funkcijas un tas, ka šo piedēkli var pievienot gandrīz vai visiem adjektīviem un vārdiem, padara šos modeļus ērti izmantojamus. Arī tas, ka ir liels tādu atvasinājumu skaits, kuri tekstā parādās vienu reizi, norāda uz šo modeļu potenciālu.

Vēl viena iezīme (zināmā mērā pretēja iepriekš minētajai daudzveidībai) – daži atvasinājumi parādās stabilos kontekstos vai vārdu savienojumos, piemēram, *saldums sirdī* vai *iejukums* tikai tekstā par Pilātu. Te pieskaitāmi arī minētie frazeoloģismi un vārdu savienojumi ar pastiprinājuma nozīmi, kas, domājams, ņemti no tautas valodas. Jāņem vērā tas, ka G. Mancelim galvenokārt ir reliģiski teksti, vairāki autori, kas ir aprakstījuši atvasinājumus ar *-um-*, piemērus ņēmuši no tautasdziesmām, kur to, domājams, ir vairāk. Arī G. Mancelim – salīdzinoši vārdnīcā “Lettus” un sprediķos šo atvasinājumu ir vairāk.

3.1.2.3. Darbību nosaukumi ar *-ība*

G. Manceļa darbos sastopami arī deverbāli darinājumi ar *-ība* – *derība*, *ganība(s)*, *kristība(s)*, *laulība*, *mācība(s)*, *radība*. Šo atvasinājumu skaits ir apmēram 40. Tie lielākoties lietoti vienskaitlī, dažreiz arī daudzskaitlī. Deverbālie darinājumi galvenokārt ir darbību nosaukumi, kas ietilpst *nomina actionis* vārddarināšanas kategorijā. Tā kā pastāv uzskats, ka savulaik īpašību nosaukumi (*nomina qualitatis*) un darbību nosaukumi (*nomina actionis*) veidoja kopīgu abstraktu vārdu vārddarināšanas kategoriju, liela daļa seno vārddarināšanas afiksu ir kopīgi gan darbību, gan īpašību nosaukumiem (Ambrazas 2000, 199). Tekstos ir arī abstrakti jēdzieni, kas ir deverbāli darinājumi, piemēram, *ticība*, *cerība*, bet to ir mazāk nekā denominālo. Daudziem deverbālajiem atvasinājumiem ir svinīguma, ceremonijas raksturs. Raksturīga procesuālā kopuma nozīme, arī aktīva pazīme, stāvoklis (Baltynja 1979, 21).

Motivācija. Senajos tekstos sastopamajiem deverbālajiem darinājumiem ar *-ība* galvenokārt pamatā ir verba tagadnes celms – *cerība* : *cer*, *mācība* : *māca*, *radība* : *rada*, dažreiz arī verba pagātnes celms – *skaudība* : *skauda*, *noskumība* : *noskuma*, *noskumis*. Šajā grupā ietilpst arī darinājumi no prefiksāliem vārdiem, *pateicība*, *pieticība*, *saderības*, *uzderības*.

Deverbālo darinājumu ar *-ība* 17. gadsimta tekstos ir mazāk nekā denominālo. Daudz deverbālu darinājumu ar *-ība* rodas 19. gadsimta beigās, 20. gadsimta sākumā, kā *rakstība*, *zinība*, *kustība* (Baltynja 1979, 18). Līdzīgi arī lietuviešu valodā darbības nosaukumu ar *-ība* izplatība vērojama šajā laika posmā (Ambrazas 1993a, 76). Mūsdienu latviešu literārajā valodā izskaņa *-ība* ir viens no produktīvākajiem darbību nosaukumu darināšanas līdzekļiem, šos vārdus atvasina arī no ciešamās kārtas tagadnes un pagātnes divdabju celmiem, piemēram, *dalāmība*, *pabeigtība* (MLLVG 1959, 127).

Citi darinājumi ar *-ība* (gan denomināli, gan deverbāli) ir ieguvuši konkrētu nozīmi, piemēram, *labība* : *labs*, *barība* : *barot*. Konkrēta nozīme šiem vārdiem bijusi jau G. Manceļa laikā (Zemzare 1961, 25).

Morfoloģiskās iezīmes. Pie deverbālajiem darinājumiem ar paplašinātu modeli pieskaitāmi vārdi *mīlestība* (no *mīlēt*) un *žēlastība*, *žēlestība* (no *žēlot*), kur izskaņas *-ība* priekšā ir neproduktīvie piedēkļi *-est-*, *-ast-*, kas sastopami tagad izmirušajās substantīvu formās *mīl-est-s* (sal. slāvu *milostь*) un *žēl-ast-s* (sal. krievu *жалость*) (MLLVG 1959,

129). No visiem G. Manceļa tekstos sastopamajiem atvasinājumiem ar *-ība* vārdam *žēlastība* ir vislielākais vārdlietojumu skaits – 713.

.. *ih Tenn tha buhß mums tam / kam wai jagha gir pa=rah diet tohß Darrbus tahß*
Mielāstības unnd Schūlaftības .. (LP2 96₅₋₆).

Formants *-estība/-astība* ir derivatīvs elements latviešu valodā jau kopš pirmsrakstu perioda (Baltynja 1979, 19). Ir atšķirīgi viedokļi, kā to interpretēt. E. Soida vārda struktūras elementus *-est-* un *-ast-* klasificē kā interfiksus (Soida 2009, 48). Savukārt A. Kalnača ierosina šādus desmantizējušos elementus uzskatīt par submorfiem (Kalnača 2004, 47).

Darinājumu lietojums. Ir atvasinājumi, kuru motivāciju no mūsdienu viedokļa atklāt nav viegli. Senajos tekstos, arī G. Mancelim, aktīvi tiek lietoti darinājumi, kas apzīmē gan cilvēka īpašību, gan arī darbību, kā *skaudība*, *blēdība*, *sodība*, *pateicība*. Daudzi deverbālie atvasinājumi ar *-ība* ir ļoti tuvi īpašību nosaukumiem. Dažreiz nozīme nosakāma tikai kontekstā. Piemēram, *blēdība* – īpašība vai darbība.

Ja / tawa Širrdz no leelas Liexmibas tōw Leelà Lehkšchanà lätz / kad tu
*ee=ghadajeeß / kahdu **Blehdibu** tu darrijis* (LP3 128₇₋₈).

*O Zillwähx / tawas **Blehdibas** Waina / ka tu tha šchaufis kļuhfti* .. (LP1 519₁₂₋₁₃).

M. Baltiņa uzskata, ka šī modeļa derivatīvajā struktūrā, piemēram, vārdam *pateicība*, iespējams aktivizēt motivācijas attieksmes gan ar īpašības vārdu *pateicīgs*, gan ar darbības vārdu *pateikties* (Baltynja 1979, 20). Rodas jautājums, vai par galveno uzskatīt pazīmes vai norises nozīmi.

Domājams, ka atvasinājuma *blēdība* motivētājevārds ir *blēdis*, savukārt *skaudība*, *pateicība* pieskaitāmi pie deverbāliem darinājumiem.

Deverbālajiem atvasinājumiem ar *-ība*, kam ir arī piedēklis, tas parasti ir bijis jau motivētājevārdā. Piemēram, vairākiem vārdiem ir piedēklis *no-* – *nopelnība* : *nopelnīt*, *noziedzība* : *noziegt*. Vārds *nopelnība* vārdnīcā “Lettus” minēts ar nozīmi ‘alga’ resp. ‘nopelnītais’, kā sinonīms vārdam *nopelns*. Arī dziesmu grāmatā šie vārdi lietoti kā sinonīmi.

*Nhe šohdi mums barrghe pehtz muhßsu **Nopällnu** / Bett ar fchälaftibu.*

*Aifto ja tu ghribbi pehtz **Nopellnibu** šohdiet* .. (LGL 367₈₋₁₀)

Neparasts deverbāls darinājums ir *izstāstība* : *izstāstīt*, kas ir sastopams tikai G. Manceļa “Zīraka gudrības grāmatā”.

Wiffa Semme apbrinoyahs šōw par taweems Dfeßmeems / šackameems

*Wahrdeems / Wahrdeems / Liedfibeems / vnd **Istahftibeems*** (Syr 607₁₇₋₁₈).

Iespējams, vārds *izstāstība* darināts pēc vācu *Auslegung* parauga. M. Lutera “Zīraka gudrības grāmatā” vācu valodā šajā vietā ir teksts: *Alle Land verwunderten sich deiner Lieder / Sprüche / Gleichnis vnd Auslegung/* (Luther 1545: Das Buch Jesu Syrach 47₁₈).

Kopumā deverbālo darinājumu ar *-ība* salīdzinoši nav daudz un tie ir tuvi īpašību nosaukumiem.

Deverbālo atvasinājumu ar *-um-* un ar *-īb-* salīdzinājums. Deverbālie atvasinājumi gan ar *-um-*, gan ar *-īb-* pieder pie darbību nosaukumu vārddarināšanas kategorijas, un to ir mazāk nekā denominālo atvasinājumu. Taču šiem darinājumiem ir atšķirīgas semantikas nianšes.

Atvasinājumiem ar *-īb-* bieži ir svinīguma, ceremonijas raksturs, procesuālā kopuma nozīme, ir arī abstrakti deverbālie darinājumi, savukārt deverbālie atvasinājumi ar *-um-* apzīmē gan pabeigtu darbību, gan darbības sekas vai rezultātu, darbības rezultātā radušos stāvokli, vietu, tiem ir arī konkrēta nozīme. Darinājumus ar *-um-* var atvasināt gandrīz no visiem verbiem.

Jāpiezīmē, ka deverbālajiem atvasinājumiem pirmām kārtām atšķiras vārddarināšanas celms, darinājumus ar *-īb-* galvenokārt atvasina no verba tagadnes celma, piemēram, *cerība* : *cer*, *mācība* : *māca*, bet atvasinājumus ar *-um-* – no verba pagātnes celma, piemēram, *gājums* : *gāja*, *reibums* : *reiba*. Var teikt, ka izmantotais vārddarināšanas celms zināmā mērā norāda uz atvasinājumu semantiskajām nianšēm. Atvasinājumi ar *-īb-* apzīmē norisi, īpašību, tiem ir raksturīgs kolektivitātes vai ilguma aspekts (Kasparsons 1936, 32). Atvasinājumi ar *-um-* parasti apzīmē darbību, kas jau ir notikusi, koncentrējoties uz šīs darbības objektu, rezultātu, resp., tas ir skats uz pagātnes norisi (vai darbības aktu). Šajos darinājumos ņem vērā noritējumu, nevis noritēšanu (Kasparsons 1934, 28).

Deverbālajiem atvasinājumiem ir ļoti nedaudz vārddarināšanas celmu, no kuriem G. Manceļa darbos parādās darinājums gan ar *-īb-*, gan ar *-um-*. Tādi ir – *noziedzība*, *noziegums*, attiecīgi arī *nenoziedzība*, *nenoziegums*, un *radība*, *radījums*.

Piemēros ir redzams, ka šie atvasinājumi G. Manceļa tekstos tiek lietoti kā sinonīmi. Piemēram, *radījums* un *radība* lietoti ar nozīmi ‘radīšana’, apzīmējot procesu.

Vnd ka Deewa Gharrs Raddijuma Laikà us teem Vhdeneem liddinajahß

(LP1 530₂₉₋₃₀).

Šcho Deewa Padohmu Adams und Ewa muhßso Wätzaki nhe jehme währà / tee nhe tick illghe pehtz sawas Raddibas / tanny paffchà Deenà ar sawu Širrdi no Deewu wišchkim noghreefehß (LP3 52₁₀₋₁₃).

Nākamajos piemēros ar *radījums* un *radība* apzīmēts darbības rezultāts – tātad ‘radītais’, un arī šis lietojums ir sinonīmisks.

*Ka tas to Meeṣu czaur to Meeṣu atpeṣtitu / Vnd wiṅja **Raddiyums** wiṣkim nhe taptu śamaitahtz* (LGL 244₁₅₋₁₅).

*Ar Dahwaneems toḥṣ peepilli ka finnadams / Kattri papreeḳsche tawa **Raddiba** gir* (LGL 288₂₆₋₂₇).

Vārds *noziedzība* G. Manceļa tekstos lietots nevis īpašības, bet gan darbības akta apzīmēšanai. Piemērā vārds *noziedzība* ir ar nozīmi, kas sinonīmiska vārdam *noziegums*.

*Zaur Lehnibu vnd Peetizibu toḥp **Nofeedfiba** śaliedṣeenata* (Sal 50₂₁₋₂₂).

Līdzās ir piemērs ar vārdu *noziegums*.

*Kaṣ śawu **Nofeeghummu** leeds / tam nheiṣdohṣeeṣ / bett kaṣ to attṣieft vnd no to attṣtah / taṣ dabbuiṣ Śchālaṣtibu* (Sal 92₃₋₅).

Abi šie atvasinājumi lietoti kā sinonīmi, ar nozīmi ‘pārkāpums, ļauns darbs, grēks’.

Tātad atvasinājumiem ar *-um-* un *-ība-*, kas darināti no viena vārddarināšanas celma, semantiskā diverģence nav novērojama.

Darbību nosaukumu vārddarināšanas kategorija G. Manceļa darbos ir ļoti plaši izmantota, visaktīvāk lietoti atvasinājumi ar *-šana*, bet ir arī daudz atvasinājumu ar *-ums*, *-ība*, *-ens*. Senajos tekstos šie modeļi nereti lietoti citādi nekā mūsdienās, resp., cits cita vietā. Visbiežāk izmantota izskaņa *-šana* – darinot atvasinājumus, kuros mūsdienās lietotu *-ība*, *-ums*, *-iens*, kā arī citus formantus. Tādējādi atvasinājumi ar *-šana* tiek lietoti citu deverbālo modeļu vietā, kuri, iespējams, rakstu valodā vairāk izplatās vēlākā periodā. Piemēram, modelis *V > S-iens* vārddarināšanas produktivitāti iegūst tikai 19. gadsimta otrajā pusē.

Darbību nosaukumu vārddarināšanas kategorijas modeļu struktūru un semantiku lielā mērā nosaka motivētājverba un atvasinājuma – substantīva – mijiedarbība. Liela nozīme ir atvasinājuma derivatīvajai bāzei. Ja derivatīvā bāze ir verba pagātnes celms, tā ir darbības pabeigtības pazīme (Baltynja 1979, 9), kas raksturīga modeļiem ar *-iens*, *-ums*. Savukārt atvasinājumiem ar *-šana*, ko darina no nenoteiksmes, galvenā ir procesuālā nozīme. Protams, atsevišķiem vārdiem ir arī citas nozīmes. Piemēram, piedēkli *-ien-* uz 19.–20. gadsimta robežas, kad tas zināmā mērā bija modē, izmantoja arī abstraktu jēdzienu darināšanā (*spriediens*), bet tie neieviesās, jo neatbilda modeļa semantikai – īslaicīgumam, vienreizējībai. Daži abstrakti jēdzieni ar *-iens* gan ir ieviesušies, piemēram, *jēdziens*.

3.1.3. Darītātvārdu vārddarināšanas kategorija

Cilme. Darītātvārdu jeb darītājlietvārdu vārddarināšanas kategorijā (*nomina agentis*) ietilpst deverbāli substantīvi, kas apzīmē darbības veicēju nosaukumus. Tā ir viena no senākajām vārddarināšanas kategorijām baltu valodās (Ambrazas 1993a, 116). Latviešu valodā darītātvārdi visbiežāk darināti ar piedēkļiem *-tāj-* un *-ēj-* (sal. lie. *-tojas*, *-ējas*), retāk sastopams piedēklis *-āj-*. Piedēklis *-tāj-* ir sens darītātvārdu piedēklis, kopīgs vairākām indoeiropiešu valodām (MLLVG 1959, 152). Piedēklis *-ēj-* visvairāk tiek lietots tieši baltu valodās, no citām indoeiropiešu valodām tas pazīstams vēl arī slāvu valodās (Skardžius 1943, 83). Abi biežāk sastopamie piedēkļi *-tāj-* (lie. *-tojas*) un *-ēj-* (lie. *-ējas*) ir cēlušies no adjektīvu formanta **-jo-* (Ambrazas 1993a, 112). Senajos tekstos šīs kategorijas piedēkļus izmanto, lai nosauktu vīriešu un sieviešu dzimtes būtnes, kas veic ar motivētātvārdu izteikto darbību, lai apzīmētu profesiju vai nodarbošanos, piemēram, *pārstāvētājs*, *nīdētāja*, *arājs*, *atriebēja*. Ņemot vērā darītātvārdu ar *-tāj-* un *-ēj-* nozīmes regularitāti un paredzamību, šo atvasinājumu darināšana ir produktīvs process mūsdienu latviešu valodā (Nau 2013, 91). Mūsdienās šie vārddarināšanas līdzekļi tiek arī izmantoti, lai darinātu priekšmetu, ierīču, darbarīku nosaukumus, piemēram, *laistītājs*, *smalcinātājs*, *dzinējs*, *pacēlājs* (LVG 2013, 224, 241).

Piedēklis *-tāj-*. G. Manceļa darbos visbiežāk lietoti darītātvārdi ar piedēkli *-tāj-*.

Kvantitatīvie rādītāji. Kopējais dažādu atvasinājumu ar *-tāj-* skaits G. Manceļa darbos ir 121, savukārt šo atvasinājumu vārdlietojumu skaits ir daudz lielāks – 1415. Tomēr gandrīz puse darinājumu tekstos parādās tikai vienu reizi – atvasinājumiem ar *-tāj-* *hapax legomena* skaits ir 58. Piemēram, vienu reizi G. Manceļa darbos sastopami vārdi *alotājs* (Syr), *apdomātājs* (Sal), *dancotājs* (L), *zīdenātāja* (LGL), *nomērdētājs* (LVM), *maizespelnītājs* (LP1), *sapņotājs* (LP2), *uzturētājs* (LP3).

Bett kas nhe gir iβmahzietz / tas proht mas/ vnd tee allotayi Gharri dauds ļaun eešahk (Syr 379¹⁹⁻²⁰).

Tas ir salīdzinoši liels skaits, kas liecina par šī piedēkļa izmantojuma potenciālu. Savukārt atvasinājumu lielo vārdlietojumu skaitu lielākoties veido daži vārdi, kas ir ļoti raksturīgi reliģiskajiem tekstiem. Piemēram, visvairāk lietotais atvasinājums ar *-tāj-* ir *pestītājs* – 361 reizi, turklāt tas ir minēts gandrīz visos aplūkotajos avotos (izņemot “Desmit sarunas”). Vārds *mācētājs* lietots 323 reizes (tajā skaitā *raksta=mācētājs*

60 reizes), *bijātājs* (galvenokārt *Dieva=bijātājs*) – 108 reizes, *radītājs* – 53 reizes, *valdītājs* (galvenokārt *visu=valdītājs*) – 59 reizes.

JESVS Christus taws Kungs und Pefitājs gir Deews und Zillwähx / (LP1 376₁₆₋₁₈).

Motivācija. Darītājevārdus ar *-tājs* (attiecīgi arī *-tāja*) atvasina no vārdiem ar *-āt*, *-ēt*, *-īt*, *-uot*, kam nenoteiksmē ir vismaz divas zilbes (Endzelīns 1951, 382), piemēram, *kārdenātājs* : *kārdenāt*, *ecētājs* : *ecēt*, *lāpītājs* : *lāpīt*, *barotājs* : *barot*. (Endzelīns min, ka darītājevārdus ar *-tāj-* var atvasināt no *visiem* sekundārajiem vārdiem ar minētajiem piedēkļiem.)

Visi šie atvasinājumi sastopami G. Manceļa darbos, kā arī *darītājs*, *dēstītājs*, *dziedātājs*, *gribētājs*, *glabotājs*, *mēdītājs*, *nicinātājs*, *postītājs*, *prasītājs*, *sūdzētājs*, *valdītājs* u. c.

Atšķirībā no latviešu valodas lietuviešu valodā ar *-toja-* atvasina darītājevārdus arī no primāriem celmiem, piemēram, *artójas* (Endzelīns 1951, 383). J. Endzelīns uzskata, ka arī latviešu valodā reiz bijis **artājs*, par to liecina *-ā-* plaši izplatītajā vārdā *arājs* (*arējs* vietā).

Daudzi darītājevārdi ar *-tāj-* ir darināti no prefiksāliem vārdiem, piemēram, *aprunātājs* : *aprunāt*, *atmaksātājs* : *atmaksāt*, *iepriecētājs* : *iepriecēt*, *izdeldētājs* : *izdeldēt*, *paglabotājs* : *paglabot*, *pārstāvētājs* : *pārstāvēt*, *salīdzinātājs* : *salīdzināt*, *uzvarētājs* : *uzvarēt*.

Nhepezeetiex darra Jegkige / bett weens Abdomatais eenied to (Sal 44₃₋₄).

No fcho laiku vnd muhfchige / Tu efši muhfšo Paglabbotays (LGL 361₂₋₃).

Morfoloģiskās iezīmes. Darītājevārdus ar *-tāj-* darina no verba nenoteiksmes celma. Jāpiezīmē, ka senajos rakstos vērojamas verbu formu svārstības, atvasinājumi darināti gan no verba nenoteiksmes ar *-ēt*, gan ar *-īt*, piemēram, G. Manceļa darbos ar vienādu nozīmi lietoti gan *klausītājs*, gan *klausētājs*; arī *mocītājs*, *mocētājs*; *kristītājs*, *kristētājs*, (*laulības*) *pārlauzītājs*, *pārlauzētājs*.

Tee Klaušsetaji gir Deewa Tyrums / tee Mahzetaji gir Deewa Palliegh

(LP1 258₂₉₋₃₁).

Efšeeta Darritaji tha Wahrda / unnd nhe Klaušsitaji ween / ka juhß pafšchi nhe

pee=wilļateeß (LP1 539₂₃₋₂₄).

Savukārt G. Manceļa tekstos lietoti tikai attiecīgie vārdi ar *-īt*, arī vārdnīcā “Lettus” minēti tikai vārdi *klausīt*, *mocīt*, *kristīt*.

Latviešu rakstu valodas pirmsākumos plaši izplatītas verbu formas ar *-en-* tagadējā *-in-* vietā, bieži vien tiek lietoti vārdi gan ar *-en-*, gan, ar *-in-* (Endzelīns 1951, 833). Verbu

formas ar *-en-* ir arī daudzu G. Manceļa darbos sastopamo atvasinājumu pamatā, piemēram, *apmānētājs* : *apmānēt*, *kārdenātājs* : *kārdenāt*, *dziedenātājs* : *dziedenāt*, *klusenātājs* : *klusenāt*, *zīdenātāja* : *zīdenāt*. Retāk sastopami vienas saknes atvasinājumi gan ar *-in-*, gan ar *-en-*, piemēram, *salīdzinātājs*, *salīdzenenātājs*.

Jht ka tahtz Tſchuhßko Apmahnhetays / kad tas eemaytahtz tohp / to nhe weens nhe ſchählo .. (Syr 538¹⁹⁻²⁰).

Darbības vārdiem ar *-in-* (*-en-*) bieži vien ir kauzātīva nozīme. Piemēram, *klusēt* > *klusenāt*, no kā darināts *klusenātājs*, kas sastopams arī G. Mancelim. Tomēr senajos rakstos ļoti bieži *-in-* (*-en-*) nav semantiskas funkcijas, un darinājumi gan no verba ar šo elementu, gan bez tā tiek lietoti kā sinonīmi. Piemēram, G. Mancelim ļoti bieži sastopams atvasinājums *iepriecētājs* : *iepriecēt*, kā arī *iepriecenātājs* : *iepriecenāt*. Abi vārdi tiek lietoti kā sinonīmi, tie sastopami vienā un tajā pašā kontekstā. No motivētājevārdiem savukārt tekstos lielākoties sastopams *iepriecenāt*.

Katters wiſſo behdigo Eepreezeetaiß gir / Vnd ar Dahwaneems aptährp kraßne .. (LGL 304¹¹⁻¹²).

Tu auxtais Eeprozenatais eekſchan wiſſahms bähdams .. (LGL 288¹⁹).

Līdzīgi arī, piemēram, *zīdētāja* : *zīdēt* un *zīdenātāja* : *zīdenāt* ar nozīmi ‘zīdītāja’.

Wiſſeems Apghrutenateems vnd Siedetayeems prezigu Auglu vnd Peſtiſchanu doht (LGL 370²²⁻²³).

Tahs Siedenatayas vnd wiſſas abghrutenatas .. (LGL 373⁵).

Darinājumu grupas. G. Manceļa tekstos sastopami arī diezgan daudzi salikteņi, kuru otrais komponents ir atvasinājums ar *-tāj-*. Visvairāk šādu darinājumu ir sprediķu grāmatā. Vairākiem salikteņiem otrais komponents ir vārds *darītājs* – *dumpja*=*darītājs*, *dzīvu*=*darītājs*, *grēku*=*darītājs*, *labdarītājs*, *ļaunderītājs*, *nāves*=*darītājs*, *svēti*=*darītājs*, *varas*=*darītājs*.

To attkal darra taß dfiewo=darritais Šwähts Gharrs (LP1 533⁷⁻⁸).

Sastopami arī tādi salikteņi kā *asiņu*=*gribētājs*, *sāls*=*pūšlētājs*, *raksta*=*mācētājs*, *mauku*=*meklētājs*, *maizes*=*pelnītājs*, *durvu*=*sargātāja* (vienlaikus tekstos arī *durvu*=*sargs*), *ceļa*=*rādītājs* u. c.

.. ihten tha JĒfus Christus no ſawu Däbbäſſo Tähwu mums ſchinnie Paßſauleh par Zeļļa=Rahditaju uszällts gir .. (LP1 82¹⁵⁻¹⁶).

Atvasinātie salikteņi, domājams, daudzos gadījumos ir darināti pēc vācu valodas parauga, piemēram, *svēti*=*darītājs*, *laulības*=*pārlauzētājs*. Par to liecina attiecīgie darinājumi latviešu un vācu valodā vārdnīcā “Lettus” – *šwähte*=*darritais* un *Seligmacher*

(L 167), *laulibas Parlausetais* un *Ehebrecher* (L 51). Turklāt šajā gadījumā līdzās attiecīgajai motivētājpārskopai *laulību pārlautz* vācu valodā ir saliktenis – *laulību parlaust*, *Ehebrechen* (L 51). Acīmredzot arī *nama=turētājs* darināts pēc vācu valodas parauga. Vārdnīcā “Lettus” minēts saliktenis *Nammaturreschana* – vācu valodā *Haußhaltung* (L 83).

Kalks no vācu valodas ir arī darinājums *mīļiturētājs* “Zīraka gudrības grāmatā”, kur tekstam latviešu valodā .. *vnd nhe zehle nohft to Šāklū šawa myleturrātaya* (Syr 607₃₀₋₃₁) – vācu valodā atbilst .. *vnd thet nicht weg den Samen seines Liebhabers* (Luther 1545: Das Buch Jesu Syrach, Cap 47).

Atvasinājumus ar *-tājs* lieto arī apzīmētāja funkcijā. Piemēram, vārds *Dieva=bijātājs*, kas G. Manceļa tekstos sastopams ļoti bieži, lietots ar nozīmi ‘dievbijīgs’. Vārdnīcā “Lettus” vārdam *Deewa=bijatais* vācu valodā atbilst vārds *GOttesfürchtig* (L 78). Ar šādu nozīmi tas lietots arī tekstos.

.. *ja tu warri dabbut .. kahdu Deewa=bijataju Zillwāku / katters tōw labbu Paddomu dohd ..* (LP2 399₃₀₋₃₁).

Jāpiemin, ka vārds *bijātājs* lielākoties ir sastopams saliktenī *Dieva=bijātājs*, arī ja vietām vārds *bijātājs* ir rakstīts atsevišķi, tas ir vārdu savienojuma *Dieva bijātājs* daļa.

Apzīmētāja funkcijā lietoti arī citi atvasinājumi ar *-tāj-*, piemēram, *gribētājas*.

.. *muhšo nhekaunigha Mehle / und ghrībūtajas Rohkas gir tam mieļam Kungham JESV Chriſto to Waighu tick nhešchehlighe iß=kņahpajušchi* (LP3 112₂₆₋₂₈).

Šādu atvasinājumu ar *-tāj-* lietojumu min arī J. Endzelīns, sakot, ka šos atvasinājumus lieto gan kā darītājpārdus, gan kā atribūtus (resp. apzīmētājus), piemēram, *dziedātāju māsu devu* (Endzelīns 1951, 383).

Lietojums dažādos avotos. Visvairāk atvasinājumu ar *-tāj-* ir vārdnīcā “Lettus” – 77 (salīdzinoši vārdnīcas daļā “Phraseologia Lettica” to ir maz, tikai 10). Reliģiskajos tekstos šo darinājumu ir mazāk. Savukārt sprediķu grāmatā ir ļoti liels šo atvasinājumu vārdlietojumu skaits, sprediķu grāmatas 1. daļā – ap 447, 2. daļā – 349, 3. daļā – 184. Liela daļa no vārdnīcā sastopamajiem atvasinājumiem ar *-tāj-* ir lietoti tikai vienu reizi, tekstos daudzi no šiem vārdiem neparādās. Tas skaidrojams pa daļai ar to, ka vārdnīcā ievietoti konkrētas darbības veicēju nosaukumi, piemēram, *galvotājs*, *lasītājs*, *taisītājs*, *svilpotājs*, *vētītājs* u. c., kas reliģiskajos tekstos netiek izmantoti. Zināmā mērā šādu atvasinājumu darināšana skaidrojama arī ar vārdnīcas uzbūvi. Līdzīgi kā atvasinājumi ar *-šana*, arī atvasinājumi ar *-tāj-* pieder pie potenciāliem darinājumiem, tāpēc mūsdienu vārdnīcās, piemēram, “Latviešu valodas vārdnīcā”, ja atvasinātā substantīva nozīme ir izsecināma no

verba nozīmes, tie parasti netiek iekļauti. G. Manceļa vārdnīcā “Lettus” vārdi lielākoties ir sakopoti pa vārddarināšanas ligzdām, tāpēc, piemēram, līdzās verbam *izdalīt* minēti atvasinājumi *izdalītājs* un *izdalīšana*, *pārstāvēt* – *pārstāvētājs* un *pārstāvēšana*, *skūpstīt* – *skūpstītājs* un *skūpstīšana*. Tas norāda uz atvasinājuma ciešo saistību ar tā motivētājpārdu – verbu, kā arī uz to, ka darinājumi ar *-tāj-* ir regulāri atvasinājumi. Acīmredzot G. Mancelis to ir ievērojis, tāpēc centies vārdnīcā iekļaut pēc iespējas vairāk šo atvasinājumu, savukārt tekstos pēc šādiem darinājumiem, iespējams, liela vajadzība nav bijusi. Arī vairāki atvasinājumi ar *-tāj-*, kas vārdnīcā ir sastopami 2 vai vairāk reizes, piemēram, *mērotājs*, *plukšķētājs*, *lauzītājs*, *prasītājs*, tekstos nav sastopami.

Semantika. Vārdnīcā “Lettus” darītājpārdiem ar *-tājs* vācu valodā atbilst darītājpārdi ar *-er*, kas arī ir deverbāli darinājumi, vācu valodā tas ir produktīvs vārddarināšanas modelis (Stepanova, Fljajšer 1984, 82). Vārdnīca ir ļoti vērtīgs pētījuma avots, jo tajā var salīdzināt attiecīgo darinājumu ar atbilstošo vārdu vācu valodā, turklāt nereti vienā šķīrkli ir norādīti sinonīmi, kam vācu valodā atbilst viens vārds. Arī darinājumiem ar *-tājs* bieži vien ir dots kāds sinonīms. Piemēram, vārdam *mainītājs* – **Mainitais**, vācu *Wechßler*, ir dots arī sinonīms **Mainis** (L 203), kas ir darināts no verba *mainīt* ar derivatīvo galotni *-is*.

Vairākiem darītājpārdiem ar *-tājs* kā sinonīms ir darinājums ar *-iķis*. Piemēram, *lāpītājs* un *lāpiķis*, kam senākā nozīme ir ‘ielāps’, motivētājpārds *lāpīt*. **Lahpitais**, **Lapikis**, vācu valodā *Flicker* (L 61). Vārdu *lāpiķis* salīdzina ar lie. *lopikis* jeb *lopikas* (Endzelīns 1951, 358). Šos vārdus saista arī ar krievu apvidvārdu *лáпунь*, substantīviem *лáпа* ‘ielāps’, *лáпунк* ‘lupatiņa ielāpam’, domā, ka šie vārdi varētu būt aizguvumi no baltu valodām (Laučjute 1982, 117). Lietuviešu valodā piedēklis *-ika-* ir daudz plašāk lietots darītājpārdu darināšanā, savā nozīmē šie darinājumi daudzos gadījumos sakrīt ar atvasinājumiem ar *-ēja-* un *-toja-*, tomēr bieži vien tiem ir atšķirīgas nozīmes nianse – darītājpārdi ar *-ika-* apzīmē darītāju, kurš kādu darbību veic atkārtoti (Skardžius 1943, 128–129).

Līdzīgi arī vārdam *rāmītājs* kā sinonīms norādīts *rāmiķis* – no *rāmīt*. Vārdiem **rahmitais**, **ramikis** vācu valodā atbilst divi vārdi – *Mönchen*, *auß=schneider* (L 126). Sal. arī lie. *romikas* (ME III, 496).

Daudziem darinājumiem sinonīmi ir sastopami arī reliģiskajos tekstos. Tāds ir piemēram, saliktenis *nāves=darītājs*, kas ir sinonīms vārdam *slepkava*, un tie G. Manceļa sprediķa grāmatā arī lietoti kā sinonīmi, tātad *nāves=darītājs* nav darināts tāpēc, ka latviešu valodā nebūtu apzīmējuma šim jēdzienam, bet drīzāk to paskaidro.

.. *taß gir tick dauds sátzietz: **Śläppkaws** / **Nahwes=Darritais muhscham py Deewu nhe nahx** (LP3 132₂₃₋₂₅).*

Ļoti raksturīgi reliģiskajiem tekstiem ir tas, ka darinājumi tiek lietoti vienā un tajā pašā kontekstā, piemēram, saliktenis *sāls=pūšlētāji* ‘pūšlotāji’ sastopams tikai savienojumā ar vārdiem *meklēt burvjus un sāls=pūšlētājus*.

*Ghaja wings nohft! und meckleja Burrwus und **Sahls=Puhschlätajus** / un tadus Wälla=Pefteļus und Elles=Ghrebbeles?* (LP2 363₉₋₁₁).

Ir tādi atvasinājumi ar *-tāj-*, kas mūsdienu latviešu valodā nav raksturīgi, piemēram, *ġelbētājs* (sal. lie. *ġélbétojas*) ar nozīmi ‘glābējs’. “Zīraka gudrības grāmatā” G. Mancelis lietojis šo vārdu kā sinonīmu vārdam *glabotājs*, dodams norādi, ka *ġelbētājs* ir dialektisms. Šādas valodnieciskas norādes, kas laiku pa laikam G. Manceļa darbos parādās, ir ļoti vērtīgas.

*Es pateifchu tawam Wahrdam / ka tu mans **Ghlabbotaiß** (dial. **Ghellbetays**) vnd Palliex efši ..* (Syr 613₂₅₋₂₆).

Vārdnīcā “Lettus” gan vārds *ġelbētājs* dots bez šādas norādes, kā sinonīms vārdam *glābējs*. Vārdiem *ghällbūtais, ghlabelis* – vācu valodā atbilst *Beschützer* (L 163). Tajā pašā vārdnīcas šķirklī ievietots arī šī darinājuma motivētājavārds *ġelbēt* – *ghelbeht*, kas ir aizgūvums no lietuviešu valodas (ME I, 695), sal. lie. *ġélbēti*.

Darinājumiem ar *-tājs* nereti sinonīms ir tās pašas saknes atvasinājums ar *-nieks*, ar ko arī mēdz darināt *nomina agentis*. Piemēram, vārdnīcā “Lettus” kā sinonīmi ir sastopami vārdi *precētājs* un *preceņieks* ‘precinieks, starpnieks precībās’ (bet tikai šajā nozīmē, jo vārdam *preceņieks* ir arī nozīme ‘tirgotājs’), *stīpotājs* un *stīpeņieks* ‘stīpnieks’. **Prätzūtais, Pretzeneex** (L 64)., **Stiepotais, Stiepeņeex** (L 31). Atšķirībā no atvasinājumiem ar *-tājs*, darītājavārdi ar *-nieks*, domājams, ir denomināli darinājumi.

Ir arī okazionālismi, kas ne tikai G. Manceļa darbos parādās vienu reizi, bet, iespējams, arī nekur citur nav lietoti. Piemēram, tāds vārds kā (*pēc*) *staigājētāji* ‘sekotāji’ acīmredzot darināts no verba pavēles izteiksmes formas *staigājiet*. Zīmīgi ir tas, ka šādiem okazionālismu piemēriem darinājuma motivētājavārds nereti tekstā atrodas līdzās.

*MYļi Brahļi efšeta Deewa **pehtz** **staighayetayi** / ka tee myļi Bährni / vnd **staighayeeta eekfchan tahß mylāßtibas** (LVM 68₁₂₋₁₄).*

Īpatnējs darinājums ir saliktenis *vīnuizsaukātajs*, kam arī darbības vārds *izsaukā* ir līdzās tajā pašā teikumā.

*Maß wings dohd / vnd pahrmätt kahdam dauds / vnd **ißsauka** ka kahtz **Wienuißsaukatais** (Syr 552₇₋₈).*

Šajā gadījumā vārds neapšaubāmi ir kalks no vācu valodas, kur šī vieta “Zīraka gudrības grāmatā” rakstīta šādi: *Er gibt wenig / vnd rücket einem viel auff / vnd schreiet aus / als ein **Weinrüffer*** (Luther 1545: Das Buch Jesu Syrach 20₁₅).

Kā jau minēts, darītājpārvi ar *-tāj-* ir atvasināmi gandrīz no visiem verbiem. Par šo darinājumu potenciālu liecina arī tas, ka nereti tekstā līdzās parādās konkrētā atvasinājuma motivētājpārvi, varētu teikt, ka ir redzams šī vārda darināšanas process. Piemēram, sprediķu grāmatā ir teksts par to, ka *ežu jeb robežu rausta*, un tālāk no *raustīt* tiek atvasināts darītājs – *ežas raustītājs*.

*Laupitaji gir tee / kattri wätzas Efchas schaurumà wällk / und sawa Kaimiņa Rohbefchu **raufta*** (LP2 202₅₋₇).

.. *laid Deews to nolahd / Deews dohd tam Efcha **Raufitajam** nolahdätam buht* (LP2 202₁₁₋₁₂).

Vārds *raustītājs* vārdnīcā nav minēts, bet, tā kā tā nozīme izriet no motivētājpārvi nozīmes – resp. ‘tas, kas rausta’, to var uzskatīt par potenciālu darinājumu, kurš tiek darināts konkrētajā kontekstā.

Nozīmes ziņā darītājpārvi ar piedēkli *-tāj-* līdzinās atvasinājumiem ar piedēkli *-ēj-* (MLLVG 1959, 153), kurus savukārt atvasina no primāriem verbiem, sal. piemēram, *maizes=dēvētājs* un *maizes=dēvējs*, *padomadēvētājs* un *padoma=dēvējs*, *nastu=nēsātāja* un *grēku=nesējs* u. c.

.. *šacka taß us sawu **Bruņņa Nefseju**: nahtz / laid mums noeet py scheem Nheapghreefteem ..* (LP1 89₂₁₋₂₃).

.. *und ka nhe by Łaudeems to appśmeet / unnd šatziet / buhgku Šeewa to nokahwußši / tad by to winja **Bruņņ=Nāfsatajam** zaure durrt* (LP2 388₂₆₋₂₈).

Salīdzinājums ar mūsdienu latviešu valodu. Darinājumu semantika laika gaitā ir mainījusies, ir arī atvasinājumi, kuru nozīme nav atvedināma tieši no motivētājpārvi nozīmes. Piemēram, atvasinājums *mājotājs* : *mājot*. Mūsdienās vārds *mājotājs* parasti tiek lietots ar nozīmi ‘cilvēks, kurš pastāvīgi kaut kur mīt’, bet Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīcā *mājotājs* minēts ar nozīmi ‘kas labprāt dod mājvietu, pacienā’ (ME II, 578), resp., viesmīlīgs cilvēks, ar šo nozīmi vārds lietots arī senajos tekstos. Vārds *mājotājs* nav G. Manceļa darinājums, tas sastopams jau luterāņu 1586. un 1587. gada rokasgrāmatā. Vārda nozīme pēc konteksta ne vienmēr ir precīzi nosakāma.

*WEenam Piefkopam buhs nhenoseedfigam buht / weenas Šeewas Wieram / Ghaddigam Ghawigam / Šahtam / **Mayotayam** / Mahzetayam / ka weenam Deewa Nammaturretayam ..* (Cat 499₁₉₋₂₂).

Otrs biežāk sastopamais atvasinājums ar *-tāj-* ir *mācētājs* : *mācēt*. 17. gadsimtā *mācēt* lietots gan ar nozīmi ‘mācīt’, gan ‘varēt, prast’, savukārt mūsdienu valodā verbam *mācēt* izveidojusies attiecība pret verbu *mācīt* kā pamatverbam pret kauzatīvu (Karulis 2001, 556). Forma *mācītājs* sastopama reti, tā minēta gandrīz tikai vārdnīcā. 17. gadsimta tekstos šis atvasinājums sastopams ar nozīmi ‘tas, kas māca’, bet ne ar nozīmi ‘garīdznieks’, tā parādās 18. gadsimtā (Karulis 2001, 556). Bieži sastopamais darinājums *mācētājs* lietots ar nozīmi ‘skolotājs; tas, kas māca’ arī ‘tas, kurš kaut ko prot’ (ME II, 575). Bieži sastopams vārdu savienojums *rakstu=mācētāji*.

Tee Warifeeri und Raxta=Mahzetaji arridfan iβdeweħβ par leelem Mahzetajeem ..
(LP2 103₁₃₋₁₅).

Atvasinājums *mācētājs* lietots arī ar citām nozīmes niansēm, piemēram, ar nozīmi ‘gudrais’.

Wings iβklaufša to Dfiļļumu / und to Zillwäko Širrades / und finna ko tee dohma /
šacka Syrach taβ Mahzetais (LP1 376₂₀₋₂₂).

Mūsdienu latviešu valodai neparasts darinājums ir *vidētājs* ‘vidutājs’ (sal. vācu *Mittler*), kas G. Manceļa tekstos sastopams diezgan bieži – 24 reizes. Forma *vidētājs* sastopama arī citos senajos tekstos, piemēram, E. Glika Jaunajā Derībā, sal. *vidotājs*, šos atvasinājumus saista ar verbu *vidot* ‘uzņemties starpniecību, būt starpniekam’ (Karulis 2001, 1153).

.. taβ gir taβ weeniegs Widdetais starp Deewu und Zillwäkeem .. (LP2 162₁₃₋₁₄).

Piedēklis -ēj-. “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” minēts, ka atvasinājumi ar piedēkli *-tāj-* un *-ēj-* līdzinās gan nozīmes, gan arī produktivitātes ziņā (MLLVG 1959, 153). G. Manceļa darbos darītājevārdus ar *-ēj-* ir daudz mazāk nekā ar *-tāj-*.

Kvantitatīvie rādītāji. Atvasinājumu ar *-ēj-* ir apmēram divreiz mazāk nekā atvasinājumu ar *-tāj-*, kopējais darinājumu skaits ar *-ēj-* ir 53. No tiem savukārt apmēram puse atvasinājumu tekstā ir sastopami vienu reizi – *hapax legomena* ir 21. Taču vislielākās ir atšķirības vārdlietojumā – atvasinājumiem ar *-ēj-* kopējais vārdlietojumu skaits ir 177.

Motivācija. Ar piedēkli *-ēj-* darina darītājevārdus no primāriem verbiem – līdzīgi kā lietuviešu valodā. Šie atvasinājumi apzīmē gan kādas darbības profesionālo darītāju, gan arī tādu, kas nejauši kādu darbību patlaban dara vai ir jau padarījis (Endzelīns 1951, 278). Latviešu valodā atvasinājumus ar *-ēj-* darina no verbu pagātnes celma, G. Mancelim ir, piemēram, *cirpējs* : *cirpa*, *kūlējs* : *kūla*, *plāvēja* : *plāva*, *sējējs* : *sēja*, *smējējs* : *smēja*. Kaut arī lielākoties motivācijai izmanto bezpiedēkļa verbu, G. Manceļa tekstos vairāki

atvasinājumi darināti no prefiksālajiem vārdiem – *atriebējs* : *atrieba*, *izdzēsējs* : *izdzēsa*, *paglābējs* : *paglāba*.

Jepsche wings Kunx gir par wijsu Manntu / bett wings gir appakfchan teems

Paglabeyeems vnd **Šargeems** .. (LVM 40₁₈₋₂₀).

Izņēmumi ir, piemēram, vārdi *cērpējs*, *cērpēja* vārdnīcā “Lettus” (*zehrpeja*, *Zehrpeis* (L 152, 154)), kas, domājams, darināti no tagadnes celma *cērp-u*. 17.–19. gadsimta rakstu avotos ir sastopami atvasinājumi, kuru vārddarināšanas celms atbilst gan primāru, gan sekundāru verbu tagadnes formām (Balta 1984b, 88).

Darinājumu lietojums. Biežāk lietotie darītārvārdi ar *-ēj-* G. Manceļa darbos ir *sējējs* – vārdlietojumu skaits 14, *kalējs* – vārdlietojumu skaits 11. Sastopami arī darinājumi *dzinējs*, *glābējs*, *jēmējs*, *iesācējs*, *krāpējs*, *liedzējs*, *pircējs*, *rējējs*, *rijējs*, *sitējs*, *slēpējs* u. c. Atvasinājums ar *-ēj-* nereti ir salikteņa otrais komponents. Piemēram, vārdnīcā “Lettus” ir vairāki salikteņi ar otro komponentu *kalējs* – **Kattlokalleis** (L 109), **Naudakalleis** (L 127), **Šuddrabkalleis** (L 78), **Šarrkan=kalleis** (L 146). G. Manceļa tekstos sastopami arī šādi salikteņi ar *-ēj-* – *dievu=apsmējējs*, *dumpja=cēlēji*, *maizescepējs*, *palama=dēvējs*, *grēku=nesējs*, *vīna=rījējs*, *siena=plāvējs*.

Lietojums dažādos avotos. Atvasinājumu ar *-ēj-* salīdzinoši daudz ir vārdnīcā “Lettus” – minēti 35 atvasinājumi, diezgan daudzi no tiem ir lietoti tikai vienu reizi – *grābējs*, *dzēsējs*, *spriedējs*. “Phraseologia Lettica” atvasinājumu ar *-ēj-* ir mazāk – 10, salīdzinoši maz šie atvasinājumi sastopami reliģiskajos tekstos. Savukārt G. Manceļa “Desmit sarunās” ir tikai viens atvasinājums ar *-ēj-* – *kalējs*, atvasinājumu ar *-tāj-* un *-āj-* sarunās, kas, domājams, parāda runāto tautas valodu, nav vispār.

Taß nheschkiefts Kalleis tick afše abkalis (Run 434B₆₋₈).

Arī citos G. Manceļa tekstos darītārvārdu lietojums atšķiras. Piemēram, dziesmu grāmatā “Lettische geistliche Lieder vnd Psalmen” sastopami tikai atvasinājumi ar *-tāj-*. Darinājumi ar *-āj-* un *-ēj-* tajā nav lietoti.

Semantika. Darītārvārdi ar *-ēj-* nosauc darbības veicēju, šiem atvasinājumiem ir vairākas nozīmes nianšes, piemēram, tie var apzīmēt personu, dzīvu būtni, kura patlaban vai zināmu laiku veic to darbību, ko izsaka verbs, no kura vārds atvasināts (MLLVG 1959, 107), – *ēdējs*, *jēmējs*, *lūdzējs*. Vārds *bārējs* G. Manceļa tekstos lietots ar nozīmi ‘ķildnieks, strīdnieks’, proti, ‘tas, kas baras’. Tas parādās arī piemērā no G. Manceļa sprediķu grāmatas, kur līdzās darinājumam ir arī motivētārvārds *bārties*.

Jeremias tohp nolammahtz par Bahreju / ar kattru ickkattris barrahß

(LP1 322₂₆₋₂₇).

Atvasinājumi ar *-ēj-* var apzīmēt arī vairāk vai mazāk pastāvīgu nodarbošanos, piemēram, *kalējs*, *grāmata=nesējs*, *malēja*, *plāvējs*, *maizescepējs*.

Jht ta aridfan Kalleis / tam buhs py sawu Lacktu buht /

vnd sawu Kallwu šarrgaht .. (Syr 588₂₂₋₂₃).

Piedēklis *-āj-*. Latviešu valodā blakus darītājpārdiem ar *-ēj-* ir sinonīmiskas formas ar *-āj-* (Endzelīns 1951, 282). Tomēr G. Mancela darbos atvasinājumu ar *-āj-* ir ļoti maz. Kopā ir tikai 5 atvasinājumi ar *-āj-*, no tiem 2 lietoti vienu reizi. Kopējais vārdlietojumu skaits ir 35, bet lielāko daļu no šī skaitļa veido vārds *arājs* – tas sastopams 24 reizes. Kā jau minēts, *arājs*, šķiet, radies, kontaminējot *arēju* un **artāju*, un pēc tā parauga varēja atvasināt arī pārējos darītājpārdus ar *-ājs* (Endzelīns 1951, 283).

Zittz mahk ghodighu Ammatu / zittz gir Arraiß (LP2 132₂₄).

6 reizes tekstos sastopams vārds *dzērājs* (*dzērējs* – 2 reizes). Šiem vārdiem ir sinonīmisks lietojums, tiem nav raksturīga tāda semantiskā diverģence kā mūsdienu latviešu valodā, G. Mancelim abi atvasinājumi lietoti ar nozīmi ‘dzērājs’. “Zālamana pamācībās” tie ar šo nozīmi pat sastopami vienā teikumā.

Nhe ešši farrpan teems Dfehreyeems vnd Plietenekeems / aišto te Dfärayi vñ

Plieteneeki ißniext (Sal 76₁₋₃).

Atvasinājumi *dzērājs* un *dzērējs* ‘dzērājs’ sastopami arī sprediķu grāmatā, kur tiem līdzās arī citi darinājumi, kas lietoti kā sinonīmi tiem, – *plītnieks*, *dzirulis*.

.. wings nhe gir Dfehreis / Plietneex / nhe gir Rehjeis / nhe barrahß / nhe kaujahß ar töw und Kaimineem .. (LP2 271₂₂₋₂₃).

Aišto taß šwähtz Apuštuls Pahwils šacka / ka tee Plieteneeki / tee Dfähraji / tee

Dfirruli (tee Suhpuhtes) to Deewa Wallftibu nhe manntohß (LP2 299₂₆₋₂₉).

Gan ar piedēkli *-ēj-*, gan ar *-āj-* sastopami arī, piemēram, vārdi *cēlājs* un *dumpa=cēlēji*.

Vienu reizi – “Lettisch Vade mecum” ievadā – sastopams darinājums *grāmatu=spiedājs* ‘grāmatiespiedējs’. Gerhard Schröder *Ghramatu=spedais* (LVM 22₂₉₋₃₀). Atvasinājums no *spiest* ar *-ājs* gan nekur citur tekstos neparādās. Arī Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīcā minēts tikai *spiedējs* no *spiest* (ME III, 1005).

Citi darinājumi ar *-ēj-* un *-āj-*. Visbiežāk ar piedēkļiem *-ēj-* un *-āj-* darina *nomina agentis* no darbības vārdiem, tomēr latviešu valodā *-āj-* nereti lieto, arī darinot no substantīviem augu kopas nosaukumu vai apzīmējumu vietai, kur šie augi ir sastopami, piemēram, *rugājs*, *priedulājs*, *eglājs* (lietuviešu valodā *-ojas*, piemēram, *vasarójas*, *pupójas*). Vietu nosaukumi ar izskaņu *-ājs* latviešu valodā sastopami diezgan bieži, tādi

atvasinājumi kā *ievājs*, *apšājs* minēti arī folklorā (Sika 1974, 70). G. Mancelim šādu atvasinājumu nav daudz – ar *-ājs* tikai vārds *rugāji*, kas minēts “Phraseologia Lettica”, kā arī sprediķu grāmatas 1. daļā.

*Tick attkieli irr mehß buhßsim / aifto tee Taißni škreeß ka Vgghuns Lähßmi par
Rughajeem* (LP1 441₁₈₋₁₉).

Atvasinājuma *rugāji* motivētātvārds ir vārds *rudzi*, kaut arī laikam tas darināts ne tieši no formas *rudzi*, bet no vecāka celma, sal. lie. *rugiaĩ* (Endzelīns 1951, 285). Vairāki citi šīs semantiskās grupas atvasinājumi G. Mancelim ir ar piedēkli *-ēj-*, kas mūsdienā latviešu valodā nav raksturīgi. A. Bīlenšteins gan min, ka blakus atvasinājumiem ar *-āj-* esot nedaudzas tās pašas nozīmes formas ar *-ēj-*, piemēram, *eglējs*, *vasarēja* (Bielenstein 1863b, 263). Piemēram, vārdnīcā “Lettus” un “Phraseologia Lettica” darinājums *kaņepējs* – *kaņņepeja Appauschi* (PhL 361), *kaņņepeja Dsija* (PhL 349), *ar Luhku, kaņņepejeem, Linnem šeet* (PhL 312). Atvasinājuma ģenitīva forma *kaņepēja* šeit ir lietota adjektīva nozīmē. “Phraseologia Lettica” minēts arī vārds *lukstējs*, kā sinonīms vārdam *lukstiņš* : *luksts* ‘stiebrs’ (*Luxting, Luxtei* (PhL 326)), kā arī *pūpējs* : *pūpēt* ‘pūpēdis, piepe’ (*Pupeyi* (PhL 330)).

Neparasts darinājums ir vārds *zirnējs* ar nozīmi ‘zirneklis’ sprediķa grāmatas 2. daļā, “Phraseologia Lettica” – arī *zirnēja=tīklis*, kas citur tekstos nav sastopams. Arī G. Mancelim citur *zirneklis*. Motivētātvārds ir *zirnīs*, citos tekstos, piemēram, K. Fīrekeram, vārds *zirnājs* lietots ar nozīmi ‘zirņu lauks’.

*Winji ghluhna us to Kunngghu JEfum / ka Willx us Ahwi / und ka Sırneji us
Mufschahm* (LP2 298₁₉₋₂₀).

“Phraseologia Lettica” minēts arī atvasinājums ar *-ēj-* – *sodēji* ‘sodrēji’.

Atšķirībā no G. Manceļa vārdnīcas G. F. Stendera vārdnīcā no darītātvārdu izskaņām *-ājs*, *-tājs*, *-ējs* visbiežāk lietotā ir izskaņa *-ējs*.

G. Manceļa darbos no darītātvārdiem visbiežāk lietoti atvasinājumi ar *-tāj-*, turklāt vārdlietojumu skaita ziņā tas ir trešais biežāk sastopamais substantīvu piedēklis. Īpaši daudz darinājumu minēts vārdnīcā “Lettus”, tekstos šo atvasinājumu dažādība nav tik liela, savukārt sprediķu grāmatā (sevišķi 1. daļā) ir ļoti liels vārdlietojumu skaits. Atvasinājumu ar *-tāj-* lielais skaits vārdnīcā skaidrojams ar šī modeļa potenciālu, ar to, ka atvasinājumus var darināt gandrīz no visiem sekundārajiem verbiem, arī vārdnīcā “Lettus” darinājums parasti minēts līdzās attiecīgajam verbam, resp., tiek “demonstrēts” atvasinājuma darināšanas process.

3.1.4. Deminutīvu vārddarināšanas kategorija

Lielu nominālo atvasinājumu grupu latviešu valodā veido darinājumi, kas pieder pie deminutīvu vārddarināšanas kategorijas. Baltu valodās tā ir viena no senākajām vārddarināšanas kategorijām, kas mantota no indoeiropiešu pirmvalodas. Deminutīvu darināšana indoeiropiešu valodas dialektos ir ļoti sena parādība (Ambrazas 2000, 193). Jāpiezīmē, ka šīs kategorijas izplatība atšķiras dažādās valodu grupās – piemēram, baltu un slāvu valodās tā ir ļoti plaša un daudzveidīga, bet ģermāņu valodās daudz trūcīgāka (Urbutis 2009, 194). Tomēr neatkarīgi no lietojuma biežuma dažādās valodās novēro universālas iezīmes attiecībā uz deminutīvu semantiskajiem aspektiem (Jurafsky 1993, 423).

Plašākais pētījums par deminutīviem latviešu valodā ir Veltas Rūķes-Draviņas monogrāfija “Diminutive im Lettischen”. Tajā uzsvērts deminutīvu plašais lietojums, minētas jomas, kurās deminutīvi sastopami biežāk, piemēram, sieviešu runa, runājot ar bērnu, kā arī vairākas semantiskās grupas, kam deminutīvi ir raksturīgi, piemēram, īpašvārdi, radniecības nosaukumi, dzīvnieku nosaukumi, augu nosaukumi u. c. Latviešu valodā deminutīvus lieto pat abstraktu jēdzienu un reliģisku priekšstatu nosaukumos, kas citās valodās nav raksturīgi (Rūķe-Draviņa 1959, 50–114).

Gramatikās deminutīvus parasti pirmām kārtām skaidro kā darinājumus ar pamazināmo, kā arī emocionāli subjektīva vērtējuma nozīmi (MLLVG 1959, 113), lielākoties ar pozitīvu attieksmi – piemēram, izsakot sirsnīgumu, mīlīgumu, maigumu, bet tiem var būt arī, gluži pretēji, nievājuma nozīme. Pēdējo darinājumu gan baltu valodās ir salīdzinoši nedaudz. Tomēr deminutīvi ir daudz plašāka kategorija. V. Rūķe-Draviņa uzskata, ka deminutīviem ir ļoti daudz nozīmju nianšu, un min, piemēram, godbijības pieskaņu, intensifikācijas nozīmi, noteiktības funkciju, ironisku nozīmi (Rūķe-Draviņa 1959, 120).

Cilme. Baltu valodām ir raksturīga liela deminutīvu bagātība un dažādība, bet atšķiras biežāk izmantotie piedēkļi (Ambrazas 1993b, 47).

Latviešu valodā ļoti produktīvs ir deminutīvu piedēklis *-iņ-* (Rūķe-Draviņa 1959, 168), kas ir vēlākais variants pirmbaltu **-ino-* (Ambrazas 1993b, 59). Arī lietuviešu valodā bieži sastopama izskaņa *-inas*, kas apzīmē vīriešu dzimti, latviešu valodā šādi atvasinājumi sastopami izloksnēs, piemēram, *pīlins*, *avins* u. c. Senajos rakstos ir tādi darinājumi kā *putins*, *rācins*. Pārveidojot formas ar *-inis*, ir radušās formas ar *-iņš*, blakus vienskaitļa ģenitīva formai ar *-iņa* (no nominatīva ar *-inis*) radās jauna nominatīva forma ar *-iņš*, kam

savukārt blakus sieviešu dzimtes nominatīvs ar *-iņa* (*-ine* vietā), piemēram, *austriņš*, *vakariņš*, *kaimiņš* (Endzelīns 1951, 313).

Lietuviešu valodā produktīvākais deminutīvu piedēklis ir *-el-* – izskaņas *-elis*, *-elē* kopš 16. gadsimta plaši izplatītas arī rakstu valodā (Ambrazas 1993b, 51), to nozīmes un lietojums ir ļoti dažādi, daudziem darinājumiem patiešām ir mazuma nozīme, piemēram, lie. *paukštēlis* ‘putniņš’, bieži vien arī mīlinājuma nozīme – lie. *seselē* ‘māsiņa’. Latviešu valodā tas ir mazāk zināms piedēklis.

Lietuviešu valodā deminutīvi bieži tiek darināti arī ar piedēkli *-īt-*, piemēram, lie. *paukštītis* ‘putniņš’, lie. *brōlītis* ‘brālītis’. Latviešu valodā šis deminutīvu tips izloksnēs ir mazāk sastopams, bet to plaši lieto folklorā (Rūķe-Draviņa 1959, 232). Par deminutīva izskaņu uzskata arī *-īt-* variantu *-ietis*. Retāk sastopami deminutīvi ar izskaņām *-elis*, *-ele*, *-enis*, *-ene*, *-ēns*, *-uks*, *-ulis*, *-ule*, *-ucis* u. c. Savukārt izloksnēs sastopami dažādi deminutīvu izskaņu varianti, piemēram, *-tīns*, *-tīna*, *-sneņš*, *-sneņa*, *-ešs*, *-īšs* u. c. (Rūķe-Draviņa 1959, 167).

Par to, ka deminutīvi latviešu valodā ir ļoti sena un plaša kategorija, liecina arī tas, ka tie ir iekļauti pirmajās (zināmajās) latviešu valodas gramatikās. Tā jau J. Rēhehūzena gramatikā (1644) ir minētas deminutīvu izskaņas *-īts*, *-īta* un *-iņš*, *-iņa*. H. Ādolfija gramatikā (1685) plaši apskatīta pamazināmo vārdu atvasināšana un lietošana latviešu valodā. Autors uzsver, ka latviešiem ļoti patīk lietot deminutīvus – gan mīlinājuma, gan cieņas izrādīšanas, gan nievīgā nozīmē (Adolphi 1685, 15–16). Tāpat arī turpmākajās latviešu valodas gramatikās, piemēram, G. F. Stendera abās gramatikās (1761, 1783) uzsvērts, ka latviešiem deminutīvi ir ļoti tipiski, un tiem veltīta atsevišķa nodaļa.

Deminutīvu lietojums. Nozīmes ziņā lielākajai daļai deminutīvu raksturīgas modifikācijas attieksmes starp motivētājpārdo un darinājumu – atvasinājuma nozīme ir modificēta pamatvārda nozīme. Šie atvasinājumi ir t. s. potenciālie darinājumi, kuri valodā var tikt realizēti jebkurā brīdī, kad vajadzīgs, tie parasti netiek iekļauti vārdnīcās. Izņēmums ir atvasinājumi, kas apzīmē kādu jaunu patstāvīgu jēdzienu, kura nozīme nav izsecināma no pamatvārda nozīmes, piemēram, *sīpoliņš* ‘ābolu šķirne’ : *sīpols* (Rūķe-Draviņa 1959, 122).

Deminutīvus latviešu valodā var darināt gandrīz no katra substantīva (arī no citu vārdšķiru vārdiem, piemēram, no adjektīviem, adverbiem), un bieži vien ne tikai ar vienu, bet ar vairākiem piedēkļiem. Piemēram, *meita* : *meitiņa*, *meituks*, *meitēns* utt.

No vārddarināšanas viedokļa pastāv liels potenciāls deminutīvus darināt, un arī semantikas ziņā deminutīviem latviešu valodā gandrīz nav ierobežojumu – tos darina no

substantīviem, kas nosauc dzīvas un nedzīvas, konkrētas un abstraktas lietas –, tomēr ir arī komunikācijas jomas un pragmatiskais konteksts, kurā tos lieto reti. Deminutīvu stilistikā un semantiskā funkcija ir atkarīga no lietojuma konteksta un sfēras.

Deminutīvu lietojuma biežums ir atkarīgs no daudziem faktoriem. Uzskata, ka deminutīvu skaits sarunvalodā ir lielāks nekā rakstu valodā (Rūķe-Draviņa 1959, 24). Latviešu valodā tradicionāli daudz deminutīvu ir literatūrā, tautasdziesmās. Deminutīvi ar *-iņš*, *-iņa*, tāpat kā formas ar *-ītis*, *-īte*, tautasdziesmās bieži vien ir tikai stila līdzeklis, bez deminutīva nozīmes (Endzelīns 1951, 314). Tomēr jāatzīmē, ka deminutīvu lietojumā ir daudz individuālu variāciju, tie ir mirkļa sajūtas izpausme, to lietojums ir atkarīgs no situācijas. Atvasinājumu konotāciju būtiski ietekmē konteksts (LVG 2013, 227).

Motivācija. G. Manceļa darbos deminutīvi ir galvenokārt substantīvi, attiecīgi arī motivētājpārds ir substantīvs. Lai gan latviešu valodā līdzās substantīviem ar *-iņ-* darina arī adjektīvus, piemēram, *lieliņš*, *slapiņš*, G. Mancelim šādi atvasinājumi nav sastopami. Mēdz būt arī adverbu formas ar *-iņ-*, kā *pičiņu pačiņu*, *lēniņām* u. c. Sprediķu grāmatā ir, piemēram, darinājums *teciņus*. G. Mancelis acīmredzot ir ievērojis šo darinājumu biežo lietojumu runātā valodā.

Normāli varētu gaidīt, ka deminutīvam ir tā pati dzimte, kas motivētājpārdam. Lielākoties deminutīvi saglabā pamatvārda dzimti, tomēr arī G. Manceļa tekstos ir diezgan daudz izņēmumu. Proti, no sieviešu dzimtes vārdiem tiek darināti vīriešu dzimtes deminutīvi. Piemēram, G. Manceļa “Phraseologia Lettica” ir vārds *zivitiņš* : *zivs*, *ripiņš* : *ripa*, tātad deminutīvs ir ar vīriešu dzimtes galotni. Lietots arī atvasinājums *sirsniņš* : *sirds*, bet arī *sirsniņa* un *sirsniņte*. Tāpat arī gan *ābolītis*, gan *ābolīte*, *upītis*, *upīte*, *drusciņš*, *drusciņa*. Tomēr bieži vien tas skaidrojams ar to, ka pamatvārdam nav nostabilizējusies celma forma un tas arī ir lietots vīriešu dzimtē. Piemēram, G. Mancelim tekstos ir *puķiņš*, *puķītis* (bet arī *puķīte*).

Nhe finni tu / ka difchane feed tee Kohkaļi / kahdi difchani jauki Pugkiešchi gir zittai Sahlei (LP1 205₈₋₁₀).

G. Manceļa vārdnīcā “Lettus” arī vārds *puķis* ir vīriešu dzimtē. *Pugkis*, no *Pugkeems*, *Pugkus nolašsiet* (L 37–38).

Senajos tekstos daudziem autoriem ir deminutīvu formas vīriešu dzimtē, kas darinātas no sieviešu dzimtes motivētājpārda. J. Langija gramatikā daudzi deminutīvi ir vīriešu dzimtē, bet to motivētājpārds – sieviešu dzimtē, piemēram, *ādiņš* : *āda*, *gultiņš* : *gulta*, *irbīts* : *irbe*. Zināmā mērā to saista ar lībiešu valodas ietekmi un to, ka lībiešu dialektā tiek vispārināta vīriešu dzimte (Fennell 1987, 224). V. Rūķe-Draviņa izsaka

minējumu, ka senāk latviešu valodā bijušas nekatras dzimtes deminutīvu formas, un nav izslēgts, ka šie darinājumi ir reliktas formas no šī perioda. Jautājums tikai – vai agrāk visi deminutīvi bija nekatrā dzimtē (Rūķe-Draviņa 1959, 371). Jāpiezīmē, ka vācu valodā deminutīvus gan no sieviešu, gan no vīriešu dzimtes vārdiem darina ar piedēkļiem *-chen* un *-lein*, turklāt visi deminutīvi ir nekatrā dzimtē.

Kvantitatīvie rādītāji. G. Mancelim lielākoties sastopami deminutīvpiedēkļi *-iņ-* un *-īt-*, retāk lietoti citi deminutīvu darināšanas līdzekļi, piemēram, *-el-*, *-ul-*, *-ēn-*. Lielākā daļa šīs kategorijas atvasinājumu ir ar piedēkli *-iņ-* – skaita ziņā tie ir trešajā vietā substantīvu sufiksālo atvasinājumu vidū.

Par abu biežāk sastopamo piedēkļu lietojumu ļauj spriest to kvantitatīvie rādītāji. Atvasinājumu ar *-iņš*, *-iņa* ir apmēram divreiz vairāk nekā atvasinājumu ar *-ītis*, *-īte*, turklāt vēl lielākā mērā atšķiras šo darinājumu vārdlietojums – ar *-iņ-* to ir apmēram četras reizes vairāk nekā ar *-īt-*.

Kopā G. Manceļa darbos ir 142 atvasinājumi ar *-iņ-*, samērā liela daļa no šiem vārdiem tekstā ir sastopami tikai vienu reizi – *hapax legomena* ir 67. Šiem darinājumiem ir liels kopējais vārdlietojumu skaits – 789. Tomēr lielo vārdlietojumu skaitu veido tas, ka daži atvasinājumi ir lietoti ļoti bieži, piemēram, vārdam *bērniņš* vārdlietojumu skaits ir 123, *ļautiņi* – 92. Diezgan bieži sastopami arī atvasinājumi *sieviņa*, *stundiņa*, *meitiņa*, *dēliņš*, *vārdiņš*.

Vnd tu *Behrnings tapfsi weens Proweets tha Auxbaka dāhwāhtz* (LGL 296₂₅₋₂₆).

Tas, ka liela daļa darinājumu ir sastopami tikai vienu reizi, piemēram, *aukliņa*, *dziēsmiņa*, *galiņš*, *lietiņš*, *saiviņa*, *sēkliņa*, *teliņš* u. c., liecina par šī piedēkļa potenciālu radīt jaunus atvasinājumus.

Atvasinājumu ar piedēkli *-īt-* G. Manceļa darbos ir mazāk. Dažos avotos, piemēram, katehismā un “Zālamana pamācībās” to nav vispār. Ļoti maz darinājumu ar *-īt-* ir “Lettisch Vade mecum”, “Zīraka gudrības grāmatā”. Interesanti, ka arī vārdnīcā “Lettus” atvasinājumu ar *-īt-* ir ļoti maz – tikai 5. Savukārt vairāk to ir “Phraseologia Lettica”, kā arī sprediķu grāmatā. Kopā G. Manceļa darbos ir 60 atvasinājumu ar piedēkli *-īt-*, bet vārdlietojumu skaits ir 186. 27 darinājumi, nedaudz mazāk par pusi, tekstā ir sastopami vienu reizi, piemēram, *sirsnīte*, *plēvīte*, *pīšlītis*, *pultenītis* ‘zvaniņš’, *varzīši* ‘neliels murds’.

Morfoloģiskās iezīmes. Latviešu literārajā valodā pastāv regulārs dalījums starp *-iņš* (*-iņa*) un *-ītis* (*-īte*), resp., deminutīvpiedēkļi parasti ir piesaistīti noteiktiem substantīvu celmiem. Deminutīvus ar *-iņš*, *-iņa* (kā arī paplašinātās piedēkļu formas *-tiņš*, *-tiņa*, *-sniņš*, *-sniņa*) parasti darina no *o-*, *jo-*, *u-*, *ā-*, *īā-* celmiem un pa daļai arī no *i-*

celmiem. Savukārt *-ītis*, *-īte* – no *īo-* un *ē-*celmiem (Rūķe-Draviņa 1959, 169). Literatūrā un izloksnēs ne vienmēr tas ir tik noteikti. Šis dalījums nav ļoti sens, jo ir iespējams darināt, piemēram, atvasinājumus ar *-ītis*, *-īte* arī no citiem celmiem.

Kaut gan lielākoties tiek šķirts, kuram celmam pievieno *-iņ-* un kuram *-īt-*, G. Manceļa tekstos vairāki vārdi ir sastopami līdztekus ar abiem piedēkļiem, piemēram, *puķiņš* un *puķīte*, *puķītis*, *surbiņa* un *surbīte* ‘lāsīte’, *zizliņš* un *zizlītis*, *pātariņi* un *pātariši*. Ir arī atvasinājumi, kuri darināti ar citu piedēkli, nekā tas ir raksturīgi mūsdienu latviešu valodā. Šādi vārdi ar piedēkli *-iņ-* ir, piemēram, *ēzeliņš*, *stabuliņa*. Savukārt ar *-īt-* – *riecenītis*, *spārnīši*, *kvieša=stobrītis*. Šos gadījumus var skaidrot ar to, ka pašam pamatvārdam vēl nebija nostabilizējies viena celma lietojums (Rūķe-Draviņa 1959, 233). Arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā minēts gan vārds *surba*, gan *surbe* (ME III 1124). Līdz ar to tekstos parādās abi deminutīvu piedēkļu varianti.

Wiena Ohgha ohtrai šawu Lahfsu und Šurrbinju dohd .. (LP1 388₄₋₅).
.. ka tee tai buhtu kahdu Vhdens=lahfsiet / jeb Allus=šurrbiet preekfcha zähluſchi
(LP1 165₅₋₇).

Atvasinājumiem ar *-īt-* raksturīgi, ka to pievieno aiz kāda cita piedēkļa, visbiežāk *-ul-*, *-el-*, piemēram, *vārgulīte*, *šūpulītis*, *māmulīte*, *dzirkstelīte*. Aiz *-ul-* sastopams arī piedēklis *-iņ-*, piemēram, *stabuliņa*. Senajās gramatikās (H. Ādolfijam, G. F. Stenderam) šādi darinājumi tiek dēvēti par subdeminutīviem, piemēram, deminutīvs – *māmiņa*, subdeminutīvi – *māmulīte*, *māmuliņa* (Stender 1783, 51).

Lietojums dažādos avotos. G. Manceļa darbos atvasinājumu lietojums atšķiras dažādos tekstos – piemēram, deminutīvu ļoti maz ir “Zīraka gudrības grāmatā”, katehismā, “Zālamana pamācībās” – abos pēdējos atvasinājumu ar *-īt-* nav vispār. No reliģiskajiem tekstiem savukārt salīdzinoši daudz atvasinājumu ar *-iņ-* un *-īt-* ir dziesmu grāmatā un sprediķu grāmatā, kā arī “Phraseologia Lettica”, ar *-iņ-* – arī vārdnīcā “Lettus”. Varētu domāt, ka deminutīvi būs sastopami “Desmit sarunās” kā sarunvalodas paraugā, taču tur to nav pārāk daudz (protams, arī apjoms nav liels). Sarunās ir tikai 4 atvasinājumi ar *-iņš*, kā arī vēl 4 personvārdi ar *-iņš*. Ar *-ītis* ir tikai viens atvasinājums, kas arī ir personvārds.

Biežāks lietojums, piemēram, dziesmu grāmatā, sasaucas ar to, ka latviešu valodā tradicionāli daudz deminutīvu ir tautasdziesmās. Tomēr Māra Grudule, analizējot deminutīvus K. Fīrekerā tekstos, kas ir īpaši piesātināti ar tiem, secina, ka ne vienmēr deminutīvu lietojums saistīts ar vēlmi būt latviskam, nereti tam ir cits cēlonis – piemēram, deminutīvs bijis jau vācu oriģinālā, vai arī tā lietošanai pamatā ir dziesmas ritmiskie, stilistiskie nosacījumi (Grudule 2014, 25).

Semantika. V. Rūķe-Draviņa monogrāfijā “Diminutive im Lettischen” (Rūķe-Draviņa 1959) plaši apraksta šo atvasinājumu lietojumu dažādās semantiskajās grupās. Attiecībā uz sugasvārdiem deminutīvi daudz biežāk tiek darināti no konkrētiem substantīviem, ne no abstraktiem, apzīmējot gan dzīvas, gan nedzīvas lietas. Deminutīvi bieži lietoti radniecības, augu un dzīvnieku nosaukumos (Rūķe-Draviņa 1959, 50).

Aplūkojot darinājumus pa semantiskajām grupām, deminutīviem ar *-iņš*, *-iņa* un ar *-ītis*, *-īte* nozīmes nianse ir līdzīga. Var izšķirt vairākas semantiskās grupas.

Augu nosaukumi. Ar piedēkli *-iņ-* darināti daudzi seni augu nosaukumi, piemēram, *āboliņš*, *biša=krēsliņš*, *dieva=kociņš*, *sedliņš* ‘segliņš’, *vāveriņš* ‘vaivariņi’. Mūsdienās šie atvasinājumi ieguvuši termina raksturu (Saule-Sleine 1955, 103; Kalme, Smiltiece 2001, 69). Jāpiezīmē, ka bieži vien raksturīgs deminutīva lietojums daudzskaitlī. Augu nosaukumi galvenokārt sastopami G. Manceļa vārdnīcas daļā “Phraseologia Lettica”, sadaļā *No Ahboleems vnd Sahlehms. Deewa=kohziņi* (PhL 330). *Biffcha=krehβliņi* (PhL 331). Šajā tematiskajā grupā sastopami arī tādi atvasinājumi kā *akmintiņš* ‘(augļa) kauliņš’, *nagliņš* ‘krustnagliņa’, *vārpiņa*, *graudiņš*, *plaktiņš* ‘nezāle rudzos’, *kāposta=galviņš*. Ar augu valsti saistīti arī darinājumi – *odziņa*, *magones=lapiņa*, *lukstiņš* ‘stiebrs’, *puķiņa*, *sēkliņa*, *zariņš*.

.. *kaß finna tohß wiß=leelakuß Ghräkus tick mafus darriet / ka Šmilltz=Ghraudinju / drohstele tohß tick plahnus / ka Maggonēs=Lappinju* .. (LP3 125₂₈₋₃₁).

Arī ar *-īt-* bieži sastopami augu nosaukumi, piemēram, *ābolītis*, *ābolīte* ‘āboliņš’, *zilgalvītis*, *eglīte*. Turklāt augu nosaukumiem nereti raksturīga daudznozīmība. Piemēram, “Phraseologia Lettica” *eglītes* minētas pie garšaugiem, bet sprediķu grāmatā *eglīte* lietota ar nozīmi ‘maza egle’.

No Queefcho=Šähklu nhe augs Meefis / no Reextu nhe augs Preeda / no

Kahpohfta=Šähklu nhe augs Egglite / und tha jo=prohjam .. (LP1 255₂₈₋₃₀).

Dzīvnieku nosaukumi. Latviešu valodā bieži deminutīvi izmantoti putnu un citu dzīvnieku nosaukumu darināšanā (Rūķe-Draviņa 1959, 84). G. Mancelim sastopami atvasinājumi *gotiņa*, *kuceniņš*, *kumeliņš*, *lapsiņa*, *sermuliņš*, *zirdziņš* u. c. Zināma nozīme deminutīva izvēlē ir šo būtnu lielumam, ar deminutīvu bieži apzīmē dzīvnieku mazulus. Piemēram, “Phraseologia Lettica” vārdam *gotiņa* vācu valodā atbilst ‘jauna gov’, bet vārdam *zirdziņš* vārdnīcā – ‘mazs zirdziņš’. *Ghotiņa* (PhL 272). *Sirdsings* (L 136). Savukārt vārds *sermuliņš* minēts kā sinonīms vārdam *sermulis*. *Šärrmuling*, *Šärrmulis* (PhL 276). Deminutīvu lietojumu skaidro arī ar latviešu zemnieku attieksmi pret mājdzīvniekiem – tie nereti bijuši kā ģimenes locekļi (Rūķe-Draviņa 1959, 86), tādēļ

deminutīvi, apzīmējot dzīvnieka mazuļus, vienlaikus pauž draudzīgu attieksmi pret tiem. Dažkārt raksturīga arī līdzjūtības pieskaņa.

*Daffch Bährns šweffschumà jeb tahle buhdams raud / und ka kahds **Kutzening** šmilxt ..* (LP2 258₁₆₋₁₇).

Kā jau minēts, deminutīvus parasti darina no substantīva – attiecīgajam motivētājavārdam pievienojot deminutīva izskaņu, bet dzīvnieku nosaukumi atšķirībā no citām semantiskajām grupām dažreiz tiek darināti arī no izsaukmes vārdiem onomatopoētismiem – tas īpaši raksturīgi bērnu valodā, piemēram, *vau(v)inš*. Līdzīgs darinājums, iespējams, ir *sisinš*, kam pamatā ir kukaiņa radīto skaņu (sīkšanas) atdarinājums, no kā arī verbs *sisināt* (Karulis 2001, 822). G. Mancelis “Phraseologia Lettica” darinājumu *sisinš* min kā sinonīmu vārdam *sisenis*, kas arī vairāk sastopams citos tekstos. **Šissings**, **Šissenis** (PhL 292).

G. Manceļa darbos ir arī daudzi citi ar dzīvnieku pasauli saistīti darinājumi ar *-in-* – *putniņš*, *jēriņš*, *tārpiņš*, *spalviņš*, *teliņš*, *vanadziņš*, *zutiņš* u. c.

*Tee **Putninyi** appackfchan Debbeß / gir liexmi šawà lißdà* (LGL 357₂₂).

Dzīvnieku nosaukumos bieži tiek lietots arī deminutīvpiedēklis *-īt-*. Dzīvnieku nosaukumiem ar *-īt-* raksturīga iezīme ir daudznozīmība, proti, deminutīva nozīmes pārnests uz kādu konkrētu priekšmetu. Piemēram, *vērsītis* ‘dzīvnieks, sin. *bullītis*’ un *vērsītis* ‘aušanas darbarīks’. Vārdam *zīlīte* minētas pat vairākas nozīmes – ‘putns’, ‘ozolzīle’ un *acs=zīlīte*. G. Manceļa tekstos sastopami arī daudzi citi dzīvnieku nosaukumi ar *-īt-*, piemēram, *bitīte*, *cālītis*, *āzītis*, *irbīte*, *pelīte*, *grundulītis*, *sunītis*.

*Ka **Bitīte** no kraßnas **Pugkītes** to šalldaku Šlappjumu iß=šuhz ..* (LP1 358₂₋₃).

*Zillwähx dohd šawam **Sunnifcham** kahdu Kummohßsu ..* (LP1 308₂₂₋₂₃).

Vārds *mātīte* konsekventi lietots, tikai apzīmējot dzīvniekus, piemēram, *auju=mātīte*, *teteņa=mātīte*, *vilka=mātīte*. Jāpiemin, ka H. Ādolfijs savā gramatikā, runājot par pamazināmiem vārdiem, piezīmē, ka formu *mātīte* lietojot, tikai attiecinot uz putniem, savukārt G. Manceļa tekstos vārds *mātīte* attiecināts uz dažādiem dzīvniekiem – gan uz putniem, gan uz citiem. **Teteņa=Mahtīte**, **Willka=Mahtīte** (PhL 275, 279).

*Wings tohß **Aitiņus** šawahß Rohkahß šajembs / und šawà Afoty nefšieß / und tahß **Aujo=Mahtieß** waddieß* (LP1 449₂₅₋₂₇).

Personu nosaukumi, radniecības nosaukumi. Deminutīvi bieži tiek lietoti radniecības nosaukumos un citos personu apzīmējumos, piemēram, *bāliņš*, *dēliņš*, *māsiņa*, *meitiņa* ‘jauna meitene’, *bērniņš*, *sieviņa*. Kā jau minēts, reliģiskajos tekstos visbiežāk sastopamais deminutīvs ar *-inš* ir *bērniņš*. Bieži šis atvasinājums lietots dziesmu grāmatā.

*Jums gir schodeen weens **Behrnings** peedfimmis /*

No weenas iþbrädfätas Jumprawas / (LGL 246₂₂₋₂₃).

Personu nosaukumi, tajā skaitā arī radniecības apzīmējumi, darināti arī ar *-īt-*, piemēram, *brālītis, māmūlīte, puisītis*.

Bieži sastopami arī tādi personu apzīmējumi, uz kuriem V. Rūķe-Draviņa attiecina nozīmes niansi – līdzjūtības, žēluma pieskaņu (Rūķe-Draviņa 1959, 148). Tādi ir, piemēram, *sērdienīte, vārgulīte, nabadzīte, nabadzītis* ar *-īt-*, savukārt ar *-iņ-* – *bāriņš, nabadziņš, ubadziņš*. G. F. Stendera gramatikā šādi darinājumi ir minēti kā atvasinājumi no adjektīviem, piemēram, *nabaga : nabadzīte* (Stender 1783, 50).

Līdzīga emocionālā pieskaņa raksturīga arī citiem darinājumiem, piemēram, *grūtdieniņa*. Ļoti bieži deminutīva formā sastopams vārds *stundiņa* ar nozīmi ‘laiks, kad jāmirst; nāve’.

*.. mans Draugs / nomannidams / kad tawa **Stundinja** pee=ghajufši gir / unnd töw buhß arridfan tawu **zellingju** eet py Deewu .. (LP1 504₁₅₋₁₇).*

Priekšmetu nosaukumi, specializētie nosaukumi. Lielu grupu veido arī deminutīvi – dažādu priekšmetu nosaukumi, piemēram, *trauciņš, podiņš, lakatiņš, galdiņš, gultiņa, laiviņa, maciņš, pastaliņas*, kā arī specializētie deminutīvi jeb lietišķa rakstura termini, piemēram, dažādi sadzīvē lietoti rīki – *ratiņš, valdziņš, radziņš* –, kas pamazināmo nozīmi zaudējuši. Piemēram, *Puttneems **Waldsiņus** lickt* (PhL 282). Pie šīs grupas pieskaitāms arī darinājums *kauliņš : kauls*, kam vārdnīcā gan ir dots arī skaidrojums ‘mazs kauls’, bet visos reliģiskajos tekstos vārds ir sastopams tikai vienā kontekstā vārdu savienojumā “mest kauliņus”, kas ir frazeoloģisms ar nozīmi ‘noteikt, izšķirt kāda, kaut kā likteni’ (LFV 2000, 523).

*.. tee nhe ghribb tohß dalliteeß / bett **Kaulinjus** mest / kam Laime weddieß*

(LP3 154₁₃₋₁₄).

Dažādu priekšmetu nosaukumi darināti arī ar *-īt-*, piemēram, *šūpulītis, silīte, pultenītis, rīkstīte, muskulītis* ‘sainītis’.

Interesants atvasinājums ir *muskulītis : muskulis*, kas ir mantots vārds (sal. lie. *muškulēlis*), G. Manceļa sprediķu grāmatā tas lietots ar nozīmi ‘mezglā sasiets sainītis’. Homonīms *muskulis* ar mūsdienu nozīmi aizgūts 19. gadsimtā (Karulis 2001, 611).

*.. winja to šarrgha / ee=seen to Lackatinà / **Muþkularity** / kad laix šeht / tad winja to meckleh preekfcha* (LP1 257₁₆₋₁₈).

Citas atvasinājumu grupas. Ar deminutīva izskaņu sastopami arī reliģiski jēdzieni, kas citās valodās nav raksturīgi, piemēram, *dieviņš* ‘elks’, *pātariņi, baznīciņa*.

Bieži lietoti arī ķermeņa daļu, orgānu nosaukumi ar *-iŋ-* – *rociŋa, kājiŋa, vaidziŋš*; kā arī ar *-it-* – *loceklītis* ‘skriemelis’, *mēlīte, mutīte*.

tee Lohzeklifchi Muggura=kaulà (PhL 262).

G. Manceļa tekstos sastopams arī paplašinātais piedēklis *-tiŋ-*, piemēram, *deguntiŋš, actiŋa*, bet no vārda *auss* ir atvasinājums gan ar *-tiŋa* – *austiŋa*, gan ar *-iŋa* – *ausiŋa*. V. Rūķe-Draviņa vārdus *ausiŋ, ausiŋč* min kā variantus izloksnēs (Rūķe-Draviņa 1959, 192).

Kam nu tadas Aufšinas gir / ka taß warr dfirredeht / tam gir leela Schälafstiba no Deewu (LP2 215₂₃₋₂₅).

Deminutīvus dažkārt darina arī ar paplašinātu izskaņu, kad *-iŋš, -iŋa* priekšā ir *-(s)n-* – piemēram, *sirsniŋa : sirds*. Mūsdienās *-t-* un *-sn-* klasificē kā interfiksu (LVG 2013, 228).

Bett nhe raudi / dohdeeß ar Meeru / remmde tawu Širrβninju ..(LP3 173₁₆₋₁₇).

Ar *-tiŋš* atvasināti arī vārdi *brītiŋš : brīdis, ļautiŋi : ļaudis*, kam *t* priekšā ir zudis *i*. Šis *t* ir palieka no senāka piedēkļa *-it-* (Kalnača 2004, 22). Sal. **brīd-it-iŋš, *ļaud-it-iŋi, *ziv-it-iŋa*. Daudzskaitlinieks *ļautiŋi* ļoti bieži sastopams G. Manceļa sprediķos, turklāt tas parasti lietots neitrālā nozīmē kā ‘ļaudis, cilvēki’, bez tādas stilistiskās pieskaņas kā mūsdienās. Arī tekstā nereti *ļautiŋi* un *ļaudis* lietoti līdzās kā sinonīmi.

Ka nu / mieļi Draughi / tee Ļautinji tanny Laikà luhghušchi gir / ka Deews ghribbātu sawus Ļaudis no Ghrākeem und no tha Wälla Spāku peftiet (LP1 371₅₋₇).

Arī dažiem citiem vīriešu dzimtes vārdiem ar izskaņu *-iŋš* nav nedz pamazinājuma, nedz emocionāli subjektīva vērtējuma nozīmes. Tāds ir, piemēram, senais darinājums *kaimiŋš* (sal. lie. *kaimýnas*, la. *ciemiŋš : ciems*), kas arī G. Manceļa tekstos ir sastopams ļoti bieži. Tādus atvasinājumus kā *austiŋš* ‘saullēkts’, *vakariŋš* ‘vakariņas’, *kaimiŋš* uzskata par substantīvētiem adjektīviem (Saule-Sleine 1955, 93), kas būtībā nebūtu ietilpināmi deminutīvos, tā ka, iespējams, te var runāt par afiksālu homonīmiju (Saule-Sleine 1955, 96). Domājams, pie šīs grupas pieder arī vārds *rēdiŋi : rēda* ‘mala’. 17. gadsimta sākumā citu novadu latvieši par *rēdiŋiem* sauca vismaz daļu tagadējās Latgales latviešu (Johansons 2011, 469).

Mehs runnajam wißi Lattwißku Wallodu / bett tee no Kurfemmes / no Juhrmali / Rehdinji / und tee gharřam Daughaw ghrohfa to Wallodu (LP3 64₁₁₋₁₃).

Aizguvumu atvasināšana. Par deminutīvpiedēkļu, īpaši *-iŋ-*, produktivitāti liecina tas, ka tie nereti pievienoti aizgūtu vārdu celmiem (Saule-Sleine 1955, 103), tādējādi tos iesaistot latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā, piemēram, *jumpraviŋa, kamarītis*,

pātariņi, tomēr ne vienmēr šādam atvasinājumam ir deminutīva nozīme. Dažreiz ir grūti precīzi noteikt, kurā brīdī ir aizgūts pamatvārds un kad radies darinājums ar *-iņ-*.

.. *šchee Spittalighi Wieri arridfan arr gharṣeem Pahtareem nhe peeluhdfe Deewu / bett ihšsus ihšsus Pahtariņus tee śacka ..* (LP2 243₁₂₋₁₄).

Šajā piemērā līdzās ir deminutīvs *pātariņi* un tā motivētālvārds *pātari* ‘lūgšana’, kas ir tēvreizes latīņu valodā “Pater noster...” pirmā vārda *pater* ‘tēvs’ reinterpretācija latviešu valodā (Sehwer 1936, 328).

Kvazimorfēmas. Par to, ka piedēklis *-iņ-* bijis produktīvs, liecina arī valodas lietotāju vēlme to izmantot aizguvumos. Nereti vārds no svešās valodas aizgūts ar morfēmu, kas latviešu valodā tiek interpretēta kā *-iņ-*, padarot vārdu it kā pazīstamāku latviešu valodas runātājam. Notiek aizgūto elementu gramatiskā adaptācija, to reinterpretācija, pielāgojot latviešu valodas vārddarināšanas sistēmai. Piemēram, aizguvumos no vācu valodas ar *-iņ-* bieži vien atveido lejasvācu *-ing*, no citām valodām – arī *-in*. G. Manceļa darbos ir daudz šādu vārdu – *koniņš*, *vērdiņš*, *šķiliņš*, *bēniņi*, *slaktiņš*. Tomēr *-iņ-* šeit ir tikai vārda fonētisks pielāgojums latviešu valodai, tam nav deminutīva vai subjektīva vērtējuma nozīmes, šie vārdi nevar tikt dalīti morfēmās pēc latviešu valodas parauga. Tādos gadījumos runā par kvazimorfēmām – tie ir elementi, kas šķietami atgādina latviešu valodas morfēmas, bet nav atdalāmi un vienādojami ar mantotiem afiksiem (Kalnača 2004, 29). Šajos vārdos *-iņ-* nevar uzskatīt par latviešu valodas vārddarināšanas līdzekli, no latviešu valodas viedokļa nav izšķirams vārddarināšanas celms un vārddarināšanas formants, līdz ar to tos nevar analizēt un iekļaut kopējā atvasinājumu skaitā.

No šādiem aizguvumiem G. Manceļa tekstos visbiežāk sastopams vārds *koniņš*, kas aizgūts no viduslejasvācu *könink*, *konink* vai vidusholandiešu *coninc* ‘valdnieks’, kas ir viduslejasvācu *kunig* paralēlforma. Latviešu valodā līdz 17. gadsimtam vārds bijis dažādās formās atkarībā no izloksnēm, kas bijušas aizguvuma pamatā: *konings*, *koniņš* > *ķoniņš*; *kēnings* > *ķēniņš*. Forma *ķēniņš* nostabilizējusies 18. gadsimtā (Karulis 2001, 460).

Juhβ / ô Chriřtiti Deewa Bährni / turreeteēβ tahdu Śirrdi / kahda tam Koninjam Dawid by (LP1 66₁₂₋₁₃).

Vārds *koniņš* G. Manceļa reliģiskajos tekstos ir sastopams vairāk nekā 700 reizi, tātad gandrīz tikpat daudz, cik visu deminutīvu ar *-iņ-* kopējais vārdlietojumu skaits. Līdz ar to, ja to analizētu kā atvasinājumu, deminutīvu lietojuma skaitliskā aina krasi mainītos. Citiem līdzīgiem aizguvumiem gan vārdlietojums nav liels, tie lielākoties minēti pa vienai reizei. Piemēram, *bēniņi* – aizguvums no viduslejasvācu *böninge* (Sehwers 1934, 83),

aizgūvumā *-ing* atveidots ar *-iņš*, kaut arī vārdam nav deminutīva nozīmes. Latviešu valodā vārds aizgūts līdz 17. gadsimtam (Karulis 2001, 12).

*Wings kriet nicknaki czaur tadu Runafchanu / nhe ka kaut wings no **Behningi** kriβtu* (Syr 552₁₅₋₁₆).

Līdzīgi radies arī dziesmās un sprediķos bieži sastopamais vārds *Jēzuliņš*, kas ir atveidots no pamazināmā vārda viduslejasvācu valodā *Jhesulin*.

*Kam pedārr tas kraββnis **Behrnings** /*

*Tas gir tas mylais **JEfulins*** (LGL 247₁₅₋₁₆).

Dažās leksikas grupās īpaši daudz šādu aizgūvumu, kur aizgūtā izskaņa atveidota ar *-iņ-*. No G. Manceļa darbiem tas uzskatāmi parādās vārdnīcas otrajā daļā “Phraseologia Lettica”. Raksturīgi, piemēram, aizgūti naudas vienību nosaukumi, kas atveidoti ar *-iņ-* – *vērđiņš*, *gulđiņi*, *šķiliņš*. Vārds *šķiliņš* ir aizgūvums no viduslejasvācu *schillink* (Sehwer 1934, 162). Interesanti, ka G. Mancelis šim vārdam vēl pievieno deminutīva izskaņu *-ītis* – *šķiliņītis*. Savukārt *vērđiņš* ir aizgūvums no viduslejasvācu *vērdink* ‘ceturtdaļa markas’ (Sehwer 1934, 164).

*.. kaβ to āfšošchu **Schkillingiti** iβpļieteh ..* (LP1 84₂₈₋₂₉).

Nedaudz citādi ir ar vārdu *mārciņa* – tas tiešām ir vārda *mārka* (no vidusvācu *mark* ‘sudraba svāra vienība’) deminutīvs, sal. vācu *Mark* ‘naudas vienība’. Vārds *mārka* latviešu valodā aizgūts līdz 14. gadsimtam. Atšķirībā no šī sudraba naudas nosaukuma *mārciņa* apzīmēja jebkura priekšmeta svaru, sākotnēji 408 g, tātad bez deminutīva nozīmes (sal. arī *sieks* : *sieciņš*). G. Mancelim šis vārds lietots vīriešu dzimtē – *mārciņš*. Piemēram, *Mahrzings* (L 137). Vārda *ā*-celma forma no 19. gadsimta (Karulis 2001, 568).

Vēl viens piemērs – *gulđiņi* (no lejasvācu *Gulden*). Tātad ar *-iņ-* atveido ne tikai *-ing*, bet arī citas izskaņas – *-en*, *-lein*. Vēlāk šis aizgūvums atveidots kā *gulđeņi*.

*Weens Puhrs labbibas gir dauds **gulđinņus** maxayis* (LVM 229₂₁₋₂₂).

Deminutīva nozīmes nav arī daudzskaitliniekam *drabiņi*, kas, domājams, aizgūts no lejasvācu *drabbe* blakus igauņu *raba* (ME I 488). Arī vārdu *skadriņi* uzskata par aizgūvumu < *gadriņi*, kas savukārt no viduslejasvācu *gaddere*, vācu *Gatter od Gitter* ‘režģis, restes’ (Sehwers 1936, 105).

Ir dažas leksikas grupas, kurās īpaši daudz šādu aizgūvumu, kur aizgūtā izskaņa atveidota ar *-iņ-*. Šāda grupa ir jau minētie naudas nosaukumi, kā arī zivju nosaukumi – *šmerliņi*, *taimiņi*. Piemēram, vācu *Schmerlinge* atbilst latviešu *Šmehrlīņi* (PhL 287).

Vārdam *Gründling* – ***Ghrundulifchi*** (< vlv. *grundele*) pievienota vēl deminutīva izskaņa *-ītis* (PhL 287).

Savukārt *-īt-* kā kvazimorfēma aizgūtos vārdos sastopama retāk. Piemēram, G. Mancelim ir *maltīte* – no viduslejasvācu *māltīt* (Sehwers 1934, 153).

Neparasts piemērs ar morfēmu *-īt-* ir *kalīte* ‘ādas soma’, kas ir aizguvums no krievu *калума* un tādējādi nav uzskatāms par atvasinājumu. Taču ir sastopams arī vārds *kale* ‘soma’ (ME II 141), ko varētu uzskatīt par pamatvārdu, taču tas ir radies no vārda *kalīte* inversā jeb retrogrādā vārddarināšanas paņēmiena rezultātā. V. Rūķe-Draviņa min, ka šis paņemiens vārdiem ar deminutīvu izskaņām latviešu valodā ir raksturīgs, piemēram, *ciglītis* > *ciglis*, *prievīte* > *prieve* (Rūķe-Draviņa 1959, 21). Tāpēc ir gadījumi, kad grūti noteikt, vai vārds ar deminutīva izskaņu ir atvasinājums, vai gluži otrādi – no tā radies pamatvārds.

Personvārdi. Īpaša deminutīvu grupa ir personvārdi – kā zināms, latviešu valodā ļoti plaši lieto ar deminutīva piedēkļiem atvasinātus personvārdus ar pamazinājuma nozīmi. Tomēr G. Mancelim lielākoties personvārdi ar *-iņ-* nav ar deminutīva nozīmi, bet piedēklis šajā gadījumā lietots kā latviešu valodai raksturīgs elements, atveidojot kādu citas valodas personvārdu. Vienīgais sieviešu personvārds ar *-iņ-* minēts “Phraseologia Lettica”, svinamās dienas Kāpostu Māras nosaukumā – ***Kahposta Mariņa, Verkündigung Mariae*** (PhL 384). Uzskatāmi personvārdu atveide redzama “Desmit sarunās”, jo tur līdzās ir arī vācu vārds, no kura vārds latviešu valodā atveidots. Piemēram, *Mārtiņš* – ***Marting*** / *Martin* (Run 448). Šis vārds arī mūsdienā latviešu valodā netiek uztverts kā deminutīvs. Arī vārdiem *Klāviņš* un *Juriņš* avotvalodas vārds it kā neprasa atveidi ar deminutīva piedēkli. Piemēram, ***Clawing*** / *Nicolaus* (Run 448); ***Jurring*** / *Georg* (Run 436). Savukārt personvārds *Stepiņš* ir radies no *Stephan*, *-an* atveidojot ar *-iņ-*. Piemēram, ***Steppings*** / *Stephan* (Run 454). *Stepiņš* ir visbiežāk lietotais personvārds ar *-iņš* G. Manceļa darbos – 7 reizes. Vienīgais personvārds ar piedēkli *-īt-* – *Miķelītis* – tiešām lietots deminutīva nozīmē, kā uzruna sarunā.

Ko tad darries / labbs Mickeliet / jo Kunghi nhe ghribb paliedfeht (Run 464).

Piemērs tam, ka G. Mancelis ieklausījies runātajā tautas valodā, ir frazeoloģisms ar personvārdu *Antiņš* vārdnīcā “Lettus” – ***Anting*** *kur Stabbuling* (L 186). Vācu valodā šis izteiciens tulkots kā ‘neveikls’, un vārds *antiņš* ieguvis sugasvārda nozīmi. Personvārds *Antiņš* ir īsā deminutīva forma no *Antons* (Rūķe-Draviņa 1959, 57), vai arī vismaz tiem ir kopīga cilme (Siliņa-Piņķe 2015, 188).

Kopīgas iezīmes deminutīvpiedēkļiem ir to daudznozīmība un elastība (Rūķe-Draviņa 1959, 120). Šīs vārddarināšanas kategorijas darinājumiem nav vienas konkrētas nozīmes, tā atkarīga no pamatvārda celma, ar ko piedēklis saistīts. Nozīmes nianse parasti parādās tikai lietojuma kontekstā. Zināmā mērā tekstu saturs nosaka to, ka G. Manceļa reliģiskajos darbos deminutīvu nav daudz, zīmīgi arī tas, ka dziesmās un sprediķos, kam brīžiem raksturīga emocionāla pieskaņa, to ir vairāk. Dziesmu grāmatā ir salīdzinoši daudz deminutīvu ar *-iņ-*. Acīmredzot ir ievērots šo darinājumu lietojums tautas valodā, tautasdziesmās dažādu metrisku un stilistisku iemeslu dēļ. Tas, ka deminutīvi ir bijuši īpaši raksturīgi tautasdziesmās, netieši parādās arī kādā piemērā no G. Manceļa sprediķa, kurā viņš aicina vecākus sūtīt bērnus skolā, mācīties lasīt.

Daffch Tähws / dafcha Mahte paffchi nhe finna Deewu peluhkt / ney Deewa Dfeëßmas dfeedaht / ghawile tickai no šawas Mahmulateß unnd no šawu Kummelinju / ko tad tahdi warr šaweem Bährneem mahziet? (LP2 402⁷⁻¹⁰)

Jāpiemin, ka ar izskaņām *-iņš* vai *-ins* senajos tekstos bieži vien parādās atvasinājumi, kuros mūsdienu latviešu valodā parasti lieto izskaņas *-enis*, *-ens*. Piemēram, *zibins*, *zibiņi* ‘zibens’; *zobins*, *zobiņš* ‘zobens’; *rāciņi* ‘rāceņi’; *spilvins* ‘spilvens’; *tārpins* ‘tārpenis’ u. c. Turklāt nereti līdztekus sastopamas vairākas izskaņas, piemēram, *circenis*, *circēns*; *spilvins*, *spilvens*; *pulkstins*, *pulkstenis*. Šādi izskaņu varianti sastopami arī izloksnēs. Domājams, ka šajā gadījumā ar *-in-* ir senāka forma (Endzelīns 1951, 301).

Citi deminutīvu piedēkļi sastopami retāk un plašākas grupas neveido. Var vēl pieminēt, piemēram, *-ēn-*, kas, kā uzskata, apzīmē kaut ko ne tik mazu kā formas ar *-iņš* un *-ītis* un bez maiguma, izloksnēs pat ar nevērības vai nievīgu nokrāsu (Endzelīns 1951, 302). Arī G. Mancelim ir šādi atvasinājumi ar *-ēns*, piemēram, *kazlēns*, *kucēns*, *kaķēns* (sal. lie. *katēnas*).

Wings ar Laweems dfiwoya iht ka butu wings fmaidiyees ar Kaflāneems / vnd ar Lahtscheems iht ka ar Jähreems (Syr 606⁹⁻¹⁰).

Piedēklis *-el-* ir svarīgākais deminutīvu darināšanas līdzeklis lietuviešu valodā. Latviešu valodā to izmanto retāk. Par vārdu *dzirkstele* (blakus *dzirkste*) – domā, ka tā laikam ir veca deminutīva forma, kas izplatīta tikai latviešu valodā. G. Mancelim gan bieži arī *dzirkstelīte*. Savukārt par vārdu *tīrelis* ir izteikta doma (A. Becenbergers), ka tā ir augmentatīva forma (Endzelīns 1951, 344).

Salīdzinājums ar mūsdienu latviešu valodu. G. Mancelim piedēklis *-iņ-* atvasinājumu skaita ziņā ir trešajā vietā, *-īt-* – septītajā vietā, savukārt vārdlietojuma ziņā atvasinājumi ar *-iņ-* ir septītajā vietā, bet *-īt-* – astotajā vietā substantīvu sufiksālo

atvasinājumu vidū. Ekscerpējot no mūsdienu latviešu valodas korpusa atvasinājumus ar deminutīvu piedēkļiem, parādās ļoti liels aizgūtu vārdu skaits, kuros *-iņ-* un *-īt-* ir kvazimorfēmas, tādējādi šie vārdi nav pieskaitāmi pie atvasinājumiem. Piemēram, ar *-iņš* – *terminšs*, *patēriņšs*, ar *-īte* – *vizīte*, *malīte*, *apetīte*. Lai gan mūsdienu latviešu valodas korpusā iekļauta arī daiļliteratūra, tomēr procentuāli dominē citi valodas paveidi. Zināmā mērā tas, ka citi atvasinājumi sastopami biežāk, skaidrojams ar to, ka deminutīvu skaits ir lielāks sarunvalodā nekā rakstu valodā. Piemēram, “Latviešu valodas inversajā biežuma vārdnīcā” (1976), kur pētīts attiecīgo piedēkļu lietojums dažādu tipu tekstos, konstatēts, ka piedēklis *-iņ-* visvairāk sastopams daiļliteratūras tekstos. Salīdzinājumam biežāk lietotie deminutīvi mūsdienu korpusā – *vecmāmiņa*, *māmiņa*.

G. Manceļa tekstos gan *-iņ-*, gan *-īt-* ir liels vienreiz sastopamo atvasinājumu skaits (attiecībā pret kopējo atvasinājumu skaitu), kas nozīmē, ka šiem piedēkļiem ir liels potenciāls radīt jaunus darinājumus.

Kaut arī lielākā daļa G. Manceļa tekstu ir reliģiska satura un tajos vairāk ir citu nominālo atvasinājumu, atvasinājumi ar deminutīvpiedēkļiem *-iņ-* un *-īt-* sastopami samērā bieži, kas liecina par to, ka autors ievērojis to plašo lietojumu runātajā tautas valodā.

No G. Manceļa darbiem lielāks šo atvasinājumu skaits ir vārdnīcas “Lettus” otrajā daļā “Phraseologia Lettica”, ko mūsdienu izpratnē varētu uzskatīt par sarunu valodas vārdnīcu. Deminutīvi bieži sastopami arī dziesmu grāmatā un sprediķos, kur tekstiem raksturīga emocionāla nokrāsa.

*O juhß Kallni metteteß (krieteeta) par mums / O juhß maßi **Kallninji** apsedßeeta mums .. (LP1 317₁₈₋₁₉).*

Atvasinājumiem ar *-iņ-* un *-īt-* raksturīgā semantiskā daudzveidība galvenokārt parādās “Phraseologia Lettica”, kur iekļautas dažādas tematiskās grupas, piemēram, augu, dzīvnieku, priekšmetu nosaukumi.

G. Manceļa tekstos bieži sastopami aizgūti vārdi, kuros *-iņ-* ir kvazimorfēma, kas lietota kā latviešu valodai raksturīgs elements, šo morfēmu nereti arī izmanto, pielāgojot latviešu valodai aizgūtus personvārdus. Deminutīvpiedēkļus *-iņ-* un *-īt-* bieži pievieno arī aizguvumiem, tādējādi iesaistot tos latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā.

3.1.5. Īpašības nesēju nosaukumi ar *-nieks*

Īpašības nesēju nosaukumi (*nomina attributiva*) ir viena no lielākajām denominālo substantīvu vārddarināšanas kategorijām baltu valodās. Tajā ietilpst vārddarināšanas tipi ar dažādām specializētām nozīmēm, kas ir diezgan patālu no kategorijas kopīgās īpašības nesēju vārddarināšanas nozīmes – resp., personas vai priekšmeta, kam piemīt īpašība, kas ietverta pamatvārdā. Tāpēc sinhroniskajā vārddarināšanā parasti īpašības nesēju nosaukumus ierindo vairākās citās tiem diezgan tuvās semantiskās atvasinājumu grupās: personu nosaukumos pēc profesijas, personu nosaukumos pēc izcelšanās vai piederības, kurus savukārt mēdz šķirt vēl sīkāk – personu nosaukumos pēc to izcelsmes un dzīvesvietas, bērnu vārdos pēc vecākiem utt. Taču no vēsturiskā viedokļa vienkāršāk ir šos vārdus aplūkot visus kopā – kā vienas vārddarināšanas kategorijas atvasinājumus (Ambrazas 2000, 113). Dažreiz viena un tā paša piedēkļa atvasinājumi ietilpst vairākās semantiskajās grupās.

Cilme. Tā tas ir arī ar *-nieks* (*-enieks*, *-inieks*), kam lietuviešu valodā atbilst *-inykas* (*-ė*)/*-ininkas*(*-ė*), kas, domājams, cēlušies no piedēkļiem **-inīko*/-*ineiko*, **-enīko*/-*eneiko*-, kuri savukārt baltu valodās varēja nokļūt no slāvu valodām senākajā baltu un slāvu valodu kontaktu laikā (Ambrazas 2000, 126). Sal. la. *gudrinieks*, lie. *gudrininkas*, la. *cepurnieks*, lie. *kepūrninkas*, la. *bitnieks*, lie. *bitninkas* u. c. (Skardžius 1943, 141). Latviešu *-nieks* un varianti un attiecīgi lietuviešu *-inykas*(*-ė*)/*-ininkas*(*-ė*) ir produktīvākās īpašības nesēju nosaukumu izskaņas.

Īpašības nesēju nosaukumu vārddarināšanas kategorija nav pārāk sena (tas neattiecas uz pašiem piedēkļiem). Kaut arī dažiem vārddarināšanas tiptiem ir atbilstes citās radniecīgās valodās, piemēram, slāvu valodās (sal. senslāvu *učēnikъ*), pilnībā kategorijas vārddarināšanas paradigma ir noformējusies baltu valodās (Ambrazas 2000, 113).

17. gadsimta tekstos daudz lietots un tāpat produktīvs ar nodarbošanos saistītu darinājumu apzīmēšanai tradicionālais latviešu valodas piedēklis *-niek-*, kam no latviskas cilmes piedēkļiem piemīt visizteiktākā pastāvīgas nodarbošanās nozīme (Pūtele 1999, 154). Arī G. Manceļa tekstos darinājumi ar *-nieks* (*-enieks*, *-inieks*) ir ļoti plaši pārstāvēti. Lielākoties atvasinājumi ar *-nieks* ir denomināli darinājumi, kuru motivētājpārds ir substantīvs, piemēram, *jostnieks*, *kažoknieks*, *namnieks*, ir arī deverbāli darinājumi (*jātnieks*, *medenieks*), domājams, ka atvasinājumam *pretībnieks* motivētājpārds ir adverbs.

Kvantitatīvie rādītāji. Kopā G. Manceļa darbos ir sastopami 80 atvasinājumi ar *-nieks*, no tiem 17 darinājumi ir lietoti tikai vienu reizi, savukārt kopējais vārdlietojumu skaits ir 1288.

Morfoloģiskās iezīmes. Mūsdienu latviešu valodā *-nieks* (*-niece*) parasti pievieno tieši pie vārda saknes, bet zināmos gadījumos sakne atdalīta no piedēkļa ar patskaņa *i* vai *e* iespraudumu (Baltaņa 1984c, 134) jeb slīdskani (Fennells 1995, 11), resp., izskaņas varianti ir *-inieks* vai *-enieks*. Jaunākajā “Latviešu valodas gramatikā” šis iespraudums traktēts kā interfikss (LVG 2013, 238). “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” to skaidro ar vārda labskaņu, jo līdzskaņu blīvējumi esot grūti izrunājami (MLLVG 1959, 143). Rakstu valodas attīstības gaitā *e* iespraudums pakāpeniski samazinājies, mūsdienu literārajā valodā izskaņas variantu *-enieks* tikpat kā nelieto.

16. un 17. gadsimta tekstos nepārprotami ir atvasinājumu ar *-enieks* pārsvars. M. Baltaņa to skaidro gan ar veclatviešu rakstu tradīciju, gan arī ar to, ka šis izskaņas variants bijis izplatīts tajās Kurzemes un Vidzemes izloksnēs, uz kuru pamata veidojās rakstu valoda, kā arī Rīgā dzīvojošo latviešu vidū (Baltaņa 1984c, 135). Tomēr lietojumā vērojama raiba aina. Izskaņas *-enieks* pārsvars sarūk 18. gadsimta rakstu valodā, paplašinās izskaņas *-inieks* lietojums. Šī tendence kļūst neapšaubāma 19. gadsimta vidū. Domājams, ka šīs izskaņu variantu svārstības saistītas ar valodas skanisko līmeni, resp. vārdarināšanas attieksmēm ar fonoloģiskajām likumībām (Baltaņa 1984c, 139).

J. Endzelīns min, ka *-en-* izskaņās ar *-nieks* sastopams it sevišķi Kurzemes rietumos un vidienē, arī Vidzemē, kamēr piemēri ar *-in-* zināmi no Latgales, Sēlijas u. c. Īsākajās formās patskanis *n* priekšā īpaši tur, kur rastos neērta līdzskaņu grupa (*cn*, *dzn*, *ln* utt.), tomēr piemēri par to neliecina (ir gan vienādi, gan otrādi). Patskaņa *i* resp. *e* liktenis *n* priekšā ir pakļauts arī individuālām un dialektiskām svārstībām (Endzelīns 1951, 362). Turklāt arī lietuviešu valodā piedēkļi *-enyka-* un *-eninka-* bija raksturīgi tieši seno rakstu valodai, piemēram, *muitenykas*, *priešeninkas* (Skardžius 1943, 141).

Darinājumu grupas. G. Manceļa darbos ir plaši pārstāvēti visi trīs piedēkļa varianti – gan atvasinājumi ar *-nieks*, piemēram, *brālnieks*, *cepurnieks*, *podnieks*, *kažoknieks*, *nebēdnieks*, *vārtnieks*, *zvejnieks*, gan ar *-enieks* – *darbenieks*, *galvenieks*, *laucenieks*, *vaidenieks*, *vēstenieks*, gan arī retāk ar *-inieks* – *galinieks*, *putnieks*, *svarinieks*. Turklāt bieži vien piedēkļa variantu lietojumā nav konsekvences, tātad šajos gadījumos nevar teikt, ka to ietekmētu labskaņa. Piemēram, G. Manceļa tekstos paralēli lietotas formas ar *-enieks* un *-inieks* – *grēcenieks* un *grēcinieks*, *licenieks* un *licinieks*, *sedlenieks* un *sedlinieks*, ar *-nieks* un *-enieks* – *ienaidnieks* un *ienaidenieks*, *patgalvnieks*

un *patgalvenieks, plītnieks un plītenieks*, gan arī *-nieks un -inieks – namnieks un naminieks, saimnieks un saiminieks, zemnieks un zeminieks*. Turklāt ir diezgan daudz vārdu, kuriem šajos tekstos ir sastopami visi trīs varianti – *-nieks, -enieks un -inieks*. Tādi ir *muitnieks, muitenieks, muitinieks; vaktnieks, vaktenieks, vaktinieks; viltnieks, viltenieks, viltinieks; virsnieks, virsenieks, virsinieks*.

Jāpiemin, ka 1585. gada un 1586. gada publicētajos tekstos ir atvasinājumi tikai ar *-enieks* (Zemzare 1961, 26).

Lietojums dažādos avotos. Atvasinājumu lietojums atšķiras dažādos avotos. Visvairāk atvasinājumu ar *-nieks (-enieks, -inieks)* ir vārdnīcā “Lettus” – 59, “Phraseologia Lettica” – 50. Daudzi vārdnīcā un “Phraseologia Lettica” minētie vārdi nav sastopami reliģiskajos tekstos. Tie galvenokārt ir dažādu arodu nosaukumi, piemēram, *cepurnieks, jostnieks, kažoknieks, kurpnieks, miesinieks, mucenieks, patmalnieks, ratinieks, stīpenieks, sudmalnieks, svarinieks, zīļotnieks*. Darinājumi, kas vienu reizi sastopami citos tekstos, ir, piemēram, *bodnieks* (Syr), *eidenieks* (PhL), *mainenieks* (LGL), *skolnieks* (LVM), *kāzenieks* (LP1), *reizenieks* (LP2). “Phraseologia Lettica” minēts arī vietvārds – *Burtnīki* (tagad *Burtnieki*). **Burtnikohß** (PhL 409). J. Endzelīns to uzskata par pierādījumu tam, ka senāk arī latviešu valodā ir bijis piedēklis *-nīk-* (Endzelīns 1951, 363). Ļoti interesanti ir atvasinājumi *kirvenieks* (LVM) un *smiernieks* (Ph), kam G. Mancelis pats ir devis norādes par to, ka tie ir dialektismi. Piemēram, “Lettisch Vade mecum” tekstā aiz vārda *svešinieki* ir autora komentārs, ka Daugavpilī saka *kirvenieki*.

.. *Juhß nhe efseeta wairs Weefßis vnd Sweffschineeki (Dunaeburg, Kirweneeki) ..*
(LVM 208₂₆₋₂₇).

Savukārt “Phraseologia Lettica” kā sinonīms vārdam *zemnieks* dots *smiernieks*, ar piezīmi, ka tā zemniekus dēvē Daugavpilī, Sēlpilī un Rēzeknē. **Semneex, Ein Bawr [Die Bawren nennen einen Gesindskerl Šmeerneex, im Dünaeb., Seelb., Rosietschen, etc.]** (PhL 403). Domājams, šis vārds 17. gadsimtā lietots Austrumlatvijā, G. Elgera vārdnīcā minēts arī *smirdnieks, smirds* ‘zemnieks’ (ME III 966).

Jāatzīmē, ka G. Manceļa “Desmit sarunās”, kur kopumā atvasinātu substantīvu ir maz, daži piedēkļi, piemēram, *-tāj-, -āj-*, vispār nav lietoti, ir 4 atvasinājumi ar *-nieks – saimnieks, muižnieks, zemnieks, kājenieks*, turklāt tiem ir vislielākais vārdlietojumu skaits no visiem nominālajiem atvasinājumiem – 23, no tiem 19 reizes lietots vārds *saimnieks*. Acīmredzot tas ir sens darinājums, kas plaši sastopams runātajā tautas valodā. Piemērā ar vārdu *kājenieki* labi parādās šī atvasinājuma nozīme – tā tad *kājenieki* ir ‘tie, kam neir zirgi’.

*Juhß **Kahjeneeki**/ kam nhe gir Sirrghi/ šahzeeta ahrdiet no fcho ghallu*

(Run 459B).

Reliģiskajos tekstos, piemēram, sprediķu grāmatā, atvasinājumu dažādība (salīdzinot ar “Lettus”) nav pārāk liela, tie lielākoties atkārtojas, toties ir daži darinājumi, kuriem ir ļoti liels vārdlietojumu skaits, piemēram, *grēcenieks* (*grēcinieks*) lietots 265 reizes, vārdam *ienaid(e)nieks* vārdlietojumu skaits ir 173, *saim(i)nieks* – 109, *virsnieks* (*virsenieks*, *virsinieks*) – 94. Salīdzinoši bieži lietoti arī vārdi *liecenieks*, *muitnieks*, *nebēdnieks*, *plītnieks*, *strādnieks*, *viltnieks*, *zemnieks* ar dažādiem izskaņas *-nieks* variantiem. Tādi vārdi kā *grēcenieks* (*grēcinieks*), *ienaid(e)nieks*, *virsnieks* (*virsenieks*, *virsinieks*) sastopami gandrīz visos izmantotajos avotos.

*Nhe biefteeß tu / nabbags **Ghrezeneex** / py šcho Kunghu nahkt .. (LP2 66₁₋₂).*

*.. Weenu ghodigu ghuddru **Wiršseneeku** / dohd Kunx tōw par Ghohdu*

(LGL 307₁₈₋₁₉).

Semantika. Visbiežāk atvasinājumiem ar *-nieks* motivētālvārds ir substantīvs. Tāpat kā lietuviešu valodā, parastākās ir no substantīviem darinātās formas ar *-nieks*, kas apzīmē kādu personu pēc tās nodarbošanās (Endzelīns 1951, 364). Piemēram, *amatnieks*, *cepurnieks*, *dārznieks*, *glāznieks* ‘stiklinieks’, *miesnieks*, *mucenieks*, *podnieks*, *ratinieks*, *sedlinieks* u. c. Vārddarināšanas nozīme – aroda veicējs izgatavo vai apstrādā ar pamatvārdu nosaukto priekšmetu, resp., pamatvārds ir tiešs vai netiešs tā darbības objekts (Bīlenšteins 1863, 288) – *jostnieks* ‘tas, kas darina jostas’, *kažoknieks* ‘tas, kas darina kažokus’. Minēta arī tāda sena profesija kā *putninieks* ‘putnu ķērājs’. Vārdnīcā “Lettus”, piemēram, vārdam *bitenieks* nav dots tulkojums vācu valodā, bet gan aprakstošs paskaidrojums ‘tas, kurš rūpējas par bitēm’, savukārt “Phraseologia Lettica” jau ir minēts atbilstošs vācu vārds, kā arī apzīmējums latīņu valodā. *Bitteneex*, *ein Immenhalter*, *Apianus* (PhL 290). Jāpiezīmē, ka, salīdzinot atsevišķus vārdus vārdnīcā “Lettus” un tās otrajā daļā “Phraseologia Lettica”, ir diezgan daudz atšķirību gan rakstībā, gan arī – kā šajā gadījumā – tulkojumā vai skaidrojumā. Tās varētu būt interesantas liecības par vārdnīcas tapšanas gaitu – katrā ziņā abas daļas nav rakstītas vienlaicīgi.

Vārds *bitenieki* lietots arī sprediķu grāmatas 1. daļā. Arī citi personu nosaukumi pēc profesijas dažreiz sastopami reliģiskajos tekstos.

*Tee **Bitteneeki** finna / kad Bittes ghribb no Trohpu ißfkreet und behgt ..*

(LP1 318₂₉₋₃₀).

*Aifto tee gir winja Rohkà / ka Mahls **Pohdneeka** Rohkà (Syr 577₂₄).*

Mūsdienās šis piedēklis profesiju nosaukumu darināšanā ir mazproduktīvs (Pūtele 1999, 154), to galvenokārt lieto to profesiju nosaukumos, kas valodā nostiprinājušies jau sen, kā *ērģelnieks*, *kurpnieks*.

Ne gluži ar arodu, bet arī ar nodarbošanos saistīti atvasinājumi *dumpenieks*, *kāzenieks*, *bruņinieks*, *bundzinieks*, *bisenieks*, *karognieks*, *stabulnieks*. Vārddarināšanas nozīme katram no tiem ir nedaudz cita, bet tie arī apzīmē personu, kuras nodarbošanās saistīta ar pamatvārdu, resp., pamatvārds var būt gan tiešs darbības objekts, gan arī kaut kas šai personai piederošs, piemēram, *bundzinieks* ‘tas, kas spēlē bungas’, *stabulnieks* ‘tas, kas spēlē stabuli’, savukārt *karognieks* ‘tas, kas nes karogu’, *bruņinieks* ‘bruņās tērpts karavīrs’.

No substantīviem darināti arī personu nosaukumi pēc dzīves vietas – *namnieks* ‘pilsonis, pilsētnieks’, *pavalstnieks* –, vai sociālā stāvokļa – *muižnieks*, *saimnieks*, *zemnieks*.

Kā jau minēts, atvasinājums *saim(i)nieks* : *saime*, ir viens no biežāk lietotajiem darinājumiem ar *-nieks*. Zīmīgi ir tas, ka šis vārds ir biežāk lietotais atvasinājums G. Manceļa “Desmit sarunās”.

Šaimneex/ nhe warri tu man weenu pahri labbus Sirrghus iβklaufšiet?

(Run 415₈₋₁₁)

Vārds *laucenieks* G. Manceļa darbos sastopams tikai vienu reizi – vārdnīcā “Lettus”, turklāt tam nav dots atbilstošs vārds vācu valodā, bet tikai skaidrojošs tulkojums ‘tas, kas strādā uz lauka’. Jāatzīmē, ka šim vārdam ir atbilstmes arī citās baltu valodās, sal. lie. *laukinjēkas* (tas bijis izplatīts jau 16. gadsimtā) un prūšu *laukinikis*, kas liecina par šo darinājumu senumu (Ambrazas 2001, 119).

Jāpiemin, ka tieši šo grupu darinājumiem – personu nosaukumiem pēc aroda, pēc dzīves vietas – ir daudz atbilstošu darinājumu lietuviešu valodā, piemēram, *bitininkas*, *darbinykas*, *daržiniņkas*, *juostinykas*, *kepūrninkas*, *naminykas* (Skardžius 1943, 141–144).

Šim vārddarināšanas tipam – personu nosaukumiem no substantīva ar *-niek-* –, ņemot vērā to dažādās nozīmju variācijas, atklājas raksturīga iezīme. Kā zināms, vārddarināšanas tipu raksturo vispārīga vārddarināšanas nozīme, kas kopīga visiem viena tipa vārdiem un pamatojas uz semantiskajām attiecībām starp motivēto un motivētāju vārdu (Soida 2009, 62). Atšķirībā no citiem vārddarināšanas tipiem, personu nosaukumiem ar *-niek-* nav vienas, ļoti skaidras vārddarināšanas nozīmes, tā nav semantiski viendabīga. Atvasinājumiem ar *-niek-* nozīme ne vienmēr ir paredzama (Nau 2013, 84). Tas ir redzams, salīdzinot ar citiem vārddarināšanas tipiem. Piemēram, darītājevārdi ar *-tājs* apzīmē

darbības veicēju, un kopējo šī tipa nozīmi varētu definēt kā ‘tas, kas veic motivētājverba nosaukto darbību’ (Soida 1982a, 128) – tātad *mācītājs* ‘tas, kas māca’, *klausītājs* ‘tas, kas klausās’, *svārpstītājs* ‘tas, kas svārsta’ utt. Savukārt atvasinājumiem ar *-nieks* no substantīva vārddarināšanas nozīme gan izsaka darinājuma saistību ar motivētājvārdu, taču ir iespējamas dažādas semantiskās variācijas (LVG 2013, 238), kas netop skaidras no paša atvasinājuma. Piemēram, *bungotājs* ir ‘tas, kas bungo’ – tas ir regulārs atvasinājums. Savukārt *bundzinieks* nav noteikti ‘tas, kas spēlē bungas’, tikpat labi tas varētu būt ‘tas, kas darina bungas’, jo šis atvasinājums pēc formas ne ar ko neatšķiras, teiksim, no vārdiem *kažoknieks* vai *podnieks*. Šiem atvasinājumiem ir dažādas nozīmes – turklāt ne tikai dažādos laika posmos – piemēram, ir atvasinājumi, kas mūsdienās lietoti ar citu nozīmi –, bet pat vienos un tajos pašos tekstos, arī G. Mancelim ir atvasinājumi, kas lietoti ar atšķirīgām nozīmēm. Ne vienmēr atvasinājuma nozīme ir skaidri nosakāma, dažkārt vārdam norādītas vairākas nozīmes. Piemēram, gan vārdnīcā “Lettus”, gan “Phraseologia Lettica” minēts vārds *pirtnieks*, taču vārdnīcā tam dots skaidrojošs tulkojums ‘tas, kas dzīvo pirtī’, savukārt “Phraseologia Lettica” jau ir nozīme ‘cilvēks, kas ir nodarbināts pirtī’, un kā sinonīms minēts *bāderis*. *Baderis*, *Pirtneex*, vācu val. – *Ein Bader* (PhL 355).

Vārdam *namnieks* K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā ir minētas vairākas nozīmes, piemēram, ‘veikalnieks; iebūvietis; mājinieks; pilsonis’ (ME II 692). Savukārt G. Manceļa vārdnīcā minēta tikai nozīme ‘pilsonis’. Šis atvasinājums ir samērā bieži sastopams arī citos tekstos.

Kahtz Wiršseneex / tahdy gir arridfan winja Pawalsteneeky :

Kahdy Runnaskungy / tahdy gir arridfan tee Namneeky (Syr 533¹⁴⁻¹⁵).

Vienu reizi sastopams atvasinājums *skolnieks*, kas ir mums labi zināms vārds, kura motivētājvārds ir *skola*, taču G. Mancelim, arī citiem seno tekstu autoriem, tas lietots ar nozīmi ‘skolotājs’.

Vnd ghaya py Auxtubafnizaskungu / vnd luhdfe tam Ghramatas vs Damafco py teems Skohlneekeems .. (LVM 202⁴⁻⁶).

Vārds *skolnieks* ar mūsdienās zināmo nozīmi sastopams 18. gadsimtā, bet plašāk – 19. gadsimta otrajā pusē (Karulis 2001, 836).

Arī G. Manceļa tekstos bieži sastopamajam darinājumam *virsnieks* : *virsa* ir cita nozīme nekā mūsdienu latviešu valodā, lielākoties tas lietots ar nozīmi ‘valdnieks, augstāk stāvošs’ – resp., tas, kas atrodas virs.

No personu nosaukumiem pēc to radniecības jāmin vārds *brālnieks*, kas gan dažādos avotos skaidrots dažādi – vārdnīcā “Lettus” *brālnieki* ir ‘brāļa bērni’,

“Phraseologia Lettica” *brālnieks* tulkots kā ‘tēva brālis’, bet citos avotos ‘brālis’ (sal. senkr. *братеникъ*) (Endzelīns 1951, 364; ME I 328).

Vēl viena atvasinājumu grupa no substantīviem ir vārdi, kas apzīmē ko priekšmetīgu, piemēram, *sālnieks* ‘sālstrauks’.

Samērā daudz senajos rakstos ir atvasinājumi, kuriem ir tieši īpašības nesēja nozīme – šie darinājumi apzīmē personu, kurai raksturīga īpašība, kas ietverta pamatvārdā, piemēram, *blēdnieks*, *svešinieks*, *viltnieks*. Atvasinājums *blēdnieks* lietots kā sinonīms vārdam *blēdis*.

*Tu Blehdneex weltz papreekfch to Balgki no tawas Atz / und peeluhko tad /
ka tu to Skabbarrgu no tawa Brahļa Atzi ißwillckt warrātu* (LP2 72₁₀₋₁₃).

Dažiem darinājumiem ar *-nieks*, it sevišķi tiem, kas ir saistīti ar kādām personas īpašībām, kam ir negatīva konotācija, vārdnīcā “Lettus” atbilst vairāki tulkojumi vācu valodā. Piemēram, vārds *viltnieks* ir ne tikai ‘viltīgs cilvēks’, vācu valodā tam atbilst septiņi dažādi personas raksturojumi – ‘viltnieks, liekulis, divkosis, nodevējs’ u. c. Līdzīgi arī citi darinājumi ar negatīvu nokrāsu, piemēram, *plītnieks* ir ne tikai ‘plītētājs, tas, kurš plītē’, bet arī ‘uzdzīvotājs, izšķērdētājs’, *nebēdnieks* – ne tikai ‘tas, kurš nebēdā’, bet arī ‘nekaunīgs, pārdrošs; nepiesardzīgs cilvēks’. Šīs nozīmes parādās vārdnīcā. Bet līdz ar to tekstā bieži vien ir grūti precīzi noteikt atvasinājumu semantiku. Reliģiskajos tekstos nereti ir raksturīgs personu vai apzīmētāju uzskaitījums. Šādos gadījumos ir skaidrs, vai šiem vārdiem ir pozitīva vai negatīva konotācija, bet precīza nozīme dažkārt nav nosakāma.

*.. tu Plietneex und Allus=Mušcha / Krahpeis / Willtneex / Sagglis/ Burrwis /
Šahls=Puhšchlātais / tu Mällkulls / und juhß wißi klaufšaitteeß ..* (LP3 128₂₋₄).

Motivācija. Ne vienmēr motivētājevārdu var viennozīmīgi noteikt. Atvasinājumam *galinieks*, kas lietots ar nozīmi ‘priekšnieks, amatpersona’, “Phraseologia Lettica” kā sinonīmi minēti *muižas=kungs* un *galvenieks : galva*. Vācu valodas vārdam *Amptman* atbilst *Muischas=Kunx*, *Ghallineex*, *pro Ghalweneex* (Ph 402). Savukārt citos avotos vārds *galvenieks* lietots ar nozīmi ‘galvotājs’, tātad motivētājevārds varētu būt *galvot*, kas parādās arī tekstos.

*Labbs Czilwähx ghallwo šawu Tuwaku / bett Beßkauniex atftah šawu
Ghallweneeku* (Syr 570₁₃₋₁₄).

No mūsdienu valodas viedokļa grūti noteikt motivētājevārdu tādiem darinājumiem kā, piemēram, *pušenieks* ‘pušelnieks’. A. Biēnšteins vārdu *pušenieks* saista ar *puse* (Bielenstein 1863b, 288).

Īpašības nesēju nosaukumi no adjektīviem darināti reti. Tādi ir, piemēram, *svabadnieks* : *svabads*, *svešinieks* : *svešs*.

Scheit nhe gir nhe weens Kalps / neds Swabbadneex .. (LVM 42₁₉₋₂₀).

Gan baltu, gan arī slāvu valodās ar attiecīgajiem piedēkļiem (*-*inīko*) visbiežāk atvasina īpašības nesēju nosaukumus no substantīviem. Taču reizēm ar īpašības nesēju piedēkļiem darina arī darbības veicēju nosaukumus, kas pieder pie darītāJVārdu vārddarināšanas kategorijas *nomina agentis* (Ambrasas 1993a, 143). Piemēram, no verba atvasināts vārds *krāpnieks* (sal. lie. *kropininkas*) : *krāpt*, lie. *krópti* (Endzelīns 1951, 365). Pie deverbāliem darinājumiem pieskaita arī, piemēram, vārdus *mednieks*, *strādnieks*, *jātnieks*. Tomēr J. Endzelīns, skaidrojot šo vārdu etimoloģiju, dažos gadījumos apšaubā to sākotnējo deverbālo motivāciju. Piemēram, viņš uzskata, ka vārdu *mednieks* tagad var attiecināt tikai uz verbu *medīt*, bet atvasināts šis vārds ir laikam no lietuviešu valodā paglābušās adjektīva *medinis* ‘meža’, un arī *strādnieks* varbūt nav atvasināts no *strādāt*, bet gan no izloksnēs vēl sastopamā substantīva *strāda* (kas laikam no krievu *сряда*). Vārds *jātnieks* varētu būt attiecināms uz tādu substantīvu kā lie. *jotis* ‘kavalērija’ vai arī uz kādu lie. vārdam *jotas* ‘jāšus’ atbilstošu formu (Endzelīns 1951, 365).

G. Manceļa tekstos ir sastopami tādi no verbiem atvasināti darītāJVārdi kā, piemēram, *jātnieks*, *liecenijs*, *mainenijs*, *medenijs*, *mūrnieks*, *plīt(e)nieks*, *siřenijs*, *strādnieks*, *zīlotnieks*, *zvejnieks*.

Lielākoties atvasinājumu darina no verba saknes, piemēram, *mūrnieks* : *mūrēt*, *strādnieks* : *strādāt*. Dažos gadījumos darinājums atvasināts no verba nenoteiksmes – *jātnieks* : *jāt*, *zīlotnieks* : *zīlot* ‘zīlēt’. Kā jau minēts, ir dažādi viedokļi par to, vai šie atvasinājumi tiešām ir deverbāli. Piemēram, A. Bīlenšteins vārdu *mūrnieks* saista ar *mūris*, nevis *mūrēt* (Bielenstein 1863b, 288).

Atvasinājumi *strādnieks* un *darbenieks* “Phraseologia Lettica” ir minēti kā sinonīmi. Arī tekstos tie ir lietoti vienā un tajā pašā nozīmē.

Kas Strahdneekam šawu Allgu nhe dohd / tas gir Afšina Riyeis (Syr 580₁₉₋₂₀).

Vnd weens Darrbenex gir šawu Allgu pellniyis (Cat 500₁₇₋₁₈).

Savukārt G. F. Stendera vārdnīcā vārdam *strādnieks* dots skaidrojums ‘strādātājs, kurš labi strādā’, un ir piezīme “ne visi darbinieki ir strādnieki” (Stender 1789, 298).

Pie deverbāliem darinājumiem acīmredzot pieder arī tāds sens vārds kā *eidenieks* ‘zirgs, kas iet, reizē liekot vienas puses kājas’, kas ir minēts “Phraseologia Lettica”. *Eideneex*, *Eideniske eet* (PhL 274). Sal. lie. *eidiniņkas*. Vārds ir tās pašas cilmes kā *iet*. MotivētāJverbs **eidīt* (*aidīt*) bijis verba *iet* (< **eiti*) iteratīvs un kauzatīvs (sal. *jāt* : *jādīt*),

un no tā atvasināts *eidenieks* (*aidinieks*). Par formu un nozīmi sal. arī lie. *eidyti* ‘(atkārtoti, ilgstoši) iet’, *eidinti* ‘likt iet’ (Karulis 2001, 57).

G. Manceļa sprediķu grāmatas 2. daļā ir vārds *reizenieks*, kas, domājams, darināts no verba *reizot*, kas savukārt aizgūts no vācu *reisen* – ceļot (Sehwers 1934, 156). K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā vārdam *reizenieks* norādītas nozīmes ‘ceļotājs’ un ‘pajūga braucējs’ (ME III 507), savukārt G. F. Stendera vārdnīcā ‘pajūga braucējs; cilvēks, kurš par naudu ved no vienas vietas uz otru’ (Stender 1789, 223).

*To Muitu tee atpurrka ar lähtu Naudu / bett pehtz tee ohterteek jehme und plehšše
no teems **Reifeneekeems** und Zeļļa=Ļaudeems ..* (LP2 62₂₀₋₂₂).

Nav īsti skaidrs, kāds motivētārvārds ir darinājuma *raitnieks* pamatā. Vārdnīcā “Lettus” un “Phraseologia Lettica” šis vārds ievietots kā sinonīms vārdam *jātnieks*, ar piezīmi, ka *raitnieks* lieto Vallē un Sēlpilī. J. Zēvers uzskata, ka *raitnieks* (*reitnieks*) ir darināts no vācu *Reuter, Reiter* ‘jātnieks’, pievienojot latvisko piedēkli *-nieks* (Sehwer 1936, 99). Pēc nozīmes, kā arī analogijas ar vārdu *jātnieks*, tas varētu būt atvasināts no vācu *reiten* ‘jāt’. K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā minēts arī apstākļa vārds *raiti* ‘jāšus’, kā arī *raits* (ME III 472). Arī G. Manceļa vārdnīcā minēts *jāšus* – *reitend, jahfche*, Wallh. *raite* (L 143).

Vārds *stuburnieks* ‘neprašā’ varētu būt saistīts ar *stuburot* ‘klibot, steberēt’. G. Manceļa tekstos šis vārds sastopams tikai vienu reizi “Zālamana pamācībās”, iespējams, tas darināts pēc vācu *Hümpler* parauga.

*Labbs Ammata=Wiers darra kahdu leetu pareife / bett kaß kahdu **Stubburneeku**
vsrunna / tam tohp taß šamaitahtz* (Sal 86₄₋₆).

Daži atvasinājumi ar *-nieks* ir darināti arī no adverbiem, piemēram, *pretībnieks* : *pretīb*, un *pretinieks* : *pretī*. Motivētārvārds *pretīb* ir senāka apstākļa vārda forma, senajos rakstos darinājums *pretībnieks* sastopams biežāk, tam minētas vairākas nozīmes nekā vārdam *pretinieks*, tajā skaitā kā sinonīms norādīts arī vārds *ienaidnieks*. Tomēr G. Manceļa tekstos *pretībnieks* un *pretinieks* tiek lietoti kā sinonīmi.

*Mehß arridfan tohpam no muhššeems **Prettibneekeems** turrāti ka kaujamas Awis*
(LP1 352₄₋₆).

*Muhššo **Prettineex** eijohtz apkahrt mums ka kahds bļaudams plehššiegs Swährs /
mäcklādams / kattru Wings warrātu ša=ghrabt und apriet* (LP1 206₂₃₋₂₅).

Atvasinājumu ar attiecīgo sieviešu dzimtes izskaņu G. Mancelim ir ļoti maz. Ar izskaņu *-niece* ir tikai 6 atvasinājumi – *viltniece* (Sal), *diedelniece* (LP1), *nebēdniece* (LP1), *grēceniece* (LP2), *saimniece* (LP2) un *lieceniece* (LP3), katrs no tiem tekstos

sastopams vienu reizi. Vārds *nebēdniece* lietots ar nozīmi ‘pārgalve, nesaprātīgā’, par ko liecina arī salīdzinājums ar jaunu kazu piemērā no G. Manceļa sprediķa.

Daſcha Nhebehdneeze (tick nhe ſatziju / jauna Kaſa) sawu Spähku turrädama tudelļ ohtrà Deenà us=lätz .. (LP1 226₁₃₋₁₄).

Līdzās atvasinājumam ar *-nieks – saimnieks* – G. Manceļa darbos bieži lietots nosaukums sieviešu dzimtē *saimniecene* – 41 reizi, darinājumam ir pat divi piedēkļi, acīmredzot vārdam *saimnieks* pievienota izskaņa *-ene*. Ar *-ene* atvasina sievas nosaukumu pēc viņas vīra un saimnieces pēc viņas mājas (Endzelīns 1951, 300).

Daſch Mahzetais / daſch Tähws und Mahte / daſch Šaimneex und Šaimnezene ſawus Klauſſetajus / ſawus Bährnus / ſawu Šaim ickdeenas mahza (LP1 204₂₂₋₂₄).

Blakus sieviešu dzimtes izskaņai *-niece* ir arī *-nīca* jeb *-nīce*, piemēram, aizgūtājā vārdā *baznīca* (Endzelīns 1951, 363). No vārddarināšanas viedokļa šo vārdu gan morfēmās nedala. G. Mancelim ir tikai daži šādi vārdi – *lemesnīca* : *lemesis*, *sēklenīca* : *sēkla* un *pavārnīca* : *pavārs* ‘virtuve’ ar sinonīmu *pavāra*. ***Pawarneeza, Pawara*** (L 108). Tomēr, iespējams, ka tas ir aizguvums no krievu *поварница* ‘pavārnīca’ (attiecīgi *pavārs* aizgūts no krievu *повар*). Šie vārdi ir minēti vārdnīcā, “Phraseologia Lettica”, kā arī “Desmit sarunās”.

“Zīraka gudrības grāmatā” ir neparasts darinājums *ienaidniecine*. Domājams, ka tas darināts pēc vācu valodas parauga, vārdam *ienaidnieks* pievienojot piedēkli *-in-*, jo vācu valodā šādi atvasina sieviešu personvārdus – pievienojot vīriešu dzimtes vārdam *-in*. “Zīraka gudrības grāmatas” tekstā vācu valodā ir vārds *Feindin* : *Feind*.

Jht kaut tu buhtu no kahdas Šeewas Paddomu praſſyis / ka ſawi Enaidnezini Draugam buhs buht .. (Syr 585₁₋₆).

GLEich als wenn du ein Weib vmb rat fragest / wie man jrer Feindin freundlich sein sol? (Luther 1545: Das Buch Jesu Syrach 37₁₂)

Salikteņu, kuriem viens no komponentiem būtu atvasinājums ar *-nieks*, G. Manceļa darbos ir maz. Tādi ir, piemēram, *vīna=dārznieks*, *līdzmantiens*, kur atvasinājums ar *-nieks* ir otrais komponents. Ir vairāki darinājumi, kurus G. Mancelis ir rakstījis ar biedruzīmi un kur atvasinājums ar *-nieks* ir pirmais komponents, tomēr tie būtu uzskatāmi par vārdkopām, piemēram, *podnieka=māli*, *zemnieka=sieva*, *zvejnieka=zābaki*, *zvejnieka=paslavas* ‘zvejnieka bikses’, *zvejnieka=rīks*. ***Sweineeka=paβlawas*** (PhL 284). ***Sweineeka=Sabaki*** (PhL 285). Arī darinājums *cilvēku=zvejnieks* (LP2) uzskatāms par

vārdu savienojumu, tāpat kā, piemēram, ar biedruzīmi rakstītais vārdu savienojums *podnieka=nopirkta* (LP3).

Mehß arridfan us JEsu Chrifti Wahrdu und Pa=wehlešchanu taggad muhššu Tieklu ißmättam / to leelu Zillwäko=Sweineeku no Širrds Luhgdami .. (LP2 101₁₉₋₂₁).

Ir arī vairāki darinājumi ar *-nieks*, kam pamatā ir seni salikteņi, piemēram, *sudmalnieks* : *sudmalis* un tā sinonīms *patmalnieks* : *patmaļi* ‘ūdensdzirnavas’ (ar piezīmi, ka tā runā Vallē). *Šuddmalis, Pattmaļi. Šudmallneex, Pattmallneex* (L 127).

Vārdnīcā “Lettus” minēts arī atvasinājums *patgalvenieks* līdzās saliktenim *patgalvis* – *patt=ghallweneex, patt=ghalwis, pattghallwis* (L 85, 64, 83).

Salīdzinājums ar mūsdienu latviešu valodu. Diezgan daudzi atvasinājumi mūsdienās tiek lietoti ar citu nozīmi vai arī kādas reālijas nosaukums tiek darināts ar citiem līdzekļiem, piemēram, *siņenieks* (tagad *sirotājs*).

Kļuhštam mehs no Širreneekeem ißpohštiti (LP1 430₂₆).

Arī vārds *precinieks* ir mainījies sākotnējo nozīmi. G. Manceļa vārdnīcā tam minēta gan nozīme ‘tirgotājs, pārdevējs’, gan ‘starpnieks precībās’ – šajā nozīmē sinonīms ir vārds *precētājs*. Vārdnīcā minēts arī darinājums *siļķa=precenieks* ‘siļķu tirgotājs’. *Sillgka=pretzeneex* (L 84). Savukārt “Phraseologia Lettica” atvasinājums minēts tikai ar nozīmi ‘starpnieks precībās’.

Pretzeneex luhko Meitai pehtz Ghallwas und Kahjahm (PhL 247).

Vairāki G. Manceļa darbos sastopamie atvasinājumi ar *-niek-* mūsdienu latviešu valodai nav raksturīgi. Līdz ar to tiem ir grūti noteikt motivētārvārdu. Piemēram, darinājums *vaidenieks* ‘ienaidnieks, pretinieks’. K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā minēti substantīvi *vaidi(as)* ‘karš’, *vaida* ‘bēdas, posts, nelaime’, ko J. Endzelīns savukārt saista ar *vajāt* (ME IV 434). Sal. arī lg. *vaidi* ‘karš’ (Lukaševičs 2011, 188). Vārds *vaida=laiki* sastopams arī G. Mancelim.

.. taß patz fchehliegs Deews ghribbātu mums wehļ paßarrghaht par šweßscheem

Tauteem / par Kaŗŗu / par wißsenahdu Waida=laiku (LP1 173₃₋₅).

Aiŗto tee kaŗŗo prett teem Waideneekeem / und meckle Meeru (LP2 289₂₉₋₃₀).

Mūsdienu latviešu valodā viena no biežāk sastopamajām atvasinājumu grupām ar *-niek-* ir iedzīvotāju nosaukumi – izskaņu *-nieki* izmanto, darinot Latvijas rietumdaļas iedzīvotāju nosaukumus, aptuveni līdz Rīgai (Dambe 1990, 4), piemēram, *kurzemnieki, ventspilnieki, bikstenieki* u. c. G. Mancelim šādi nosaukumi nav sastopami, lai gan citos 17. gadsimta tekstos tādi ir, piemēram, J. Rēhehūzena gramatikā minēts vārds *aucenieks* kā ‘tas, kurš ir no Auces’, savukārt H. Ādolfija gramatikā jau minēti vairāki iedzīvotāju

nosaukumi ar *-nieks*, *-niece*, piemēram, *rīdzinieks*, *rīdziniece*. Tāpat G. Mancelim nav arī atvasinātu skaitļa vārdu (*desmitnieks* u. c.), kas ir sens derivatīvais tips latviešu valodā.

Mūsdienu latviešu valodā produktīvs un plaši izmantots ir derivatīvais tips – atvasinājumu ar *-niek-* darināšana no substantīviem, šādi darina personu nosaukumus, šiem atvasinājumiem ir vairākas semantiskās variācijas (LVG 2013, 238). Arī G. Manceļa tekstos no darinājumiem ar *-niek-* visvairāk sastopami tieši no substantīviem atvasināti personu nosaukumi, tiem ir raksturīga liela semantiskā daudzveidība, nereti viens un tas pats atvasinājums tekstos lietots ar dažādām nozīmēm. Vārdlietojumu skaita ziņā atvasinājumi ar *-nieks* ir ceturtajā vietā sufiksālo substantīvu vidū, atvasinājumi ar *-niece*, *-nīca* gan sastopami reti – konstatēti tikai daži lietojumi. Biežāk (40 reizes) lietots atvasinājums *saimniecene* : *saimnieks*, kam ir divi piedēkļi. Kaut arī modelis ar *-niek-* tiek izmantots aktīvi gan mūsdienās, gan arī G. Manceļa darbos, senajos tekstos ir diezgan daudz tādu darinājumu, kas mūsdienās netiek lietoti vai arī tiek lietoti ar citu nozīmi.

3.1.6. Atvasinājumi ar *-kl-* un tā variantiem, konsonantiskie piedēkļi

Samērā palielu grupu G. Manceļa tekstos veido atvasinājumi ar piedēkli *-kl-* un tā paplašinātajiem variantiem, kā arī ar piedēkli *-l-*, sastopami arī daži ar piedēkli *-kn-* darināti vārdi. Piedēklis *-kl-* baltu valodās lietots diezgan bieži, tas laikam ir radies no *-tl-* (Endzelīns 1959, 349).

Atsevišķos valodas attīstības posmos konsonantisko piedēkļu lietojums ir bijis atšķirīgs. Mūsdienu latviešu valodā izmanto tikai daļu no tā konsonantisko piedēkļu daudzuma, ko J. Endzelīns minējis “Latviešu valodas gramatikā”. Daļai senu darinājumu, no mūsdienu valodas lietotāja viedokļa, piedēkļa norobežošana vārda morfoloģiskajā sastāvā vairs nav motivēta. Piedēklis sakūst ar vārda sakni un var kļūt tikai par atsevišķu vārdu celma morfoloģisko komponentu. Protams, vēsturiskā vārddarināšana ir cieši saistīta ar etimoloģiju, un ir gadījumi, kad vārda cilme ir zināma, bet nav iespējams precīzi pateikt, vai vārds konkrētajā valodas attīstības posmā ticis uztverts kā primārs vai sekundārs, t. i., motivēts. Dažreiz par to ļauj spriest tas, ja tekstā, vai pat līdzās darinājumam, ir sastopams tā motivētājavārds. Šai ziņā interesants piemērs ir vārds *krēsls*, kas sastopams arī G. Mancelim. Izsekojot vārda cilmei, tajā var izdalīt konsonantisko piedēkli *-l-*. Pēc viena no uzskatiem vārdam *krēsls* pamatā ir verbs *krēst* ‘kratīt’ ar senāku paralēlo nozīmi ‘pīt’

(Karulis 2001, 424). Sal. arī apv. *krēst* 'kratīt', lg. *kriest* 'ātri, pavirši, pa roku galam iemest'. Iespējams, ka 17. gadsimtā izjuta vārda *krēsls* saistību ar šo verba *krēst* nozīmi, jo J. Langijs savā vārdnīcā pie vārda *krēslis* paskaidro: "... sēdeklis, uz kura var kādu kratīt un purināt". Līdzīgi gan viņš skaidro vārdu *krēsla* (arī no *krēst*). Tomēr jāņem vērā, ka ne visiem J. Langija vārdu etimoloģijas skaidrojumiem var uzticēties. Arī E. Blese, aplūkojot J. Langija vārdnīcu, min, ka, lai gan daudzviet etimoloģiskie sakari atzīmēti pareizi, pa laikam J. Langija etimoloģija ir tukšas fantāzijas (Blese 1936, 534–535).

Atvasinājumi ar *-l-* ir grūti analizējami, jo tie neveido vienotu darinājumu grupu, un daudzi no senajiem darinājumiem ir leksikalizējušies. Piemēram, vārds *krauklis* : *kraukt* tiek uztverts kā atsevišķs putna nosaukums, nevis 'tas, kas krauc'. Tomēr ir arī citi atvasinājumi, kuriem motivētārvārds ir skaidri redzams, piemēram, *auglis* : *augt*, *ceplis* : *cept*, it īpaši tad, ja tie nav atsevišķi darinājumi, bet veido darinājumu grupu.

Konsonantiskajiem piedēkļiem kopīga iezīme ir nozīmes nestabilitāte (Pokrotniece 2002, 81), tie piešķir atvasinātajiem vārdiem dažādas nozīmes, un līdz ar to tos nevar attiecināt uz kādu vienu vārddarināšanas kategoriju. Tomēr lielākoties ar šiem piedēkļiem darinājumus atvasina no verbiem, un tie apzīmē darbības rīkus, vietu vai rezultātu, dažkārt arī darītāju vai to, ar ko kas tiek darīts (Endzelīns 1951, 349).

Motivācija. Ar piedēkli *-kl-* un tā paplašinātajiem variantiem atvasināti deverbāli substantīvi, kas ietilpst, piemēram, darbības rezultātu nosaukumu, darītārvārdu un darbības rīku vārddarināšanas kategorijās. Darbības rezultātu nosaukumu (*nomina acti*) vārddarināšanas kategorijai pieder darinājumi, kas apzīmē darbības rezultātu vai objektu (Ambrazas 1993a, 86). Tie ir tādi seni darinājumi ar *-kl-* kā *tīkls* (lie. *tiņklas*), *sēkla* (lie. *sēkla*), *audekls* (lie. *āudeklas*). Pie darītārvārdiem (*nomina agentis*) pieskaitāmi atvasinājumi *biedekls*, *vedekla*. Savukārt no darbības rīku nosaukumiem (*nomina instrumenti*) īpaši sens ir atvasinājums *arkls* (lie. *ārklas*), kam ir atbilstes arī citās indoeiropiešu valodās (Ambrazas 1993a, 172), arī *aukla* (lie. *aūklē*), *grābeklis*, *adīklis* (lie. *adīklis*), *pineklis* (lie. *pināklis*) u. c. vārdi. Latviešu valodā visvairāk ir tieši darbības rīku nosaukumu ar piedēkļiem, kuros ietilpst *-kl-*.

Retāk atvasinājumi ar *-kl-* pieder pie īpašības nesēju nosaukumu vārddarināšanas kategorijas, piemēram, *jauneklis* : *jauns*, kas ir denomināli darinājumi.

Morfoloģiskās iezīmes. Atvasinājumiem ar piedēkļiem, kuros ietilpst *-kl-*, raksturīga liela dažādība arī formas ziņā. Šajā grupā ietilpst darinājumi, kas atvasināti no primāru verbu celmiem, pievienojot *-kl-*, piemēram, *tīklis*, *smieklis*, *rīkle*. Ja celms beidzas ar līdzskani, starp piedēkli un celmu ievietots savienotājpatskanis. Tas var būt *e* – *audeklis*

: *aust*, *grābeklis* : *grābt*; *ē* – *audzēklis* : *audzēt*, *mācēklis* : *mācīt*; *ī* – *adīklis* : *adīt*, *ganīklis* : *ganīt*; *o* – *dzīvoklis* : *dzīvot*. Piedēkli *-ekl-* senāk laikam pievienoja primāriem vārdiem, *-ēkl-* – verbālcelmiem ar *-ē-*; bet vēlāk radušies dažādi jaundarinājumi (Endzelīns 1951, 352).

Darīnot vārdus no divzīlībīgiem vārdiem, nereti tiek paturēts verba celma patskanis, piemēram, *adīklis* : *adīt*, *dzīvoklis* : *dzīvot*, *baroklis* : *barot*. Domājams, ka sākotnēji arī tādus vārdus kā *mājoklis* vai *baroklis* piedēklis *-kl-* tika pievienots verbālcelmam, kas beidzās ar [uo], bet ar laiku šis vokālis tiktāl saauga ar konsonantisko piedēkli, ka radās jaundarinājumi ar *-okl-* arī tad, ja verba celms nebeidzās ar [uo], piemēram, *redzoklis* : *redzēt*. Tā radās dažādi jaundarinājumi un izveidojās vairāki piedēkļa *-kl-* varianti (*-ekl-*, *-ēkl-*, *-īkl-*, *-okl-*), kas ar laiku sāka funkcionēt kā patstāvīgi piedēkļi. Acīmredzot piedēkļa *-kl-* variantu izveidošanās notikusi jau pirmsrakstu periodā (Pokrotniece 2002, 83).

Jaunākajā “Latviešu valodas gramatikā” izteikts viedoklis, ka *-ēkl-* un *-īkl-* nav pamata nošķirt atsevišķi, jo patskanis *ē* vai *ī* *-kl-* priekšā ir motivētājverba nenoteiksmes celma piedēklis (LVG 2013, 235).

Kvantitatīvie rādītāji. G. Manceļa darbos kopumā minēti 37 dažādi atvasinājumi ar piedēkli *-kl-* vai tā paplašinātajiem variantiem. Bieži sastopami minētie senie atvasinājumi ar *-kl-* – *arklis*, *tīklis*, *rīkle*, *sēkla*, *smieklis*, *dzirklas*.

Bett tahdi Smeekli to Beßdeewigo / wiß nheneeka Deewam pattiek (Syr 580₉₋₁₀).

Lietoti arī dažādi šī piedēkļa varianti ar dažādiem savienotājpatskaniem, piemēram, ar *o* – *dzīvoklis*, *dzīvokle* : *dzīvot*, *baroklis* : *barot*, ar *ī* – *dedzīkla* : *dedzīt*, *vētīkla* : *vētīt*, *ganīklis* : *ganīt*, ar šauro *e* – *auseklis* : *aust*, *kulsteklis* : *kulstīt*, *gānekis* : *gānīt*, ar plato *e* – *metekla* : *mest*, *pineklis* : *pīt*, kā arī ar *ē* – *audzēklis* : *audzēt*. Piedēklis *-ekl-* sastopams visbiežāk, turklāt ar plato *e* arī vārdi *auseklis*, *mīsteklis*, *šaudeklis* u. c.

Ka krahβni gir tawi Djiewohkļi / Kungs Zebaoth / Kungs to leelo Pullko

(LP1 535₄₋₅).

*Šcho Mehditajo / kattri JEFum apmehdijufchi gir / Tauta / und Bährno=Bährni
par Apśmeeklu unnd Ghaneckli gir wişšai Paşsaulei* (LP3 155₂₃₋₂₅).

Tas ghanniklis vnd Siflis muhfša ghanna / Mums eepreezena vnd šunni

(LGL 360₂₁₋₂₂).

Attiecībā uz *ī* *-kl-* priekšā – G. Mancelim šie vārdi lielākoties rakstīti ar *i*. Arī J. Endzelīns minējis formas ar *i* *-kl-* priekšā izlokšnēs, piemēram, *adiklis* (Endzelīns 1951, 352). Tomēr G. Manceļa tekstos šo piemēru ir pārāk maz, turklāt vārdnīcā “Lettus” atvasinājums *dedzīkla* ir rakstīts gan kā *dedfiekla* (L 52A), gan *dedfiklis* (L 40B), gan

dedfīkla (L 219A), taču jāņem arī vērā, ka patskaņu kvantitāte piedēkļos bieži paliek neapzīmēta, tāpēc grūti spriest, vai te domāts *-ikl-* vai *-īkl-*.

Ar piedēkli *-kl-* (un arī paplašinātajiem piedēkļiem) darināti dažādu celmu vārdi, piemēram, *sēkla*, *rīkle*, *biedekls*, *arklis*, tomēr G. Manceļa tekstos galvenokārt ir formas ar *-is* – *auklis*, *tīklis*, *smieklis*. Jāpiezīmē arī tas, ka atvasinājumiem ar *-kl-* celma forma senajos tekstos mēdz variēt, piemēram, *metekla*, *meteklis*; *dzīvoklis*, *dzīvokle*.

Ar *ē -kl-* priekšā parasti darināti arī denominālie atvasinājumi *burvēklis* : *burvis*, *jaunēklis* : *jauns*, kur piedēklis pievienots attiecīgi substantīva vai adjektīva celmam. Tie varētu būt darināti pēc verbālo atvasinājumu parauga.

*Ka tee Veenteesighi šaprohtighi/ vnd tee **Jaunehkli** prahtighi vnd ghuddri tohp*
(Sal 1₁₀₋₁₂).

Ar *ē* vietām darināts arī atvasinājums *mācēklis* : *mācīt*, lai gan lielākoties šis vārds ir ar īso *e* – *māceklis*. Tas ir visbiežāk sastopamais darinājums ar *-kl-* G. Manceļa darbos, kas lietots visos reliģiskajos tekstos, vārdnīcā gan nav minēts. G. Manceļa tekstos vārds *mācēklis* ir lietots 455 reizes – tas ir tikpat daudz, cik visu pārējo atvasinājumu ar *-kl-* vārdlietojumu skaits kopā.

*Tapehtz nu teems **Mahzekļeems** Ahda drebbeja ..* (LP1 269₂₄₋₂₅).

Visu pārējo darinājumu – gan ar piedēkli *-kl-*, gan ar paplašinātajiem piedēkļiem *-ekl-*, *-ēkl-*, *-īkl-*, *-okl-* – vārdlietojumu skaits arī ir ap 450. No visiem atvasinājumiem 10 tekstā parādās tikai vienu reizi, piemēram, *ziņņa*=*biedekls*, *puteklis*, *šaudekls*, *teceklis*, *vedekla*.

*.. tad tomähr nhe gir teem Šahta nei Ghausša / taß pehtz iß=niext / und ka **Puttäckli** ißkliest* (LP2 41₁₄₋₁₅).

Ļoti liels vārdlietojumu skaits ir arī dažiem citiem atvasinājumiem ar *-kl-*, piemēram, vārds *sēkla* : *sēt* ir lietots 119 reizes, *loceklis* : *locīt* – 76 reizes. Vārdam *sēkla* raksturīgi, ka tas bieži lietots kā komponents vārdu savienojumos, kas savienoti ar biedruzīmi. Par salikteņiem tie nez vai būtu uzskatāmi, izņemot darinājumu *linsēkļi* ‘linsēklas’ vārdnīcas otrajā daļā “Phraseologia Lettica”. **Linn**=**sehklji** (PhL 328). Savukārt sprediķu grāmatā sastopami vārdu savienojumi *kāposta*=*sēkla*, *kviešu*=*sēkla*, *sievas*=*sēkla*, *vārda*=*sēkla* un pat *Dieva*=*vārda*=*sēkla*. Citviet šie vārdi rakstīti arī atsevišķi.

*.. ee=šehja schiß Šehjeis šawa mieligha preezigha **Wahrda**=**Šähklu** ..* (LP1 261₄₋₅).

Semantika. Savukārt bieži sastopamajam darinājumam *loceklis* raksturīga daudznozīmība – tas lietots dažādās nozīmēs pat vienā tekstā – gan ‘ķermeņa loceklis’, gan ‘biedrs’, gan ‘ticības loceklis’ u. c. nozīmēs, kas parādās arī vārdnīcā “Lettus”. Vārds

loceklis ir sastopams arī 16. gadsimta tekstos. Jāpiezīmē, ka arī vairāki citi darinājumi ar *-kl-* ir sastopami jau agrākos – 16. gadsimta beigū, 17. gadsimta sākuma – tekstos pirms G. Manceļa. Tādi ir, piemēram, *māceklis*, *sēkla*, *tīkls*, *rīkle*, *dzīvoklis*.

Interesants piemērs ir arī senais darinājums *mīkla*, kam ir divas nozīmes. Katram homonīmam ir savs motivētājsvārds: 1) *mīt* ‘atminēt, uzminēt’; 2) *mīkt* ‘kļūt mīkstum’ > *mīcīt*. Tādējādi no etimoloģijas viedokļa pirmais atvasinājums darināts ar piedēkli *-kl-*, bet otrais – ar *-l-*; J. Endzelīnam ar *-kl-* – *mīkla* ‘загадка’, ar *-l-* – *mīkla* ‘тесто’ (Endzelīns 1951, 350, 340). Tikai vārdnīcā ir minēti abi homonīmi – ***Mieklū attminneht*** (L 139) un ***Miekla*** (L 182) ‘tā, kuru mīca’. Citos avotos – “Phraseologia Lettica” un “Lettisch Vade mecum” vārds *mīkla* parādās tikai otrajā nozīmē, resp., atvasinājums ar piedēkli *-l-*.

.. *neds arridʃan eekʃchan Raugu tahʃ blehdibas vnd ļaunumu / bett eekʃchan to šalldu **Mieklū** tahʃ Tyhribas vnd Taiβnibas* (LVM 115₁₅₋₁₇).

Darinājumu grupas. Kā jau minēts, G. Mancelim visvairāk atvasinājumu ar *-kl-* ir ar darbības rīku nozīmi. Šie darinājumi ir pazīstami rakstu valodā kopš 17. gadsimta un saglabājušies līdz mūsu dienām, piemēram, *arklis*, *dzirklas*, *grābeklis*, *kulsteklis*, *šaudeklis*, *suseklis*, *paiseklis*, *mīsteklis*, *vēteklis*, *vētekla* u. c.

*Kaʃ Rohku py **Arcklu** ween reis pee=litzis .. taʃ nhe dārr Debbefšies*
(LP1 118₁₄₋₁₆).

.. *Deews patz nahx ar šawu **Wāhtāklū** / šawu Klohnu iβ=šlauzieβ ..* (LP1 202₂₆₋₂₇).

Darbības rezultāta vai darbības objekta nozīme ir tādiem atvasinājumiem kā *sēkla*, *mīkla*, *metekla* ‘mesls, nodoklis’, *adīklis*, *audeklis*, *puteklis*, *baroklis*, *pineklis*.

*Vnd ickattris noghaja / ka tas šawu **Māttācklū** dohtu / ickattris šawà czillta Pilly*
(LVM 31₁₉₋₂₀).

*Edohd tawas kayaf winja **Pinnecklohβ** / vnd tawu Kacklu winja Kackladselfies*
(Syr 527₉₋₁₀).

Darbības objekta nozīme piemīt substantīviem, kas nosauc priekšmetus, uz kuriem vērsta darbība, tie ir seni vārdi, piemēram, *sēkla* (lie. *sēkla*), *mīkla* (lie. *mīklē*), kas radušies pirmsrakstu periodā (Pokrotiece 2002, 86). Pie darbības rezultāta vārddarināšanas kategorijas pieskaitāmi arī darinājumi, kas apzīmē darbības izpausmi, piemēram, *smieklis* : *smiet*. Vārds *smieklis* senajos tekstos lietots galvenokārt vienskaitlī, bieži vien ar nozīmi ‘izsmieklis, apsmieklis’. Sastopams arī atvasinājums no prefiksālā verba *apsmiekl(i)s* : *apsmiet*.

*Tee Kaʃra=Wieri par **Apšmeeklū** Winjam us Ghallwas leek Krohni no afšeam Ehršcheem pietu* (LP3 110₃₋₄).

Piedēkli ar *-kl-* nereti izmanto arī darbības subjektu jeb darītājbārdu darināšanā, piemēram, *māceklis*, *loceklis*, *gāneklis*, *rīkle*, *biedekls*. Tie nosauc priekšmetu vai dzīvu būtni, kas veic pamatvārdā nosaukto darbību. Šajā grupā raksturīgi atvasinājumi ar paplašināto piedēkli *-eklis*.

*Wings gir muhŕša Ghallwa / tapehtz mehŕ ka winja Lohzekli beŕ winju
nhe warram buht* (LP1 408₂₆₋₂₈).

Daži atvasinājumi ar *-kl-* pieder arī pie darbības vietu nosaukumu vārddarināšanas kategorijas (*nomina loci*), G. Mancelim tāds ir, piemēram, *dzīvoklis* ‘mājvieta’, kas lietots samērā bieži. Pie šīs grupas varētu pieskaitīt arī vārdu *ganīklis* ‘ganības’ (sal. lie. *ganyklà*), kas gan sastopams tikai vienu reizi, tāpēc grūti spriest par tā lietojumu.

Wings iŕghaya aran ŕawu Kambari / To ŕkieŕtu Koniŕja dfiewohkle ..
(LGL 237₁₆₋₁₇).

Pie denominālajiem atvasinājumiem pieskaitāms vārds *zirnēklis* : *zirnīs*, taču piedēkļi ar *-kl-* neveido kādu noteiktu dzīvnieku nosaukumu grupu. Turklāt, piemēram, “Phraseologia Lettica” ir vārds *zirneklis*, bet turpat līdzās *zirnēja=tīklis*. **Sirrnākļis**, **Sirrnāja=tieklis** (Ph 292). Savukārt vārdnīcā “Lettus” minēts *zirnekslis* – **Sirrnehxlis** (L 172). Tā kā blakus *-lis* ir sinonīms *-slis* (sal. *kāplis* un *kāpslis*), tad varēja dažkārt arī blakus *-kl-* rasties *-ksl-* (Endzelīns 1951, 353).

Grūti restaurējams pamatvārds atvasinājumam *žoklis*, kurā it kā skaidri saskatāms piedēklis, G. Mancelim gan visur ir *žoglis* – **Schoghlis** (L 258). Par cilmi ir dažādas versijas, visticamāk šķiet, ka vārds ir tās pašas cilmes kā *žāklis* – no **žāt* (sal. lie. *žióti* ‘atplest muti, žāvāties’) > **žātlis* > *žāklis* ‘atplesta mute; tas, kam atplesta mute’ (Karulis 2001, 1209).

Tikai dažas reizes G. Manceļa tekstos sastopami atvasinājumi ar piedēkli *-kn-* – piemēram, *audzēknis* : *audzēt*, tam blakus arī sinonīms ar *-kl-* – *audzēklis*, kas gan sastopams tikai vienu reizi.

Atvasinājumi ar *-(s)l-*. Kopš pirmajiem tekstiem latviešu valodā saglabājusies liecība arī par piedēkli *-(s)l-* kā vārddarinātāju (Pokrotniece 2002, 110). Agrīnajos tekstos bieži sastopami tādi darinājumi kā *auglis*, *bauslis*, *ceplis* u. c.

Visbiežāk G. Manceļa darbos lietots vārds *bauslis* (dažādu celmu formas – *bausle*, *bausls*, *bauslis*) – vairāk nekā 300 reizes, salīdzinājumam – visi pārējie atvasinājumi ar *-(s)l-* kopā lietoti apmēram tikpat daudz reižu.

Deews ŕawu Prahtu unnd ŕirrdi mums gir iŕ=ŕtahŕtijis ŕawà Bauŕlà.. (LP2 12₈₋₉).

Tomēr, domājams, ka valodas runātāji to arī tolaik nav uzskatījuši par sekundāru vārdu un saistījuši ar tā motivētārvārdu verbu (viens no uzskatiem – pamatā ir verbs *baust* ‘sist’ vai ‘mudināt’, ir arī citi viedokļi), bet gan uztvēruši kā leksikalizējušos jēdzienu ar nozīmi ‘rīkojums, pavēle; nolikums, priekšraksts’. G. Manceļa tekstos arī šāds verbs nav sastopams.

Motivācija. Savukārt citiem darinājumiem ir ļoti skaidra saistība starp motivētārvārdu, kas lielākoties ir verbs, un pamatvārdu, piemēram, *auglis* : *augt*, *ceplis* : *cept*, *mesls* : *mest*, *pūslis* : *pūst*, *zaglis* : *zagt*.

Kaß Maife gir / to juhß pafßchi ghann finnaht / ka kļuhft no Labbibas=Millteem unnd Vhdeni zaur zaurehm miezita / iß=kurrta zepply tah züppta .. (LP1 386₉₋₁₂).

Atvasinājumi ar piedēkli *-(s)l-* galvenokārt darināti no primāriem vārdiem.

Liela daļa no šiem senajiem atvasinājumiem ir attiecināmi uz baltu kopības laikmetu, līdzīgi darinājumi sastopami arī lietuviešu valodā. Piemēram, la. *auglis*, lie. *aūglis* ‘vasa, dzinums’, la. *krauklis*, lie. *krauklŷs* ‘vārna’, la. *mēsli*, lie. *mēšlas*, la. *kaplis*, lie. *kaplys* u. c.

Domājams, stilistiskos nolūkos, vērojams vienas saknes vārdu atkārtojums – reduplikācija. Reduplikāciju, kas izpaužas kā saknes, celma vai visa vārda atkārtošana, izmanto pastiprinājuma izteikšanai (Nītiņa 2000, 197). Visbiežāk šādi stilistiski līdzekļi sastopami G. Manceļa sprediķos. Piemēram, atvasinājums *pīslis* : *pīst*, nereti dubultots vārdu savienojumā *pīšļu=pīšļos*.

.. jebfche tu šapuwis / šatrudejis / pieščlo=pieščlohß / pällno=pällnohß Semmeh tapis .. (LP1 400₂₋₄).

17. gadsimta rakstu avotos sastopama lielāka derivatīvā dažādība nekā pirmajos tekstos, līdzās darinājumam *mesls* : *mest* tiek darināti arī atvasinājumi no piedēkļvārdiem, kas kopumā darinājumiem ar *-(s)l-* nav pārāk raksturīgi. G. Mancelim ir *pamesls* : *pamest* (tas gan sastopams arī 16. gadsimta beigu avotos), *imesls*, *imesla* : *iemest*. Sākotnējā nozīme ‘kas iemests’, tad ‘pamats dūsmām, strīdam naidam’ > ‘parādības ierosinātājs faktors, motīvs’ (Karulis 2001, 335). Jāatzīmē, ka G. Mancelim ir piemērs, kur šis motivētārvārds un atvasinājuma darināšanas process tiek nodemonstrēts.

Tadehļ Wings fcho unh to Ee=mäflu eemütt / und šariedena tohß Zillwäkus / weenu prett ohtru / ka tee leelà Eenaideh dfiewo (LP1 324₉₋₁₁).

Par dažiem atvasinājumiem rodas jautājums, vai tie darināti tieši ar piedēkli *-l-* vai arī *-l-* vārda struktūrā ir kāda cita piedēkļa (*-ul-*) pārveidojums. Piemēram, latviešu valodā eksistē gan *dvēsle*, *šūplis*, gan arī *dvēsele*, *šūpulis*. Abējādo formu lietojums rakstos un

tautasdziesmās liecina, ka tie ir patstāvīgi paralēli darinājumi (Pokrotniece 2002, 112). Priekšstats par vienas formas atkarību no otras radies rakstu valodas ietekmē. 17. gadsimta tekstos, arī G. Mancelim, ir tikai forma *šūplis*. Piedēklis *-ul-* ir tikai vienu reizi deminutīvā *šūpulītis* – *Schupuliet* (LGL). Visos pārējos gadījumos – *Schuhpli* (LVM), *Šchuhplietz* (LP1), *Šchuhply* (LP2). Arī vārdnīcā ir tikai šī forma – *Schuhplis* (L) un *Schuhpla=kahrtz* (PhL). Tātad *šūplis* būtu pieskaitāms pie atvasinājumiem ar piedēkli *-l-*.

Tapehtz: Wings tawu Širrdi šow par Šchuhpli ghribb .. (LP1 68₄₋₅).

Semantika. Piedēklim *-(s)l-* ir polisemantiska daba. Visbiežāk ar to darina darītājpārdus (*nomina agentis*) – *zaglis*, *krauklis*, kā arī rīku nosaukumus, kam laikam pamatā darītājpārdi (Endzelīns 1951, 341) – *kaplis*, *kāpslis*, *ceplis*. Daudzi darinājumi apzīmē darbības rezultātu – *auglis*, *pīslis*, *mirklis*.

Saglis gir nickna leeta / bett Mällkulis gir dauds nicknaax (Sal 525₁₉₋₂₀).

G. Mancelim vārds *mirklis* : **mirkt* ‘aizvērt acis, vienu reizi pamirkšķināt’ lietots tikai savienojumā ar *acu* – visdažādākajos variantos, gan koprakstījumā, gan ar biedruzīmi, gan atsevišķi, kā *ac=mirklis*, *acamirklis*, *acu=mirklis*, *aces mirklis* utt.

Eß äßmu mannu Waighu Atzes=Mirrckly mannoß Dußmohß magkeniet no töw paßlehpis .. (LP1 483₁₉₋₂₁).

No vienas puses, motivētājpārds *mirkt* valodā ar šādu nozīmi vairs netiek lietots (domājams, ka arī 17. gadsimtā vairs ne), tomēr valodas lietotājs šo un līdzīgus vārdus uztver kā sekundārus, jo valodā pastāv plaša vārddarināšanas ligzda ar šo vārddarināšanas celmu, piemēram, *mirklis*, *acumirklis*, *mirkšķināt*, *mirkļigs*.

Sprediķu grāmatas 1. daļā arī *acu=mirknis* – darinājums ar piedēkli *-n-* – ar sinonīmisku lietojumu atvasinājumam *acu=mirklis*.

Nhe buhtu Deews wiß wairahk paliedfejis / unnd tai wahjai Šeewai Spähku dehwis; weenà Atzo=Mirrckny palicktu Mahte ar Bährnu (LP1 228₃₋₅).

Tomēr darinājumi ar *-n-* nav produktīvi, to norobežošana vārda morfoloģiskajā sastāvā vairs nav motivēta.

Darinājumu lietojums. Daži darinājumi ar *-(s)l-* G. Manceļa tekstos lietoti ļoti bieži. Visbiežāk, kā jau minēts, vārds *bauslis*. Bieži tekstos sastopams arī vārds *auglis* – ar dažādām nozīmes niansēm.

Aifto ickkatris labbs kohx näß labbus Auglus / bett weens šappuwis kohx näß nicknus Auglus (LP2 146₄₋₅).

Tha Beßdeewigha Pattickschanna gir Ghräku darriet / bett tho Taiffno Šacknis Auglus nefšies (Sal 38₁₋₂).

Bieži sastopami arī tādi atvasinājumi kā *zaglis*, arī *ceplis* un dažādi vārdu savienojumi ar to – *ķieģeļa=ceplis*, *skalka ceplis* u. c. Tomēr tekstos nav jaunu darinājumu ar *-(s)l-* – t. i., tādu, kas parādītos vienu reizi. Vārdnīcā tādi ir tikai daži, piemēram, *krumslis*. Tas liecina, ka atvasinājumi ar *-(s)l-* nav potenciāli produktīvi.

Būtībā šo darinājumu apskats arī ir ļoti fragmentārs. Daļai šo substantīvu piedēkļa norobežošana vārda morfoloģiskajā sastāvā vairs nav motivēta (un, domājams, ka arī rakstu valodas sākumposmā tā lielākoties tāda vairs nav bijusi). J. Endzelīna gramatikā pie piedēkļa *-(s)l-* (līdzīgi arī citiem konsonantiskajiem piedēkļiem) ir daudz piemēru, no kuriem daži vēl motivēti, bet daudz vairāk piemēru ar mūsdienās vairs nemotivētiem vārdiem. Pie *-(s)l-* minēti arī dažādas nozīmes vārdi, piemēram, *egle*, *dēle* u. c. Tas liecina, ka tiem piedēklis ir sakusis ar vārda sakni. Tāpēc aplūkotie piemēri ir individuāli veidojumi vai kāda sarukuša vārdarināšanas modeļa komponenti. Bet, ja ir runa par vārdarināšanas modeļiem, kas valodas lietotājam ir atpazīstami, tad tas nevar būt viens lietojums.

Neapšaubāmi, G. Manceļa darbos ir arī citi seni vārdi, kur varētu saskatīt gan šos, gan arī citus konsonantiskos piedēkļus, piemēram, *-sm-* vārdā *dziesma – Dseeβmis* (PhL 372), *Dseeβma* ‘psalms’, *Dseeβma=ghramata* (L 138) u. c., tomēr konsonantiskie piedēkļi 17. gadsimta rakstos netiek aktīvi izmantoti vārdu darināšanā, sastopami tikai senākas cilmes vārdi, kas neveido kādu raksturīgu modeli vai darinājumu grupu, un to motivētārvārdi lielākoties tobrīd ir zuduši no aktīvās leksikas.

Tādējādi kopumā rakstu valodas attīstības sākumposmā konsonantiskie piedēkļi nav produktīvi, tie izmantoti reti, valodas lietotāja apziņā lielākoties netiek uztverti kā derivatīvie elementi. Tomēr valodas faktu analīze salīdzinoši vēsturiskā aspektā liecina, ka senākajos latviešu valodas veidošanās posmos konsonantiskajiem piedēkļiem valodā laikam ir bijusi lielāka loma (Pokrotniece 2002, 138).

Salīdzinājums ar mūsdienu latviešu valodu. Arī mūsdienu latviešu valodā konsonantiskie piedēkļi nav produktīvi, lai gan uzskata, ka dažu piedēkļu aktivizēšanās (*-kl-*, *-m-*, *-n-*, *-tn-*) 20. gadsimta pēdējās desmitgadēs esot bijusi vērojama (Pokrotniece 2002, 82). Šo piedēkļu aktivitātes kāpums bijis vērojams arī 19. gadsimta otrajā pusē, kad valodas veidošanu un attīstīšanu pārņem paši latvieši un tiek apzinātas derivatīvo līdzekļu variēšanas iespējas. Piemēram, piedēklis *-kl-* izmantots darbības rīku nosaukumu darināšanā (*durklis*). Taču mūsdienu literārajā valodā *-kl-* un arī šī piedēkļa varianti vārdu darināšanā iesaistās samērā reti. Zīmīgi arī “Latviešu valodas inversajā biežuma vārdnīcā” (1976) sniegtie dati – piedēklis *-kl-* kopā ar variantiem ieņem 12. vietu starp citiem

piedēkļiem atvasinājumu skaita ziņā, bet 6. vietu – vārdlietojumu skaita ziņā. Vārdnīcas autori skaidro, ka šāda aina parasti vērojama tajos gadījumos, kad piedēkļi ir mazproduktīvi, bet ar tiem darinātie vārdi (vismaz daži) pieder pie bieži lietotās leksikas. Ar to arī izskaidrojums piedēkļa *-kl-* “dzīvotspējīgums” (LVIBV 1976, 13).

Līdzīgi arī G. Manceļa tekstos – atvasinājumi ar piedēkli *-kl-* un tā paplašinātajiem variantiem ir sastopami salīdzinoši bieži, atvasinājumu skaita ziņā tie ir 9. vietā, bet vārdlietojumu skaita ziņā – 6. vietā sufiksālo substantīvu vidū, tomēr šo atvasinājumu lielo vārdlietojumu skaitu veido dažu vārdu, it īpaši *mācekļis*, ļoti biežais lietojums.

Atvasinājumi ar *-(s)l-* (un citiem konsonantiskajiem piedēkļiem) lielākoties ir leksikalizējušies, kaut arī ir daži seni darinājumi, kuros piedēklis ir norobežojams, tomēr plašāku atvasinājumu grupu tie neveido, tāpēc salīdzinoša kvantitatīvā analīze nevar tikt veikta.

3.1.7. Citas sufiksālo substantīvu grupas

Iepriekš aplūkoti G. Manceļa darbos biežāk sastopamie substantīvu piedēkļi veido plašas regulāru atvasinājumu grupas. Tomēr G. Mancelim ir arī daudz citu darinājumu, kuru vārdlietojums nav tik liels un kas, iespējams, mazāk raksturīgi reliģiskiem tekstiem. Lai sniegtu plašāku ieskatu izmantoto vārddarināšanas līdzekļu klāstā, šajā nodaļā aplūkoti citi tekstos sastopamie substantīvi, kas sagrupēti pēc izmantotajiem piedēkļiem. Daļa darinājumu no mūsdienu valodas lietotāja viedokļa nebūtu uzskatāmi par atvasinātiem, jo vārddarināšanas formants tajos ir nosakāms tikai pēc analogijas ar citiem līdzīgiem attiecīgās grupas darinājumiem.

Piedēkļi *-ien-*, *-en-*, *-ēn-*. Samērā palielu grupu latviešu valodā veido deverbāli atvasinājumi ar *-iens*, kas ietilpst darbību nosaukumu vārddarināšanas kategorijā. Modeļa galvenā nozīme ir vienreizēja, pabeigta darbība. Šajā modelī bieži tiek izmantoti verbi, kas apzīmē īslaicīgu darbību, kā arī darbības, kas sastāv no atsevišķiem atkārtotiem aktiem (Baltynja 1979, 23). Momentānu darbības aktu apzīmē, piemēram, substantīvi ar *-iens* – *kūliens*, *belziens*, *dūriens*, *kodiens*, tas ir vienreizējs, laika ziņā ierobežots. Pabeigtas darbības apzīmēšanai biežāk lieto darbību nosaukumus ar *-ums*. Darinājumi ar *-iens* visbiežāk apzīmē darbības sekas vai rezultātu un pat kaut ko konkrētu (Endzelīns 1951, 322). Daudzos gadījumos atvasinājumam vairs nav darbības nozīmes, bet gan akts pārvērties par objekta nosaukumu, piemēram, *ēdiens*, *dzēriens*. Arī objektiem pamatā ir

bijušo aktu vienreizības moments, aktualitāte, piemēram, *viriens* ‘tas, kas tiek pagatavots vienai reizei’ (Kasparsons 1934, 26).

Darbību nosaukumus ar *-iens* atvasina pa lielākai daļai no primāro verbu pagātnes celma – *metiens* : *meta*, *cēliens* : *cēla*, senajos tekstos šo atvasinājumu motivētātvārds ir gandrīz tikai primārs verbs. Izņēmums ir darinājums no prefiksāla verba *pavediens* : *pavest*. Atvasinājumu ar *-iens* darināšana no sekundāriem verbiem sāk aktivizēties 19. gadsimta otrajā pusē, kad arī šis modelis iegūst produktivitāti. Periodā no 16. gadsimta līdz 19. gadsimtam jaunu vārdu darināšanā modelis tikpat kā netiek izmantots (Baltynja 1979, 22).

1. Senajos tekstos atvasinājumos *-ien-* vietā bieži ir piedēklis *-en-* – G. Mancelim tikai *-en-* (*-en-*). G. Manceļa darbos ir darinājumi, kas apzīmē darbību nosaukumus, – *belzens* ‘belziens’, *bārens* ‘bāriens’, *cirtens* ‘cirtiens’, *kūlens* ‘kūliens’, *dūrens* (*dūrene*) ‘dūriens’, *metens* ‘metiens’, *kodens* ‘kodiens’, kā arī jau konkrētu objektu nosaukumi, piemēram, *pavedens* ‘pavediens’. Kopumā G. Mancelim ir apmēram 15 šādi atvasinājumi, kuru kopējais vārdlietojumu skaits ir ap 200.

Muhššo wiššo pirrmahka Mahte muhšcham nhe titzeja / ka taß kohdens Ahbola tahdu Nhelaim buhtu darrijis .. (LP3 27₃₁–28₁₋₂).

Bieži lietoti atvasinājumi *sitens* ‘sitiens’, *dzērens* ‘dzēriens’, *ēdens* ‘ēdiens’.

Šcho nhe=gharrdu / ruhktu Dfehren baudijiß / nhe ghribbeja Wings to dserrt .. (LP3 151₂₅₋₂₆).

Vislielākais vārdlietojumu skaits ir saliktenim *vakar=ēdens* ‘vakarēdiens’ – ap 80. Akuzatīvā šis (un arī citi atvasinājumi) parasti lietots bez galotnes.

PJrrmahk / mieļi Draughi / buhß jums finnaht / kaß to šwähtu Wackar=Ehden ee=stahdijis (LP1 382₁₆₋₁₇).

J. Endzelīns raksta, ka dažās izloksnēs *-iens* vietā *-ienis*, piemēram, lībiskajās daudzskaitļa nominatīvs ar *-ŋ[i]*, un kā piemēru min G. Manceļa *sitenus* ‘sitienuš’.

Wings to nhe darra / taß dabbuis ohter=teek Šittenus (LP2 118₂₉).

Taču tajā pašā avotā atrodam arī *sitenus*.

Taß Kallps / kaß šawà Kungha Prahtu finna / und nhe gir šataišijeeß / topašschu darriet / taß dauds Šittānus zeetieß (LP2 94₃₋₅).

Arī vārdnīcā “Lettus” šie atvasinājumi ir ar *-ens*. *Šittens* (L 178).

Izskaņas *-iens* rašanās ir neskaidra. Šķiet, ka lietuviešu un prūšu valodā nav nekā līdzīga. Varbūt la. *-iens* kā darbību nosaukumu izskaņa ir jaundarinājums: tā kā dažos

gadījumos blakus formām ar *-en-* bija sinonīmi ar *-ien-*, varēja arī blakus mantotajam *-ens* rasties *-iens* (Endzelīns 1951, 323).

Paliek tomēr nezināms, vai šis *-en-* nav kļūda pareizā *-ien-* vietā vai arī nenāk no tādām izloksnēm, kur neuzsvērtais *ie* pārvērties par *e* (Endzelīns 1951, 323). Maz ticams, ka šo izskaņu varētu skaidrot kā kļūdu, turklāt tā sastopama arī citiem autoriem. Piemēram, G. F. Stenderam ir *ēdiens*, *dzēriens*, bet *sitens* – *ehdeens*, *dfehreens*, *šittens* (Stender 1783, 158).

Daži atvasinājumi G. Mancelim ir sastopami tikai vienu reizi, piemēram, *kūlens* ‘kūliens’ (L), *gājens* ‘gājiens’ (Sal), *virens* ‘viriens’ (LP1).

.. *licka Deews Vgguni und Sāhras no Dābbāššu liet / und aplaištija tohß ar karrftu Wirrānu* .. (LP1 19₁₈₋₁₉).

Tomēr lielākoties šie darinājumi ir seni atvasinājumi, kā *vakar=ēdiens*, *sitiens*, *metiens*, kas sastopami jau agrākos reliģiskajos tekstos un nemainīgi lietoti tajā pašā kontekstā. Iespējams, ar to arī skaidrojama dažu atvasinājumu rakstība.

Vnd wings nowehrfehß weenu Ackmins=metten taļumu / unnd mettehß zeļļohs .. (LP3 3₁₄₋₁₅).

G. Manceļa vārdnīcas otrajā daļā “Phraseologia Lettica” ir arī divi vietvārdi, kuriem mūsdienās ir izskaņa *-iena* – *Gaujiena*, *Rūjiena*. Pēc rakstības gan grūti spriest par izrunu – *Ghaujenespills* (PhL 409), *Ruina* (PhL 410) –, turklāt vietvārdiem formas ar *-ene* un *-iene* mēdz variēties.

2. Nozīmes un motivācijas ziņā viendabīgu grupu G. Manceļa darbos veido darinājumi ar *-ene* vietas apzīmēšanai, kas ir atvasināti no adverbiem. Tie ir *ārene*, *augšene*, *kurene*, *šenene*, *tālene* (*tālene*), *tenene*, *turene*. Mūsdienu latviešu valodā – *tāliene*, *āriene*, *kuriene* u. c.

Tah stahsta nu tee šwāhti Ewangelifti / ka šchee Raddi no tahļenes stahwejušchi (LP3 207₂₇₋₂₈).

Aišto Leppniba šawu muhšchu labb nhe darra / vnd nheneeka ka tickay ļaun no tennenes attlehkt warr (Syr 521₃₁₋₃₂).

J. Endzelīns raksta, ka izloksnēs rakstu valodas formu ar *-iene* vietā esot *ārene*, *iekšene*, *no kurenes*, *turene*, *šejene* (Endzelīns 1951, 299). A. Bīlenšteins vietas apzīmējumus ar *-ene* min kā plaši sastopamus – *tālene*, *klātene*, *teijene* u. c. (Bielenstein 1863b, 284). Visi minētie atvasinājumi vietu apzīmējumi G. Manceļa darbos ir lietoti vienlīdz bieži (apmēram 10–40 vārdlietojumu), turklāt tie ir sastopami visos avotos, arī vārdnīcā. Šie darinājumi veido noslēgtu grupu, jauni atvasinājumi pēc šī modeļa netiek

darināti, acīmredzot tas saistīts arī ar to, ka ir ierobežots motivētārvārdu, proti, attiecīgu adverbu, skaits. Izņēmums ir vārds *iekšene* ‘iekša’, kas ar *-ene* lietots tikai vienu reizi – vārdnīcā “Lettus”. Visos pārējos tekstos konsekventi ir forma ar *-ana* – *iekšana*.

.. *ihthen tha gir tee blehdighi / willtighi Łaudis / no ahrenes spied te fpohfsche / bett no eekfchanas gir Winjo Śirrds pilla Ghrākeem ..* (LP1 178₁₈₋₂₀).

Acīmredzot šī darinājuma motivētārvārds ir adverbs *iekšan* ‘iekšā’, kas senajos tekstos ir sastopams ļoti bieži.

Aisdari Mutt / edder Muffchas nahx eekfchan (PhL 251).

Līdz ar to var secināt, ka šis darinājumu modelis – deadverbāli vietu apzīmējumi – nav produktīvs, jo jauni darinājumi neveidojas. Tomēr minētie atvasinājumi tiek lietoti bieži, arī mūsdienu latviešu valodā saglabājušies un aktīvi tiek izmantoti adjektīvu un adverbu motivēti vietu nosaukumi, kuri izsaka vietas pazīmes nozīmi (LVG 2013, 232), tie tiek lietoti attiecīgi formā ar *-iene* – *iekšiene, āriene, tuviene, tāliene, šejiene* u. c.

Ar *-ene* darināti arī vietu nosaukumi *dzimtene, kapenes*. “Phraseologia Lettica” arī divi vietvārdi ar *-ene* – *Gulbene, Sērene. Ghullbene* (PhL 410), *Sehrena=muifcha* (PhL 411).

3. Piedēkļa *-en-* (izskaņās *-ene, -enis*) nozīmes ir ārkārtīgi sazarājušās, tāpēc grūti izšķirt kādus viendabīgus darinājumu modeļus.

Tekstā ir ļoti daudz vārdu, kur it kā piedēklis *-en-* ir saskatāms, tomēr liela daļa ir seni darinājumi, kas ir desmantizējušies jeb leksikalizējušies – zudis motivētārvārda un atvasinājuma semantiskais sakars. Atliekas no seniem līdzskaņu celmiem ar piedēkli *-(m)en-* ir, piemēram, vārdi *ūdēns, rudēns* (sal. lie. *ruduō*). Šādu vārdu dalījums morfēmās ir problemātisks, un sinhroniskā valodas materiāla analīzē uz šādām morfēmām būtu jāattiecinā kvazimorfēmu statuss (Kalnača 2004, 28). Seni *n*-celmi ir pamatā arī vārdiem *smadzenes, gredzens, spilvens, zobens, zibens, melmeņi* u. c. (Endzelīns 1951, 331). Protams, visi minētie senie vārdi ir plaši sastopami arī G. Mancela tekstos, jāpiemin gan, ka tie lietoti ar dažādiem piedēkļa variantiem, piemēram, *zobens, zobins, zobinš; zibens, zibins* utt.

Liela daļa atvasinājumu ar *-ene, -enis* pieskaitāmi pie īpašības nesēju vārddarināšanas kategorijas *nomina attributiva*. Palielu grupu ar piedēkli *-ene* veido augu un ogu vārdi. Piemēram, G. Mancelim sastopami tādi ogu nosaukumi kā *brūklene, glāzene, kazene, miltene, sprācene, zemene*. Kā arī daži augu nosaukumi – *sūrene, skābene, driģene, zirdzene*. Arī *krūkleņi*.

Sirrdfenēs. Sirrdfenēs=šacknis (PhL 326).

Tomēr visi šie vārdi ir minēti lielākoties tikai pa vienai reizei “Phraseologia Lettica” nodaļā *No Ahboleems vnd Sahlehms* (PhL 323), daži vārdi – *skābene*, *zemene* – arī vārdnīcā “Lettus”, tāpēc par to lietojumu priekšstats nerodas, pareizāk sakot – reliģiskajos tekstos tie nav sastopami. Izņēmums ir tikai vārds *driģenes*, kas vienu reizi lietots G. Manceļa sprediķu grāmatas 2. daļā.

*Nhe weens Šaimneex zeesch labpraht **Driggeni** šawà Dahrfà / nhelewehl
nheaughligu Kohku .. (LP2 154₂₉₋₃₁).*

Arī šo darinājumu grupa nav viendabīga. Daļai atvasinājumu pamatā ir adjektīvs, un augu nosaukumi norāda, ka augam piemīt pamatvārdā ietvertā īpašība, *skābene* : *skābs*, *sūrene* : *sūrs*. Citiem ogu nosaukumiem pamatā ir substantīvs, kas saistīts ar to uz līdzības vai kādas citas asociatīvās saiknes pamata, – *kazene* : *kaza*, *miltene* : *milti*, *glāzene* : *glāze* ‘stikls’. No verba atvasināts nosaukums *sprācene* ‘spradzene’ : *sprāgt*. Piemēram, minētos nosaukumus *driģene*, *brūklene* no mūsdienu valodas lietotāja viedokļa vairs nesaista ar to motivētāmvārdiem, bet par sekundāriem uzskata – pēc analogijas ar citiem augu nosaukumiem ar *-ene*. Iespējams, ka tiem arī pamatā ir verbs – *brūklene* : *brukt*, *braucīt* (sal. arī apv. *brūkle*, lie. *brūknē*) (ME I 341), *driģene* : **drigt*, *dricināt* (Karulis 2001, 229), sal. lie. *drignē*.

Seni darinājumi ar *-en-* ir arī dzīvnieku – visbiežāk kukaiņu – nosaukumi. G. Mancelim “Phraseologia Lettica” sadaļā *No Tahrpeems* (PhL 290) ir, piemēram, *lapsenes*. G. Manceļa darbos, galvenokārt “Lettus” un “Phraseologia Lettica”, ir arī seni dzīvnieku nosaukumi, kam pamatā skaņu verbi, kas saistīti ar šo dzīvnieku raidītajām skaņām, piemēram, *sisenis*, *circenis*, *rubenis*. Jāpiezīmē, ka daudziem atvasinājumiem vērojamas piedēkļa variācijas, piemēram, *circēns* un *circinis*, *sisenis* un *sisiņš*.

Šifšeneems nhe gir Konings / tomähr skreen te pa Pullkeems (Sal 99₂₀₋₂₁).

Sastopami arī priekšmetu vārdi – *slaucene*, *slaucenis*; arī *šķiemenis* ‘dziļu starpa’. Nomeni ar *-enis* pa daļai ir tuvu rada formām ar *-ene* (Endzelīns 1951, 301). G. Mancelim *-en-* arī ēdienu nosaukumos – *zīdenis*, vietu nosaukumos – *gubenis*, *midzenis*.

*To jemmeeta währà juhß / kattri **ghubbeņohß** jeb zittà Weetà šlāppāne leedaht ..
(LP1 378₂₋₄).*

Piedēklis *-en-* laikam dažos gadījumos ir senāka *-in-* vietā, tagad formas ar *-in(i)s* sastopamas izloksnēs (Endzelīns 1951, 301). Piemēram, G. Mancelim ir gan *putenes* – *Puttenes* (L 75), gan arī *vēja=putins*. *Wehja=puttins puttina* (Run 449). Arī daudzi citi atvasinājumi G. Mancelim ir galvenokārt ar *-ins*. Piemēram, *plācins* ‘plācenis’, *rācins*, *rāciņi*, arī *vēja* nosaukums *tārpins* ‘tārpenis’.

Atvasinājumi ar *-en-*, kā jau minēts, lielākoties sastopami vienu vai pāris reizes, plašāku darinājumu grupu, pēc kuras modeļa tiktu darināti jauni vārdi, tie neveido, turklāt reliģiskajos tekstos šo vārdu ir maz, lielākoties tie sastopami pie attiecīgās leksikas grupas “Phraseologia Lettica”. Interesantu atvasinājumu grupu veido vairāki tīklu nosaukumi nodaļā pie zivīm – *wimbenis*, *raudenis*, *mailēns*, t. i., tīkli attiecīgo zivju ķeršanai. ***Wimbenis*, *Raudenis*** (PhL 287); ***Mailehn*** (PhL 285).

Formāli pilnīgi izolēts darinājums ir atvasinājums ar *-ēn-* – *velēna* (Endzelīns 1951, 304), sal. lie. *velēnà*.

Ar *-ēn-* darina arī deminutīvus, kas apzīmē kaut ko ne tik mazu kā formas ar *-iņš* un *-ītis* un bez maiguma, izloksnēs pat ar nevērības vai nievīgu nokrāsu (Endzelīns 1951, 302). Arī G. Mancelim ir šādi atvasinājumi ar *-ēns*, piemēram, dzīvnieku mazuļu nosaukumi *kazlēns*, *kucēns*, *kaķēns* (sal. lie. *katēnas*).

*Wings ar Laweems dšwoya iht ka butu wings fmaidiyees ar **Kaflāneems** /
vnd ar Lahtscheems iht ka ar Jähreems* (Syr 606₉₋₁₀).

Tekstos ir sastopami arī aizguvumi, kuros *-en-* ir pārņemts no avotvalodas, piemēram, *beķens* ‘bļoda’, *kaninkens* ‘trusis’, *lievenes* (Sehwers 1934, 143, 149, 152).

Vēl viena vārddarināšanas kategorija, uz kuru mēdz attiecināt atvasinājumus ar *-ene*, ir sieviešu dzimtes personu nosaukumi (*nomina feminina*). Formas ar *-ene* sievas nosaukumam pēc viņas vīra un saimnieces – pēc viņas mājas varētu būt jaundarinājumi (Endzelīns 1951, 300). J. Endzelīnam arī šeit ir atsauce uz G. Manceli – uz viņa diezgan bieži lietoto atvasinājumu *saimniecene* : *saimnieks*. Vārds *saimniecene* dažādos G. Manceļa tekstos lietots ap 30 reizi (*saimniece* – tikai vienu reizi!). Bet tas arī ir vienīgais sastopamais šāda veida darinājums. Sal. lie. *mokytojēnē* ‘skolotāja sieva’.

Piedēklis *-iet-*. Pie īpašības nesēju nosaukumu vārddarināšanas kategorijas pieder arī atvasinājumi ar *-iet-*. Formas ar *-ietis*, *-iete* lieto it sevišķi personu cilmes apzīmēšanai (Endzelīns 1951, 388). G. Mancelim gan šo darinājumu ir nedaudz – vairākas reizes lietoti ar šo piedēkli atvasinātie tautību nosaukumi – *vācietis* (sal. lie. *vókiētis*), *latvietis*, kā arī *iebuvietis* (*iebūvietis*), *jaunieta*.

*Dafcha **Jauneeta** tahdà Leeta leekahß ghuddraka äšsam / nhe ka zitta wetzigha
ghohdigha Šeewa / kattrai Deews peezus / šefšchus Bährnus dehwis gir*
(LP2 48₁₅₋₁₈).

Vārds *vācietis* G. Manceļa tekstos lietots 11 reizes, *latvietis* – 5 reizes (2 reizes sprediķu grāmatā un 3 reizes “Desmit sarunās”). A. Birkerts uzskata – G. Mancelim pieder nopelns, ka viņš ievēdis latviešu literatūrā nosaukumus – *latvieši* (līdz tam – *nevāci*) un

latviska resp. latviešu valoda (Birkerts 1927, 87). Vārdi *latvietis* un *vācietis* uzskatāmi redzami piemērā no “Desmit sarunām”.

Lattweetis Lattweefcham drieſahk pallieds / nhe ka wahzeſcham / ſweffcham
(Run 422).

Vārdnīcā “Lettus” ir vēl divi darinājumi – *skotvietis* un *tautvietis* ‘sveštautietis’, kuru cilme nav īsti skaidra. K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā pie *tautviets* ir atsauce tikai uz G. Manceli un minēts, ka tas varētu būt vai nu saliktenis no *tauta* + *vieta*, vai arī vārdam *tautietis* skaņas *v* iespraudums pēc vārda *latvietis* parauga (ME IV 141). Savukārt Antonija Ahero uzskata, ka vārds *skotvietis* ir kalks no vācu *Schottländer* un ka tas latviešu valodā nav ieviesies (Ahero 1967, 17).

Pie atvasinājumiem ar *-ietis* var minēt arī *avieši* ‘avenes’ “Phraseologia Lettica”, sal. lie. *avietē*). *Aweeschi* (PhL 325).

Tomēr atvasinājumu ar *-ietis* G. Manceļa tekstos ir nedaudz, lai gan viņa laikabiedru darbos tie ir minēti. Piemēram, J. Rēhehūzena gramatikā ir minēti atvasinājumi *aizkraukliets*, *aizkrauklieši* ‘tie, kas dzīvo Aizkrauklē’ (Fennell 1982, 23), bet H. Ādolfijam ir *daugavietis*, *daugaviete* ‘tas, tā, kas dzīvo pie Daugavas’ (Adolphi 1685, 13).

Domājams, ka daudzie tautību un personu nosaukumi pēc dzīvesvietas ar šo piedēkli, kas raksturīgi mūsdienu latviešu valodā, ir radušies vēlākā laika posmā. G. Manceļa tekstos daudzi tautību un personu nosaukumi tiek darināti ar aizgūto piedēkli *-er-* (arī *-er-*, *-ier-*, *-īr-*), piemēram, *izraeliteri* ‘izraēlieši’, *eģipteri* ‘eģiptieši’, *romeri* ‘romieši’, *sīreri* ‘sīrieši’, *galileri* ‘galilejieši’. Jāpiezīmē, ka *-er* ir dominējošais piedēklis personu nosaukumu darināšanā vācu valodā (Dillström 1999, 51). Juris Alunāns 19. gadsimta vidū raksta, ka *-er* ir ļoti derīgs un vajadzīgs *piemānotājs* vācu valodā, bet latviešu valodā lielāko tautu daļu vajadzētu apzīmēt ar *piegalināšanu -ietis* (Alunāns 1981, 77–79), pēc viņa ieteikuma mūsdienu latviešu valodā daudzus tautību un personu nosaukumus atvasina ar *-ietis*, *-iete*. Attiecībā uz Latvijas iedzīvotāju nosaukumiem – izskaņu *-ieši* pievieno, darīnot Latvijas austrumdaļas iedzīvotāju nosaukumus, aptuveni no Rīgas uz austrumiem (Dambe 1990, 4).

Piedēklis -uon-. Pie darītālvārdu vārddarināšanas kategorijas pieder deverbāli atvasinājumi ar *-uon-*, kas G. Manceļa tekstos lietoti diezgan bieži.

Bett nu gir Christus aukſcham zehleeß no Mirroņeem .. (LP1 422₁₇₋₁₈).

Lai gan lielo vārdlietojumu skaitu (kopā apmēram 220) lielākoties veido vārds *mironis* : *mirt* (145 reizes), visi šīs grupas atvasinājumi darināti pēc viena – deverbāla –

modeļa. G. Mancelim ir atvasinājumi *augons* : *augt*, *dzelons* : *dzelt*, *vadons* : *vadīt*, *kustonis* : *kustēt*. Vārda *kustoņi* senākā nozīme ir ‘kukaiņi’ (ME II 329).

.. vnd *dabbu* **Kuſtoņus** vnd *Tahrpus* par *algu* .. (Syr 549₂₈₋₂₉).

Vienu reizi lietots atvasinājums *slaistoņi* : *slaisīt(ies)*.

To jemmata Währà / juhß Šlinnki / und Šlaißtoņni / juhß Deenas=Saggli ..

(LP2 96₂₆₋₂₇).

Bieži lietots arī vārds *kalpone* (ap 40 reižu), kas darināts līdzās vārdam *kalps* – tas ir sens aizguvums, latviešu valodā aizgūts līdz 13. gadsimtam (Karulis 2001, 372).

Vnd iß=šuhiya šawas Kallpohnes ee=aizenah aukſcham vs to Pilli tahß

Jellghawas (Sal 27₁₇₋₁₉).

Ar *-uon-* G. Manceļa tekstos arī seni darinājumi, piemēram, *elkonis*, *pērkons*, kas ir leksikalizējušies.

Piedēklis -el- G. Mancelim ir samērā daudz atvasinājumu ar piedēkli *-el-* – gan izskaņā *-ele*, gan *-elis*. Tomēr šie atvasinājumi mēdz būt ļoti dažādas nozīmes vārdi, un darinājumu grupas tie neveido. Daudzi atvasinājumi ar *-el-* ir seni vārdi, kuri, kaut arī saistība ar motivētārvārdu ir nojaušama, tomēr lielākoties tiek uztverti kā atsevišķi jēdzieni. Visbiežāk senajos tekstos lietots vārds *dvēsele* : *dvēst*, no vārda *dvēsele* savukārt darinājumi *dvēselīte*, *bez=dvēsels*. Vārds *dvēsele* lietots ap 500 reižu, sastopams pilnīgi visos tekstos.

Tee Aſſinariyeyi eenied to Rahmu / bett tee Taiſſni meckleh ſawu Dweſſel

(Sal 94₂₁₋₂₂).

Ar šo piedēkli arī vārdi – *dzirkstele*, *ūbele*, *darva=vācele*, ar *-elis* – *tīrelis*, *ziemelis*, *pūtelis* ‘ēdiens no auzu miltiem’, *skriemelis*, *skritelis*, *pestelis*. Vārds *skriemelis* : *skriet* ‘griezties, riņķot’ ir lietots dažādās nozīmēs, arī kā ‘virpulis’, piemēram, *ūdens=skriemelis* kā sinonīms vārdam *atvars*. **Udens=skreemelis**, *Attwarrß* (PhL 391).

Wiſſi winji Lohzekļi / wiſſas winjas Meeſſas no Kahjo=papehſcheem / lieds patt

Ghallwa=Skremeļam *trieß no leelahm Širrds=Mohkahm / ka Apſas=Lappa*

(LP3 10₁₅₋₁₈).

Vārdam *ūbele*, līdzīgi kā daudziem citiem putnu nosaukumiem, pamatā ir skaņu verbs *ūbot*. Piemērā “Phraseologia Lettica” šis verbs minēts līdzās atvasinājumam.

klaufß ka Ubele uhbo (PhL 279).

Atvasinājumus ar *-el-* nereti saista ar negatīvu nokrāsu, piemēram, tie var būt darītārvārdi ar kādu peļamu paradumu, kā arī lamu vārdi (Endzelīns 1951, 342). Piemērā

no sprediķa darinājuma *pestēli* : *pestīt* negatīvo nozīmi un ekspresivitāti vēl vairāk pastiprina lietojums kopā ar vārdu *elles=grebeles*.

Ghaja wings nohft! und meckleja Burrwus und Šahls=Puhfchlätajus / und tadus Wälla=Pešteļus und Elles=Ghrebbeles? (LP2 363₉₋₁₁)

Jāpiemin, ka senajos tekstos ir ļoti daudz aizgūtu vārdu, kuros *-el-* ir kā kvazimorfēma – *mētelis, šķipele, zēģele, stērbele, kancele, dēģelis, vērzeles, dīsteles, ķimeļi* ‘ķimenes’ u. c., turklāt to vidū ir aizguvumi no dažādām valodām, arī ļoti seni, piemēram, *mētelis* latviešu valodā aizgūts līdz 13. gadsimtam.

Piedēklis *-al-*. G. Manceļa tekstos sastopami atvasinājumi ar *-al-*, kas pieder pie darbības rezultātu nosaukumu vārddarināšanas kategorijas. Piemēram, *šaušalas, šnugalas, šņugalas, šnurgalas, šņurgalas, spļaudalas, spļaudaļas* ‘siekalas’, *sūkalas, sietals* ‘baroklis’, *sēnalas*. Arī lietuviešu valodā *-alas* ir viens no svarīgākajiem darbības rezultātu vārddarināšanas līdzekļiem (Ambrasas 1993a, 99). Sal. la. *spļaudalas*, lie. *spjāudalas*. Tomēr šie vārdi galvenokārt ir minēti vārdnīcā “Lettus” un “Phraseologia Lettica”, tekstos tie ir reti sastopami, izņemot, piemēram, *spļaudalas, šņurgalas* un *šaušalas*.

Kaß tahdus Zillwäkus gir redfejis / und tee Prahtà duŗrahß / tam Šchaušchalas pahr=pahrim eet (LP1 299₁₄₋₁₅).

G. Manceļa sprediķos darinājumi *spļaudalas* un *šņurgalas* parasti lietoti kopā, pastiprinot teksta ekspresivitāti.

.. ar Spļaudalahm und Schnurrghalahm par wiŗsu Waighu nheghohdighe apghahnietz (LP3 147₁₋₂).

Piedēklis *-ul-*. Atvasinājumi ar piedēkli *-ul-* latviešu valodā ir seni vārdi, par ko liecina līdzīgi atvasinājumi lietuviešu valodā, sal. lie. *viesulas*, lie. *bēdulas*, lie. *mutulas*. Par atvasinājumu senumu liecina arī tas, ka bieži vien nav viegli atklāt motivāciju (Baltiņa 1984a, 91). Atvasinājumi ar piedēkli *-ul-* pieder pie dažādām vārddarināšanas kategorijām. Visbiežāk sastopami deverbāli darinājumi darītālvārdi, piemēram, *bēguls, tekuls, dusuls, dziruls, mākuļa, smirdulis*. G. Manceļa tekstos ir arī darbarīku nosaukumi – *sprigulis, vadula*, kā arī īpašības nesēju nosaukumi. Daži atvasinājumi saistīti ar augu valsti, piemēram, *prieduls* ‘priedulājs’, *vizuļi, zvaguļi* – augu nosaukumi. G. Mancelim arī darinājumi *stabule, viesulis, zvārgulis, kukulis*. **Kuckuļa=maife, Kungo=maife** (PhL 309).

Vārds *dzirulis* vārdnīcā “Lettus” minēts kā sinonīms vārdam *dzērājs*. Tas sastopams arī tekstos.

.. unnd nhe eŗsi Dfirrulis / unnd nhe jauzeeß plieteht / ka tu nhe kļuhŗsi par Deedelneeku (LP2 299₁₂₋₁₃).

Atvasinājumi ar *-ul-* lielākoties ir minēti vārdnīcā “Lettus” un “Phraseologia Lettica”. Tekstos to ir mazāk. Piemēram, sprediķu grāmatā ir *dzirulis, vadula, viesuls, zem=tekuls*.

.. *ka tad Wings / ka kahds Semm=tückuls / Deenahß und Nacktis schurrrp und turrrp ftaigha / ka kahds bļaudams plehšsiegs Swährs* (LP1 454₁₅₋₁₈).

Vārdnīcā “Lettus” iekļautajiem vārdiem *skutul(i)s* minētas divas nozīmes. Viena no tām ‘bļoda’, šis *skutul(i)s* ir aizguvums no viduslejasvācu *schuttel, schottel*, tātad nav analizējams kā atvasinājums. Savukārt otrs vārdu pāris *skutul(i)s* ‘skutele, maza uts’ – no *skust* ‘kasīt, durstīt’ > ‘kukainis, kas kasa, dursta ādu’ (Karulis 2001, 846). G. Mancelim abi šie vārdi ir rakstīti vienādi – *skuttuls, Skuttulis* (L 113, 151; L 40, 163).

Tekstos sastopams arī sens atvasinājums *stabule : stabs*.

Stabbules vnd Kohkles fkan kraßne / bett weena miliga Walloda labbake nhe ka tee abbi diwi (Syr 593₁₇₋₁₈).

Darinājumiem ar *-ul-* raksturīgi, ka tiem nereti tiek pievienots vēl viens piedēklis, piemēram, *māmulīte, vārgulīte, stabulnieks*.

Taß Wahrds Maria muhššà Wallodà tick dauds gir / ka ruhktz / nabbadfiete / Wahrghulite / Šeerdeniete (LP1 363₁₉₋₂₀).

Sastopami arī seni atvasinājumi – putnu nosaukumi, kur *-ul-* saskatāms tikai pēc analogijas, piemēram, *cīrvulis, ķivulis, zvirbulis*, tie gan netiek saistīti ar kādu vienu motivētājpārdu, kas būtu katram vārdam pamatā, par to cilmi ir dažādi uzskati.

Piedēklis -tav-. Tas ir sens piedēklis, ar kuru darina deverbālus atvasinājumus, kas pieder pie darbarīku nosaukumu vārddarināšanas kategorijas. G. Mancelim tekstos lielākoties ir sastopams tikai atvasinājums *karātavas*, vienu reizi arī *sētava* (sal. lie. *sētuvē* u. c.). Toties vairāki atvasinājumi ar *-tav-* ir minēti vārdnīcā “Lettus”, “Phraseologia Lettica”, kā arī “Desmit sarunās”. Piemēram, *kāstavs* (sal. lie. *koštūvis*), *mustavs* (lie. *muštūvai*), *sietavas, riestava, slauktave, šķiltavs, tītavas, vērstava*. Par atvasinājumu senumu liecina daudzās paralēles lietuviešu valodā. Interesants ir, piemēram, darinājums *mustavs* : **must* (lie. *mūšti*) ‘sist’ (sal. *muštīt*), kas ir ierīce aušanai, apv. *sistavas* (Karulis 2001, 823).

Latviešu valodā ir blakus formas ar *-tavs, -tava, -tuvs, -tuve* u. c. – domā, ka *-tav-* varēja rasties no senāka *-tev-*. Savukārt K. Mīlenbahs uzskata, ka *-tava* ir radies, sajaucoties izskaņām *-tuva* un *-ava*. Var domāt, ka *-tav-* vienā latviešu izlokšņu daļā aizstāj paralēlo *-tuv-* (Endzelīns 1951, 382). G. Mancelim gan tikai formas ar *-tav-*. Tie ir deverbāli darinājumi, kas atvasināti no verba nenotiekmes celma. Par šo darinājumu biežo

lietojumu tautas valodā liecina tas, ka “Desmit sarunās” ir sastopami trīs atvasinājumi ar *-tav-* – *sietavas, šķiltava, vērstava*.

Eß ſcho Labbibu pahrdeewis/ ſawai ſeewai Šeetawas nopirkſchu/ vnd fillumus Šwahrkeem (Run 464).

Visvairāk – 24 reizes – G. Manceļa darbos ir sastopams atvasinājums *karātavas*.

Kaß Jegki ghoda / taß gir ihten ka kaßläbb dahrghu Ackmini vs Karrataweem vsmaftu (Sal 85₂₅₋₂₇).

Piedēklis *-av-*. Jāpiemin arī piedēklis *-av-*, kas ir sens piedēklis vietu apzīmējumiem, tas vēl aizvien sastopams vietvārdos, hidronīmos. Arī G. Mancelim – *Jelgava* ‘pilsēta’, *Daugava*. Arī dzīvu radību (putnu) nosaukumos – *cielava, raudave*. Visos šajos darinājumos piedēklis saskatāms tikai pēc analogijas, tie ir desemantizējušies un ar sākotnējo motivētātvārdu netiek asociēti. Citi darinājumi ar *-ava* – G. Mancelim visos tekstos sastopami trīs atvasinājumi *dzirnavas* (blakus daudzsk. nom. *dzirnus*), *pelavas* (*pelus*), *ragavas* (*ragus*). Taču šis piedēklis nav produktīvs, jauni atvasinājumi ar to netiek darināti, un daži esošie arī nekādu raksturīgu grupu neveido. Minētās formas laikam radušās no veciem *u*-celmiem (Endzelīns 1951, 288).

G. Manceļa tekstos ir arī citi atvasinājumi, kuri ir atsevišķi darinājumi, vismaz G. Mancelim vārdi ar šiem piedēkļiem lielākas grupas neveido. Tādi ir, piemēram, darinājums ar *-esis* – *puveis* (sal. lie. *puvēsis*), kas pieder pie darbības rezultātu nosaukumu vārddarināšanas kategorijas. *Puesšis mättahß* (L 164). Pie šīs kategorijas pieder arī sens atvasinājums ar piedēkli *-an-* – *dāvana* : *dot, dāvāt* (lie. *dovanà*), kam senajos tekstos ir ļoti liels vārdlietojumu skaits.

Aplūkotie piedēkļi – *-en-*, *-el-*, *-ul-*, *-iet-* u. c. – parāda G. Manceļa darbos izmantoto vārddarināšanas līdzekļu daudzveidību, tomēr liela daļa ar tiem darināto vārdu ir seni atvasinājumi, kas vai nu ir leksikalizējušies un netiek uztverti kā sekundāri vārdi, vai arī atrodas uz robežas – pēc analogijas vārddarināšanas formants tajos it kā ir saskatāms, taču tie neveido kādu lielāku viendabīgu darinājumu grupu un vārddarināšanas modeli, pēc kura parauga varētu rasties jauni darinājumi. Tekstos ir samērā daudz vārdu, kuros ir piedēklis *-en-*, šādu atvasinājumu ir ap 60, un to kopējais vārdlietojumu skaits ir vairāk nekā 500. Šiem darinājumiem ir raksturīga ļoti liela semantiskā daudzveidība, ar piedēkli *-en-* tiek darināti dažādu vārddarināšanas kategoriju atvasinājumi, piemēram, darbību nosaukumi, īpašības nesēju nosaukumi, vietu nosaukumi. Taču vairāku atvasinājumu grupām mūsdienās atbilst atvasinājumi ar *-ien-*, piemēram, darbību nosaukumi ar *-ien-*, līdz

ar to šī piedēkļa traktējums nav viennozīmīgs, kā arī problemātisks ir šo atvasinājumu kvantitatīvo rādītāju salīdzinājums ar mūsdienām. Raksturīgu atvasinājumu grupu veido vietas apzīmējumi ar *-ene* (tagad *-iene*) – taču šis modelis nav produktīvs, jauni darinājumi nerodas. Latviešu valodā palielu grupu ar *-ene* veido ogu, augu u. tml. nosaukumi, šis modelis ir arī G. Mancelim, tomēr šie atvasinājumi, ar dažiem izņēmumiem, ir sastopami tikai “Phraseologia Lettica”. Zināmā mērā tas ir loģiski, ka reliģiskajos tekstos šādas semantikas nosaukumi neparādās, bet līdz ar to ir grūti spriest par modeļa produktivitāti. Tas, ka šie atvasinājumi G. Mancelim ir, tikai liecina, ka tie ir seni darinājumi, un daļa no tiem ir leksikalizējušies. Tas arī vēlreiz apliecina, cik svarīgs avots ir “Phraseologia Lettica”, kur dažādi nosaukumi apkopoti pa sadzīviskām, lietišķām tēmām un ko mūsdienu izpratnē varētu uzskatīt par sarunu valodas vārdnīcu.

Savukārt darinājumu ar *-iet-* senajos rakstos ir maz, bet vēlākā valodas attīstības posmā šis piedēklis tiek aktīvi izmantots iedzīvotāju nosaukumu darināšanā.

Protams, G. Manceļa tekstos ir arī citi – neregulāri, vienreizēji darinājumi, kas neveido nedz grupas, nedz noteiktu modeli, piemēram, *cepētis* : *cept.* Iespējams, pat okazionālismi, kuros it kā ir saskatāma motivācija un arī vārddarināšanas līdzeklis, piemēram, *rupakšķis* ‘rupucis, krupis’ : *rupjš, rups*. Tomēr šādi darinājumi netiek analizēti, pirmām kārtām tāpēc, ka šādus okazionālistus korpusā nav iespējams atrast.

3.2. Adjektīvu sufiksālā derivācija

Adjektīvs kā vārdšķira izsaka priekšmetu pazīmes, tas ir pievienots substantīvam un latviešu valodā pastāvīgi saskaņojas ar to. Baltu un slāvu valodās adjektīvi un substantīvi sākotnēji veidojuši vienotu nomenu klasi un arī deklinācijā nav bijušas atšķirības (Endzelīns 1948, 144). Dažreiz runā arī par sākotnēju nomenu sinkrētismu, kura vēlākas diferencēšanās rezultātā veidojušies substantīvi un adjektīvi (Blinkena 2002, 140). Par to, ka adjektīvs kā vārdšķira ir problemātisks, liecina pirmās latviešu valodas gramatikas, kurās par adjektīvu ir sniegts ļoti maz ziņu, šīs vārdšķiras darināšanai pirmo gramatiku autori nav pievērsušies. Diezgan plašu pārskatu par adjektīvu darināšanu pirmais sniedz O. Rozenbergers. Jāatzīmē, ka gan O. Rozenbergera otrajā darbā par latviešu valodas formām, gan A. Bīlenšteina zinātniskajā gramatikā, gan arī J. Endzelīna “Latviešu valodas gramatikā” nomenu – substantīvu un adjektīvu – darināšana aplūkota vienkopus.

Adjektīvs ir problemātiska vārdšķira arī materiāla atlases ziņā. Tam ir daudz homonīmu formu ar citu vārdšķiru vārdiem. Izplatīts vārddarināšanas paņēmiens latviešu valodā ir konversija, kas savukārt visbiežāk realizējas kā substantivācija vai adverbācija (Soida 1969a, 5). Līdz ar to ar adjektīvu piedēkļiem ir sastopami gan adjektīvi, gan substantīvi (vai arī adjektīvs lietots substantīva funkcijā), piemēram, ar *-ain-* – *pušķains*, *pušķainis*, ar *-isk-* – *vīrišķs*, *vīrišķis*, ar *-īg-* – *bezdievīgs*, *bezdievīgie*. Senajos tekstos ir daudz adjektīvu un adverbu ar vienādiem piedēkļiem, piemēram, *spēcīgs*, *spēcīgi*; *dievisks*, *dieviski*; *citāds*, *citādi* u. c. Adjektīvam daudzskaitļa nominatīvā veidojas homoforma ar adverbu, piemēram, *dieviski cilvēki* un *dieviski dzīvojam*. Kaut arī G. Mancelis ir centies pieturēties pie konsekvences rakstībā, kā arī šķīris homoformas – adverbu lielākoties rakstot ar galotni *-e*, piemēram, *brienifke*, *dafchade*, *beßkaunighe* –, tomēr daudzos gadījumos senajos rakstos šie vārdi rakstīti vienādi un atvasinājuma vārdšķira ir nosakāma tikai kontekstā. Piemēram, G. Mancelim vienāda rakstība ir adjektīvam *trakains* ‘traks’ un substantīvam *trakain(i)s* ‘mulķis, nelga’.

Pats produktīvākais un aktīvākais adjektīvu piedēklis latviešu valodā ir *-īg-*, un tas plaši lietots visu laikposmu tekstos, visos vārdlietojumu pētījumos adjektīvi ar izskaņu *-īgs* gan leksēmu, gan šo leksēmu lietojumu skaita ziņā neapšaubāmi ieņem pirmo vietu (Blinkena 2002, 168).

G. Manceļa darbos vairums atvasināto adjektīvu ir ar piedēkli *-īg-*. To kopējais vārdlietojums ir daudzkārt lielāks nekā visiem pārējiem sufiksālajiem adjektīviem kopā. Visos tekstos ir ap 180 dažādu atvasinājumu ar *-īg-*. Vēl samērā daudz adjektīvu ar *-ain-* – ap 40 un *-isk-* – ap 20. Biežuma ziņā samērā daudz adjektīvu ar *-ād-*, taču skaita ziņā šo atvasinājumu ir nedaudz – ap 10. Sastopami apmēram 15 adjektīvi ar piedēkli *-en-*. Atvasinājumi ar citiem piedēkļiem senajos tekstos nav raksturīgi – G. Mancelim vēl tikai daži adjektīvi ar *-an-*, *-ēj-* un *-īt-*.

Atšķiras adjektīvu lietojums dažādos avotos. Piemēram, “Desmit sarunās” atvasinātu adjektīvu ir ļoti maz – tajās nav neviena atvasinājuma ar *-īg-*, tikai 2 adjektīvi ar *-isk-* (*latvisks*, *īgaunisks*), viens ar *-ain-* (*grumbains*) un viens ar *-an-* (*sarkans*).

Savukārt daudz atvasināto adjektīvu ir vārdnīcā “Lettus” – īpaši daudz ir darinājumu ar *-īg-* – 49, kā arī darinājumu ar *-ain-*. Lielākā daļa šo atvasinājumu – 25 – ir tieši vārdnīcā, arī “Phraseologia Lettica” – 14. Tekstos atvasinājumu ar *-ain-* ir mazāk.

Piedēklis *-īg-*. Piedēklim *-īg-* ir kopīga cilme ar lie. *-ingas* (sal. la. *zālīgs*, lie. *žoliņgas*) no senāka **-ingo-*, kas savukārt visdrīzāk no **-ino-*, tam pievienojot determinantu **-g-* (Ambrazas 2011, 77–78). Savukārt ar vācu *-ig*, kam latviešu *-īgs* šķiet

ļoti līdzīgs, attīstības ceļš ir bijis atšķirīgs, toties vācu un latviešu izskaņas ir apbrīnojami vienādas lietojuma ziņā – resp., tas, ko šie adjektīvi apzīmē (Mīlenbahs 1893, 114).

Visos G. Manceļa tekstos atvasinājumiem ar *-īg-* ir ļoti liels kopējais vārdlietojumu skaits – ap 3600 (salīdzinājumam *-ain-* – ap 100). Zināmā mērā tas saistīts ar to, ka daži darinājumi ar *-īg-* reliģiskajos tekstos ir sastopami ļoti bieži, piemēram, vārdam *mūžīgs* vārdlietojumu skaits ir 490, *žēlīgs* – 390, *bezdievīgs* – 370, *godīgs* – 200. Liels vārdlietojumu skaits ir arī tādiem atvasinājumiem kā *mīlīgs*, *priecīgs*, *ticīgs*, *vienīgs*.

.. *turr tee **Beßdeewighi** ghull ka Ahwis / tha **muhfchigha** Nahwe krämbt tohß ..*

(LP1 468₆₋₇).

.. *töw apkamp taws Kungs JĒfus Chriřtus arr šawahms **fchehligahms** Rokahms ..*

(LP2 306₁₃₋₁₄).

Samērā daudz – ap 50 – ir tādu atvasinājumu ar *-īg-*, kas Manceļa darbos parādās tikai vienu reizi, piemēram, *nīdīgs*, *līksmīgs*, *bārsīgs*, *drebīgs*, *gavīgs*, tas liecina par šī piedēkļa potenciālu. Neparasts darinājums, kas arī sastopams tikai vienu reizi, ir *skujīgs* ‘ass, sirdīgs’.

*Nhe nahz tick tuwe py **dußmighu** Wieru / vnd dhe dšiewo ar **fkuighu** Wieru*

(Sal 73₁₂₋₁₃).

Piedēklis *-īg-* tiek uzskatīts par vismobilāko no visiem adjektīvu piedēkļiem latviešu valodā (Soida 2009, 89). Atšķirībā no citiem piedēkļiem *-īg-* saistās ar dažādu vārdšķiru vārdu saknēm un celmiem un var izteikt ļoti daudzveidīgas nozīmes. Laika gaitā notikušas lielas pārmaiņas šā piedēkļa izmantošanā kā formālā, tā semantiskā ziņā (Blinkena 2002, 168).

Ar laiku daļa adjektīvu, kas 17. gadsimta tekstos lietoti ar piedēkli *-īg-*, ir zuduši, to vietā stājušies citi piedēkļi, piemēram, *-isk-*, *-išķ-*, *-ain-* u. c., dažreiz atvasinātā adjektīva vietā vēlākos laikposmos atributīvā funkcijā lietots substantīva ģenitīvs, reizēm – arī adjektīvs bez piedēkļa (Blinkena 2002, 169). Jāpiezīmē, ka senajos tekstos gan nevar runāt par piedēkļu *-īg-* un *-isk-* konkurenci un semantisko diferencēšanos – tā notikusi latviešu valodas vēlākos attīstības posmos. Mūsdienās daudzos gadījumos izskaņām *-īgs* un *-isks* ir atšķirīgas semantiskās funkcijas, veidojas paronīmi. Savukārt 17. gadsimtā, piemēram adjektīvs *cilvēcīgs* lietots ar nozīmi ‘cilvēcisks’, *tēvīgs* ‘tēvišķs’. Senajos tekstos sastopami arī daži atvasinājumi ar *-īg-* un *-isk-*, kam ir viens vārddarināšanas celms, piemēram, *brīnīgs*, *brīnisks*, *dievīgs*, *dievisks*.

*Deews gir Zillwähx tappis. Auxťaku und **brienighaku** Leetu muhřcham juhß nei attrařšeeta / nei dširrdheřšeeta (LP1 77₂₁₋₂₂).*

*Ko Deews py mums darriyis gir / vnd šawu leelu **brienīfku** darrbu / ļohte dahrge gir tas mums atpirzis* (LGL 343₂₆₋₂₇).

Atvasinājumiem ar *-īg-* motivētājpārjēdzības vārdi var būt dažādu vārdsķiru vārdi – substantīvi, adjektīvi, verbi, adverbji. No skaitļa vārda atvasināts viens adjektīvs – *vienīgs* (Celmiņa 1948, 85). Pirmām kārtām šie darinājumi atvasināti no substantīviem, taču šī grupa ir ļoti plaša, tāpēc atvasinājumu vārddarināšanas nozīme nav monolīta. Tajā leksikalizēta motivētājsubstantīva nosauktā vai nosauktajam priekšmetam raksturīgā pazīme citu priekšmetu apzīmēšanai (Soida 2009, 98), bet pamatā adjektīvs norāda uz to, ka priekšmetam bagātīgi piemīt tas, ko izsaka pamatvārds (Endzelīns 1951, 369). Motivētājpārjēdzības vārdi var būt konkrētas nozīmes substantīvi, kā *pienīgs* : *piens* (sal. lie. *pieningas*), *bērniģis* : *bērns*, bet lielākoties tie ir abstraktu parādību nosaukumi, piemēram, *dusmiģis* : *dusmas*, *godīģis* : *gods*, *mieriģis* : *miers*, *spēcīģis* : *spēks*, *prātiģis* : *prāts* (sal. lie. *protiģas*), *prieciģis* : *prieks*. Šis *-īģis* lietošanā saskaras ar *-ains*.

*Czaur tawu Nahwes cziextefchanu / vnd **Afšiniģu** fweedru ..* (LGL 369₁₉).

.. tick šmagge und ghruhte Wings šawu Aitinju nefše /

*ka irr **Afšinainus** Šweedrus Wings iβpiliniģa ..* (LP2 67₂₋₃)

Otra darinājumu grupa ir atvasinājumi ar *-īg-* no adjektīviem. G. Mancelim ir, piemēram, *dzīviģis*, *pilniģis*, *vecīģis*, *modriģis*, *lēniģis*. Piedēklis, pievienots adjektīva celmam, izsaka pazīmes intensitātes pavājinājumu vai arī norāda uz pamatvārda nosauktās pazīmes pastāvību (Soida 2009, 121). Līdz ar to, atvasinājumiem ar *-īg-* no adjektīviem ir vairākas nozīmes grupas. Īpašību pamazinātā mērā izsaka, piemēram, adjektīvs *vecīģis* : *vecs*. Diezgan daudziem adjektīviem ar *-īģis* nozīmes ziņā nav nekādas atšķirības no atbilstošā pamata adjektīva, piemēram, *modriģis* : *modrs*, *laiņiģis* : *laiņns*.

*.. Deewam muhšsam Dābbāfšo Tāhwam gir **mohdrighas** Atzis par mums ..*

(LP1 110₅₋₆).

Daži adjektīvi asociējas ar abstraktiem substantīviem, kam ir galotne *-ība*; *svētiģis* – kam svētība piemīt, *mūžiģis* – kam mūžība piemīt (Mīlenbahs 1893, 116).

Adjektīvus ar *-īģis* atvasina arī no adverbjiem, piemēram, *iekšķiģis*, *vienlīdzīģis*. Par šo adjektīvu grupu domas dalās, piemēram, K. Mīlenbahs te pieskaita arī adjektīvu *pēdiģis* (Mīlenbahs 1893, 118).

No visiem produktīvajiem adjektīvu darināšanas piedēkļiem vienīgi *-īģis* tiek plaši pievienots verbāliem motivētājpārjēdzības vārdiem. Atvasinājumi no verbiem izsaka tieksmi vai spēju veikt atbilstošā verba apzīmēto darbību (Endzelīns 1951, 371). No verbiem darināti

atvasinājumi, piemēram, *sapratīgs* jeb *saprotīgs* (sal. lie. *supratingas* jeb *suprangingas*), *derīgs* (lie. *derīngas*) (Skardžius 1943, 119), *locīgs*, *redzīgs*, *skaudīgs*, *plēsīgs*.

*Ta mielāftiba gir lehnprahtiga vnd laipniga / ta mielāftiba nhe gir **fkaudīga** ..*

(LVM 62₈₋₉).

Izteiktais priekšstats objektam visbiežāk piemīt kā aktīva īpašība, piemēram, *nīdīgs*, *turīgs*, retumis kā pasīva īpašība, piemēram, *cienīgs* ‘cienījams’ (Mīlenbahs 1893, 118).

Atvasinājumiem no primāriem verbiem palaikam pamatā ir pagātnes celms, piemēram, *sapratīgs* : *saprata*, *nīdīgs* : *nīda*, *rējīgs* : *rēja*, *snaudīgs* : *snauda*, bet bieži atvasinājumi veidoti no verba tagadnes celma, piemēram, *piejemīgs* : *piejem*, *neprotīgs* : *neprot*, *tērzīgs* : *tērzē*. Agrākajos rakstu valodas posmos šādu atvasinājumu ir bijis vairāk nekā mūsdienās (Blinkena 1984, 96).

Tomēr, tā kā adjektīvus ar *-īg-* latviešu valodā darina no dažādu vārdšķiru vārdiem, ne vienmēr var noteikt, kāds ir konkrētā adjektīva motivētājavārds. Diezgan daudz ir piemēru, kad adjektīvam ir divējāda attieksme, proti, kad lietotāja apziņā šie adjektīvi saistās gan ar verbu, gan ar substantīvu. Piemēram, *skumīgs* (*skumjas*, *skumt*), *grēcīgs* (*grēks*, *grēkot*), *bēdīgs* (*bēdas*, *bēdāt*). Arī daži valodnieki ir izteikuši atšķirīgus viedokļus par vairāku adjektīvu motivāciju. Piemēram, A. Bīlenšteins uzskatījis, ka adjektīvs *mīlīgs* ‘mīlošs’ nav darināts no verba *mīlēt*, bet gan no latviešu valodā vairs nesastopama substantīva (Bielenstein 1863b, 297), acīmredzot pēc līdzības ar lie. *meilingas* ‘mīlīgs’ : *meilē* ‘mīlestība’. Savukārt K. Mīlenbahs atzinis, ka *mīlīgs* ir verba *mīlēt* atvasinājums, resp. *mīlīgs* ‘mīlējams’ (Mīlenbahs 1893, 120). Tomēr, šķiet, pareizāk būtu vārdu *mīlīgs* ierindot pie adjektīvu motivētajiem adjektīviem (Soida 2009, 121). Resp. *mīlīgs* : *mīls* jeb *mīļš*. Turklāt G. Mancelim *mīļš* un *mīlīgs* lietoti kā sinonīmi. Šo adjektīvu nozīmes diferencējušās 18. gadsimtā (Karulis 2001, 595).

*.. daschu **mielighu** Wahrđinju tu teitan đfirrdehđši / ar ko tu tawu ghruhtu đirrdi warrehđši remmdeht* (LP1 484₂₇₋₂₉).

Nereti literatūrā minēts viedoklis, ka tekstos atvasinājumu ar *-īg-* ir vairāk nekā runātajā tautas valodā. Vairāki vārdi darināti pēc vācu valodas parauga, piemēram, *pasaulīgs* pēc vācu *weltlich*, jo bieži vien seno tekstu tulkotāji vācu piedēkli *-lich* atveido ar *-īgs* (Celmiņa 1948, 87).

*Ka tu nhe bāhda pehtz **Pafšauligu** Leelibu /*

Vnd nhe eđsi man nabbagu nhe apđmadeyis (LGL 297₁₆₋₁₇).

G. Manceļa darbos sastopamo adjektīvu ar *-īg-* vidū ir diezgan daudz prefiksāli sufiksālo atvasinājumu. Sastopami darinājumi ar priedēkļiem *ap-* – *apdomīgs*, *bez-* –

bezdibenīgs, bezspēcīgs, pa- – *paklausīgs, pateicīgs, pie-* – *piecietīgs, pieticīgs, piemanīgs, pieraudzīgs, sa-* – *sajemīgs, saprotīgs*. Lietots arī darinājums ar *iz-* – *izmanīgs*, turklāt tas rakstīts gan kopā, gan atsevišķi – *iz manīgs*. Bieži prefiksāli sufiksālajiem darinājumiem motivētālvārds ir verbs, kurš jau ir atvasināts ar priedēkli, – *pacietīgs* : *paciest, pieticīgs* : *pietikt, sajemīgs* : *sajemt*. Daudziem atvasinājumiem ar *-īg-* ir negācija *ne-* priedēkļa funkcijā. G. Manceļa tekstos šādi darinājumi ir ļoti raksturīgi. Piemēram, *neauglīgs, negodīgs, nemierīgs, nespēcīgs, nežēlīgs, nepiecietīgs, neviltīgs, nepieticīgs, nepieņemīgs*. Ir arī atvasinājumi ar *-īg-*, kuriem adjektīvs bez *ne-* tekstos netiek lietots, piemēram, *negausīgs, neklausīgs*. To vidū sastopami arī tādi neparasti atvasinājumi ar negāciju *ne-* un priedēkli *iz-* kā *neizmērīgs, neizdomīgs*. Tie gan lietoti tikai vienu reizi, bet bez negācijas šādi atvasinājumi nav sastopami.

Wings rāds to nheißmehrigu Auxtumu tahs Debbefšes / bett wiſši Czillwähki gir Semme vnd Piefchli (Syr 547₂₂₋₂₃).

Tādiem darinājumiem kā *bezdievīgs, pārgalvīgs* blakus ir substantīvs *bezdievīs, pārgalvis*, kā arī attiecīgs substantīvs ar *-ība*.

.. Deews nhe äſſohtz tahds Deews / kam beßdeewigha Dſiwoſchana patiek .. (LP2 156₁₁₋₁₃).

Adjektīviem ar *-īg-* senajos tekstos nereti raksturīga substantivācija. Piemēram, vārds *bezdievīgs* tekstā bieži vien ir lietots substantīva funkcijā ‘bezdievīgais’, G. Mancelim ar nenoteikto galotni – *tie bezdievīgi*. Tā kā tekstos šis vārds lietots gan substantīva, gan adjektīva funkcijā, tie atšķirami tikai kontekstā, jo galotnes neatšķiras. Jāpiemin gan, ka G. Mancelis lielākoties ievēro konsekventu rakstību – substantīvus viņš raksta ar lielo burtu, bet adjektīvus ar mazo, kas dažos gadījumos palīdz noteikt vārdšķiru.

Tha Beßdeewigha Zellſch gir tam Kungham nheghanntiba (Sal 47₉₋₁₀).

Tahda beßdeewigha buhſchana to Juddo ißwällk tam Kungham JEFu tahß ghaufſchas Aſſaras (LP2 190₁₂₋₁₄).

G. Mancelim ir arī vairāki salikteņi ar *-īg-*, piemēram, *sirdsdibenīgs, elkadievīgs, dievabijātīgs, grēkudarīgs*. Atvasinājumi ar *-īg-* G. Manceļa tekstos ir vienīgie visu sufiksālo adjektīvu vidū, kas veido saliktus adjektīvus (vēl tikai ar *-an-* – *sarku=sarkans*). Saliktie adjektīvi lielākoties ir vārdkopu motivēti. Saliktos adjektīvus var iedalīt vairākās grupās pēc abu komponentu vārdšķiras. Visbiežāk saliktie adjektīvi ir ar adjektīva vai adverba celmu pirmajā daļā un atvasinātu adjektīvu otrajā daļā. Jāpiezīmē, ka mūsdienu latviešu valodā ir daudzveidīgi saliktie adjektīvi, kas atvasināti no vārdkopām ar vārdu *sirds* centrā, piemēram, *mīkstisirdīgs, greizsirdīgs, ātrsirdīgs* utt. Interesanti, ka

G. Mancelim ir gan atvasinājums *žēlsirdīgs*, gan *sirds=žēlīgs* ‘žēlsirdīgs’. Arī senajos tekstos ir daži atvasinājumi ar *-īg-*, kas regulāri izmantoti salikteņu darināšanā kā otrais komponents. Piemēram, G. Mancelim ir vairāki saliktie adjektīvi ar *-prātīgs* kā otro komponentu – *labprātīgs*, *lēnprātīgs*, *vienprātīgs*. Salikteņa pamatā ir vārdkopa, piemēram, *labs prāts*, *lēns prāts*. Tomēr vārda motivācija ir saistīta ar semantikas niansēm, piemēram, mūsdienās salikteni *labprātīgs* drīzāk saista ar saliktu adverbu *labprāt*, resp. *labprātīgs* ‘tas, kas notiek labprātīgi’, nevis ‘tāds, kam labs prāts’ (Achero 1955, 53). G. Mancelim sastopami arī salikteņi ar otro komponentu *-galvīgs* – *pārgalvīgs*, *patgalvīgs*.

KAß prett to Pahrnazibu pattghallwiex gir / taß peephefch samaitahß beß wißšenadas Pallidfibas (Sal 93₂₂₋₂₄).

Saliktajiem adjektīviem ar *-sirdīgs*, *-prātīgs*, *-galvīgs* blakus ir bahuvrīhi salikteņi ar *-is* ar abstraktu nozīmi (*lēnprātis*, *patgalvis*). Tāpat kā nesaliktajiem abstraktas nozīmes adjektīviem ar *-īgs*, arī blakus šiem salikteņiem atrodams substantīvs ar abstraktu nozīmi ar *-ība* (*žēlsirdība*, *lēnprātība*). Ja šo salikteņu ar *-is* un *-ība* nav, tos var darināt pēc valodā esošajiem paraugiem. Līdzīgi var darināt arī saliktus adjektīvus ar *-īgs* (Achero 1955, 54).

Vēl vienai salikto adjektīvu grupai, domājams, darinājumu pamatā ir adverbu un verba vārdu savienojums. Salikts adverbs un verbs ir pamatā adjektīvam *abpusgriezīgs* – G. Mancelim gan tas rakstīts atsevišķi kā vārdu savienojums, bet mūsdienās šie vārdi veido salikteni. Šķiet, pie šīs grupas pieder arī adjektīvi ar otro komponentu *-ticīgs*. Piemēram, *mazticīgs* : *maz ticēt*. G. Mancelim sastopami arī salikteņi *īstticīgs*, *vājiticīgs*, *dievaticīgs*.

Bett Deewa=titzighi Zillwāki jāmahaß drošchu Širrdi .. (LP1 191₂₈₋₂₉).

G. Mancela tekstos ir arī salikti adjektīvi ar skaitļa vārda celmu pirmajā daļā un atvasinātu adjektīvu otrajā daļā, piemēram, *četrkārtīgs*, *divkārtīgs*, *oterkārtīgs*, *dažkārtīgs* ‘dažāds’, *simtkārtīgs*; *trīskantīgs*, *seškantīgs*. Pēdējie acīmredzot darināti pēc vācu valodas parauga – *šesch=kantiegs*, *šesscham kanthem*, *sechs=echkich* (L 50). Savukārt, iespējams, tādi darinājumi, kam otrs komponents ir *-kārtīgs*, atvasināti no saliktiem adverbiem, piemēram, *četrkārtīgs* : *četrkārt* (Achero 1955, 65).

Vnd tomehr tas Kunx tohs nofkiriß gir / pehtz sawu dafchekahrtigu Ghuddribu ..
(Syr 577₁₉₋₂₀)

Uzskata, ka saliktie adjektīvi ar substantīvu pirmajā daļā ir samērā jauni darinājumi, pamatā ir vārdkopa – substantīvs akuzatīvā + verbs. Piemēram, G. Mancelim ir darinājums *grēkudarīgs* (līdzīgi kā *ļaunderīgs* : *ļauņu darīt*).

Ļauns (*Zillwähx*) *luhkoyahß* vs *ļaunahms Mutthems* / *vnd weens Nhepattefsiex*

klaufša labpraht ghrükudarrighams Mehlems (Sal 54₇₋₁₀).

Daži saliktie adjektīvi, piemēram, *dievabijātīgs – gottesfürchtig, visuvaldīgs – allmächtig*, acīmredzot ir veidoti vācu valodas ietekmē. Sastopami arī salikteņi, kam pamatā ir divi substantīvi, pirmais komponents parasti ir ģenitīvā. G. Mancelim bieži *melmenessērdzīgs, ūdenssērdzīgs* (pirmajam komponentam lietotas dažādu celmu formas un locījumi). A. Ahero savā pētījumā par saliktajiem adjektīviem min adjektīvu *mēnessērdzīgs* un tam līdzīgus kā jaunu salikteņu kategoriju, kam atbilstošu paraugu latviešu valodā agrāk nav bijis (Ahero 1955, 76). Tam gan grūti piekrist, jo G. Mancelim šādi salikteņi ir sastopami. Arī G. Elgeram jau *mēnessērgīgs*, vēlāk G. F. Stenderam – *mēnessērdzīgs* (Karulis 2001, 821).

Taß ohters Brienuma=Darrbs kļua rādŕähtz py weenu Mällmäna=šehrdŕighu Kallpu (LP1 164₁₄₋₁₅).

Laika gaitā notikušas atvasinājumu dažāda rakstura semantiskās pārmaiņas. Daudzi darinājumi 17. gadsimta tekstos lietoti ar citu nozīmi nekā mūsdienās. Vārds *sirdīgs* : *sirds* vecākos tekstos lietots ar vairākām nozīmēm, piemēram, ar nozīmi ‘aizrautīgs, dedzīgs’.

Tapehtz wehlejeeteß weens ohtram wißsu labb / tahda širrdigha Wehlešchana gir širrdigha Luhkšchana (LP2 95₂₀₋₂₂).

Varētu būt arī nozīme ‘sirsnīgs’ vai arī ‘sirds’ – proti, adjektīvu varētu aizstāt ar substantīva ģenitīvu. Savukārt mūsdienu literārajā valodā adjektīvam *sirdīgs* raksturīga nozīme ‘dusmīgs, ātri sakaitināms; nikns’.

Arī G. Manceļa tekstos daži atvasinājumi ar *-īg-* lietoti vairākās nozīmēs. Piemēram, vārds *bērnīgs* – sastopams ar nozīmi ‘bērnišķīgs’, šī nozīme dota arī vārdnīcā.

Bett kad es Wiers tappu / attŕtahyohß es no Bährnigu dabbu (LVM 62₂₃₋₂₄).

Savukārt “Phraseologia Lettica” vārdu savienojums *bērnīga sieva* skaidrots kā ‘tāda, kam daudz bērnu’. *Behrnigha Seewa, kam dauds Bährni gir* – vācu valodā ‘auglīga sieva’ (PhL 232).

Atvasināto adjektīvu tips ar diviem piedēkļiem (piemēram, *-išķ-īg-*) G. Mancelim nav raksturīgs. Vienīgais šāda tipa darinājums ir vairākkārt sastopamais *debešķīgs*, kas laikam radies no **debesišķīgs* (Endzelīns 1951, 367). Neparasts ir atvasinājums *zemešķīgs*, kas acīmredzot darināts pēc analogijas ar vārdu *debešķīgs*, jo tekstā lietots kopā ar to un tikai vienā kontekstā.

Nhe titzahť juhß / kad eß jums no Semmesŕkigahm Leetahm šacku / ka buhtat juhß tad titzejuŕŕchi / kad eß jums no Debbeßŕkigahm Leetahm šatzietu? (LP2 3₃₋₅)

Tikai “Zālamana pamācībās” sastopams atvasinājums *labinīgs* – kā sinonīms vārdam *mīlīgs*, turklāt Mancelis pats savā piezīmē skaidro, ka tas darināts no verba *labināt*.

.. *mieligha (a) alij labbinigha / à verbô labbinaht* .. (Sal 9₁₇).

Tha gir mieligha ka kahda Breefscha=Mahte / vnd labbingha ka kahda Stirrna ..

(Sal 16₃₋₄).

Jāpiemin, ka šai adjektīvu grupai blakus ir arī adverbji ar piedēkli *-īg-*, piemēram, *mūžīgi*, *bagātīgi*, *žēlīgi*, to forma sakrīt ar adjektīva daudzskaitļa nominatīvu, un tie atšķirami tikai kontekstā. G. Mancelis gramatiskās homonīmijas novēršanai rakstījis *-i* kā vīriešu dzimtes adjektīvu daudzskaitļa nominatīva galotni un *-e* kā adverbju galotni. Tas palīdz nošķirt korpusa materiālā šo vārdšķiru vārdus, kuru tekstos ir ļoti daudz. Jāpiezīmē gan, ka rakstība nav ievērota absolūti konsekventi un gadās izņēmumi. Adverbji ar *-īg-* G. Manceļa tekstos sastopami ļoti bieži, domājams, tikpat bieži (ja ne biežāk) kā adjektīvi, turklāt šie adverbji nereti sastopami vienā un tajā pašā savienojumā, piemēram, *mūžīgi – laicīgi*, kā arī bieži vien vairāki adverbji ar *-īg-* atkārtojas arī vienā teikumā.

Adbilldeschana : itt mielighe / laipnighe / und lehnighe tas

Kungs JĒsus Christus šōw leekahß attrafteeß .. (LP1 161₉₋₁₀).

Ar piedēkli *-īg-* atvasināto adjektīvu plašais lietojums reliģiskajos tekstos skaidrojams arī ar to, ka tie daudzviet izmantoti kā raksturošanas un tēlainības līdzekļi. Dažreiz tekstā, it sevišķi retoriskajā stilā rakstītajos sprediķos, līdzās izmantoti vairāki adjektīvi ar piedēkli *-īg-*.

Nu nhe gir nhe weeni Ghrāki tick mafī / ja tu nhe nopellni Deewa Dußmighu

šohdibu / to laizighu Nahwu unnd to muhschighu Pafufšchanu (LP1 467₂₉₋₃₁).

Piedēklis *-isk-*, *-išķ-*. Salīdzinoši nelielu grupu senajos tekstos veido adjektīvi ar piedēkli *-isk-* un tā variantu *-išķ-* (tās pašas cilmes arī *-išķīg-*). Piedēklis *-isk-* ir sens indoeiropiešu cilmes piedēklis, kam ir atbilstmes citās radnieciskās valodās – lietuviešu, senprūšu, slāvu un ģermāņu valodās (lie. *-išķ-*, ģermāņu *-isk-* u. c.). Ar šo piedēkli atvasinātie adjektīvi apzīmē sākumu, piederību, piemēribu (Mīlenbahs 1893, 120). Piedēkļa *-isk-* produktivitāte ir pieaugusi mūsdienu latviešu valodā (Kļavinja 1969, 62). Piedēkļa *-isk-* cilmi un lietojumu latviešu valodā, it īpaši rakstu valodas attīstības sākumposmā, plaši aplūkojusi Mērija Saule-Sleine (Saule-Sleine 1961, 87–118).

Vecākās gramatikas atvasinājumus ar *-isk-* nemin, un pirmajos rakstu avotos to ir ļoti maz. H. Ādolfija gramatikā (1685) minēti daži adjektīvi ar *-išķ-*. J. Langijs savā gramatikā (1685) min paralēli adjektīvus ar *-isks* un *-īgs*, nediferencējot to lietojumu, blakus tiem norādot arī īpašības ģenitīvu. *Deewifki (Deewigi) Wahrdi, das ift Deewa*

Wahrđi. **Tāhwifka (Tāhwiga) Semme das ift Tāhwa Semme** (Langijs 1685, 371). Adjektīvu atvasināšanu ar *-isk-* (*-išķ-*) un *-īg-* nodaļā par vārdu atvasināšanu pirmo reizi savā gramatikā apraksta G. F. Stenders (Stender 1761, 9). Viņš arī semantiski diferencē dažus adjektīvus ar *-īg-* un *-isk-*. A. Bīlenšteins min, ka lietuviešiem adjektīvu izskaņa *-išķas* joprojām esot iecienīta, bet latviešu valodā, izkrītot *a*, šīs formas izruna kļuvusi grūtāka. Līdz ar to viņš atzinis adjektīvu piedēkli *-isk-* par neproduktīvu (Bielenstein 1863b, 292). Piedēkļa *-isk-* lietojums krietni pieaug 19. gadsimta beigās. J. Endzelīns gan uzskata, ka šis piedēklis ir produktīvs tikai svešvārdos un ka ar to atveido vācu formas ar *-isch* (Endzelīns 366). Daudziem atvasinājumiem mūsdienās paralēli lieto arī izskaņu *-išķīgs*, piemēram, *brīnīšķs*, *brīnīšķīgs*, *sievišķs*, *sievišķīgs*.

G. Manceļa darbos ir ap 20 darinājumu ar piedēkli *-isk-* (*-išķ-*), atvasinājumu kopējais vārdlietojums – 145, taču to galvenokārt veido bieži lietotie vārdi *brīnīšķs* (*-išķs*), *dienīšķs* (*-išķs*), *dievīšķs*. Lielākoties šo atvasinājumu motivētājs vārds ir substantīvs. Lielu darinājumu grupu veido adjektīvi, kam pamatā substantīvi, tautu vai tautību nosaukumu motivētie adjektīvi ar *-isk-* – *latvīšķs*, *lietavīšķs*, *leitīšķs*, *ebreīšķs*, *grieķīšķs*, *igaunīšķs*, *krievisks*, *latīnīšķs*, *polīšķs*, *zviedrīšķs*. Var domāt, ka lietot adjektīvus ar piedēkli *-isk-* (nevis ģenitīvu), G. Manceli ir mudinājušas attiecīgās adjektīvu izskaņas vācu valodā – *hebräifch*, *lateinifch*, *griechifch*, *estnifch*, *lettifch* u. c. (Saule-Sleine 1961, 97). K. Mīlenbahs savā rakstā par adjektīvu izskaņām ļoti šķīr latviskos vārdus ar *-išķs* (jeb *-išks*), kas sastopamas tādos vecos adjektīvos kā *tēvišķs*, *dievišķs*, *dienišķs*, un pieņemtos vārdus ar *-isks*, kurus neapšaubāmi ietekmējusi vācu izskaņa *-isch* (Mīlenbahs 1893, 122).

No G. Manceļa darbiem lielākoties šie adjektīvi ir minēti “Phraseologia Lettica”, kur uz jautājumu – *kahdu Wallodu wings runna?* – ir atbilde: **Wahziſku, Lattwiſku, Pohliſku, Leitīſku, Kreewiſku, Iggauniſku, Sweedriſku, Šohma=wallodu** (PhL 252). Savukārt Latvija ir **Lattwiſka Semme**, bet Lietuva – **Leetawiſka Semme** jeb **Leifcha Semme** (PhL 387).

Tekstos šie atvasinājumi sastopami retāk. .. *vnd tas by raxtietz vs Ebreiſku / Greekiſku vnd Latiniſku Wallodu* (LVM 107₁₄₋₁₆).

Kā arī zīmīgs piemērs no “Desmit sarunām”, kur atvasināto adjektīvu ir ļoti maz.

No Rieghas lieds Wallkam / runna muhſſu Lattwiſku Wallodu / winja puß wallkas / par Vpp parzehleeß/ the jaw Jggauniſku wallodu dfirrdehſi (Run 466–467).

Arī vārds *katolīšķs* neapšaubāmi ir veidots pēc vācu valodas parauga. Piemēram, **Catholiſka Bafniza**, sal. vācu *Catholiſche*.

G. Manceļa tekstos biežāk lietots pamatpiedēklis *-isk-*, kas latviešu valodas agrīnajā rakstu valodas posmā ir bijis vairāk izplatīts.

Muhšū Deenifku Mais dohd mums šchodeen (LP2 253₂₄).

Tomēr īstas konsekvences nav – vienā un tajā pašā avotā un tajā pašā tekstā lietoti vārdi *dienisks* un *dienišķs*. Paralēli lietoti arī varianti *brīnisks*, *brīnišķs* ‘brīnišķīgs’.

Vnd šawu leelu brienifchku Darrbu / Ļohte dahrghe gir Wings mums atpirzis
(LP2 347₁₅₋₁₆).

Substantivēti adjektīvi ar *-isk-* ir *vīriskis* ‘vīrietis’ un *sieviskis*, *sieviska* ‘sieviete’, kuru vietā tagad atvasinājumi *vīrišķis*, *sievišķis*, sal. lie. *vyriškas* (Endzelīns 1951, 366).

Joseps und Maria brienojahß par wiſſeem teem Wahrdeem / ko leels und maß / jauns unb wätz / Wierifkis und Šiewifka no šcho Behrninju runnaja (LP1 76₁₇₋₂₀).

Neparasts darinājums, kas gan sastopams tikai vienu reizi, ir atvasinājums *savisks* dziesmu grāmatā. Tas lietots ar nozīmi ‘sevišķs, atsevišķs’.

Py ſchahß Ghawefchanas ehſchanu vnd dferrſchanu /

Nhe noſpreed tu kahdu šawifku deenu .. (LGL 259₂₃₋₂₄).

G. Mancelim sastopams vēl kāds atvasinājums, kur, iespējams, piedēklī ir *-sk-*, tikai pirms tā ir *-o-* – *zemoskiems*, *zemošķiems* ‘pazemīgiem’. Šo vārdu ir apcerējuši vairāki autori. K. Mīlenbahs to uzskata par nepareizi darinātu formu (Mīlenbahs 1893, 127) – *zemosks* vārda *pazemīgs* vietā, arī J. Endzelīns to min kā dīvainu un skaņu *o* kvalificē kā neizprotamu (Endzelīns 1951, 368), citi autori to traktē kā kļūdu. Tomēr šis un līdzīgi atvasinājumi parādās diezgan daudz avotos, arī 16. gadsimta beigu tekstos (1587. gada enhirīdijā, “Undeutsche Psalmen”), arī G. Mancelim – vairākkārt, citur gan līdzīgā kontekstā lietots vārds *zemošiems*.

Aiſto tas Kunx gir tas Wiſſo Auxtakais / vnd darra tattſchu leelus darbus czaur teems Sämмоſchkeems (Syr 521₁₄₋₁₅).

Piedēklis *-ain-*. Latviešu valodā bieži lietojami adjektīvi ar *-ains*, dažās izloksnēs tā vietā ir formas ar *-aiņš* (Endzelīns 1951, 325). Latviešu rakstu valodas materiāls liecina par piedēkļu *-ain-* un *-aiņ-* konkurenci (Blinkena 2002, 205). G. Mancelim gan galvenokārt lietots *-ain-*, piedēklis *-aiņ-* tikai pāris gadījumos – *kvēlainus*, *pūkaiņām*. Šis piedēklis tiek pievienots substantīvu cilmes vārddarinātājam celmam un parasti norāda, ka priekšmetam kaut kas piemīt lielā daudzumā. Turklāt var būt dažādas nozīmes nianšes, un šī kvantitatīvā pazīme var realizēties gan skaitā, gan lielumā, gan ilgumā. Piemēram, *akminains*, *caurumains*, *pūkains*, *salmainis*, *zālainis*, *miglains*. Atvasinājumi ar *-ain-* apzīmē īpašības, pazīmes un attiecības. Atšķirībā no atvasinātajiem adjektīviem ar *-īg-*, kas parasti apzīmē

psihiskas vai psihofiziskas īpašības, atvasinājumiem ar *-ain-* apzīmējamās īpašības lielākoties ir fiziskas un biofiziskas (Kasparsons 1935, 17).

Taß pirrmais Elias by ab=ghehrbeeß ar puhkaiñahm Drehbehm / und ab=johseeß ar Šixna=Johftu .. (LP1 44₁₇₋₁₈).

Jāpiemin, ka G. Mancelim atvasinājumi ar *-ain-* lielākoties ir bez skaņu mijas vārda saknē – *saknains, ūdenains, burbulains*. Dažreiz piedēkļa *-ain-* priekšā ir vēl kāds konsonantiskais piedēklis, piemēram, *-(k)sn-* – G. Mancelim *avosnains*.

Atvasinājumu ar *-ain-* vidū ļoti daudzi ir tādi, kas G. Manceļa darbos parādās tikai vienu reizi, – 26, tomēr grūti apgalvot, vai tas liecina par darinājumu produktivitāti, jo visi šie vienreizējie lietojumi ir vārdnīcā “Lettus” vai “Phraseologia Lettica”, kur vārdi lielākoties lietoti vienu reizi. Tādi ir, piemēram, *bārdains, dzīslains, lakstains, mālains, matains, miezains, saknains, skarains, smirdains, vaskains, vātains*. Vēl daži atvasinājumi lietoti divas reizes – *daglains, miglains, naizains, spalvains, šķirbains*, arī nereti abās vārdnīcas daļās. Atvasinājumi ar *-ain-* vispār galvenokārt sastopami vārdnīcā, reliģiskajos tekstos to ir maz, un tad tie lielākoties ir adjektīvu substantivējumi, kā *sutrainis, puškainis*. Tikai nedaudzi atvasinājumi ir atrodami vairākos avotos – *akminains, asinains, caurumains*.

Tahda Nhelaime gir zeeta / zeeta Ackminaina Vhdens=Kruhfe (LP1 148₃₋₄).

Vairāki vārdnīcā “Lettus” minētie atvasinājumi ar *-ains* mūsdienu latviešu literārajā valodā nav pazīstami, piemēram, *kasains, lakstains, naizains, rūkains*.

Tekstos bieži sastopami adjektīvu substantivējumi, piemēram, *sutrainis* ‘mēslu kaudze’, *puškainis* ‘vainags’. Mancelis pats vārdu *puškainis* norāda kā sinonīmu vārdam *kronis*.

Weena Darba=Šeewa gir šawa Wiera Puffchkainis / bett weena Slincka gir puweššis winya Kaulohß (Sal 37₃₋₅).

Gandrīz visiem substantīviem ar *-ain-* blakus sastopami arī attiecīgi adjektīvi ar *-ain-* (Smiltneiece 2001, 418). Rakstu valodas pirmsākumos valodā ir daudz adjektīvu un substantīvu pāru ar morfoloģiski identiem celmiem, piemēram, *puškains : puškainis*. Šādus substantīvus var analizēt divos virzienos – var atzīt visu izskaņu par vārddarināšanas formantu, bet var arī uzskatīt, ka aktīvā vārddarinātāja ir galotne (Soida 1982b, 118).

Piedēkļa *-ain-* vārddarināšanas iespējas ir krietni attīstījušās vēlākos latviešu valodas vēstures posmos. Piemēram, J. Kauliņš 1934. gadā publicē pētījumu “Adjektīvu piedēkļa *-ains* uzvaras gaita”, kurā pauž viedokli, ka galotne *-ains* “veļ savus viļņus pa visām valodas ārēm, noārdīdama vecos iežogojumus un noplicinādama auglīgus novadus”

(Kauliņš 1934, 70) – proti, izkonkurē citas adjektīvu izskaņas latviešu valodā (-*ijs*, -*ojs*, -*ots*, pa daļai arī -*ējs* un -*ājs*) un pārņem to vārddarināšanas nozīmes. Mūsdienu latviešu valodā -*ain-* ir produktīvākais adjektīvu darināšanas piedēklis (Soida 2009, 90).

Iespējams, piedēkļa -*ain-* potenciālu atspoguļo tas, ka G. Mancelis tik daudzus atvasinājumus ir ievietojis savā vārdnīcā “Lettus”, kā arī tās otrajā daļā “Phraseologia Lettica”. Acīmredzot adjektīvi ar -*ain-* kā aktīvs modelis lietots konkrētu īpašību apzīmēšanai tautas valodā.

Piemēram – *puhkains, ruhkains* ‘spalvains’ (L 140). Izteikumam vācu valodā *das Federn an Füßfen hat atbilst – ar Spallwainam Kahjahm, ar ŕukainam Kahjam* (L 58).

Turklāt vairākiem darinājumiem ir skaidri redzams motivētājpārveids, jo tas ir minēts vārdnīcā, līdzās atvasinātajam adjektīvam. Piemēram, *kasains, naižains* ‘kraupjains, kreveļains’ : *kasa, naiža*.

Kafša, Naifa. kafšains, naifains (L 80).

Laika gaitā sarucis to adjektīvu skaits, ko ar piedēkli -*ain-* atvasina no adjektīviem. Taču G. Mancelim ir, piemēram, atvasinājums *trakains* : *traks*. Jāpiezīmē, ka minētā darinājuma nozīme ir identa ar atbilstošā primārā adjektīva nozīmi, rakstu valodas sākumposmā šādi adjektīvi ir raksturīgi (Soida 1982b, 113).

PRahtighas Šeewas vsthurr Nammu / bett weena Trackaina ißpohfta ar šawu darrbu (Sal 42₁₅₋₁₇).

Savukārt vārdnīcā “Lettus” šis atvasinājums ir lietots kā substantīvs ar nozīmi ‘neprātis, muļķis’. *Thor/ Narr/ Jegkis/ Trackains* (L 184A₁₉₋₂₀).

Atšķirībā no mūsdienu latviešu valodas, ar piedēkli -*an-* atvasināts adjektīvs *villans* ‘vilnains’, kas minēts “Phraseologia Lettica”, – *wollen Garn / willana Dfija* (PhL 349₂₄). No tā arī radies substantīvs *villane* ‘villaine’, kas sastopams gan vārdnīcas abās daļās, gan sprediķu grāmatā, turklāt šādu formu ar -*an-* lietojuši arī citi agrīno tekstu autori. Varianti *villane, villāne* ir sastopami arī izloksnēs (ME IV 593).

.. zeeke sūddrabo Šacktas / zeeke Willanes und Sillumus tu efsi tawam Bährnam nopellnijis / und attstajis .. (LP1 132₂₉₋₃₁).

Piedēklis -*ēj-*. Ar -*ēj-* atvasina tā dēvētos apstākļu adjektīvus (Mīlenbahs 1893, 114). Adjektīvos ar -*ēj-* krustojas substantīvā un adverbālā motivācija. No laika adverbā atvasināts adjektīvs *vakarējs*, no vietas adverbiem – *apakšējs, vidējs*. Domājams, ka pie šīs grupas adjektīviem pieskaitāms arī *pakaļējs* no “Desmit sarunām” – *Bährjam / Balltam / Mällam / Šarrkanam / Pallfam / Dumjam / Preekschajam / Packaļejam* (Run 450B). Lai gan turpat sarunās šis vārds nominatīvā minēts kā *Packaļais Sirrgs klibbo* (Run 434B),

resp., to varētu uzskatīt par adjektīvu ar noteikto galotni. Vārdi, kuri beidzas ar *-ājs* un *-ējs* laika gaitā savā starpā ir samaisījušies, tā ka no viena un tā paša vārda sastopam abas izskaņas, piemēram, *pakaļējs* un *pakaļājs*, un starp tām grūti novilkt stingras robežas (Mīlenbahs 1893, 113). Īpatnējs darinājums ir adjektīvs *āriskējs*. Šķiet, tas ir sastopams tikai G. Mancelim.

.. *tad biyam mhes ghufititi appakschan arifkeyu Bauβlu* (LVM 40₂₁₋₂₂).

Otra adjektīvu grupa ar *-ēj-* atvasināta no substantīviem, kuri apzīmē vietu. G. Manceļa tekstos sastopams darinājums *pēdējs*, ko saista ar substantīvu *pēda*, sākotnēji ‘tāds, kas iet pa pēdām’ (Karulis 2001, 665). Tas arī ir G. Mancelim visbiežāk sastopamais adjektīvs ar *-ēj-* – lietots ap 40 reizi, turklāt dažādos avotos. Atvasinājums *vakarējs* sastopams 3 reizes, bet četri pārējie atvasinājumi ar *-ēj-* lietoti katrs tikai vienu reizi.

.. *ka pehdejohβ Laikohβ daschi buhβ kattri no tahβ (ihstānas) Titzibas atkahps* .. (LP2 161₇₋₈).

Adjektīvs *pēdējs* ļoti bieži ir substantivējies un tekstā lietots substantīva funkcijā.

Bett dauds kattri gir tee Pirmi / buhβ tee Pehdeyi / vnd tee Pehdeyi / buhβ tee Pirmi (LVM 205₂₋₃).

Piedēklis *-ād-*. Savukārt adjektīvus ar piedēkli *-ād-* lielākoties motivē skaitļa vārdi un vietniekvārdi. Darinājumu nozīmē akcentēta apzīmējamo priekšmetu veidiskā atbilsme ar pamatvārdā izteikto parādību (Soida 2009, 113). Pronomināla motivācija ir darinājumiem *citāds* : *cits*, *dažāds* : *dažs*, *savāds* : *savs*, *visāds* : *vis*. No skaitļa vārdiem darināti atvasinājumi *vienāds*, *divāds*, *trejāds*. Atvasinātie adjektīvi no skaitļa vārdiem visdrīzāk ir latviešu valodas inovācija (Ambrazas 2011, 95).

Piedēklis *-ād-* var pievienoties arī aiz *-ēj-* – *abejāds*, gan arī aiz *-en-*, piemēram, *divenāds*, *visenāds* – šis darinājums G. Mancelim lietots ļoti bieži, 90 reizes.

Es preezayohs par to Zelļu tawas leezibas / ka par wifšenuadu Baggatibu (LGL 430₁₀₋₁₁).

90 reizes sastopams arī atvasinājums *dažāds*. Diezgan bieži lietoti arī citi adjektīvi ar *-ād-*, piemēram, *ciekāds*, *savāds*, *vienāds*. G. Manceļa tekstos ar nenoteiktā vietniekvārda *nekāds* nozīmi sastopama forma *neniekāds*, kam arī ir adjektīvisks lietojums.

Ka teems nheneekada Nhelaimē wairs kaitehβ (LGL 239₂₈).

Kaut arī šīs grupas atvasinājumiem ir samērā liels vārdlietojumu skaits – ap 290, šis modelis nav produktīvs, un jauni atvasinājumi nerodas. Arī mūsdienu latviešu valodā ir raksturīgi tie paši minētie pronominālie atvasinājumi (*citāds*, *dažāds*, *savāds*, *visāds*), kā arī nedaudz vairāk atvasinājumu no skaitļa vārdiem (piemēram, vēl arī *desmitējāds*,

simtējāds). Taču, tā kā vārdi, kas var būt šo atvasinājumu pamatā (vietniekvārdi, skaitļa vārdi), veido noslēgtu grupu, jauni darinājumi nerodas.

Piedēkli -an-, -en-, -gan-. G. Mancelim ir tikai daži no adjektīviem darināti atvasinājumi ar piedēkli *-an-*. Šo piedēkli nereti lieto, lai pamazinātu pamatvārda nosauktās pazīmes intensitāti. Mūsdienu latviešu valodā adjektīviem ar piedēkli *-an-* un *-en-*, kuru motivētājs vārds ir adjektīvs, parasti raksturīga nozīmes nianse – īpašības piemītība mazākā mērā, piemēram, *valgs : valgans, skābs : skābens* (Kalme, Smiltiece 2001, 123). Savukārt G. Mancelim *dižans* ar nozīmi ‘jauks, daiļš’ – *tam Ghaiļam diſchana Sekſte* (PhL 283), tāpat atvasinājumam nepiemīt šāda nozīmes nianse salīdzinājumā ar motivētājvārdu *dižs*. Ar piedēkli *-an-* visbiežāk lietots vārds *sarkans : sarks*, kas ir ļoti sens atvasinājums. Tā kā pamatformu *sarks* ‘sarkans’ vairs nelieto, vārds *sarkans* netiek uzvertts kā sekundārs (līdzīgi arī *slidens : slids*). Sprediķu grāmatas 3. daļā ir darinājums, ko varētu uzskatīt par salikteni, jo tā sastāvdaļas savienotas ar biedruzīmi – *sarku=sarkans*. Tas atgādina latviešu valodā sastopamos salikteņus, kur pirmajā daļā ir adverbs, adjektīva atkārtojums vai tās pašas saknes ģenitīvs, piemēram, *sensenais, vecvecais*, un ar šādu saknes atkārtojumu izceļ, pastiprina īpašību (Achero 1955, 45).

Œchiß Autz gir kraßnis / jaux / di ſchans Tebbikis bijis / no dſälltänahm Siedehm / ſarrko=ſarrkanahm / und deegha=balltahm Siedehm .. (LP3 198_{7,9})

G. Mancelim vairāki adjektīvi sastopami gan ar piedēkli *-an-*, gan ar *-en-* – *varens, varans; īstens, īstans; līdzens, līdzans*; šie atvasinājumi nav nošķirami un būtībā veido vienu grupu. Nedaudz plašāka grupa ir atvasinājumi ar *-en-*, kas arī izsaka intensitātes pamazinājumu. G. Mancelim gan lielākoties šāda nozīmes nianse nav raksturīga. Piemēram, vārdus *salds* un *saldens* viņš lieto kā sinonīmus ar nozīmi ‘salds’. Vārdnīcā kā sinonīmi lietoti izteicieni – *ſalldäns, ſallds kā Mäddus; ſalldu, ſalldänu darriet* (L 180). Arī citos tekstos kā sinonīmi minēti *salds* un *saldens*, turklāt sprediķu grāmatas 3. daļā paskaidrots, ka *saldens* ar nozīmi ‘salds’ lieto Vallē un Sēlpilī. Arī J. Endzelīns min, ka augšzemnieku dialektā *salds*, skanēdams tāpat kā *salts* ‘auksts’, ir aizstāts ar atvasinājumu *saldans*, kas pie tam ir zaudējis pamazināmo nozīmi (Endzelīns 1951, 294).

Tāpat G. Manceļa tekstos atvasinātajiem adjektīviem ar *-an-*, *-en-* nereti nav nozīmes nianse – īpašības intensitātes pamazinājuma (arī tad, ja pamatvārds nav zudis), atvasinātais vārds ir sinonīms pamatvārdam, piemēram, *saldans : salds, mīlens : mīļš*. Atvasinājums *mīlens* vārdnīcā “Lettus” norādīts kā sinonīms vārdam *mīļgs* ‘mīļš’.

Winjam gir mieläni Wahrđi / kattri noſkummuſchu Œirrdi itt labbe warr ee=preezenaht (LP1 482₃₁-483_{1,2}).

G. Manceļa tekstos ir ap 15 adjektīvu, kas atvasināti ar piedēkli *-en-*. Kopējais vārdlietojumu skaits tiem ir ap 400. Visbiežāk lietots adjektīvs *īstens* – 300 reizi, turklāt tas ir sastopams gandrīz visos G. Manceļa tekstos. Diezgan bieži lietoti adjektīvi *varens*, *saldens*, *slepens*, *līdzens*. Sastopami arī atvasinājumi – *remdens* : **remds*, sākumā laikam ar deminutīva nozīmi bija *dzeltens* : *dzelts*, arī *gludens* : *gluds*. Daži atvasinājumi ar *-en-* tekstos ir sastopami vienu reizi, piemēram, *gaudens*, *slidens*, *zeltens*.

Tha Nitzinatayu zerriba bāhda laikà /

gir ka iß=luhfis Sohbs / vnd fliddāna Kahya (Sal 84₄₋₅).

Ar substantīvu motivāciju saista atvasinājumus *varens* : *vara*, *slavens* : *slava*, *dīvens* : *dīvs*, *godens* : *gods*.

Prahtiegs Wiers gir ftippris / vnd šaprohtiegs Wiers gir warrūns no fpāhku

(Sal 78₁₂₋₁₃).

Adjektīvam *varens* tekstā nereti raksturīga substantivācija, resp., *varenie*.

G. Mancelim sastopami arī daži adjektīvi ar piedēkli *-an-*, *-en-* un priedēkli *pa-*, piemēram, *pasaldens*, *pasarkans*, kas uzskatāmi par prefiksāliem darinājumiem.

Senajos rakstos ir sastopams tikai viens atvasinājums ar *-gan-*, proti, *balgans*. Arī G. Mancelim tas ir minēts tikai vārdnīcā, tekstos adjektīvi ar *-gan-* netiek lietoti.

Retumis G. Mancelim sastopami citi adjektīvu piedēkļi, piemēram, *-īts* vārdu savienojumā *astīta* ‘astaina’ *zvaigzne* ‘komēta’. *Afīta* *Swaigsne* (L 44). Šāds vārdu savienojums sastopams ne tikai G. Mancelim, bet arī citos vēlākos avotos, arī *astes zvaigzne*. Savukārt K. Fīrekeram ir *astītes=zvaigzne* ‘komēta’. “Phraseologia Lettica” minēts vārds *maķenīts* vārdu savienojumā *magkenīta* *Bafniziņa* ‘kapela’ (PhL 369). Iespējams, to varētu uzskatīt par adjektīvu deminutīvu (sal. la. *mazītiņš*, lie. *mažintelis*).

Kopumā atvasinātu adjektīvu, kā arī adjektīvu piedēkļu, G. Manceļa darbos ir daudz mazāk nekā substantīvu, būtībā lielākoties ir lietots adjektīvu piedēklis *-īg-*, kas atvasinājumu skaita un vārdlietojumu skaita ziņā ir salīdzināms ar substantīvu piedēkļiem. No visiem nomena piedēkļiem *-īg-* ir trešajā vietā atvasinājumu skaita un vārdlietojumu skaita ziņā aiz substantīvu piedēkļiem *-šan-* un *-īb-*. Par vācu valodas ietekmi adjektīvu lietojumā jāmin, ka vācu *-isch* varēja ietekmēt tādu adjektīvu kā *latvīskis*, *vācīskis* u. c. darināšanu, tomēr, izņemot dažus gadījumus, adjektīvu darināšana ar *-isk-*, *-išķ-* 17. gadsimta tekstos nav plaši izplatīta, šis modelis nav produktīvs. 19. gadsimta beigās to mēģināja atdzīvināt, un vēlākā latviešu valodas attīstības posmā tas plaši lietots aizgūtu vārdu atvasināšanā, to saista arī ar vācu un krievu valodas ietekmi. Mūsdienu latviešu

valodā ar piedēkli *-isk-* ienākuši daudzi no citām valodām aizgūti adjektīvi, galvenokārt internacionālismi. Šo piedēkli plaši izmanto arī latviskas cilmes adjektīvu atvasināšanai, piemēram daiļliteratūrā – nereti dažādu metaforisku un tēlainu pazīmju izteikšanai (Blinkena 2002, 191).

Gluži pretēji ir ar piedēkli *-īg-*. Tas senajos rakstos lietots daudz plašākās robežās. Kā saka K. Mīlenbahs, “Vai tik latvieši šīs robežas nav paplašinājuši, ar vācu teļu ardami?” (Mīlenbahs 1893, 128). Viņš uzskata, ka latviešu rakstu valodas pirmsākumos tekstu autori dažreiz *-īg-* lietojuši nevietā. Runa nav par to, ka tie būtu nepareizi, bet gan par to, ka šie adjektīvi lietoti ļoti daudz, arī tad, kad latviešu valodā tipiskāks būtu substantīva ģenitīva lietojums. Tāpēc dažiem adjektīviem ir sajūta, “it kā vācu adjektīvi ar galotni *-ig* būtu kūmās stāvējuši” (Mīlenbahs 1893, 129). Piemēram, *pilnīgs* : *pilns*, *völlig* : *voll*. Dažreiz adjektīvs ar *-īg-* ir sinonīms pamatvārdam, tā ka pēc tā it kā nav bijis īpašas vajadzības, resp., nav bijusi nepieciešamība apzīmēt kādu jaunu jēdzienu. Ar *-īg-* darināti daudzi reliģiski un ētiski jēdzieni, piemēram, *kristīgs*, *mūžīgs*. Turklāt adjektīvu darināšanā raksturīga iezīme – ja lieto vienu jēdzienu ar šo piedēkli, tam līdzīgam vai pretējam jēdzienam nereti izvēlas to pašu piedēkli. Piemēram, G. Mancelim pēc *debešķīgs* parauga ir *zemešķīgs*, bieži vienā tekstā lietoti atvasinājumu pāri kā *mūžīgs* – *laicīgs* u. c.

Adjektīvi ar *-īg-* ir viegli izmantojams modelis arī tāpēc, ka motivētājpārdo var būt dažādu vārdšķiru vārdi. Salīdzinoši daudz arī vienreiz lietoto darinājumu ar *-īg-*, kas norāda uz modeļa potenciālu. Citiem adjektīviem (piemēram, atvasinājumiem ar *-ād-*), ir daudz mazāks *hapax legomena* skaits, tātad – ierobežots potenciālo darinājumu skaits. To nosaka arī tas, ka ir ierobežots motivētājpārdo skaits, no kuriem iespējams darināt šos atvasinājumus.

3.3. Prefiksālā derivācija

Latviešu valodā, kas ir spilgti izteikta morfoloģiska valoda, par vārddarinātājiem formantiem visbiežāk tiek izmantoti dažāda rakstura afiksi – piedēkļi, priedēkļi, galotnes, to savstarpējās kombinācijas un kombinācijas saistījumā ar fonētiskām mijām. Atsevišķās morfoloģiskajās vārdu grupās produktīva ir salikteņu darināšana, kā arī konversija (Soida 2009, 50).

Priedēklis latviešu valodā pamatā izveidojies prievārdu funkcionālās transformācijas rezultātā, turklāt lielākā daļa latviešu valodas prievārdu gan saglabājuši

palīgvārda statusu un semantiku, gan sākuši veikt arī morfēmas funkciju (LVG 2013, 212). Tāpēc valodniecības teorijā ir divējāds priedēkļu derivatīvās funkcijas traktējums. Sākotnēji valodniecības vēsturē prefiksāciju neuzskatīja par atsevišķu vārddarināšanas veidu, bet gan iekļāva pie salikteņu darināšanas, prefiksu raksturojot kā salikteņa pirmo komponentu – prievārdu. Piemēram, arī J. Endzelīns savā “Vārdu mācībā” pie salikteņiem aplūko mūsdienu izpratnē prefiksālus atvasinājumus (Endzelīns 1951, 255). Vēlāk priedēkli raksturo kā morfēmu un prefiksāciju nošķir kā vienu no morfoloģiskā vārddarināšanas paņēmiena veidiem (MLLVG 1959; Kalme, Smiltnece 2001 u. c.).

Starp priedēkļiem un piedēkļiem kā vārddarināšanas morfēmām ir būtiskas atšķirības. Pirmkārt, prefiksācija un sufiksācija atšķiras pēc nozīmju rakstura, ko izsaka sufiksālie un prefiksālie atvasinājumi. Otrkārt, piedēklis nosaka vārddarināšanas struktūras piederību tai vai citai vārdšķīrai. Priedēklim nav sintaktiskās transpozīcijas funkcijas (Stepanova, Fljajšer 1984, 68). Atšķirībā no piedēkļiem un derivatīvajām galotnēm, priedēklis nav saistīts tikai ar vienu noteiktu vārdšķiru, daudzi priedēkli ir raksturīgi gan substantīviem, gan adjektīviem un arī verbiem (Kalme, Smiltnece 2001, 47). Piemēram, *bez-* – substantīviem, adjektīviem, *at-*, *ie-*, *pa-* – substantīviem, adjektīviem, verbiem.

Priedēklis kā vārddarinātāja morfēma latviešu valodā parasti izmantots tikai tās pašas vārdšķiras vārdu darināšanai, pie kuras pieder pamatvārds.

Priedēkli latviešu valodā funkcionē par substantīvu un adjektīvu darinātājām morfēmām, bet visplašāk tos izmanto verbālas cilmes darinājumos. Ar priedēkļiem darinātajos verbos pamatvārda nozīme parasti paliek nepārveidota, tā tikai iegūst vienu vai vairākas papildnianses (Soida 2009, 265). Kā jau minēts, tas, ka nominālajai afiksācijai daudz biežāk ir raksturīga sufiksācija, bet verbālajai afiksācijai – prefiksācija, ir universāla parādība, kas raksturīga daudzām valodām (Booij 2000, 941).

Substantīvu, adjektīvu un verbu atvasināšanā ar priedēkļiem ir visai būtiskas atšķirības. Darinot adjektīvus un verbus, pamatvārda gramatiskais saturs netiek pārveidots. Savukārt, darinot substantīvus, pamatvārda locīšanas tips var palikt nepārveidots, piemēram, *tēvs* : *patēvs*, bet tas var tikt arī pārveidots – *lieta* : *nelietis*, *gals* : *pagale*, *kalns* : *pakalne*. Substantīvu motivētie prefiksālie darinājumi parasti nosauc kādu patstāvīgu parādību pēc tās orientācijas ar pamatvārdu, bet adjektīvu darinātājs priedēklis izteic pamatvārda nosauktās pazīmes intensitātes pakāpi (Soida 2009, 51).

Parasti priedēklis motivētā vārda morfoloģiskajā sastāvā ir diezgan viegli norobežojams, tomēr ir daudzi seni vārdi, it īpaši substantīvi, kuros priedēkli var saziņēt tikai pēc analogijas ar citiem darinājumiem.

Substantīvu prefiksālie atvasinājumi. G. Manceļa darbos ir sastopami atvasināti substantīvi ar piedēkļiem *aiz-*, *ap-*, *at-*, *bez-*, *ie-*, *iz-*, *no-*, *pa-*, *pār-*, *pie-*, *uz-*, *ne-*. Visi šie piedēkļi tiek lietoti substantīvu atvasināšanā arī mūsdienu literārajā valodā (Kalme, Smiltniece 2001, 64). Tomēr jāpiezīmē, ka diezgan maz no šiem piedēkļiem tiek izmantoti tiešajā atvasināšanā, piemēram, kad substantīvu atvasina ar piedēkli no pirmatnīga substantīva, piemēram, *pasaule* : *saule*, vai arī, kad substantīvu atvasina vienlaikus ar piedēkli un ar derivatīvo galotni – *ierocis* : *roka*.

G. Manceļa tekstos substantīvi, kuros viena no vārddarinātājām morfēmām ir piedēklis, lielākoties ir deverbāli atvasinājumi, kuru pamatā jau ir prefiksāls verbs, piemēram, *aizbildētājs* : *aizbildēt*, *apgrūtenāšana* : *apgrūtenāt*, *atmaksātājs* : *atmaksāt*, *iesākums* : *iesākt*, *izstāstīšana* : *izstāstīt*, *nebēdnieks* : *nebēdāt*, *noziegums* : *noziegt*, *pakūdenāšana* : *pakūdenāt*, *pārmācība* : *pārmācīt*, *piegrūšana* : *piegrūst*, *uzturēšana* : *uzturēt*. Ar daudziem piedēkļiem, piemēram, *aiz-*, *ap-*, *at-*, *iz-*, *no-*, *pie-*, tekstos sastopami gandrīz vai tikai deverbāli atvasinājumi. Īpaši daudz šādu darinājumu ar *-šana*, kas vēlreiz apliecina šo atvasinājumu verbālo dabu. Līdz ar to šādi darinājumi promocijas darbā tiek aplūkoti pie attiecīgās grupas sufiksālajiem darinājumiem, nevis kā prefiksāli atvasinājumi.

Visbiežāk sastopami prefiksāli atvasinājumi ar *pa-*, daudz arī atvasinājumu ar negāciju *ne-* piedēkļa funkcijā. Ļoti daudz substantīvu ar piedēkli *pa-* ir vārdnīcā “Lettus” – *paspārnis*, *papēdis*, *padēlis* ‘padēls’, *pavārds*, *pavēnis*, *padebess* u. c.

Dažiem darinājumiem piedēklis *pa-* pievienots attiecīgā celma substantīvam, piemēram, *pamāte*, *pasaule*, *pavārds*. Savukārt tādiem darinājumiem kā *papēdis*, kam pamatā ir substantīvs *pēda*, vienlaicīgi izmantoti divi vārddarināšanas afiksi – piedēklis un derivatīvā galotne. Tā kā tie funkcionē kā viens vārddarināšanas formants, to nereti uzskata par vienu afiksu – cirkumfiksi. Jāpiezīmē, ka šis modelis G. Mancelim ir ļoti bieži izmantots – arī citos darinājumos, bet visbiežāk atvasinājumos, kuros ir piedēklis *pa-*. Līdzīgi gan piedēklis, gan derivatīvā galotne izmantota vārdos *pakalne*, *paķeles* ‘zeķu saites’, *pakrēslis*, *paspārne* u. c. Tomēr par cirkumfiksi var runāt no mūsdienu valodas viedokļa. Senajos tekstos bieži vien vērojamas substantīvu celmu svārstības, līdz ar to ne vienmēr atvasinājumos var saskatīt vārddarināšanas līdzekli – derivatīvo galotni. Piemēram, G. Mancelim ir gan *paspārne*, gan *paspārnis*, *paegle* un *paeglis*, *pakauss* un *pasakas* un *pasaki*.

Aifto mehß nhe äfšam klaufšiyufchi tohß Ghuddrus Pafšackus (LVM 197₂₅₋₂₆).

Atvasinātie substantīvi nereti ir leksikalizējušies, darinājums ar *pa-* ir atsevišķs jēdziens, kura nozīme nav atvedinādama no pamatvārda nozīmes, bet piedēklis vārdā tiek

saskatīts tikai pēc analogijas. Piemēram, G. Manceļa vārdnīcā “Lettus” ir tādi seni atvasinājumi ar *pa-* kā *padoms*, *paduse*, *pakauss*. G. Mancelim ir arī daudzi tādi vārdi, kuri citos avotos nav minēti vai arī reti sastopami. Piemēram, *pamaņas* ‘ieradums, paraža’. Iespējams, daudzi šāda modeļa darinājumi ir verbālas cilmes – *pagāzne*, *patapa*, *pakaisa*. Piemēram, vārdu *patapa* ‘vaļa’ saista ar *patapt* (ME III 118). Daudziem vārdiem, kuru struktūrā varētu būt priedēklis *pa-*, cilme ir neskaidra vai arī par to ir dažādi viedokļi. Piemēram, vārdnīcā ir *paslavas* ‘bikses’ (sal. lg. *poslovys*), *pamaša* ‘paradums, iezīme’ – šādā nozīmē vārds sastopams tikai G. Mancelim (ME III 66).

Protams, dažkārt *pa-* ir aizgūta vārda sastāvdaļa jeb kvazimorfēma. Piemēram, pirmajā mirklī maldinoši šķiet, ka vārds *palejes* ‘paleju mētra’ ir atvasinājums, taču tas ir aizgūvums no viduslejasvācu *polleie* (sal. vācu *Poley*) (Sehwers 1934, 154).

Vārdnīcā šādu senu darinājumu ar priedēkli *pa-* ir daudz, bet lielākā daļa no tiem netiek lietoti reliģiskajos tekstos. Savukārt tekstos ir ļoti daudz deverbālu sufiksālu darinājumu, kuros arī ir priedēklis *pa-*, piemēram, *pasargāšana*, *pazušana*, *paslēpējs*, *padomība*, *paglābējs*, *pameslis* u. c. Tomēr arī citos G. Manceļa darbos ir lietoti atvasinājumi ar *pa-*, turklāt no visiem prefiksālajiem darinājumiem to ir visvairāk. Tādi ir, piemēram, *pajumts*, *pasirds*, *paegle*, *paēnis*, *pagāzne*, *pakrēslis*, *pakalne*, *padebeses*, *pakauses* u. c.

Kungs / eß nhe äßmu zeenięs / ka tu appackfchan mannu Pajumbtu ey ..

(LP1 167₂₈₋₂₉).

Vairāki G. Manceļa darbos sastopamie prefiksālie atvasinājumi mūsdienu latviešu valodā netiek lietoti, piemēram, *pasirds* ar nozīmi ‘kuņģis’.

Vnd kad ta Pafsirdtz mehrięe turrāta tohp / tad weęgle warr ghulleht (Syr 574₁₂₋₁₃).

G. Manceļa vārdnīcā un arī citos darbos ir arī samērā daudz atvasinājumu ar negāciju *ne-* priedēkļa funkcijā – gan substantīvu, gan adjektīvu, piemēram, vārdnīcā “Lettus” ir substantīvi *negods*, *nelaime*, *nelietis*.

Substantīviem priedēkļa *ne-* galvenā funkcija ir motivētātvārdā ietvertās nozīmes noliegšana, bet atvasinājumiem var būt dažādas nozīmes nianses (Kalme, Smiltiece 2001, 66). Piemēram, ar *ne-* atvasinātiem substantīviem var būt motivētātvārdā izteiktajam jēdzienam pretēja nozīme, tie var apzīmēt arī pamatvārdā izteiktā nojēguma trūkumu. Bieži vien atvasinājumi iegūst jaunu, parasti pārnestu, nozīmi. Līdz ar to substantīvu ar negāciju *ne-* nozīme ļoti bieži nav atvasināma no pamatvārda nozīmes vai arī pamatvārdu bez negācijas valodā nelieto, piemēram, G. Manceļa tekstos – darinājums *negauša* ‘negausis, skopulis’. *Nheghauscha* (L 63B). Vārda pamatā ir substantīvs *gausa*, *gauss* ar nozīmi

‘sāts’ (EH I, 387). Bieži sastopami arī citi darinājumi, kas atvasināti gan ar priedēkli *ne-*, gan ar priedēkli, piemēram, *negausīgs*, *negausība*, savukārt *gausīgs*, *gausība* – reti. Mūsdienās vārdu *gauss* parasti lieto kā adjektīvu ar nozīmi ‘lēns; tāds, kas norit, notiek lēni, nesteidzīgi’ (LVV 2006, 308). Savukārt G. Mancelļa tekstos lietos substantīvs *gausa* ar senāko nozīmi ‘sātīgums, svētība’.

.. *tad tomähr nhe gir teem Šahta nei **Ghaufša** ..* (LP2 41₁₄).

Daudziem substantīviem, seniem darinājumiem ar *ne-*, nozīme laika gaitā ir mainījusies. Piemēram, G. Mancelim *nelietis* (arī *ne lietis*) lietots ar nozīmi ‘nevajadzīgs, nederīgs’. Vārds *nelietis* darināts no *lieta* tās senākajā nozīmē ‘kas labs, derīgs, piemērots’. Sākotnēji *nelietis* ‘(kas) nelabs, nederīgs, nepiemērots’. Ar pārneseņu izveidojusies nozīme ‘nelabs, nederīgs cilvēks’ > ‘nemorāls, ļauns cilvēks’. Atvasinājuma starposms varēja būt adjektīvs *neliets* ‘nederīgs’ pretstatā *liets* ‘derīgs’ (*lietas koks*) (Karulis 2001, 624). Interesanti, ka, piemēram, “Zālamana pamācībās” G. Mancelis pats piezīmē pie teksta skaidro vārdu *nelietis* – tāds, ‘kas lietas neder’.

*Ghuddris Kallps pattiek tam Koningham labb / bett weenu (b) **Nehleeti** eenied wings. (b) **kaß leetas nhe däär. id eft, inutilis.*** (Sal 46_{6,9}).

Daudzos gadījumos substantīvi ar *ne-* no mūsdienu valodas viedokļa nav sadalāmi morfēmās, taču morfēma *ne-* liek uztvert vārdu ar negatīvu konotāciju, piemēram, *nerīža* ‘nerātnis, palaidnis’.

*Šaprotiex Czillwähx czeefch klufšu / teekams tas sawu laiku noluhkoyahs / bett weens **Nherihfcha** nhe warr laiku peegaidiht* (Syr 551₂₂₋₂₃).

Ne vienmēr uzreiz var noteikt atvasinājuma vārdšķiru, bieži vien tā ir noprotama tikai kontekstā. Piemēram, vārdnīcā G. Mancelim ir darinājums *neziņis*, un, tā kā tas seko kā pretstats vārdam *zinātājs*, tad pirmajā mirklī šķiet, ka tas ir substantīvs ar nozīmi ‘nezinātājs, nezinis’. *finnatais*, *nhefiņņis* (L 211B). Tomēr tekstā šis vārds parādās adjektīva funkcijā – kā apzīmētājs, tātad droši vien ar nozīmi ‘nezināms’.

.. *tu zittà Reifà par leelu Proweetu litzeeß teikteeß / tad tu nu arri warrehfsi **nhefiņņaß** Leetaß šatziet ..* (LP3 47₂₀₋₂₁).

Vārdnīcā “Lettus” un “Phraseologia Lettica” G. Mancelim sastopami arī citi darinājumi, kuros ir priedēklis: ar *at-* – *ataugas*, *atskaņas*, *atsejas* ‘virve, ar kuru kaut ko atsien’, *atsvētes*, *ie-* – *ieleja*, *ierocis*, *iesals*, *ienāši*, *iz-* – *izbaile*, *izteka*, *izsijas* ‘klijas’, *no-* – *nojums*, *nomods*, *nobares* ‘nobara, aitu vilna’, *pa-* – *pagalme*, *pagale*, *padēlis* ‘padēls’, *pakaklis*, *palazdi*, *pamines* ‘pamina’, *papieres* ‘paģiras’, *pavēderis*, *pie-* –

pie darbs, uz- – *uzraugs, uzvalkas*. Vārds *nomods* ir sens atvasinājums, kas parasti lietots lokatīvā – *nomodā* – apstākļa nozīmē, bet G. Mancelim tekstos arī *nomoda*.

*Meita kattrā wehl nhe abprätzāta gir / darra Thāwam dauds **Nomohdas** /
vnd ta Ghadaſchana par tahs / attrauy tam dauds Meega ..* (Syr 596₁₅₋₁₇).

Lielā daļā šo darinājumu priedēklis nav vienīgais vārddarināšanas līdzeklis, vienlaikus ar prefiksāciju izmantota, piemēram, skaņu mija vai arī derivatīvā galotne. Arī daudziem no šiem darinājumiem motivētājavārds ir verbs, tātad priedēklis ir bijis pievienots tam jau iepriekš, piemēram, *izteka* : *iztecēt*. Daudzi no atvasinājumiem ir seni darinājumi, kuros pēc analogijas var saskatīt priedēkli, tomēr mūsdienu valodas lietotājam tie nesaistās ar motivētājavārdu, kas ir darinājuma pamatā.

Reliģiskajos tekstos šādu darinājumu, kas būtu atvasināti tikai ar priedēkli vai ar priedēkli un derivatīvo galotni, ir ļoti maz, kā jau minēts, ir ļoti daudz deverbālu sufiksālu atvasinājumu, kuros ir arī priedēklis. Viens no atvasinājumiem, kas parādās gan vārdnīcā, gan arī tekstos, ir *iedēsts*. Arī šim vārdam, kas ir verbālas cilmes – no *iedēstīt* –, ne vienmēr pat kontekstā var skaidri noteikt vārdšķiru. Tomēr daži piemēri, arī minējums K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā ar nozīmi ‘augs, stāds’, kur ir atsauce uz G. Manceli un norāde, ka šis vārds lietots Sēlpilī, ļauj to pieskaitīt pie substantīviem.

*.. teitan ghribb Wings labbus aughlighus Bährnus / kattreems buhß buht
Ee=**dähsteems** Deewam par Ghohdu / und Kohkeems tahß Taißnibas ..*
(LP1 255₁₀₋₁₂).

Vārdnīcā “Lettus” ir arī daži vārdi ar priedēkli *aiz-*, bet “Phraseologia Lettica” gan šie, gan arī citi vārdi minēti ar priedēkli *āz-*, ko sastop izlokšnēs, – turklāt G. Mancelis pats piezīmē paskaidro, ka dažās vietās *aiz-* vietā runā *āz-*. Piemēram, “Phraseologia Lettica” minēta *Āzpute* (*Ahsputt* (PhL 411)), bet *Aizkraukne* (*Aißkraukne* (PhL 409)). “Phraseologia Lettica” ir arī darinājums *āz=marša* ‘aizmāršība’ : *āz=mirst*. *As=fmarrſcha*. *Es to as=mirrſſu* (PhL 235). Savukārt vārdnīcā “Lettus” – *aizmārša* : *aizmirst*. Piemēram, *aismirrſt*, *ais=mahrſchas* (L 193).

Tekstos atvasinājumu ar *aiz-* ir ļoti maz, piemēram, vārds *aizkrāsns*, kas lietots vienu reizi.

*Vnd ſchee Kallpi / tohp iß=ſuhtiti / nhe ka teems buhß ſlinckoht / Waſſarà
appackſch Wietolu ähnà / jeb Seemas=Laikà **Aißkrahſny** ghulleht ..* (LP3 262₁₅₋₁₇).

G. Manceļa vārdnīcā raksturīgs modelis ir substantīvs ar priedēkli *bez-*, piemēram, *bezbēdis*, *bez=kaunis*, *bez=prātis*, *bez=vārdis*, *bez=zobis*, kuriem vācu valodā lielākoties

atbilst attiecīgs adjektīvs. Tajā pašā laikā līdzās ir arī adjektīvi ar *-īgs* – *bezkaunīgs* *bezprātīgs* u. c., turklāt vārdam *bezprātīgs* vācu valodā atbilst septiņi dažādi vārdi. Savukārt vārdam *bez=prātis* līdzās ir dots izteiciens kā *bez prātu* – ***beß=prahtis, ka beß Prahtu*** (L 169). Tāpēc domājams, ka šiem substantīviem pamatā ir vārdkopa *bez prāta, bez vārda* utt. Savukārt tāda forma kā *bezprātu* minēta kā sinonīms adverbam *bezprātīgi* – ***beß=prahtu, beßprahtighe*** (L 211). Līdzīgi darinājumi arī *bezdarbu, bez=bēdu, bez=bārdes*. Bet sastopami arī vārdu savienojumi *bez bēdām, bez mēles, bez miegu*. G. Mancelļa sprediķos vairākkārt sastopami darinājumi *bez=bērne, bezbērnis*.

*.. winja Šeewa Elifebeth / kattra nhe ween **BeßBehrne** / bett irr nu jaw wātza by / winjam Dählu attweddišees ..* (LP2 47₅₋₆).

Atvasinājumi ar *bez-* nereti lietoti apzīmētāja funkcijā, piemēram, *bez=dvēseļi*.
*.. tee **beß=dwehšeļi** Bafnizas=Kunngi nhe bähda neeke pehtz šcho nabbaghu Zillwäku ..* (LP3 123₅₋₆).

Priedēklis *bez-* mūsdienu latviešu valodā tiek aktīvi izmantots ģenitīveņu darināšanā, un arī daļu G. Mancelļa darinājumu ar *bez-* varētu uzskatīt par ģenitīveņiem. Šie nelokāmie substantīvi vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīvā semantiski līdzinās adjektīviem, jo nosauc kādas reālijas pazīmi un ir saistīti ar substantīvu (LVG 2013, 214). Ģenitīveņi latviešu valodā nav jauna parādība, to veidošanās saistīta ar atribūta izteikšanas tradīcijām dažādos valodas vēsturiskās attīstības posmos (Soida 1976b, 186).

*.. und treijohß Ghaddohß Augļus ghaidijis / bett nheneeka dabbujis / pawehļ / ka buhß to **beßaugļu** Kohku nozirrft ..* (LP2 154₂₇₋₂₈).

Iespējams, ka arī vairāki vārdnīcā minētie atvasinājumi ar *bez-* būtu pieskaitāmi pie ģenitīveņiem, bet bez konteksta tas ir grūti nosakāms. Turklāt G. Mancelim daži darinājumi ir arī bez galotnes, piemēram, *bezdvēsel, bezkaun*, līdz ar to tiem vārdšķiru nevar skaidri noteikt. Jāpiezīmē, ka, piemēram, vārds *bezkaun* minēts kā sinonīms adjektīvam *nekaunīgs*, arī vācu valodā šim vārdam atbilst adjektīvs.

*vnzüchtig / **nhekauniegs** / **beßkaun*** (L 221A).

Adjektīvu prefiksālie atvasinājumi. Priedēkļu skaits, ko izmanto adjektīvu atvasināšanā, ir neliels. Mūsdienu latviešu valodā par produktīviem adjektīvu vārddarināšanas līdzekļiem uzskata trīs priedēkļus: *bez-*, *ne-* un *pa-*, par mazāk produktīviem – *ie-* un *pār-* (Kalme, Smiltiece 2001, 120). Prefiksālos adjektīvus motivē adjektīvs.

G. Mancelim ir sastopami adjektīvi ar priedēkļiem *pa-*, *ne-* un *bez-*. Ar *bez-* ir tikai tādi atvasinājumi, kuriem ir arī priedēklis, resp., G. Mancelim tie ir adjektīvi ar *-īg-*. Ļoti

bieži lietots atvasinājums *bezdievīgs*, arī *bezspēcīgs*, *bezkaunīgs* u. c. Domājams, ka šiem atvasinājumiem pamatā ir motivētātvārdkopa ar prievārdu *bez*, tātad *bez dieva*, *bez spēka*, *bez kauna*. Līdzās raksturīgi arī abstrakti substantīvi ar *-ība* – *bezspēcība*, *bezdievība*. Minētie adjektīvi ar *bez-*, kā arī citi adjektīvi, kuriem ir gan piedēklis, gan priedēklis (vai pat divi), piemēram, *apdomīgs*, *atriebīgs*, *izmanīgs*, *neizdomīgs*, *nevilīgs*, *nepieņemīgs*, *paprātīgs*, *pieticīgs*, neatkarīgi no tā, vai tie ir deverbāli vai denomināli darinājumi, aplūkoti pie adjektīviem ar *-īg-*.

Tāpat kā substantīviem, priedēklis *pa-* tiek aktīvi lietots arī adjektīvu darināšanā, piemēram, *patumss*, *pamells*, *pasarkans*, *parūgts*. Taču šī priedēkļa nozīme abu vārdšķiru darinājumos atšķiras. Ar *pa-* atvasinātā adjektīva nozīme parasti ir paredzama un noprotama. Tas lielākoties apzīmē pamatvārda intensitātes pamazinājumu. Visvairāk darinājumu ir vārdnīcā “Lettus”, piemēram, *pabalts*, *pabiezs*, *padrēgns*, *pagrūts*, *pajēls*, *pakurls*, *palepns*, *paskābs*, *paslapjš*. Par adjektīvu ar *pa-* nozīmi ļauj spriest arī atbilstošais skaidrojums vācu valodā – piemēram, *pakurls* ‘nedaudz kurls’, *palepns* ‘nedaudz lepns’.

pa=kurrlis, *ein wenig taub* (L 181), *pa=läppnis*, *ein wenig stoltz* (L 176).

Arī “Phraseologia Lettica” minēti vairāki adjektīvi ar *pa-*, kaut arī to nav tik daudz kā vārdnīcā, piemēram, *padumjš*, *padzeltens*, *pagarš*, *pamērens*. Dažiem adjektīviem nozīme ir grūtāk nosakāma. Piemēram, “Phraseologia Lettica” vārds *padumjš* ir minēts vārdu savienojumā *padumji mati*, kas savukārt ir sinonīms apzīmējumam *padzelteni*, – *pa=dfälltāni pa=dumji Matti* (PhL 246). Domājams, ka *padumji* darināts no krāsas apzīmējuma *dumjš* ‘pelēks, tumši brūns’. Adjektīvs *pamērens* lietots ar nozīmi ‘vidējs’.

leels, *maß*, *pamärāns Kattlis* (PhL 299).

Lai gan vārdnīcā G. Mancelis ir minējis ļoti daudzus šī modeļa adjektīvus – īpašību nosaukumus ar *pa-* – tekstos šādi atvasinājumi nav sastopami. Vienīgais adjektīvs, kas sastopams tekstos, ir *pasarkans*, turklāt tas visos gadījumos ir lietots vienā un tajā pašā kontekstā, tāpēc nozīmes nianse šim adjektīvam noteikt ir grūti, domājams, ka tas lietots ar nozīmi ‘sarkanīgs, iesarkans’.

Ta ißghaja JEfus aran / und neſſe weenu Ehrſcha=Krohni / und to paſſarrkanu dahrgu Drehb .. (LP3 85₁₃₋₁₅).

Vārdnīcā “Lettus”, kā arī G. Manceļa reliģiskajos tekstos bieži sastopami adjektīvi ar negāciju *ne-* priedēkļa funkcijā, piemēram, vārdnīcā minēti vārdi *neass*, *nelabs*, *nejauks*, *negants*, *negudris*, *nepills*, *nešķīsts*, *netaisnis*, *nevesels*, “Phraseologia Lettica” – vēl arī *neskaidrs*. Ar *ne-* darinātie adjektīvi nosauc pazīmi, kas ir pamatvārda nosauktās pazīmes noliegums (Soida 2009, 147) jeb motivētātvārdā ietvertās pazīmes trūkums (Kalme,

Smiltnece 2001, 121). Tādējādi *ne-* ir ļoti plašas lietošanas iespējas. Darinājumiem neapšaubāmi ir negatīva konotācija. Interesanti, ka, piemēram, adjektīvam *nešķīsts* vārdnīcā atbilst pieci dažādas nozīmes vārdi vācu valodā, līdz ar to šķiet, ka šim vārdam nav vienas konkrētas nozīmes, bet ar to apzīmēts viss negatīvais, sliktais.

Tekstos ļoti bieži sastopami adjektīvi ar *ne-* un piedēkli *-īg-*, piemēram, *nežēlīgs*, *nesaprotīgs*, *neauglīgs*, *necienīgs* u. c. Tie sīkāk aplūkoti pie sufiksālajiem adjektīviem.

G. Manceļa tekstos sastopami prefiksālie adjektīvi ar *ne-* – *negants*, *nešķīsts*, *nejauks*, *negards*, *nelabs*, *negudris*.

*Šcho **nhe=gharrdu** / ruhktu Dfehren baudijjß / nhe ghribbeja Wings to dferrt ..*

(LP3 151₂₅₋₂₆).

Savukārt vārds *negudris* lietots gan kā adjektīvs – apzīmētāja funkcijā, gan arī tekstos nereti vērojama kontekstuālā konversija – substantivācija, resp., vārds lietots substantīva funkcijā ar nozīmi ‘negudrais’, tas gan ir nosakāms tikai kontekstā.

*Buhtam mehß irr ghann šaukušchi ar tahm **nheguddrahm** Jumprawam*

(LP3 56₁₁₋₁₂).

*Labbahk gir / ka tas **Nheguddris** šöw paslehpjajs / nheka taß Ghuddris*

(Syr 553₁₃₋₁₄).

Līdzīgi substantīviem, sastopami arī adjektīvi ar *ne-*, kuru sākotnējie motivētāji mūsdienu latviešu valodā netiek lietoti vai arī ir maz pazīstami, un tādējādi vārdam nav motivācijas attieksmju ar pamatvārdu. Piemēram, arī G. Mancelim sastopamais adjektīvs *negants*.

Par vārda *negants* cilmi ir dažādi uzskati. Tam pamatā ir apvidvārds *gants* ‘kārtīgs, tikumīgs’ < **gant* ‘sist, pērt’ (‘pērts, rāts’ tādā izpratnē kā ‘audzināts’) (Karulis 2001, 622). Pēc cita uzskata *negants* var būt no *negantīgs* (**neganta* < **negamta*, lie. *gamtà* ‘daba’), sal. arī lie. *negand(a)s* ‘posts, nelaime’ (ME II, 712). *Ganta sieviete*, *gantums* – sastopams Jēkaba Janševska darbos (EH II, 383). Valodā parasti lieto negatīvo adjektīvu *negants*. Domājams, ka mūsdienās vārdu *gants* nelieto vispār, vismaz mūsdienu tekstu korpusā ir tikai *negants*. Šķiet arī G. Mancelim *gants* nav sastopams, lai gan tekstā vārds *negants* ir lietots, arī rakstīts atsevišķi – *ne gantas*.

*.. aifto šeptinjas **nhe ghantas** Leetas gir winjā Širrdy* (LP2 324₁₃₋₁₄).

Ļoti bieži lietots adjektīvs ar *ne-* – *nevesels* ‘slims’. (Vārds *slims* 17. gadsimtā galvenokārt ar nozīmi ‘slikts’, arī ‘ļauns, nikns’. Mūsdienu nozīme nostiprinājusies 18. gadsimta beigās.) Piemēram, *nhe=wäfsūlas Meeššas* (PhL 236). No tā savukārt radies

substantivējums *nevesel(i)s* 'slimnieks', kas ir gan minēts vārdnīcā, gan arī ļoti bieži sastopams visos G. Manceļa tekstos.

Daffch Nhewefseliḥ sawà Šährghà ghullādams leekahḥ kadu Burrwi und Šahls=Puhfchlätaju py šöw attwehteeḥ .. (LP2 395₂₅₋₂₆).

Ar priedēkli *pār-* G. Mancelim sastopams tikai viens adjektīvs – *pārgalvīgs* (līdzās substantīvam *pārgalvis*, arī *pārgalvība*), bet prefiksālo adjektīvu ar *ie-*, kādi sastopami mūsdienu latviešu valodā, piemēram, *iedzeltens*, *iesarkans*, G. Mancelim nav vispār.

Senajos tekstos visbiežāk sastopami prefiksāli nomināli darinājumi ar *pa-*, vēl arī atvasinājumi ar negāciju *ne-*, citu tiešo atvasinājumu, kur kā vārddarināšanas līdzeklis izmantots priedēklis, ir salīdzinoši nedaudz. Diezgan daudzi prefiksālie atvasinājumi ir minēti G. Manceļa vārdnīcā, savukārt tekstos tie ir maz lietoti. Toties ir daudz substantīvu – deverbālu atvasinājumu –, kuros priedēklis bijis jau motivētātvārdā, resp., verbā, kas apliecina to, ka prefiksālā derivācija ir raksturīgāka verbiem, bet sufiksālā – nomeniem. Verbu darināšanā priedēkļi ir ļoti produktīvs līdzeklis, jo ar tiem atvasinātajiem vārdiem ir skaidras nozīmes nianse, piemēram, *ieiet*, *iziet*, *apiet* : *iet*. Ņemot vērā to, ka daudzi priedēkļi latviešu valodā ir raksturīgi gan substantīviem, gan adjektīviem, abu vārdšķiru atvasinājumi aplūkoti kopā, tomēr starp prefiksāliem substantīviem un prefiksāliem adjektīviem ir būtiskas atšķirības. Adjektīviem pievienotie priedēkļi parasti piešķir pamatvārdam kādu nozīmes niansi – visbiežāk īpašības pamazinājumu vai pastiprinājumu, līdz ar to atvasinājuma nozīme lielākoties ir skaidra un paredzama. Savukārt ar priedēkļiem atvasinātie substantīvi ļoti bieži ir seni darinājumi, kuru nozīme ir leksikalizējusies, līdz ar to priedēklis izšķirams tikai pēc analogijas ar citiem vārdiem (nereti tā ir kvazimorfēma), un no mūsdienu valodas lietotāja viedokļa vārds morfēmās nav dalāms. Šādu vārdu vārddarināšanas analīze visbiežāk robežojas ar etimoloģijas skaidrojumiem, kas arī dažādiem autoriem atšķiras. G. Manceļa tekstos bieži lietots modelis, kur kā vārddarināšanas līdzekļi vienlaikus izmantoti priedēklis un derivatīvā galotne, resp., no mūsdienu valodniecības viedokļa to uzskata par cirkumfīksu. Bieži sastopams prefiksālo darinājumu modelis ar *bez-* ir ģenitīveņi. Prefiksālajiem adjektīviem G. Manceļa tekstos vērojama arī substantivācija – tādi darinājumi kā *nevesel(i)s*, *negudr(i)s* ļoti bieži tiek lietoti substantīva funkcijā, kas ir nosakāms tikai kontekstā.

Ja salīdzina ar mūsdienu priedēkļu inventāru, G. Mancelim ir sastopami lielākoties tie paši substantīvu priedēkļi, savukārt adjektīviem nav lietoti atvasinājumi ar *ie-*.

4. Sufiksālo substantīvu salīdzinājums G. Manceļa darbos un mūsdienu korpusā

4.1. Atvasinājumu kvantitatīvo rādītāju salīdzinājums

1. tabula

Atvasinājumu kvantitatīvie rādītāji G. Manceļa darbos

Nr.	Piedēklis	Atvasinājumu skaits	Vārdlietojumu skaits	<i>Hapax legomena</i>
1.	-šan-	522	3612	244
2.	-īb-	160	5652	31
3.	-iņ-	142	789	67
4.	-um-	126	1266	40
5.	-tāj-	121	1415	58
6.	-niek- (-nieks + -niece)	80 + 6	1288 + 6	17 + 6
7.	-īt-	60	186	27
8.	-ēj-	53	177	21
9.	-kl-	37	912	10
10.	-āj-	5	35	2

1. tabulā ir apkopoti biežāk sastopamo sufiksālo substantīvu kvantitatīvie rādītāji G. Manceļa darbos. Tie ir trīs svarīgi kvantitatīvie rādītāji – atvasinājumu skaits, kopējais vārdlietojumu skaits un vienreiz lietoto atvasinājumu skaits – *hapax legomena*. Piedēkļi tabulā sarindoti pēc G. Manceļa darbos sastopamo atvasinājumu skaita, kaut arī redzams, ka ne vienmēr lielākais atvasinājumu skaits nozīmē arī lielāko vārdlietojumu skaitu. Vislielākais atvasinājumu skaits ir ar piedēkli *-šan-*. Tālāk substantīvu piedēkļi pēc atvasinājumu skaita ierindojas šādā secībā – *-īb-*, *-iņ-*, *-um-*, *-tāj-*, *-niek-*, *-īt-*, *-ēj-*, *-kl-* (kopā ar paplašinātajiem piedēkļiem), *-āj-*. Atvasinājumu ar *-niece* un *-āj-* lietojums ir tik neliels, ka tie doti tikai salīdzinājumam. (G. Manceļa tekstos ir samērā daudz atvasinājumu arī ar piedēkli *-en-*, taču tie neveido viendabīgu atvasinājumu grupu, turklāt ir diezgan liela dažādība rakstības ziņā, dažām grupām mūsdienu latviešu valodā atbilst atvasinājumi ar piedēkli *-ien-*, līdz ar to nevar salīdzināt savā starpā šo grupu kvantitatīvos rādītājus. Savukārt citu darinājumu, piemēram, atvasinājumu ar *-iet-*, G. Manceļa darbos ir maz.) Pēc lietojuma biežuma tabulā minētie piedēkļi ierindojas šādā secībā – *-īb-*, *-šan-*, *-tāj-*, *-niek-*, *-um-*, *-kl-*, *-iņ-*, *-īt-*, *-ēj-*, *-āj-*. Vislielākais vārdlietojumu skaits ir atvasinājumiem ar *-īb-*, kaut arī atvasinājumu skaita ziņā tie ir 2. vietā. Savukārt atvasinājumi ar *-šan-* ir 2. vietā vārdlietojumu skaita ziņā. Trešais lielākais vārdlietojumu skaits ir atvasinājumiem ar *-tāj-*, lai gan atvasinājumu skaita ziņā tie ir 5. vietā. Līdzīgi arī atvasinājumi ar *-niek-* vārdlietojumu skaita ziņā ir 4. vietā, bet atvasinājumu skaita ziņā – 6. vietā. Darinājumiem ar *-kl-* (un paplašinātajiem piedēkļiem) atvasinājumu skaits ir neliels, savukārt tiem ir liels vārdlietojumu skaits – tie ir 6. vietā. Gluži pretēji atvasinājumiem ar *-iņ-* – tiem ir liels atvasinājumu skaits, 3. vieta, bet vārdlietojumu skaita ziņā šis piedēklis ir tikai 7. vietā. Kā jau minēts, svarīgs rādītājs, kas liecina par piedēkļa potenciālu, ir tekstu korpusā tikai

vienu reizi sastopamo atvasinājumu skaits – *hapax legomena*. Liels šādu vienreiz sastopamo atvasinājumu skaits (attiecībā pret kopējo atvasinājumu skaitu) ir piedēkļiem *-šan-*, *-tāj-*, *-iņ-*, arī *-īt*, – proti, apmēram, puse no visiem atvasinājumiem. Tas nozīmē, ka šiem piedēkļiem ir lielāks potenciāls radīt jaunus darinājumus.

Lai salīdzinātu šos rādītājus ar piedēkļu lietojumu mūsdienās, izmantots līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus “miljons 2.0 m”. Līdzsvarots tekstu korpus ir pēc noteiktiem kritērijiem veidots vispārīgs mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus, kurā ir apmēram 3,5 miljoni vārdlietojumu, tajā iekļauti teksti, sākot no 1991. gada. Korpusu veido sešas sadaļas šādās proporcijās – periodika 55%, daiļliteratūra 20%, zinātniski teksti 10%, normatīvie akti 8%, Saeimas stenogrammas 2%, citi 5% (Levāne-Petrova 2012, 90). Viens no galvenajiem šī korpusa izveides mērķiem – pēc iespējas daudzveidīgāk atspoguļot mūsdienu latviešu rakstu valodu, pārklājot visus valodas paveidus un visplašāko tematiku. Izmantotais “miljons 2.0 m” ir automātiski morfoloģiski marķēts.

2. tabula

Atvasinājumu kvantitatīvie rādītāji līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā “miljons 2.0 m”

Nr.	Piedēklis (izskaņa)	Atvasinājumu skaits	Vārdlietojumu skaits	<i>Hapax legomena</i>
1.	<i>-šana/-šanās</i>	3135 (2616 / 519)	44 307 (40 799 / 3508)	≈ 1000 (782 / 249)
2.	<i>-ums</i>	1230	83 322	245
3.	<i>-ība</i>	896	72 368	175
4.	<i>-tājs/-tāja</i>	461 (422 / 39)	16 552 (15 910 / 642)	103 (89 / 14)
5.	<i>-nieks/-niece</i>	301 (245 / 56)	13 510 (12 548 / 962)	59 (43 / 16)
6.	<i>-ējs/-ēja</i>	272 (250 / 22)	5955 (5770 / 185)	66 (60 / 6)
7.	<i>-iņš/-iņa</i>	234 (137 / 97)	5141 (3150 / 1991)	23 (15 / 8)
8.	<i>-ītis/-īte</i>	160 (55 / 105)	2341 (549 / 1795)	30 (17 / 13)
9.	<i>-kl-</i>	110	11 368	16
10.	<i>-ājs</i>	38	396	7

G. Manceļa darbu kopums tematiskā ziņā ļoti atšķiras no mūsdienu korpusa, arī apjoma ziņā šie korpusi nav salīdzināmi. G. Manceļa darbos kopā ir nedaudz vairāk par 400 000 vārdlietojumu. Tātad absolūtos skaitļus, protams, nevar salīdzināt. Tomēr katrs no šiem korpusiem pārstāv savu laikmetu un rada priekšstatu par vārddarināšanas līdzekļu lietojumu, par atvasinājumu izmantošanas biežumu.

2. tabulā parādīti sufiksālo atvasinājumu kvantitatīvie rādītāji līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā. Sarindojot piedēkļus (resp. izskaņas) pēc atvasinājumu skaita, 1. vietā, tāpat kā senajos tekstos, ir atvasinājumi ar *-šana*. Te pieskaitīti arī atvasinājumi ar *-šanās*, kuru G. Manceļa tekstos nav. 2. vietā atvasinājumu skaita ziņā ir

darinājumi ar *-ums*, kas ir apsteiguši atvasinājumus ar *-ība*. Tālāk seko atvasinājumi ar *-tājs/-tāja*, *-nieks/-niece*, *-ējs/-ēja*, kas apsteiguši atvasinājumus ar *-iņš/-iņa*, tad *-ītis/-īte*, *-kl-* un *-ājs*. Savukārt vārdlietojuma ziņā secība ir citāda – vislielākais vārdlietojumu skaits ir atvasinājumiem ar *-ums*, tad seko atvasinājumi ar *-ība* un tikai pēc tam – *-šana/-šanās*.

3. tabulā parādīts, kādā secībā atvasinājumi abos korpusos sarindojas pēc vārdlietojumu skaita.

3. tabula

Atvasinājumu lietojuma salīdzinājums G. Manceļa darbos un līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā “miljons 2.0 m”

Nr.	Manceļa darbos	Vārdlietojums	Nr.	Mūsdienu korpusā	Vārdlietojums
1.	<i>-īb-</i>	5652	1.	<i>-ums</i>	83 322
2.	<i>-šan-</i>	3612	2.	<i>-ība</i>	72 368
3.	<i>-tāj-</i>	1415	3.	<i>-šana/-šanās</i>	44 307
4.	<i>-nieks/-niece</i>	1294	4.	<i>-tājs/-tāja</i>	16 552
5.	<i>-um-</i>	1266	5.	<i>-nieks/-niece</i>	13 510
6.	<i>-kl-</i>	912	6.	<i>-kl-</i>	11 368
7.	<i>-iņ-</i>	789	7.	<i>-ējs/-ēja</i>	5955
8.	<i>-īt-</i>	186	8.	<i>-iņš/-iņa</i>	5141
9.	<i>-ēj-</i>	177	9.	<i>-ītis/-īte</i>	2341
10.	<i>-āj-</i>	35	10.	<i>-ājs</i>	396

Tāpat piedēklis *-šan-* abos korpusos nav visbiežāk lietotais. Mūsdienu korpusā atvasinājumiem ar pirmajiem trim piedēkļiem – *-um-*, *-īb-*, *-šan-* – vārdlietojumu skaits ir krietni lielāks nekā visiem pārējiem atvasinājumiem. Zīmīgi arī biežāk lietotie vārdi – ar *-šana* biežuma saraksta augšgalā ir *izmantošana*, *ražošana*, *zināšana*, *apdrošināšana*. Kaut arī, kā jau minēts, korpusā ir dažādi teksti, biežāk lietoto atvasinājumu vidū galvenokārt ir aktuāli termini, kas tiek lietoti lietišķajā sfērā. Vārdlietojumu skaita ziņā aiz pirmā trijnieka seko *-tājs/-tāja*, *-nieks/-niece*, *-kl-*, *-ējs/-ēja*, *-iņš/-iņa*, *-ītis/-īte* un visbeidzot *-ājs*. Jāpiemin gan atšķirības lietoto leksēmu ziņā, gan arī piedēkļu lietojuma ziņā. Visbiežāk lietoti vārdi ar *-tājs* – *vadītājs*, *iedzīvotājs*, ar *-tāja* – *skolotāja*, *vadītāja*. Atvasinājumi ar *-tājs* mūsdienu korpusā ir 4. vietā gan atvasinājumu skaita, gan vārdlietojumu skaita ziņā. Savukārt 5. vietā gan atvasinājumu skaita, gan vārdlietojumu skaita ziņā ir darinājumi ar izskaņām *-nieks* un *-niece*. Salīdzinājumā ar senajiem tekstiem atvasinājumu ar *-niece* ir samērā daudz – visbiežāk sastopamie *saimniece*, *darbiniece*. Savukārt ar *-nieks* – *darbinieks*, *dalībnieks*, *īpašnieks*. Jāpiezīmē, ka arī G. Mancelim ir atvasinājums *saimniece* (biežāk gan *saimniecene*), kā arī vairākas reizes lietots atvasinājums *darbenieks*. Piedēklis *-ēj-* atvasinājumu skaita ziņā ir 6. vietā, bet vārdlietojumu skaita ziņā – 7. vietā, tādējādi pēc abiem rādītājiem apsteidzot deminutīvus gan ar *-iņ-*, gan ar *-īt-*. Lai gan, kā jau minēts,

korpusā iekļauta arī daiļliteratūra, tomēr procentuāli dominē citi valodas paveidi. Zināmā mērā deminutīvu mazāks vārdlietojumu skaits skaidrojams ar to, ka to vairāk ir sarunvalodā nekā rakstu valodā. Savukārt *-ēj-* lielo vārdlietojumu skaitu labi raksturo tie darītālvārdi ar šo piedēkli, kas atrodas biežuma saraksta augšgalā, – *devējs, uzņēmējs, pircējs*, ar *-ēja* – *pārdevēja*. Ekscerpējot no korpusa atvasinājumus ar deminutīvu piedēkļiem, parādās ļoti liels aizgūtu vārdu skaits, kuros *-iņ-* un *-īt-* ir kvazimorfēmas, tādējādi šie vārdi nav pieskaitāmi pie atvasinājumiem. Piemēram, ar *-iņš* – *terminš, patēriņš*, ar *-īte* – *vizīte, maltīte, apetīte*. Dažādi darinājumi, kuros ietilpst *-kl-*, atvasinājumu skaita ziņā mūsdienu valodas korpusā ir 9. vietā. Savukārt vārdlietojumu skaita ziņā tie ir 6. vietā. Tik liels vārdlietojumu skaits ir skaidrojams ar dažu darinājumu biežo lietojumu. Piemēram, apmēram piektā daļa no visu vārdlietojumu skaita ir vārds *līdzeklis*, bieži lietoti arī *nodoklis* un *apstāklis*. Šie vārdi ir 19. gadsimta jaunvārdi, senajos tekstos šo vārdu nav, taču darinājumu modelis ir tas pats, un, piemēram, *loceklis, dzīvoklis, protams*, ar atšķirīgām nozīmes niansēm, sastopami gan senajos tekstos, gan mūsdienu korpusā.

Pēdējo vietu šo 10 piedēkļu vidū gan senajos tekstos, gan mūsdienu korpusā ieņem piedēklis *-āj-*. Skaidrs, ka tas ir mazproduktīvs piedēklis, lai gan mūsdienu korpusā atvasinājumu skaits ir lielāks. Taču interesanti ir tas, ka G. Mancelim ar *-ājs* ir galvenokārt deverbāli darītālvārdi, kā *arājs, dzērājs*, bet mūsdienu tekstu korpusā vairāk parādās denomināls darinājumu modelis – tie ir atvasinājumi *ledājs, zālājs, smiltājs, zvaigznājs, avoksnājs, mitrājs, dumbrājs, dzērvenājs, niedrājs, čūkslājs* u. c.

Elektroniskā korpusa izmantošana lingvistiskiem pētījumiem ir samērā jauna metode, savulaik latviešu valodas vārddarināšanas sistēma no statistisko rādītāju viedokļa pētīta, izmantojot “Latviešu valodas inverso biežuma vārdnīcu” (1976), un ieskats tās raksturojumā sniegts šīs vārdnīcas ievadā. Inversais vārdu saraksts vislabāk izmantojams, lai pētītu tieši sufiksālo vārddarināšanu. Vārdnīcā ir norādīts substantīvu piedēkļu procentuālais īpatsvars no visu vārdu skaita un no vārdlietojumu skaita. Līdzīgi kā mūsdienu elektroniskajā korpusā, pirmie trīs piedēkļi gan vārdu skaita ziņā, gan vārdlietojumu skaita ziņā (atšķirīgā secībā) ir *-šan-*, *-um-* un *-īb-*. Turklāt konstatēts, ka tā daļa vārdu, kas satur pirmos trīs piedēkļus, ir lielāka nekā tā, kas satur visus pārējos analizētos piedēkļus. Šajā vārdnīcā ir arī pētīts attiecīgo piedēkļu lietojums dažādu tipu tekstos – zinātniski tehniskajos tekstos, laikrakstu un publicistikas tekstos, daiļliteratūras tekstos. Vārdnīcas dati liecina, ka piedēkļu biežums ir atkarīgs no izvēlēta tekstu tipa (LVIBV, 15). Turklāt daži piedēkļi sadalās pa visiem tekstiem samērā vienmērīgi, citi –

nevienmērīgi. No trim biežāk lietotajiem visvairāk variējas piedēklis *-šan-*. Vairāk tas sastopams zinātniski tehniskajos tekstos, daiļliteratūrā maz. Savukārt piedēklis *-in-* visbiežāk sastopams daiļliteratūras tekstos. Lai konstatētu, kā valodā izplatīti pēc viena vai otra modeļa veidoti vārdi, jāņem vērā šo vārdu variabilitāte tekstos, citādi šie pētījumi nav pietiekami precīzi (LVIBV, 18).

4.2. Atvasinājumu ar *-ība* un *-ums* produktivitātes salīdzinājums

Darinājumi ar piedēkļiem *-īb-* un *-um-* ir seni atvasinājumi baltu valodās, to uzbūves un nozīmes salīdzinājums aplūkots A. Bīlenšteina, K. Mīlenbaha, J. Endzelīna, K. Kasparsona, A. Bammesbergera, S. Ambraza u. c. autoru darbos.

G. Manceļa darbos atvasinājumi ar piedēkļiem *-īb-* un *-um-* ir plaši sastopami. Atvasinājumu skaita ziņā tie ir attiecīgi 2. un 4. vietā. Arī mūsdienu latviešu valodā šie piedēkļi tiek ļoti bieži lietoti. Ir gadījumi, kad atvasinājumus ar *-īb-* un *-um-* lieto kā sinonīmus, piemēram, tādiem darinājumiem kā *nozīmība* un *nozīmīgums*, vai *līkumainība* un *līkumainums* u. tml. semantiskās nianse ir grūti nosakāmas (Baltiņa 1976b, 120). Tāpēc ir interesanti salīdzināt šo atvasinājumu modeļus gan no semantiskā viedokļa, gan arī kvantitatīvo rādītāju ziņā, gan arī to, kā modeļi laika gaitā ir mainījušies.

Vārddarināšanas sistēmas raksturošanā bieži tiek lietots produktivitātes jēdziens (skat. 54. lpp.). Tā kā produktivitāte ir skalāra, lietderīgi ir noskaidrot, kurā vietā uz šīs skalas atrodas kāds process salīdzinājumā ar citu un vai viens ir produktīvāks par otru. Tieši no šāda aspekta veikts atvasinājumu ar piedēkļiem *-īb-* un *-um-* salīdzinājums.

Aplūkojot produktivitāti kā kvantitatīvu jēdzienu, vairāki zinātnieki ir mēģinājuši to izmērīt (skat. 59. lpp.). Izmantojot H. Bājena ierosināto formulu, var aprēķināt produktivitāti šaurākā izpratnē jeb produktivitātes pakāpi P, kas tiek definēta kā attiecība starp *hapax legomena* skaitu ar konkrēto afiksu jeb n_1 un kopējo visu vārdu lietojumu skaitu N ar šo afiksu (Baayen 1992, 115).

$$P = n_1/N$$

Produktivitātes pakāpe rāda iespējamību radīt jaunus atvasinājumus ar šo afiksu. Formula balstās uz pieņēmumu, ka pētāmā vārddarināšanas modeļa *hapax legomena* skaits korelē ar šī modeļa neoloģismu skaitu, tāpēc *hapax legomena* var uzskatīt par sava veida produktivitātes indikatoriem (Booij 2007, 69). Savukārt vārdu skaits ar attiecīgo piedēkli

tieši nenorāda piedēkļa produktivitātes pakāpi, tomēr šie divi raksturojumi ir savstarpēji saistīti (LVIBV, 10). Vārddarināšanas modeļa produktivitāti saista ar tā potenciālu radīt jaunus darinājumus.

Minēto produktivitātes pakāpes rādītāju P ir lietderīgi izmantot arī šajā gadījumā, jo literatūrā zināmi vairāki piemēri, kad to lieto tieši divu vairāk vai mazāk sinonīmisku afīksu salīdzināšanai (Baayen 1992, 116).

G. Manceļa darbos sastopamo atvasinājumu ar *-īb-* un *-um-* kvantitatīvie rādītāji attēloti 4. tabulā.

4. tabula

Kvantitatīvie rādītāji atvasinājumiem ar *-īb-* un *-um-* G. Manceļa darbos

Atvasinājumi	<i>-īb-</i>	<i>-um-</i>
Atvasinājumu skaits	160	126
<i>Hapax legomena</i>	31	40
Vārdlietojums	5652	1266
P	0,006	0,032

Pēc iepriekš minētās formulas aprēķinātais rādītājs P liecina, ka atvasinājumiem ar *-um-* produktivitātes pakāpe ir augstāka. Šāds rezultāts šķiet pārsteidzošs, jo darinājumiem ar *-īb-* vārdlietojumu skaits G. Manceļa tekstos ir daudz lielāks nekā atvasinājumiem ar *-um-* (attiecīgi 5652 un 1266). Taču darinājumiem ar *-um-* ir salīdzinoši liels *hapax legomena* skaits (40) attiecībā pret vārdlietojumu, tāpēc arī produktivitātes pakāpes rādītājs P ir lielāks. Var pieņemt, ka šis rādītājs atklāj vārddarināšanas modeļa (šajā gadījumā atvasinājumu ar *-um-*) potenciālās iespējas radīt jaunus vārdus.

Protams, tas ir tikai mēģinājums izmantot šo formulu, jo ir arī dažādi iebildumi, kas liek apšaubīt šos skaitļus. Pirmkārt, literatūrā aprakstītajos pētījumos salīdzināti sinonīmiski piedēkļi. Atvasinājumiem ar *-īb-* un *-um-* par sinonīmiju var runāt tikai daļēji (kaut arī agrīnajos tekstos šāds lietojums parādās).

Otrkārt, abiem piedēkļiem ir lielas atšķirības vārdlietojumā (mūsdienās ne tik ļoti), tāpēc arī produktivitātes pakāpe P atšķiras – parasti šo formulu izmanto, lai salīdzinātu afīksus, kuriem nav tik liela atšķirība (Säily 2008, 16). Treškārt, attiecībā uz vienreiz lietoto atvasinājumu jeb *hapax legomena* noteikšanu korpusā, – ja pētījuma avotu vidū iekļauj vārdnīcu “Lettus”, ļoti daudzi vārdi parādās vienu reizi, jo vārdnīcā vispār vārdi pārsvārā ir vienu reizi. Protams, ka atvasinājumi, kas lietoti vienu reizi, ir arī citos darbos, bet vārdnīcā “Lettus”, arī “Phraseologia Lettica” daļā, to ir īpaši daudz. Tas nenozīmē, ka

visi atvasinājumi, kas vārdnīcā sastopami vienu reizi, ir G. Manceļa jaundarinājumi, bet gan to, ka šo vārdu nav reliģiskajos tekstos. Tāpēc piedēkļu lietojuma procentu būtu lietderīgi noteikt atsevišķi vārdnīcā un atsevišķi reliģiskajos tekstos.

Vēl viens viedoklis – lai tiešām noteiktu reālus neoloģismus, ir nepieciešams ļoti liels korpuss, H. Bājena holandiešu valodas korpuss – 600 000 vārdu – tiek uzskatīts par samērā nelielu (Bauer 2003, 151). G. Manceļa tekstos kopā ir ap 400 000 vārdu, protams, ka vēsturisks korpuss arī nevar būt ļoti liels. Tomēr atbalstāma ir doma, ka pat mazs korpuss ir pietiekami reprezentatīvs valodas paraugs, tāpēc šos *hapax* var uzskatīt par produktivitātes indikatoru, pat ja neviens no tiem nav reāls neoloģisms (Sāily 2008, 54).

Mūsdienās leksisko vienību biežuma sarakstā piedēkļi *-um-* un *-īb-* ir apmainījušies vietām (LVIBV, 12). Salīdzinājumam daži skaitļi no līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa “miljons 2.0 m”.

5. tabula

Kvantitatīvie rādītāji atvasinājumiem ar *-īb-* un *-um-* līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā “miljons 2.0 m”

Atvasinājumi	<i>-īb-</i>	<i>-um-</i>
Atvasinājumu skaits	896	1230
<i>Hapax legomena</i>	175	245
Vārdlietojums	72 368	83 322
P	0,0024	0,0029

Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā atvasinājumiem ar *-um-* gan šo atvasinājumu, gan to vārdlietojumu, gan arī *hapax legomena* skaits ir lielāks, nekā tas ir atvasinājumiem ar *-īb-*, no tā loģiski izriet, ka arī produktivitātes pakāpe P ir lielāka. Tomēr atšķirība starp abu piedēkļu kvantitatīvajiem rādītājiem nav tik liela kā senajos tekstos, līdz ar to produktivitātes pakāpes rādītāji ir ticami.

Jāpiezīmē, ka mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā atvasinājumu sarakstā ir diezgan daudz aizgūtu vārdu ar kvazimorfēmām, kur *-um-* nevar uzskatīt par vārddarināšanas līdzekli, piemēram, *vakuums*, *rum*, *albums*, *forums* u. tml., tāpēc to iekļaušana kopējā darinājumu skaitā no vārddarināšanas analīzes viedokļa nebūtu pareiza. Mūsdienu korpusā lielākais vārdlietojumu skaits ir šādiem atvasinājumiem: *pašvaldība*, *sabiedrība*, *darbība* ar *-ība*, *likums*, *uzņēmums*, *gadījums* ar *-ums*.

Kāds ir iemesls tam, ka mūsdienās atvasinājumi ar *-um-* biežuma ziņā ir apsteiguši atvasinājumus ar *-īb-*? Pirmkārt, jāņem vērā tas, ka darinājumu funkcionēšana ir atkarīga

no tekstu tipa. G. Manceļa darbi, kā jau minēts, lielākoties ir reliģiska satura (izņemot "Lettus" un "Phraseologia Lettica"). Tāpēc abstrakto jēdzienu darināšana gan tajos, gan arī citos agrīnajos tekstos bija ļoti aktuāla, tika darināti ļoti daudzi vārdi ar *-ība*, kuru acīmredzot nebija runātajā valodā un arī tautasdziesmās. Tātad tobrīd bija vajadzība pēc šiem atvasinājumiem jeb t. s. pragmatiskais potenciāls atvasinājumiem ar *-īb-* bija lielāks nekā atvasinājumiem ar *-um-*. Būtu lietderīgi veikt salīdzinājumu, piemēram, ar tautasdziesmām, kur atvasinājumu ar *-um-* ir vairāk nekā ar *-īb-*, un, domājams, arī vairāk nekā reliģiskajos tekstos. Kaut vai tautasdziesmās ļoti bieži lietotie vārdi *gājums*, *gājumiņš* u. c. (Mīlenbahs 1901, 7). Iespējams, ka darinājumu ar *-um-* ir bijis vairāk runātajā valodā. Otrkārt, atvasinājumiem ar piedēkli *-um-* – gan modelim no adjektīviem, gan deverbālajiem atvasinājumiem – ir raksturīga strukturāla un semantiska elastība. G. Manceļa tekstos gan nav tik liela šo atvasinājumu daudzveidība kā, piemēram, mūsdienu latviešu valodā, raksturīgākas ir konkrētās nozīmes, tomēr dažādās semantiskās funkcijas un iezīme, ka šo piedēkli var pievienot gandrīz vai visiem adjektīviem un vārdiem, padara šos modeļus ļoti izmantojamus. Arī lielais tādu atvasinājumu skaits, kas tekstā parādās vienu reizi, norāda uz modeļu ar *-um-* potenciālu. Raksturīgi, ka atvasinājumu dažādās nozīmes nokrāsas eksistē paralēli (tās nebloķē viena otru). Viens un tas pats vārds var funkcionēt gan, piemēram, ar īpašības, gan ar konkrētu nozīmi, kā *cietums*. Kaut gan arī *-ība* mūsdienās ļoti plaši izmanto, piemēram, terminu darināšanā.

Uzskata, ka kaut kādā mērā sinonīmiskiem afiksiem piemīt tendence izvēlēties bāzes vārdus no līdzīgām sfērām. Tāpēc arī var domāt, ka vārddarināšanas modeļi ar *-īb-* un *-um-* ir ietekmējuši viens otru un savstarpēji ietekmē arī viens otra produktivitātes pakāpi. Iespējams, ar to skaidrojama arī šo afiksu vēlākā semantiskā diverģence.

Var secināt, ka atvasinājumu ar *-um-* produktivitātes pakāpe norāda uz modeļa potenciālu – tā iespējas tiek izmantotas vēlākā latviešu valodas attīstības posmā. Laika gaitā ir mainījusies modeļu ar *-īb-* un *-um-* semantika. Domājams, ka šie modeļi ir ietekmējuši viens otru. Semantiskā diverģence vienas bāzes atvasinājumiem ir nostiprinājusies vēlākā laika periodā. Mūsdienās leksisko vienību biežuma sarakstā *-um-* un *-īb-* ir apmainījušies vietām. Īpašību nosaukumi ar piedēkli *-um-* ir izstūmuši no kategorijas centra senos atvasinājumus ar *-īb-*. Produktivitāti ietekmē modeļu semantiskās nianšes, motivētāvjārdu ierobežojumi (atvasinājumi ar *-um-* reti ir no substantīviem, toties tos darina gandrīz no visiem adjektīviem un darbības vārdiem), tekstu specifika un vajadzība pēc konkrētiem jēdzieniem noteiktā laika posmā.

Nobeigums un secinājumi

Vārdi – vairāk vai mazāk apzināti – tiek darināti visu laiku. Taču valodas attīstībā ir posmi, kad vārdu darināšanai tiek pievērsta lielāka uzmanība, kā arī tam, kādi modeļi valodā jau eksistē un kā tos varētu izmantot. Piemēram, viens no šādiem zināmākajiem laika posmiem latviešu valodas vēsturē ir 19. gadsimta otrā puse, kad jaunlatvieši īpaši cenšas daudzus aizgūtus vārdus aizstāt ar tādiem, kas darināti, izmantojot latviešu valodas vārddarināšanas līdzekļus. Daudzus jaunus vārdus darina Juris Alunāns, Kronvaldu Atis. Šajā gadījumā turklāt ir skaidri zināms daudzu darinājumu autors – piemēram, dažādu zemju iedzīvotāju nosaukumu darināšanas modeļi ar *-iet-* ieteicis Juris Alunāns, Kronvaldu Atis darinājis dažādus terminus, viņi arī īpaši rosinājuši izmantot vārdu darināšanā dažus latviešu valodai raksturīgus piedēkļus.

Par Georgu Manceli – grūtāk apgalvot, kurus vārdus 17. gadsimta tekstos darinājis tieši viņš. Pēc darinājumu vārdlietojumu biežuma var teikt, ka dažus modeļus viņš izmantojis ļoti aktīvi – piemēram, *-ība* īpašību nosaukumos un abstraktos jēdzienos, *-īg-* – adjektīvu darināšanā, arī darbību nosaukumu ar *-šana* viņa tekstos ir ļoti daudz. Īpašu interesi izraisa tie gadījumi, kad kaut kādā veidā parādās, ka G. Mancelis šiem modeļiem ir pievērsis uzmanību, ka noteikti vārddarināšanas līdzekļi nav izvēlēti nejauši. Ļoti noderīgas ir G. Manceļa valodnieciskās piezīmes, kur viņš norāda kādam vārdam sinonīmu, dažreiz arī pat motivētājevārdu, no kura atvasinājums darināts. Piemēram, vārdam *labinīgs* minēts, ka tas ir no verba *labināt*. Nozīmīgas ir arī viņa norādes par atsevišķu darinājumu lietošanu konkrētās vietās (Vallē, Sēlpilī u. c.). Domājams, ka viņš apzināti izmantojis un variējis dažādus darinājumu modeļus.

Vārddarināšanas sistēmas raksturojumā latviešu rakstu valodas sākotnē jāņem vērā vairākas īpatnības. Pirmie teksti galvenokārt ir reliģiska satura darbi, tātad ir noteikta leksika un frazeoloģija. Lielākā daļa pirmo tekstu ir tulkojumi, tāpēc lielākā vai mazākā mērā vērojama citas valodas ietekme. Savukārt daudzi reliģiskie teksti saglabājas nemainīgi vairākos izdevumos. G. Mancelis gan ir izstrādājis un realizējis rakstības normalizācijas principus, bet daudzi darinājumi reliģiskajos tekstos ir pārņemti no iepriekšējo tulkotāju darbiem.

Jāņem vērā arī tulkošanas valodas specifika. Tulkojot reliģiskos tekstus, 16. un 17. gadsimtā parasti tulkotājs centies turēties ļoti tuvu oriģinālam, bieži tulkojot vārds vārdā. Dažreiz darināti kalki – tā radušies daudzi salikteni pirmajos latviešu tekstos. Nereti tulkotājs centies saglabāt oriģinālvalodas vārdšķiru – piemēram, ja vācu valodā ir

substantīvs, tad tas arī latviešu valodā atveidots ar substantīvu, tā rakstot, piemēram, atvasinājumu ar *-šana*, nevis verbu, kas labāk atbilstu latviešu valodas izteiksmei. Tajā pašā laikā šajos tekstos ir arī deminutīvi, kā arī izmantoti citi runātajai valodai raksturīgi vārddarināšanas līdzekļi.

Vārddarināšanas pētījumu centrā ir vārddarināšanas modelis – t. i., paraugs, pēc analogijas ar kuru darinājumi var rasties, no kādiem vārddarināšanas celmiem atvasinājumi darināti. Šajā ziņā vērojamas atšķirības mūsdienu latviešu valodā un 17. gadsimta tekstos. Piemēram, G. Mancelim nav darinājumu ar *-um-* no sekundāriem adjektīviem ar *-īg-*, kas mūsdienu latviešu valodā ir ļoti izplatīti. Savukārt paši adjektīvi tekstos ir sastopami. Tātad šāds vārddarināšanas modelis ir parādījies vēlākā rakstu valodas attīstības posmā.

Principā 17. gadsimta tekstos ir izmantoti tie paši vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi, kuri ir raksturīgi mūsdienu latviešu valodā, tomēr atšķiras dažu nominālo atvasinājumu funkcijas, nozīme, produktivitāte. Šīs atšķirības rada vajadzība pēc noteiktiem darinājumiem katrā valodas vēstures posmā – vai nu pēc kādas vārddarināšanas kategorijas darinājumiem, piemēram, abstraktiem jēdzieniem, darbību nosaukumiem u. c., vai arī šī vajadzība saistīta ar noteikta stila tekstu lietojumu.

Georgs Mancelis prasmīgi izmantojis latviešu valodas vārddarināšanas modeļus un, domājams, arī pats darinājis daļu no savos tekstos izmantotajiem atvasinājumiem.

1. Pētījumā aplūkoti apmēram 1700 nominālie sufiksālie atvasinājumi – ap 1450 substantīvu un 280 adjektīvu. Georga Manceļa tekstos reģistrētie nominālie sufiksālie atvasinājumi lielākoties veido tādu pašu sistēmu, kāda atklājas, analizējot mūsdienu latviešu valodas materiālu. G. Manceļa tekstos biežāk sastopamie substantīvu piedēkļi tiek aktīvi izmantoti arī mūsdienu latviešu valodā, mainījusies tikai to secība sufiksālo darinājumu sarakstā atvasinājumu un vārdlietojumu skaita ziņā.

2. Nominālo atvasinājumu modeļu raksturošanā svarīgi ir trīs kvantitatīvie rādītāji – atvasinājumu skaits, vārdlietojumu skaits un vienreiz sastopamo atvasinājumu skaits ar konkrēto piedēkli – *hapax legomena*, šo triju rādītāju attiecības. Atvasinājumu skaits korelē ar motivētālvārdu pieejamību, atvasinājumu vārdlietojums ir saistīts ar to nozīmju un funkciju daudzveidību, kā arī vajadzību tieši pēc šiem atvasinājumiem (piemēram, darinājumi ar *-īb-*, *-īg-*). Savukārt *hapax legomena* nav obligāti neoloģismi, bet tie rāda modeļa potenciālu – piemēram, darinājumiem ar *-iņ-*, *-um-*.

3. G. Manceļa tekstos visplašāk ir pārstāvēti šādu vārddarināšanas kategoriju darinājumi – īpašību nosaukumi jeb denominālie abstraktie substantīvi, darbību nosaukumi jeb

deverbālie abstraktie substantīvi, darītālvārdi, īpašības nesēju nosaukumi un deminutīvi.

4. No īpašību nosaukumiem jeb denominālajiem abstraktajiem substantīviem visvairāk G. Manceļa darbos ir atvasinājumu ar izskaņu *-ība*, turklāt tiem ir vislielākais vārdlietojumu skaits no visiem sufiksālajiem nomeniem. Īpašību nosaukumu ar izskaņu *-ība* biežais lietojums saistīts ar nepieciešamību darināt jaunus vārdus dažādu abstraktu jēdzienu apzīmēšanai reliģiskos tekstos. Abstrakto jēdzienu un īpašību nosaukumu darināšana ar *-ība* rakstu valodas pirmsākumos bijis produktīvs vārddarināšanas modelis, iespējams, daudzi no šiem vārdiem darināti jau pirmsrakstu periodā. Īpašību nosaukumiem atvasinājumiem ar *-um-* no adjektīviem kopumā ir raksturīga konkrētāka nozīme nekā atvasinājumiem ar *-īb-*, taču senajos tekstos viena celma darinājumi ar šiem piedēkļiem nereti tiek lietoti kā sinonīmi, to semantiskā diverģence nav izteikta.

5. G. Manceļa darbos ļoti plaši izmantoti darbību nosaukumi jeb deverbālie abstraktie substantīvi, visaktīvāk lietoti atvasinājumi ar *-šana*, bet ir arī daudz atvasinājumu ar *-ums*, *-ība*, *-ens*. Senajos tekstos šie modeļi nereti lietoti citādi nekā mūsdienu latviešu valodā, resp., cita modeļa vietā. Visbiežāk izmantota izskaņa *-šana* – darinot arī atvasinājumus, kur mūsdienās lietu *-ība*, *-ums*, *-iens* un citus formantus. Iespējams, citi deverbālie modeļi rakstu valodā vairāk izplatījušies vēlākā periodā. G. Manceļa darbos ar *-šana* ir vislielākais atvasinājumu skaits no visiem sufiksālajiem nomeniem. Īpaši daudz atvasinājumu ar *-šana* ir vārdnīcā “Lettus”, kas saistīts ar vārdnīcas sastādīšanas pieeju, iekļaujot arī potenciālus darinājumus. Domājams, ka tas zināmā mērā ietekmējis arī turpmāko rakstu veidotājus. “Phraseologia Lettica”, kā arī tekstos, piemēram, sprediķos, atvasinājumiem ar *-šana* vārdlietojums ir mazāks nekā vārdnīcā. Rakstu valodas pirmsākumos vieglās realizācijas dēļ šī modeļa semantiskā struktūra ir bijusi daudz plašāka nekā mūsdienu latviešu valodā.

6. Atvasinājumiem ar piedēkli *-um-* – gan īpašību nosaukumiem no adjektīviem, gan deverbālajiem atvasinājumiem darbību nosaukumiem – ir raksturīga strukturāla un semantiska elastība. G. Manceļa tekstos nav tik liela šo atvasinājumu daudzveidība kā mūsdienu latviešu valodā, raksturīgākas ir konkrētās nozīmes, tomēr dažādās semantiskās funkcijas un tas, ka šo piedēkli var pievienot gandrīz vai visiem adjektīviem un vārdiem, padara modeļus plaši izmantojamus. Arī tas, ka ir liels tādu atvasinājumu skaits, kuri tekstā parādās vienu reizi, norāda uz šo modeļu potenciālu.

7. No darītālvārdiem G. Manceļa darbos visbiežāk lietoti atvasinājumi ar *-tāj-*, vārdlietojumu skaita ziņā tas ir trešais biežāk sastopamais substantīvu piedēklis. Īpaši daudz darinājumu minēts vārdnīcā “Lettus”, tekstos šo atvasinājumu dažādība nav tik liela, savukārt sprediķu grāmatā ir ļoti liels vārdlietojumu skaits.

8. No deminutīviem G. Mancelim visbiežāk sastopami atvasinājumi ar *-iņ-* un *-īt-*. Tiem ir liels vienreiz sastopamo atvasinājumu skaits, šiem piedēkļiem ir liels potenciāls radīt jaunus darinājumus. Atvasinājumiem ar *-iņ-* un *-īt-* raksturīga semantiska daudzveidība – tie pieder pie dažādām semantiskajām grupām, tiem ir plašs lietojums. Liels šo atvasinājumu skaits ir “Phraseologia Lettica”, kā arī dziesmu grāmatā un sprediķos, kur tekstiem raksturīga emocionāla pieskaņa.

9. No īpašības nesēju nosaukumiem produktīvākā izskaņa G. Manceļa tekstos ir *-nieks* (*-enieks*, *-inieks*). Šiem atvasinājumiem ir dažādas nozīmes, bez kategorijas galvenās – īpašības nesēju – vārddarināšanas nozīmes tie apzīmē personas pēc to profesijas, dzīvesvietas, izcelšanās u. c. Pie īpašības nesēju nosaukumu vārddarināšanas kategorijas pieder arī atvasinājumi ar *-iet-*, *-en-* un *-ul-*. Piedēklis *-iet-*, ko sevišķi lieto personu cilmes apzīmēšanai, aktīvi izmantots vēlākā latviešu rakstu valodas vēstures posmā.

10. G. Manceļa tekstos salīdzinoši bieži sastopami atvasinājumi ar piedēkli *-kl-* un tā paplašinātajiem variantiem, bet lielo vārdlietojumu skaitu veido dažu vārdu, it īpaši *māceklis*, biežais lietojums. Šie atvasinājumi neveido viendabīgu grupu, tiem nav raksturīga kopīga nozīme, darinājumi pieder, piemēram, pie darbības rezultātu nosaukumu, darītājevārdu un darbības rīku vārddarināšanas kategorijām. Atvasinājumi ar citiem konsonantiskajiem piedēkļiem, piemēram, ar *-(s)l-*, lielākoties ir leksikalizējušies – plašāku atvasinājumu grupu tie neveido.

11. Citi aplūkotie piedēkļi – *-en-*, *-el-*, *-ul-*, *-iet-* u. c. – liecina par G. Manceļa darbos izmantoto vārddarināšanas līdzekļu daudzveidību, tomēr liela daļa ar tiem darināto vārdu ir seni atvasinājumi, kas vai nu ir leksikalizējušies un netiek uztverti kā sekundāri vārdi, vai arī atrodas uz robežas – pēc analogijas vārddarināšanas formants tajos it kā ir saskatāms, taču tie neveido kādu lielāku viendabīgu darinājumu grupu un vārddarināšanas modeli, pēc kura parauga varētu rasties jauni darinājumi. Samērā daudz ir atvasinājumu ar piedēkli *-en-*, šiem darinājumiem raksturīga liela semantiskā daudzveidība, ar *-en-* G. Manceļa tekstos darināti dažādu vārddarināšanas kategoriju atvasinājumi, piemēram, īpašības nesēju nosaukumi, vietu nosaukumi, kā arī darbību nosaukumi, kam mūsdienu latviešu valodā atbilst atvasinājumi ar *-ien-*.

12. Atvasinātu adjektīvu, kā arī adjektīvu piedēkļu G. Manceļa darbos ir daudz mazāk nekā substantīvu, lielākoties ir lietots adjektīvu piedēklis *-īg-*, kas atvasinājumu skaita un vārdlietojumu skaita ziņā ir salīdzināms ar substantīvu piedēkļiem. No visiem nomenu piedēkļiem *-īg-* ir trešajā vietā atvasinājumu skaita un vārdlietojumu skaita ziņā aiz substantīvu piedēkļiem *-šan-* un *-īb-*. Adjektīvu darināšana ar *-isk-*, *-išķ-* 17. gadsimta

tekstos nav plaši izplatīta, šis modelis nav produktīvs, tas plaši lietots aizgūtu vārdu atvasināšanā vēlākā valodas attīstības posmā. Savukārt ar *-īg-* senajos rakstos darināti daudzi reliģiski un ētiski jēdzieni. Adjektīvi ar *-īg-*, kā viegli izmantojams modelis, lietoti plašāk par reālo vajadzību. Dažos gadījumos mūsdienu latviešu valodā lieto citu modeli. Citiem adjektīviem (piemēram, ar *-ād-*) ir ierobežots potenciālo darinājumu skaits – ierobežots motivētāJVārdu skaits, no kuriem iespējams darināt šos atvasinājumus.

13. Prefiksācija ir produktīvs līdzeklis verbu darināšanā. G. Manceļa tekstos ir daudz substantīvu – deverbālu atvasinājumu –, kuros piedēklis bijis jau motivētāJVārdā, resp., verbā. Tomēr senajos tekstos sastopami arī prefiksāli nomināli darinājumi – visbiežāk ar *pa-*, arī atvasinājumi ar negāciju *ne-*, citu tiešo atvasinājumu, kur kā vārddarināšanas līdzeklis izmantots piedēklis, ir salīdzinoši nedaudz. Ar piedēkļiem atvasinātie substantīvi ļoti bieži ir seni darinājumi, kuru nozīme ir leksikalizējusies, līdz ar to piedēklis izšķirams tikai pēc analogijas ar citiem vārdiem, un no mūsdienu valodas lietotāja viedokļa vārds morfēmās nav dalāms. Prefiksālajiem substantīviem G. Mancelim bieži sastopams modelis, kur kā vārddarināšanas līdzekļi vienlaikus izmantoti piedēklis un derivatīvā galotne, resp., cirkumfikss.

14. G. Manceļa darbos vislielākais sufiksālo atvasinājumu skaits ir ar piedēkli *-šan-*. Tālāk substantīvu piedēkļi pēc atvasinājumu skaita ierindojas šādā secībā – *-īb-*, *-iņ-*, *-um-*, *-tāj-*, *-niek-*, *-īt-*, *-ēj-*, *-kl-*, *-āj-*. Pēc lietojuma biežuma minētie piedēkļi ierindojas šādā secībā – *-īb-*, *-šan-*, *-tāj-*, *-niek-*, *-um-*, *-kl-*, *-iņ-*, *-īt-*, *-ēj-*, *-āj-*. Vislielākais vārdlietojumu skaits ir atvasinājumiem ar *-īb-*, bet atvasinājumu skaita ziņā tie ir otrajā vietā. Savukārt atvasinājumi ar *-šan-* ir otrajā vietā vārdlietojumu skaita ziņā. Liels vienreiz sastopamo atvasinājumu skaits ir piedēkļiem *-šan-*, *-tāj-*, *-iņ-*, arī *-īt-*, – proti, apmēram, puse no visiem atvasinājumiem. Tātad šiem piedēkļiem ir lielāks potenciāls radīt jaunus darinājumus.

Mūsdienu korpusā, sarindojot piedēkļus pēc atvasinājumu skaita, pirmajā vietā, tāpat kā senajos tekstos, ir atvasinājumi ar *-šan-* (resp., *-šana/-šanās*). Otrajā vietā atvasinājumu skaita ziņā ir darinājumi ar *-ums*, kas ir apsteiguši atvasinājumus ar *-ība*. Tālāk seko atvasinājumi ar *-tājs/-tāja*, *-nieks/-niece*, *-ējs/-ēja*, *-iņš/-iņa*, *-ītis/-īte*, *-kl-* un *-ājs*. Vārdlietojuma ziņā vislielākais skaits ir atvasinājumiem ar *-ums*, tad seko atvasinājumi ar *-ība* un tikai pēc tam – *-šana/-šanās*. Aiz pirmā trijnieka seko *-tājs/-tāja*, *-nieks/-niece*, *-kl-*, *-ējs/-ēja*, *-iņš/-iņa*, *-ītis/-īte* un *-ājs*. Mūsdienās piedēkļu pirmajā desmitniekā ietilpst arī *-iet-* un *-ien-*, kas senajos tekstos nav tik raksturīgi.

15. Salīdzinot G. Manceļa darbos un mūsdienu tekstu korpusā sastopamo atvasinājumu ar *-īb-* un *-um-* produktivitāti, tika izmantots produktivitātes pakāpes rādītājs P. Tas liecina,

ka atvasinājumiem ar *-um-* produktivitātes pakāpe ir augstāka. Var pieņemt, ka senajos tekstos šis rādītājs atklāj vārddarināšanas modeļu (atvasinājumu ar *-um-* no adjektīviem un verbiem) potenciālās iespējas radīt jaunus vārdus, tātad produktivitātes pakāpe norāda uz modeļu potenciālu. Modeļu iespējas izmantotas vēlākā latviešu rakstu valodas attīstības posmā. Domājams, ka atvasinājumu modeļi ar *-īb-* un *-um-* ir ietekmējuši viens otru. Semantiskā diverģence vienas bāzes atvasinājumiem ir nostiprinājusies vēlākā laika periodā.

16. Vairāku nominālo atvasinājumu biežais lietojums senajos tekstos ir skaidrojams ar to, ka modelis ir viegli izmantojams, tam ir plaši pieejami motivētājpārveidoti. Piemēram, substantīvus ar *-šan-* var darināt no visiem verbiem, savukārt adjektīviem ar *-īg-* motivētājpārveidoti var būt gandrīz jebkuras vārdšķiras vārdi. Adjektīvu ar *-īg-* biežais lietojums zināmā mērā skaidrojams arī ar vācu valodas ietekmi (adjektīvi vācu valodā ar *-ig*), jo dažkārt atvasinājuma nozīme neatšķiras no motivētājvārda, piemēram, *pilns* > *pilnīgs*, tātad šajā gadījumā nominācijas funkcija nav primāra.

17. Senajiem tekstiem ir raksturīgs vārddarināšanas līdzekļu variantums, piemēram, sastopami viena celma atvasinājumi ar *-en-*, *-in-*, *-in-*. Raksturīga gan vārddarināšanas līdzekļu sinonīmija, gan arī dažādu vārddarināšanas celmu variantu, dažādu afiksu variantu lietojums. Piemēram, *-enieks*, *-inieks*, *-nieks* paralēls lietojums darinājumos, arī dažādu verbu celmu variantu paralēls lietojums. Mūsdienu latviešu valodā vārddarināšanas līdzekļu sinonīmijas gadījumā nereti ir notikusi semantiskā diverģence.

18. G. Manceļa "korpuss" ietver dažādu stilu tekstus, kas atbilst literatūrā aprakstītajai dažādu tekstu korpusa idejai. Nozīmīgs ir šo avotu salīdzinājums: vārdnīca / sarunu valodas vārdnīca / sarunas / reliģiskie teksti. Tos savukārt var iedalīt: tulkoti teksti / oriģināli – proti, G. Manceļa sprediķu grāmata, kas arī, protams, balstās citu valodu reliģisko tekstu un retoriskā stila tradīcijā. Dažādi avoti ievērojami atšķiras. Piemēram, vārdnīcā "Lettus" ir ļoti liels dažu atvasinājumu skaits – atvasinājumi ar *-šan-*, *-īb-*, *-tāj-*, *-um-*, *-niek-*, proti, vārdnīcā ir daudz lielāka leksikas bagātība nekā tekstos. Savukārt sprediķu grāmatā ir liels dažu atvasinājumu – ar *-īb-*, arī ar *-tāj-*, *-kl-*, *-in-* – vārdlietojums. Domājams, ka atvasinājumu dažādība rāda reālo situāciju runātajā valodā.

19. G. Manceļa tekstos sastopamajiem vārddarināšanas modeļiem raksturīgas vienlaikus divas pretējas iezīmes: no vienas puses, ir zināms, ka jaunus atvasinājumus darina tad, kad ir tāda nepieciešamība, piemēram, senajos tekstos ir daudz abstraktu jēdzienu un īpašību nosaukumu, kas darināti, radot pirmos reliģiskos tekstus, aktīvi izmantots denominālo darinājumu modelis ar *-ība*. No otras puses, G. Manceļa tekstos bieži vien ir atvasinājumi,

pēc kuriem it kā nav nepieciešamības, bet otrs vārds ir lietots kā sinonīms, paskaidrojums. Šādi piemēri īpaši raksturīgi sprediķiem – resp., retoriskam stilam, didaktiskiem tekstiem. Arī vārdnīcā “Lettus” ir vērojama vārddarināšanas līdzekļu sinonīmija.

20. G. Manceļa sprediķu grāmatā dažādi vārddarināšanas līdzekļi ir izmantoti stilistiskiem un ekspresīviem mērķiem, piemēram, vienas saknes vārdu atkārtojums – *pīšļu=pīšļos*, *mella=mellums*, teiciens *lielu brēkšanu brēc* u. c. – lietots pastiprinājuma nozīmē.

Tēzes

1. G. Manceļa darbos lielākoties ir izmantoti tie paši vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi, kuri raksturīgi mūsdienu latviešu valodā, tomēr atšķiras dažu nominālo sufiksālo atvasinājumu funkcijas, semantika, produktivitāte. Šīs atšķirības rada vajadzība pēc noteiktiem darinājumiem katrā valodas vēstures posmā – vai nu pēc kādas vārddarināšanas kategorijas darinājumiem, piemēram, abstraktiem jēdzieniem, darbību nosaukumiem u. c., vai arī šī vajadzība saistīta ar noteikta stila tekstu lietojumu.
2. Pēc darinājumu vārdlietojumu biežuma var secināt, ka daži modeļi rakstu valodas pirmsākumos izmantoti ļoti aktīvi – piemēram, *-ība* īpašību nosaukumu un abstraktu jēdzienā, *-īg-* – adjektīvu darināšanā, arī *-šana* darbību nosaukumu darināšanā. Domājams, ka G. Mancelis apzināti izmantojis un variējis dažādus darinājumu modeļus.
3. Izmantojot trīs kvantitatīvos rādītājus – atvasinājumu skaitu, vārdlietojumu skaitu un vienreiz sastopamo atvasinājumu skaitu ar konkrēto piedēkli jeb *hapax legomena* –, var raksturot nominālo sufiksālo atvasinājumu modeļus. Atvasinājumu skaits korelē ar motivētālvārdu pieejamību, atvasinājumu vārdlietojums ir saistīts ar to nozīmju un funkciju daudzveidību, kā arī vajadzību tieši pēc šiem atvasinājumiem. Savukārt *hapax legomena* liecina par modeļa potenciālu.
4. G. Manceļa tekstu kopums – reliģiskie teksti un vārdnīca – sniedz priekšstatu par latviešu valodas vārddarināšanas sistēmu 17. gadsimta sākumā. Katram no šiem tekstu veidiem ir sava specifika – reliģiskajiem tekstiem, kas ir tulkojumi, lielākā vai mazākā mērā vērojama avotvalodas ietekme. Savukārt vārdnīcā raksturīga liela atvasinājumu dažādība; domājams, ka tā reālāk atspoguļo situāciju runātajā valodā.
5. 17. gadsimta tekstos un mūsdienu latviešu valodā vērojamas atšķirības dažu vārddarināšanas modeļu – paraugu, pēc analogijas ar kuriem darinājumi var rasties, – izmantojumā. Dažos gadījumos mūsdienu latviešu valodā lieto citu modeli, daži modeļi, iespējams, radušies vēlākā rakstu valodas attīstības posmā. Vairāku nominālo atvasinājumu biežais lietojums senajos tekstos ir skaidrojams ar to, ka modelis ir viegli izmantojams, tam ir plaši pieejami motivētālvārdi. Raksturīgs vārddarināšanas līdzekļu variantums, vārddarināšanas līdzekļu sinonīmija. Mūsdienu latviešu valodā šajā gadījumā nereti ir notikusi semantiskā diverģence.

Avoti

Cat – Mancelius, G. *Der kleine Catechismus*. 1631.

LGL – Mancelius, G. *Lettische geistliche Lieder vnd Psalmen*. 1631.

LVM – Mancelius, G. *Lettisch Vade mecum*. 1631.

Syr – Mancelius, G. *Das Haus=, Zucht= vnd Lehrbuch Jesu Syrachs*. 1631.

Sal – Mancelius, G. *Die Sprüche Salomonis*. 1637.

L – Mancelius, G. *Lettus das ist Wortbuch Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache*. 1638. [Arī: Fennell, T. G. *A Latvian–German Revision of G. Mancelius' "Lettus"*. Melbourne : Latvian Tertiary Committee. 1988.]

PhL – Mancelius, G. *Phraseologia Lettica*. 1638. [Arī: Fennell, T. G. *A Latvian–German Revision of G. Mancelius' "Phraseologia Lettica"*. Melbourne : Latvian Tertiary Committee. 1989.]

Run – Mancelius, G. *Desmit sarunas*. 1638.

LP1 – Mancelius, G. *Lang=gewünschte Lettische Postill I*. 1654.

LP2 – Mancelius, G. *Lang=gewünschte Lettische Postill II*. 1654.

LP3 – Mancelius, G. *Lettische Lang=gewünschte Postill III*. 1654.

Pieejami: <http://www.korpuss.lv/senie/>.

miljons 2.0 m – līdzsvarotais latviešu valodas tekstu korpuss.

Pieejams: <http://www.korpuss.lv>.

Literatūra

1. Achero, A. Galvenie salikto īpašības vārdu veidi mūsdienu latviešu valodā. *LPSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti*. V. Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1955, 37.–85. lpp.
2. Adolphi, H. *Erster Versuch einer kurz-verfasseten Einleitung zur lettischen Sprache*. Mitau, 1685.
3. Ahero, A. Par citu valodu ietekmi vārdu darināšanā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 3. laidziens. Rīga : Liesma, 1967, 12.–20. lpp.
4. Ahero, A. Salikteņu pazīmes un rakstība. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 15. laidziens. Rīga : Liesma, 1979, 164.–179. lpp.
5. Alunāns, J. Kāds vārds par latviešu valodu. *Dziesmiņas*. I. Rīga : Liesma, 1981, 74.–81. lpp.
6. Ambrazas, S. *Būdvardžiu darybos raida*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2011.
7. Ambrazas, S. *Daiktavardžiu darybos raida*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993a.
8. Ambrazas, S. *Daiktavardžiu darybos raida II*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
9. Ambrazas, S. On the development of diminutives in the Baltic languages. *Linguistica Baltica*. 2. 1993b, pp. 47–67.
10. Aronoff, M. *Word Formation and Generative Grammar*. Cambridge, MA : MIT Press, 1976.
11. Augstkalns, A. Piezīmes par veclatviešu rakstiem. *Darbu izlase*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2009 [1930a], 73.–88. lpp.
12. Augstkalns, A. Valodas jautājumi (II). *Darbu izlase*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2009 [1931], 178.–180. lpp.
13. Augstkalns, A. Veclatviešu rakstu apskats. *Darbu izlase*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2009 [1930b], 89.–129. lpp.
14. Baayen, H. Quantitative aspects of morphological productivity. *Yearbook of Morphology 1991*. G. Booij and J. van Marle (eds). Dordrecht : Kluwer, 1992, pp. 109–149.
15. Baayen, H. On frequency, transparency and productivity. *Yearbook of Morphology 1992*. G. Booij and J. van Marle (eds). Dordrecht : Kluwer, 1993, pp. 181–208.
16. Baayen, H., Renouf, A. Chronicling the *Times*: productive lexical innovations in an English newspaper. *Language*. 72. 1996, pp. 69–96.

17. Baltiņa, M. Ar piedēkli *-ul-* atvasināto lietvārdu nozīme un lietojums. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 19. laidziens. Rīga : Avots, 1984a, 90.–98. lpp.
18. Baltiņa, M. Atvasinājumi ar *-ums* un to pārdaudzums. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 10. laidziens. Rīga : Liesma, 1974, 75.–79. lpp.
19. Baltiņa, M. Deverbālo substantīvu ar *-šana* produktivitātes cēloņi. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 10. Rīga : Zinātne, 1975, 130.–135. lpp.
20. Baltiņa, M. *Ievads latviešu valodas vēsturē*. Pieejams:
http://gramata.ucoz.lv/load/zinatne/ievads_latviesu_valodas_vesture/10-1-0-172
21. Baltiņa, M. Lietvārdu darināšanas formas un nozīmes latviešu literārās valodas vēsturē. *Valodas aktualitātes*. 1983. Rīga : Zinātne, 1984b, 86.–94. lpp.
22. Baltiņa, M. Mancelis un viņa sprediķi. Atcerei un ierosmei. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks žurnāls*. Nr. 1 (45). Rīga : Latvijas Universitāte, 1994, 56.–60. lpp.
23. Baltiņa, M. Par *-enieks*, *-inieks* un *-nieks*. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 20. laidziens. Rīga : Liesma, 1984c, 134.–139. lpp.
24. Baltiņa, M. Regulāra motivācija deverbālu lietvārdu darināšanā. *Valodas sistēma. Zinātniskie raksti*. Rīga : P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976a, 107.–121. lpp.
25. Baltiņa, M. Vēlreiz par izskaņām *-ums* un *-ība*. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 12. laidziens. Rīga : Liesma, 1976b, 120.–126. lpp.
26. Baltynja, M. *Suffiksal'noe slovoobrazovanie otglagol'nyh suščestvitel'nyh v latyšskom pis'mennom jazyke (na -šana, -ums, -ība, -iens)*. *Avtoreferat dissertacii na soiskanie učeņoj stepeni kandidata filologičeskikh nauk*. Rīga : Akademijska nauka Latviiskoj SSR, Institut jazyka i literatury im. A. Upita, 1979.
27. Bammesberger, A. *Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen*. Göttingen : Vandenhoeck&Ruprecht, 1973.
28. Bauer, L. *English Word Formation*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983.
29. Bauer, L. *Morphological productivity*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
30. Bauer, L. Productivity: theories. *Handbook of Word-Formation*. P. Štekauer and R. Lieber (eds). Dordrecht : Springer, 2005, pp. 315–334.
31. Bērziņš, L. Valoda un izteiksme Mancelļa rakstos. *Izglītības Mēnešraksts*. Nr. 1. Rīga : Izglītības un kultūras ģenerāldirekcijas Mācības līdzekļu nodaļa, 1944, 8.–12. lpp.
32. Bielenstein, A. *Handbuch der lettischen Sprache. I. Lettische Grammatik*. Mitau : Fr. Lucas Buchhandlung, 1863a.
33. Bielenstein, A. *Die Lettische Sprache nach ihren Lauten un Formen erklärend und vergleichend dargestellt von A. Bielenstein*. Erster Theil. Berlin, 1863b.

34. Birkerts, A. Garīgās kultūras celmlauži. Jura Manceļa dzīve pēc dažiem mazievērotiem materiāliem. Manceļa nozīme. *Latviešu intelligence savās cīņās un gaitās*. Rīga : A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādība, 1927, 68.–94. lpp.
35. Blese, E. Latviešu literāriskā valoda. *Latvieši II*. Rakstu krājums. Fr. Baloža, P. Šmita un A. Tenteļa redakcijā. Rīga : Valters un Rapa, 1932, 375.–398. lpp.
36. Blese, E. *Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku. Pēc manuskripta fotokopijas izdevis un ar apcerējumu par Langija dzīvi, rakstību un valodu papildinājis E. Blese*. Rīga : Latvijas Universitāte, 1936.
37. Blinkena, A. Adjektīvi G. Manceļa vārdnīcā “Lettus” (1638). *Baltistica*. XXXIII (2). 1998, 243.–250. lpp.
38. Blinkena, A. Adjektīvu derivatīvās paralēles. *Valodas aktualitātes*. 1983. Rīga : Zinātne, 1984, 95.–106. lpp.
39. Blinkena, A. Īpašības vārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. I. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2002, 140.–243. lpp.
40. Blinkena, A. Viena iezīme latviešu rakstu valodas adjektīvu formu un nozīmju attīstībā. *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam*. Rīga : Zinātne, 1972, 373.–388. lpp.
41. Booij, G., Lehmann, C., Mugdan, J. *Morphologie: Ein Internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung = Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation*. 2 vol. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2000–2004.
42. Booij, G. *The Grammar of Words. An Introduction to Morphology*. Oxford, New York : Oxford University Press, 2007.
43. Brinton, L. *The Structure of Modern English. A linguistic introduction*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Companies, 2000.
44. Bušs, O. Dažas mūsdienu saliktoņdarināšanas iezīmes. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 22. laidziens. Rīga : Avots, 1984, 73.–77. lpp.
45. Celmiņa, I. Adjektīvi ar izskaņu -īgs un -isks. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 7 (12). Rīga : Zinātne, 1948, 85.–89. lpp.
46. Dambe, V. *Latvijas apdzīvoto vietu un to iedzīvotāju nosaukumi*. Rīga : Zinātne, 1990.
47. Dillström, S. *Motiviertheit in der Wortbildung entlehnter Einheiten*. Uppsala : Uppsala University, 1999.
48. Dokulil, M. *Tvoření slov v češtině. I. Teorie odvozování slov*. Praha : Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1962.

49. Donalies, E. *Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2005.
50. Draviņš, K. *Altlettische Schriften und Verfasser*. 1. Lund : Hakan Ohlssons Boktryckeri, 1965.
51. Draviņš, K. Dažas piezīmes par salikteņiem latviešu valodā. *Valodas jautājumi* (rakstu krājums V. Rūķes-Draviņas sakārtojumā un redakcijā). Rīga : Avots; ALA un PBLA Kultūras fonds, 1992, 73.–91. lpp.
52. Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture. 1600–1710*. Stokholma : Daugava, 1962.
53. DWDS = *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*. Pieejams:
<http://www.dwds.de/>
54. Elksnīte, G. *Nominālās vārdkopas Georga Manceļa tekstos*. Promocijas darbs. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2011.
55. Endzelīne, M. Apcerējums par Juŗa Manceļa dzīvi un viņa literārisko darbību. *Juris Mancelis*. Rakstnieku sejas. Sērija skolai un jaunatnei. A. Dauges un V. Plūdoņa red. Rīga : Valters un Rapa, 1927, 5.–13. lpp.
56. EH = Endzelīns, J., Hauzenberga, E. *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai*. 1.–2. sēj. Rīga, 1934–1946.
57. Endzelīns, J. *Baltu valodu skaņas un formas*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1948.
58. Endzelīns, J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.
59. Endzelīns, J., Mīlenbahs, K. *Latviešu gramatika*. Rīga : Valters un Rapa, 1923.
60. Endzelīns, J., Mīlenbahs, K. *Latviešu valodas mācība*. Rīga : Valters un Rapa, 1927.
61. Fennell, T. G. *Grammatical Appendix to Johannes Langius' Latvian-German Lexicon*. Melbourne : Latvian Tertiary Committee, 1987.
62. Fennell, T. G. *The first Latvian grammar: J. G. Rehehusen's "Manuductio ad linguam lettonicam..." : a fac-simile text with annotated translation & commentary*. Melbourne : Latvian Tertiary Committee, 1982.
63. Fennells, T. Kāds vārds par Manceli valodnieku. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks žurnāls*. Nr. 1 (45). Rīga : Latvijas Universitāte, 1994, 180.–182. lpp.
64. Fennells, T. Par piedēkli *-nieks*. *Lingua Lettica. Raksti latviešu lingvistikā*. Melburna : Latvian Tertiary Committee, 1995.
65. Fernandez-Dominguez, J. Productivity vs. lexicalization: frequency-based hypotheses on word-formation. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*. 46 (2). Poznan : Adam Mickiewicz University, 2010, pp. 193–219.

66. Fernandez-Dominguez, J., Diaz-Negrillo, A., Štekauer, P. How is Low Morphological Productivity Measured? *Atlantis*, June 2007, pp. 29–54.
67. Fleischer, W. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen : Niemeyer, 1982.
68. Grabis, R. Latviešu valodas gramatikas 18. gs. pirmajā pusē. *Darbu izlase*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2006 [1984], 150.–163. lpp.
69. Grabis R. Pārskats par 17. gadsimta latviešu valodas gramatikām. *Darbu izlase*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2006 [1955], 82.–149. lpp.
70. Grīslis, R. Rēhehūzena gramatika un pret to vērtais Einhorna raksts. *Rakstu krājums. Veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei*. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959, 479.–526. lpp.
71. Grudule, M. Par K. Fīrekera (17. gs.) tulkoto dziesmu valodisko vērtību. Deminutīvi, reduplikācija, sinonīmija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 20.–34. lpp.
72. Johansons, A. *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga : Jumava, 2011.
73. Jurafsky, D. Universals in the Semantics of the Diminutive. *Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on Semantic Typology and Semantic Universals*, 1993, pp. 423–436.
74. Kalme, V., Smiltiece, G. *Latviešu literārās valodas vārdarināšana un morfoloģija*. Liepāja : LiePA, 2001.
75. Kalnača, A. *Morfēmika un morfonoloģija*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2004.
76. Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2001.
77. Karulis, K. Vārdu nozīmju paplašināšanās un sašaurināšanās. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 3. laidieni. Rīga : Liesma, 1967, 20.–40. lpp.
78. Kasparsons, K. Individualia un generalia. *Filologu biedrības raksti*. XVI sējums. Rīga : Filologu biedrības izdevums, 1936, 25.–39. lpp.
79. Kasparsons, K. Objektīvējumi. *Filologu biedrības raksti*. XIV sējums. Rīga : Filologu biedrības izdevums, 1934, 21.–36. lpp.
80. Kasparsons, K. Relācijas. *Filologu biedrības raksti*. XV sējums. Rīga : Filologu biedrības izdevums, 1935, 12.–18. lpp.
81. Kastovsky D. Hans Marchand and the marchandean. *Handbook of Word-Formation*. P. Štekauer and R. Lieber (eds). Dordrecht : Springer, 2005, pp. 113–138.

82. Kauliņš, J. Adjektīvu piedēkļa *-ains* uzvaras gaita. *Filologu biedrības raksti*. XV sējums. Rīga : Filologu biedrības izdevums, 1934, 70.–75. lpp.
83. Kljavinja, S. Sočetaemost' i upotrebitel'nost' suffiksov imen prilagatel'nyh v latyšskom jazyke. *Vārddarināšanas problēmas mūsdienu valodniecībā*. Zinātniskas konferences materiāli. Rīga : LVU, 1969, 52.–63. lpp.
84. Krēsliņš, J. *Dominus narrabit in scriptura populorum: a Study of Early Seventeenth-Century Lutheran Teaching and the Lettische lang-gewünschte Postill of Georgius Mancelius*. Wiesbaden : O. Harrassowitz, 1992.
85. Kubrjakova, E. Formal'nye i soderžatel'nye harakteristiki proizvodnogo slova. *Voprosy slovoobrazovanija i nominativnoj derivacii v slavjanskijh jazykah*. Materialy III respublikanskoj konferencii. Grodno, 1990.
86. Kubrjakova, E. *Tipy jazykovykh značenij. Semantika proizvodnogo slova*. Moskva : Nauka, 1981.
87. Laučjute, Ju. *Slovar' baltizmov v slavjanskijh jazykah*. Leningrad : Nauka, 1982.
88. LFV = Laua, A., Ezeriņa, A., Veinberga, S. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2000.
89. LLVMSA = *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. I. Lokāmās vārdšķiras. Atb. red. K. Pokrotiece. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2002.
90. LVG = *Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013.
91. LVIBV = *Latviešu valodas inversā biežuma vārdnīca*. Atb. red. Tamāra Jakubaite. Rīga : Zinātne, 1976.
92. LVV = *Latviešu valodas vārdnīca*. Sast. autoru kolektīvs. Rīga : Avots, 2006.
93. Laumane, B. Dažas izlokšņu īpatnības pirms 350 gadiem un patlaban. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 18. laidniens. Rīga : Avots, 1982, 122.–131. lpp.
94. Levāne-Petrova, K. Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss un tā tekstu atlases kritēriji. *Baltistica*. VIII. Vilnius, 2012, 89.–98. lpp.
95. LKG = *Lietuvių kalbos gramatika*. I tomas. *Fonetika ir morfologija*. Vilnius : Mintis, 1965.
96. Lohde, M. *Wortbildung des modernen Deutschen. Ein Lehr- und Übungsbuch*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2005.
97. Lukaševičs, V. *Latgaliešu-latviešu vārdnīca. Vīna cylvāka specvuorduojs*. Daugavpils : DU Akadēmiskais apgāds "Saule", 2011.
98. Luther, M. *Biblia: das ist: die gantze heilige Schrifft: Deudsch. Auff's new zugericht*. Wittemberg, 1545. Pieejams: <http://lutherbibel.net/>

99. Metuzāle-Kangere, B. *A Derivational Dictionary of Latvian = Latviešu valodas atvasinājumu vārdnīca*. Hamburg : Buske, 1985.
100. Milčonoka, E. Daiktavardžiu morfologiniai variantai G. Mancelio "Lettische Postill" (1654). *Lietuvių kalbotyros klausimai*. XL. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 1998, 46.–54. lpp.
101. ME = Mülenbachs, K. *Latviešu valodas vārdnīca*. I–IV. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga : Izglītības ministrija, 1923–1932.
102. Mīlenbahs, K. Jaunvārdi. *Daži jautājumi par latviešu valodu*. IV. Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa, 1909, 39.–54. lpp.
103. Mīlenbahs, K. *Latviešu valodas mācība*. Rīga : Pūcīšu Ģederta apgāds, 1895.
104. Mīlenbahs, K. Par galotnēm *-ējs, -īgs, -isks*. *Darbu izlase: divos sējumos*. I sēj. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2009 [1893], 112.–147. lpp.
105. Mīlenbahs, K. Par galotni *-ums*. *Darbu izlase: divos sējumos*. II sēj. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2011 [1901], 7.–11. lpp.
106. Mīlenbahs, K. Das Suffix *-uma-* im Lettischen. Eine Skizze aus dem Sprachleben. *Darbu izlase*. II sēj. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2011 [1905], 211.–239. lpp.
107. Mitev, D. *Osobennosti slovoobrazovanija v aspekte jazykovej nominacii. Problemy kognitivnogo i funkcional'nogo opisanija russkogo i bolgarskogo jazykov*. Šumen, 2002.
108. MLLVG = *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I sēj. *Fonētika un morfoloģija*. Atb. red. E. Sokols. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.
109. Nau, N. Latvian agent nouns: their meaning, grammar and use. *Baltic Linguistics*. 4. Warsaw : University of Warsaw, 2013, pp. 79–131.
110. Navickaitē-Klišauskienē, A. *Dabartinēs latvių kalbos daiktavardžių darybos sistema (nomina agentis ir nomina actionis): daktaro disertacija*. Vilniaus universitetas; mokslinis vadovas B. Stundžia. Vilniaus, 2013.
111. Navickaitē-Klišauskienē, A. Latvių kalbos žodžių darybos tyrimų istorija. *Baltistica*. XLIV (1). Vilniaus : Vilniaus universitetas, 2009, 107.–123. lpp.
112. Niselovičs, I. Verbālsustantīvi ar *-šana* no stila viedokļa. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 3. laidziens. Rīga : Liesma, 1967, 148.–158. lpp.
113. Nītiņa, D. Ģenitīveņi (Ģenitīvs kā nelokāma vārdforma latviešu valodā). *Ne tikai gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2014 [1994], 163.–172. lpp.

114. Nītiņa, D. Reduplikācija latviešu valodā. *Ne tikai gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2014 [2000], 197.–201. lpp.
115. Nītiņa, D. Vārdšķiras un to konversija latviešu valodā. *Ne tikai gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2014 [1985], 134.–146. lpp.
116. Onysko, A., Michel, S. *Cognitive perspectives on word formation*. Berlin : Walter de Gruyter, 2010.
117. Ozols, A. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
118. Ozols, A. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga : Liesma, 1965.
119. Paegle, Dz. *Motivācijas aspekts nominācijā*. Rīga : P. Stučkas LVU Latviešu valodas katedra, 1980.
120. Pakratniece, K. Vārddarināšanas jautājumi latviešu valodniecībā. *Acta Baltica '99*. Kaunas, 1999, 42.–46. lpp.
121. Plag, I. *Morphological Productivity. Structural Constraints in English Derivation*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1999.
122. Plag, I. *Word-formation in English*. Universität Siegen : Cambridge University Press, 2002.
123. Pokrotniece, K. Konsonantisko piedēkļu derivatīvais raksturojums. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 5 (442). Rīga : Zinātne, 1984, 62.–73. lpp.
124. Pokrotniece, K. Lietvārdu darināšana ar konsonantiskajiem piedēkļiem. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. I. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2002, 81.–140. lpp.
125. Pūtele, I. Dažas seno darītājevārdu īpatnības 17.–18. gs. rakstu avotos. *Vārds un tā pētišanas aspekti*. 3. Liepāja : LPA, 1999, 154.–159. lpp.
126. Rosenberger, O. B. G. *Formenlehre der lettischen Sprache in neuer Darstellung*. Mitau : J. F. Steffenhagen und So, 1848.
127. Roze, L. Deverbālie substantīvi ar izskaņu -ums. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 11 (244). Rīga : Zinātne, 1967, 92.–100. lpp.
128. Rūķe-Draviņa, V. *Diminutive im Lettischen*. Lund : Hakan Ohlssons Boktryckeri, 1959.
129. Rūķe-Draviņa, V. *The Standardization Process in Latvian. 16th Century to the Present*. Stockholm : Almqvist & Wiksell International, 1977.
130. Russ, Ch. V. J. Nominalization in Martin Luther's Word Formation. *Journal of Germanic Linguistics*. 16.3. Cambridge : Cambridge University Press, 2004, pp. 245–268.

131. *Russkaja grammatika. t. 1. Fonetika, fonologija, udarenie, intonacija, slovoobrozovanie, morfologija.* Moskva : Nauka, 1980.
132. Säily, T. *Productivity of the suffixes -ness and -ity in 17th century English letters: a sociolinguistic approach.* Pro Gradu Thesis. Department of English University of Helsinki, 2008.
133. Saule-Sleine, M. Adjektīvi ar sufiksu *-isk-* dažos latviešu rakstu sākumperioda tekstos un XVII, XVIII un XIX gs. valodnieciskajos darbos. *Leksikoloģijas un leksikogrāfijas jautājumi. LPSR ZA Valodas un literatūras institūts.* Raksti XIII. Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1961, 87.–118. lpp.
134. Saule-Sleine, M. Par substantīvu un adjektīvu atvasinājumiem ar *-iņš, -iņa* mūsdienu latviešu literārajā valodā. *LPSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti.V.* Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1955, 87.–116. lpp.
135. Saule-Sleine, M. Vēl par izskaņām *-īgs* un *-isks.* *Latviešu valodas kultūras jautājumi.* 3. laidziens. Rīga : Liesma, 1967, 115.–128. lpp.
136. Sehwers, J. *Die deutschen Lehnwörter im Lettischen.* Inaugural-Dissertation, 1934.
137. Sehwers, J. *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen.* Leipzig : Kommissionsverlag Otto Harrassowitz, 1936.
138. Sika, N. Atvasinātie vietu nosaukumi ar izskaņām *-ājs, -aine, -iens.* *Latviešu valodas kultūras jautājumi.* 10. laidziens. Rīga : Liesma, 1974, 70.–75. lpp.
139. Siliņa-Piņķe, R. *Antonius – Tenis* un *Antiņš.* Ieskats latviešu personvārdu attīstībā. *Onomastica Lettica.* 4. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 188.–219. lpp.
140. Skardžius, P. *Rinkiniai raštai I. Lietuvių kalbos žodžių daryba.* Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1943 [Fotografuotinis leidinys, 1996].
141. Skujiņa, V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2002.
142. Skujiņa, V. *Salikteņi G. Manceļa vārdnīcā “Lettus” un krājumā “Phraseologia Lettica”.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2006.
143. Smiltiece, G. Lietvārdu dzimtes un celma formu svārstības. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība.* I. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2002, 10.–44. lpp.
144. Smiltiece, G. Vārdi ar piedēkli *-ain-.* *Vārds un tā pētīšanas aspekti.* Rakstu krājums. 5. Liepāja : LiePA, 2001, 417.–423. lpp.
145. Soida, E. *Adverbs un adverbēšanās mūsdienu latviešu valodā.* Rīga : LVU, 1969a.

146. Soida, E. Forma un nozīme mūsdienu latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā. *Vārddarināšanas problēmas mūsdienu valodniecībā*. Zinātniskas konferences materiāli. Rīga: LVU, 1969b, 43.–52. lpp.
147. Soida, E. Galotnes derivatīvās funkcijas latviešu valodā. *Hrestomātija mūsdienu latviešu literārās valodas vārddarināšanā*. Rīga : LU, 1992 [1977], 22.–45. lpp.
148. Soida, E. Galotnes funkcijas latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā. *Hrestomātija mūsdienu latviešu literārās valodas vārddarināšanā*. Rīga : LU, 1992 [1976a], 4.–21. lpp.
149. Soida, E. Par dažām vārddarināšanas nozīmes pazīmēm latviešu valodā. *Semantikas problēmas. Problemy semantiki*. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga : LVU, 1982a, 122.–129. lpp.
150. Soida, E. Par dažiem jauninājumiem un par sufiksu *-ain-* adjektīvu darināšanas sistēmā. *Leksiskas un gramatiskas inovācijas*. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga : LVU, 1982b, 110.–120. lpp.
151. Soida, E. Sintaktiskas cilmes atributīvie ģenitīveņi. *Valodas sistēma. Zinātniskie raksti*. Rīga : P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976b, 148.–210. lpp.
152. Soida, E. *Vārddarināšana*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2009.
153. Soida, E. Vārddarināšanas analīzes principi mūsdienu valodniecībā un valodā. *Latviešu valodas un literatūras problēmas*. Rakstu krājums. Rīga : Zvaigzne, 1970, 75.–94. lpp.
154. Soida, E., Kļaviņa, S. *Latviešu valodas inversā vārdnīca*. Rīga : P. Stučkas LVU, 1970.
155. Spencer, A. Word-Formation and Syntax. *Handbook of Word-Formation*. P. Štekauer and R. Lieber (eds). Dordrecht : Springer, 2005, pp. 73–97.
156. Stepanova, M., Fljajšer, V. *Teoretičeskije osnovy slovoobrazovanija v nemeckom jazyke*. Moskva : Vyššaja škola, 1984.
157. Šmits, P. Manceļa nozīme latviešu rakstos. *Mājas Viesa Mēnešraksts*. Rīga, 1896, 818.–822. lpp.
158. Štekauer, P. *Meaning Predictability in Word Formation. Novel, context-free naming units*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2005a.
159. Štekauer, P. Onomasiological Approach to Word-Formation. *Handbook of Word-Formation*. P. Štekauer and R. Lieber (eds). Dordrecht : Springer, 2005b, pp. 207–244.
160. Štekauer, P., Valera, S., Körtvélyessy, L. *Word-formation in the World's Languages. A Typological Survey*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012.

161. Stender, G. F. *Lettische Grammatik*. Mitau, 1783.
162. Stender, G. F. *Lettisches Lexicon*. Mitau, 1789.
163. Stender, G. F. *Neue vollständigere Lettische Grammatik: nebst einem hinlänglichen Lexico, wie auch einigen Gedichten*. Braunschweig, 1761.
164. Stērstu Andreja *Latviešu valodas mācība, sistemātisks kurss. Pirmā daļa: Etimoloģija*. Rīgā un Tērbatā, 1879.
165. Urbutis, V. Daiktavardžių daryba. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, 86.–166. lpp.
166. Urbutis, V. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
167. Valeckienė, A. Būdvardžių daryba. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, 191.–237. lpp.
168. Valente, A. *A corpus-based study on adjective use in 16th century prayers and letters*. Grin Verlag, 2009.
169. VPSV = *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2007.
170. Vanags, P. Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development. *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*. K. Ross, P. Vanags (eds). Frankfurt am Main : Peter Lang, 2008, pp. 173–197.
171. Veisbergs, A. *English and Latvian Word Formation Compared*. Rīga : University of Latvia, 2013.
172. Vulāne, A. Par dažām vārddarināšanas problēmām. *Valoda un literatūra kultūras apriņķī. Latvijas Universitātes raksti*. 650. sējums. Rīga : LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte, 2002, 58.–68. lpp.
173. Vulāne, A. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika: koncepcija, prospekts, atsevišķu nodaļu pirmvarianti, diskusijas materiāli*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2008, 87.–112. lpp.
174. Zemskaja, E. *Slovoobrazovanie kak dejatel'nost'*. Moskva : Nauka, 1992.
175. Zemskaja, E. *Sovremennyj russkij jazyk. Slovoobrazovanie*. Moskva : Prosveščenie, 1973.
176. Zemzare, D. *Latviešu vārdnīcas*. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961.

1. pielikums

1. tabula. Substantīvu atvasinājumu skaits un vārdlietojumu skaits G. Manceļa darbos

Avots	1631_Cat		1631_LGL		1631_LVM		1631_Syr		1637_Sal		1654_LP1		1654_LP2		1654_LP3	
	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.
-šan-	51	269	100	307	131	302	100	264	64	168	174	890	150	660	110	280
-īb-	39	157	86	896	83	507	66	375	55	298	100	1492	84	1264	56	402
-um-	8	19	33	148	32	112	23	87	18	49	59	327	40	196	35	151
-tāj-	9	34	28	123	22	73	20	40	17	44	34	447	30	349	20	184
-āj-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1	2	16	2	9	1	1
-ēj-	4	4	-	-	8	8	8	11	5	7	15	38	13	22	11	21
-iņ-	2	3	23	63	17	31	6	9	5	6	58	273	47	197	41	83
-ūt-	-	-	9	19	3	3	2	3	-	-	32	70	20	36	14	22
-kl-	4	16	9	35	10	134	7	22	7	11	14	359	15	104	10	131
-nieks, -niece	8	25	14	78	28	104	22	77	13+1	39+1	30+2	286+2	34+2	310+2	22+1	171+1

Avots	1638_Lettus		1638_PhL		1638_10 sarunas	
	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.
-šan-	302	422	42	45	6	6
-īb-	103	205	24	49	3	9
-um-	72	121	35	48	6	8
-tāj-	77	109	10	12	-	-
-āj-	3	4	2	3	-	-
-ēj-	35	51	10	15	1	1
-iņ-	26	33	56	79	6	12
-ūt-	5	5	21	27	1	1
-nieks	59	105	50	76	4	23
-kl-	21	46	19	46	2	5

2. tabula. Adjektīvu atvasinājumu skaits un vārdlietojumu skaits G. Manceļa darbos

Avots	1631_Cat		1631_LGL		1631_LVM		1631_Syr		1637_Sal		1654_LP1		1654_LP2		1654_LP3	
	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.
-ain-	-	-	2	4	2	2	2	6	2	6	6	8	5	6	3	24
-īg-	38	114	63	421	85	227	77	310	52	256	91	971	85	936	60	324
-isk-	3	9	6	38	5	7	1	1	1	1	6	37	5	16	6	16
-ād-	1	7	6	20	7	41	6	29	4	8	9	82	10	72	6	21
-an-	1	1	1	9	1	2	2	6	1	2	3	16	2	12	4	19
-gan-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-en-	1	5	6	57	5	17	9	46	6	21	9	151	6	89	3	22
-ēj-	-	-	1	1	2	7	1	1	-	-	1	21	1	4	1	4
-īt-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Avots	1638_Lettus		1638_PhL		1638_Sarunas	
	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.	Skaits	Vārdliet.
-ain-	29	36	14	14	1	1
-īg-	57	106	17	21	-	-
-isk-	5	5	11	12	2	3
-ād-	4	6	3	4	-	-
-an-	2	10	2	23	1	1
-gan-	1	1	1	2	-	-
-en-	10	19	6	14	-	-
-ēj-	3	4	1	1	1	1
-īt-	1	1	1	2	-	-

2. pielikums

Pielikumā sniegts G. Mančēla darbos sastopamo sufiksālo atvasinājumu uzskaitījums mūsdienu transkripcijā, neņemot vērā dažādus rakstības un fonētiskos variantus.

3. tabula. Atvasinājumi ar *-ība*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>aklība</i>	3	L, Ph, LP3
<i>apgrēcība</i>	9	LGL, LVM, LP2
<i>ārstība</i>	1	Ph
<i>atdzimtība</i>	1	Cat
<i>augstība</i>	26	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>bagātība</i>	72	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>bailība</i>	9	LGL, LVM, LP1
<i>barība</i>	96	L, Ph, Run, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>barība=kambaris</i>	1	L
<i>barībaskārpa,</i> <i>barība=kārpa</i>	2	Run
<i>barība=sargs,</i> <i>barībasargs</i>	6	LVM, LP1
<i>ceļa=barība</i>	2	L
<i>dvēseles=barība</i>	1	LP1
<i>bārsība, barsība</i>	35	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>bauslība</i>	2	LVM, LP2
<i>bērnība</i>	23	L, Ph, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>bezdievība</i>	3	LP1, LP2
<i>bezkaunība</i>	6	L, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>bezprātība</i>	4	L, Ph
<i>bezpēcība</i>	2	LP2
<i>blēdība</i>	112	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>briesmība</i>	14	Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>burvība</i>	15	L, LVM, LP1, LP2
<i>cerība</i>	71	Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>cilvēcība</i>	25	L, Ph, LGL, LP1, LP2, LP3
<i>dalība</i>	5	Cat, LGL, LVM, LP2
<i>dārdzība</i>	2	L, LP1
<i>derība(s)</i>	5	L, LGL, LP1
<i>dievība</i>	21	L, Ph, LGL, LP1, LP2, LP3
<i>draudzība</i>	96	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>drošība</i>	8	L, LGL, Syr, LP1
<i>durnība</i>	2	L, Syr
<i>dusmība</i>	185	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>Dieva=dusmība</i>	3	LP3
<i>dzimtība</i>	3	LGL, LVM, LP3
<i>dzīvība</i>	283	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>debes=dzīvība</i>	1	LP1
<i>zaļš=dzīvības=spēks</i>	1	LP1
<i>elka=dievība, elkadievība</i>	29	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>gadība</i>	5	LGL, LVM, LP1, LP2
<i>gādība</i>	2	LGL, LP1
<i>vēdera=gādība</i>	1	LP2
<i>gaišība, gaisība</i>	9	L, LGL, LVM, LP1, LP3
<i>ganība</i>	17	L, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>godība</i>	98	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>līdz=godība?</i>	1	LP2
<i>greznība</i>	8	L, LGL, Sal

<i>gudrība</i>	135	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>ienaid(n)ība</i>	25	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>īpašība</i>	24	LP1, LP3
<i>īpatība</i>	1	LP1
<i>izstāstība</i>	1	Syr
<i>jaunība</i>	6	L, LGL, Sal, LP1, LP2
<i>jeķība</i>	16	L, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>jumpravība</i>	4	L, LVM, LP1
<i>kārība</i>	29	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>kārības=sērga</i>	1	LP2
<i>pasaules=kārība</i>	1	LP2
<i>krāsniība</i>	13	L, LGL, Syr, Sal, LP1
<i>krēslība</i>	1	LVM
<i>kristība</i>	50	L, Ph, Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>krustība</i>	2	Ph, LGL
<i>kundzība</i>	3	L, Syr, LP1
<i>baznīcas=kundzība</i>	1	LP3
<i>kurlība</i>	2	L, Ph
<i>labība</i>	60	L, Ph, Run, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2
<i>labības=milti</i>	1	LP1
<i>labības=tārps</i>	1	Ph
<i>lāgadība</i>	10	Cat, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>laipnība</i>	7	LVM, Syr, LP1
<i>laulība</i>	73	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>laulības=gulta</i>	1	LP2
<i>laulības=pārkāpšana</i>	1	LP3
<i>laulības=pārlauzētājs</i>	2	LVM, LP2
<i>laulības=vells</i>	1	LP1
<i>leimanība</i>	1	LVM
<i>lēnība</i>	71	L, Cat, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>lēnprātība</i>	5	LVM
<i>lepnība</i>	43	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>lētība</i>	1	L
<i>līdzība</i>	52	L, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>liecība</i>	102	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>vilta=liecība</i>	1	LP3
<i>lielība</i>	5	L, LGL, LP1
<i>liel=kundzība</i>	2	LP1
<i>līksmība</i>	52	L, Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>sirds=līksmība</i>	1	LP1
<i>ļauņība</i>	1	Syr
<i>mācība(s)</i>	290	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>mācības=amats</i>	1	LP1
<i>bērna=mācība,</i> <i>bērnu=mācība</i>	6	Cat, LP1
<i>manība</i>	12	L, LVM, Syr, Sal
<i>bērna=manība,</i> <i>bērnamanība,</i> <i>bērnu=manība</i>	6	LVM, Syr, Sal, LP2
<i>maucība</i>	43	L, Ph, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>mazība</i>	1	L
<i>mīlestība, mīlastība</i>	202	L, Cat, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>sirds=mīlestība</i>	2	LP1
<i>mīlība</i>	15	LGL, LVM, Sal, LP2
<i>mocība</i>	10	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>modrība</i>	1	L
<i>mūžība</i>	19	L, Cat, LGL, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>mūžu=mūžība</i>	3	LP2

<i>nabadzība</i>	50	L, Ph, Cat, LGL, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>nebēdniecība</i>	3	Sal
<i>negantība</i>	44	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>negausība</i>	11	LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>negodība</i>	1	Sal
<i>negudrība</i>	1	LP1
<i>neklausība</i>	2	LGL, LP1
<i>nelaimība</i>	81	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>nenoziedzība</i>	13	Cat, LGL, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>nepateicība</i>	4	LGL, LP1, LP2
<i>nešķīstība</i>	23	L, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>netaisnība</i>	31	LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>neticība</i>	17	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>netiklība</i>	2	LP1
<i>neveselība</i>	60	L, Ph, Cat, LGL, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>nežēlastība</i>	2	LGL, Syr,
<i>nomodība</i>	2	LVM
<i>nopelnība</i>	2	L, LGL
<i>noskumība</i>	1	LGL
<i>noziedzība</i>	18	L, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>padomība</i>	8	Syr, Sal
<i>palīdzība</i>	16	L, LGL, Sal, LP1, LP2
<i>pamācība</i>	1	Sal
<i>pārgalvība</i>	14	L, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>pārmācība</i>	6	Sal, LP1, LP3
<i>patgalvība</i>	1	Syr
<i>pateicība</i>	58	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>pateicības=dziesma</i>	3	LP2, LP3
<i>pateicības=uperis</i>	1	Sal
<i>patiesība</i>	2	LGL, LVM
<i>pieticība</i>	7	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1
<i>pillība, pilnība</i>	8	L, LGL, LVM, LP1
<i>pirmība</i>	1	LVM
<i>priecība</i>	13	L, LGL, LVM, LP1
<i>radība</i>	20	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>rāmība</i>	1	Sal
<i>resnība</i>	1	L
<i>saderības</i>	2	L
<i>saderība=nauda</i>	1	Ph
<i>saldība</i>	1	L
<i>sausība</i>	1	L
<i>sievība</i>	1	LP2
<i>skaidrība</i>	14	L, LGL, LVM, LP1
<i>skaistība</i>	3	L, Syr
<i>skanība, skaņība</i>	3	L, Syr
<i>skaudība</i>	4	L, Sal, LP1
<i>slepenība</i>	4	Syr, Sal
<i>slepkavība</i>	25	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>sodība</i>	114	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>sorība</i>	1	LGL
<i>spēcība</i>	1	LVM
<i>spitālība</i>	6	L, LVM, LP1, LP2
<i>grēku=spitālība</i>	1	LP1
<i>spožība</i>	2	L, LP1
<i>starpība</i>	3	L
<i>stiprība</i>	2	L
<i>svabadība</i>	3	LGL, LVM
<i>sveikatība</i>	1	Syr

<i>svētība</i>	70	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>šķirība</i>	2	L,
<i>šķīstība</i>	9	L, Cat, LGL, LVM, LP1
<i>taisnība</i>	287	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>ticība</i>	400	L, Run, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>ticības=acis</i>	1	LP3
<i>ticības=dārgs</i>	1	LP1
<i>ticības=lieta(s)</i>	2	LP1, LP3
<i>ticības=mācība</i>	1	LP1
<i>ticības=rokas</i>	1	LP3
<i>tiesība</i>	28	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP3
<i>tiesības=koniņš</i>	1	LP3
<i>tīrība</i>	2	L, LVM
<i>trak=galvība, trakgalvība</i>	3	L, Syr, LP2
<i>trijaidība</i>	25	L, Ph, LGL, LP1, LP2
<i>tuksnība</i>	1	L
<i>tumsība</i>	54	L, Ph, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>ubadzība</i>	1	L
<i>uzderības</i>	1	L
<i>vajadzība, vaijadzība</i>	25	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>vājība</i>	21	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>kalpa=vājība</i>	1	LP1
<i>valkšķība</i>	1	L
<i>valstība</i>	282	Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>debesu=valstība, debesa=valstība, debeses=valstība, debes=valstība</i>	53	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>Dieva=valstība</i>	5	LP1, LP3
<i>koniņa=valstība</i>	5	LVM, Syr, LP1, LP3
<i>vecība</i>	5	L, Ph, LVM, LP1
<i>vēlība</i>	1	L
<i>veselība</i>	44	L, Ph, Cat, LGL, Syr, LP1, LP2
<i>vienādība, vienaidība</i>	12	L, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>vienība</i>	2	LP2
<i>vientiesība</i>	5	LGL, Syr, Sal
<i>viesība(s)</i>	40	L, LGL, Syr, LP1, LP2
<i>viltība</i>	49	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>virsiņa</i>	1	L
<i>vis=spēcība</i>	6	LP1, LP2
<i>zādzība, zodzība</i>	22	Syr, LP1, LP2, LP3
<i>žēlastība, žēlestība</i>	710	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>žēlastības=krēsls</i>	1	LP1
<i>sirds=žēlastība</i>	2	L, LP2
<i>žēl=sirdība</i>	1	LP1

4. tabula. Atvasinājumi ar *-um-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>agrums(a)</i>	4	LVM, LP1
<i>rīta=agruma</i>	1	LP1
<i>augstums</i>	19	L, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>augums</i>	23	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>aukstums</i>	5	L, Ph, LGL, LP2
<i>austrums</i>	16	LGL, LVM, LP1, LP2

<i>austruma=zeme</i>	11	LP1
<i>baltums</i>	4	L, Ph
<i>biezums</i>	1	L
<i>pirksta=biezums</i>	1	Ph
<i>bļāvums</i>	1	Sal
<i>brīnums</i>	167	L, Ph, Run, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>brīnuma=darbs(i)</i>	10	Syr, LP1, LP2, LP3
<i>brīnuma=vīrs</i>	1	LP2
<i>brīnuma=zīmes</i>	2	Syr, LP1
<i>brīnumu=darīšana</i>	1	LP1
<i>mela=brīnumi</i>	1	LP2
<i>caurums</i>	9	L, Ph, LVM, LP3
<i>adatas=caurums</i>	1	LP1
<i>deguna=caurumi</i>	2	Ph
<i>sviedra=caurumi, sviedru=caurumi</i>	5	L, Ph, LP1, LP3
<i>cietums(a)</i>	91	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>cietuma=sargs</i>	1	LP2
<i>elles=cietums</i>	2	LP1, LP3
<i>cirtums</i>	2	L, Ph
<i>cirtuma=zīme</i>	1	Ph
<i>čaklums</i>	1	L
<i>devums</i>	2	LGL, LP1
<i>dobums</i>	1	Ph
<i>rokas=dobums, rokā=dobums</i>	2	L
<i>drošums</i>	1	L
<i>dūrum</i>	2	L, Ph
<i>dūruma=zīme</i>	1	Ph
<i>dzeltums (pautā)</i>	1	Ph
<i>dzeltums=pautā</i>	1	L
<i>pauta=dzeltums</i>	1	L
<i>dzērums</i>	3	LGL, LP2
<i>dzēruma=nauda</i>	1	LP2
<i>dzestrums</i>	1	LP1
<i>dziļums</i>	19	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>elles=dziļums</i>	2	LP3
<i>kalna=dziļums</i>	1	L
<i>dzimums</i>	1	LP1
<i>pirmdzimums</i>	4	LP1
<i>gaidījums</i>	1	Ph
<i>gaišums(a)</i>	56	L, Ph, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>pasaules=gaišums</i>	1	LP1
<i>gājums</i>	9	LVM, LP1, LP2
<i>gardums</i>	1	LP1
<i>gaŗums(a)</i>	6	L, LVM, LP2
<i>griezums</i>	1	L
<i>grūtums</i>	2	L
<i>iejukums, iejūkums</i>	6	LVM, Syr, LP3
<i>ieradums</i>	11	L, LGL, LVM, LP1, LP3
<i>iesākums</i>	70	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>iestādījums</i>	18	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>īsums</i>	1	L
<i>izgājums</i>	1	LP1
<i>jaukums</i>	6	L, LGL, Sal, LP1
<i>aces=jaukums</i>	2	LP2
<i>jekums</i>	1	Syr
<i>jēlums</i>	1	L

<i>jukumi</i>	1	Ph
<i>jukuma=dālderis</i>	1	Ph
<i>karstums</i>	26	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>karstuma=sērga</i>	3	Ph, LP1
<i>nelaimes=karstums</i>	1	LP3
<i>saules=karstums, saules karstums</i>	2	Ph
<i>kārums (a)</i>	14	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>kaunums</i>	2	L
<i>kaunuma=vietas</i>	1	LP1
<i>sievas=kaunums</i>	1	L
<i>vīra=kaunums, vīra kaunums</i>	2	L
<i>kausuma=ceplis</i>	1	LP1
<i>klajums</i>	1	L
<i>kodums</i>	2	LP1
<i>elles=kodums</i>	1	LP1
<i>krāsnums</i>	3	L, LGL
<i>krējums, kreims</i>	2	Ph
<i>kritums</i>	4	LGL, LVM, LP1
<i>krītums</i>	1	LGL
<i>krītuma=sērga, krītuma sērga</i>	2	L, Ph
<i>kūkums</i>	2	LP1
<i>kvēpums</i>	1	LP3
<i>labums(a)</i>	78	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>lētums</i>	1	L
<i>līdums</i>	3	Run, LP2
<i>lielums</i>	1	Syr
<i>likums</i>	3	Cat, LVM, LP2
<i>līkums</i>	2	L, LP2
<i>ļauņums</i>	10	LVM, Sal, LP1, LP2
<i>maģums</i>	11	L, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>vismaģums</i>	1	Syr
<i>mazums</i>	2	Syr, LP2
<i>mellums</i>	4	L, Cat, LP2
<i>mella=mellums</i>	1	LP3
<i>naga=mellums</i>	2	Ph, LP3
<i>akmina=metums</i>	1	LP3
<i>mīkstums</i>	3	L, Ph
<i>sānas=mīkstums</i>	1	Ph
<i>mīļums</i>	1	LGL
<i>nākums</i>	2	LP3
<i>nejaukums</i>	1	L
<i>nenoziegums</i>	1	LGL
<i>nešķīstums</i>	3	L, Syr, LP1
<i>netikums</i>	2	Syr, LP2
<i>niezums</i>	1	Ph
<i>noziegums</i>	77	L, LGL, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>nozieguma=nauda</i>	1	Ph
<i>pelējums</i>	1	L
<i>platums</i>	5	L, LVM, LP1, LP3
<i>rokas=platums</i>	1	L
<i>plēsums</i>	5	L, LP1
<i>plikums</i>	3	L, LVM
<i>plīsums</i>	2	L, LGL
<i>radījums</i>	2	LGL, LP1
<i>reibums</i>	2	L, Ph

<i>resnums</i>	1	LP1
<i>rūgtums</i>	5	L, Sal, LP3
<i>ŗūkums</i>	1	Sal
<i>saldums</i>	10	L, LGL, LP1, LP2
<i>sālŗjums</i>	1	L
<i>saltums</i>	3	L, Ph, Sal
<i>sarkanums</i>	1	LP2
<i>ŗŗtas=sarkanums</i>	1	LGL
<i>sausums</i>	5	L, LP1, LP2
<i>sekumi</i>	5	L, Ph, Run
<i>siltums</i>	4	L, Ph, LP1, LP2
<i>skābums</i>	1	L
<i>skaidrums</i>	4	LGL, LVM, LP1, LP3
<i>skaistums</i>	3	L, LP1, LP2
<i>slapjums</i>	10	L, Ph, LVM, LP1, LP3
<i>slāpums</i>	1	LP3
<i>slinkums</i>	14	L, Ph, Sal, LP1, LP2
<i>spŗdums</i>	7	L, LGL
<i>spoŗums</i>	19	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>saules=spoŗums</i>	1	LP3
<i>starpums</i>	1	L
<i>stŗprums(i)</i>	25	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>sveŗums</i>	10	Run, LP1, LP2
<i>svētums</i>	20	Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>visu=svētums</i>	1	LP3
<i>svilums</i>	1	L
<i>ŗaurums</i>	6	L, LP1, LP2, LP3
<i>ŗķŗstums</i>	3	L
<i>tāŗums</i>	4	L, LVM, Sal, LP3
<i>taukums</i>	2	L, Ph
<i>tŗkums</i>	1	Syr
<i>tŗrpums</i>	1	Ph
<i>tŗrums</i>	64	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>asinatŗrums, asina=tŗrums</i>	3	LVM, LP3
<i>sirds=tŗrums</i>	1	LP1
<i>trakums</i>	21	L, Ph, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>trŗkums</i>	1	LP1
<i>tukŗums</i>	1	L
<i>tŗkums</i>	4	L, Ph, LP1
<i>tumsums</i>	32	LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>tumsuŗa=zeme</i>	1	LP3
<i>tuvums</i>	3	L, Syr, Sal
<i>vājums</i>	1	LP1
<i>vecums</i>	15	L, Ph, Syr, LP1, LP2
<i>vēlŗgums</i>	3	LVM, LP3
<i>saules=vērsuŗums</i>	1	L
<i>vezm(i)s</i>	5	L, Run, LP3
<i>malkas=vezmis</i>	1	Ph
<i>viegluŗums</i>	1	LP1
<i>zemuŗums</i>	1	LP3
<i>zŗluŗums</i>	4	L, Run, LP1
<i>ŗŗgluŗums</i>	2	L, LP1

5. tabula. Atvasinājumi ar *-šana*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>aicēnāšana</i>	10	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP2
<i>aizliegšana</i>	2	L, LP3
<i>aizmīgšana</i>	1	LGL
<i>aizskaršana</i>	2	LP1
<i>aizsmakšana, āzsmakšana</i>	3	L, Ph
<i>alošana</i>	4	L, Syr, LP1, LP2
<i>apalošana</i>	3	LGL, LVM
<i>apburšana</i>	1	L
<i>apdomāšana</i>	2	L
<i>apēnošana</i>	5	LP1, LP3
<i>apgadāšana</i>	1	LP2
<i>apgraižšana</i>	6	L, LVM, LP1, LP2
<i>apgriešana</i>	16	L, LP1
<i>apgrūtenāšana</i>	4	LP1
<i>sirds=apģeibšana</i>	1	LP3
<i>apkaišana</i>	1	Sal
<i>apklāšana</i>	1	LVM
<i>apmānēšana</i>	2	L
<i>apmeklēšana</i>	1	LVM
<i>apmelošana</i>	2	LP1, LP3
<i>appostīšana</i>	1	LVM
<i>aprunāšana, aprunošana</i>	3	L, LP2
<i>apsēdēšana</i>	2	LVM
<i>apskaidrošana</i>	7	LGL, LVM, LP1
<i>apslacenāšana</i>	1	L
<i>apslēpšana</i>	6	LGL, LVM, LP1
<i>apslīcenāšana</i>	2	Cat
<i>apslīkšana</i>	2	Syr
<i>ūdens=apslīkšana</i>	1	Cat
<i>apsmiešana</i>	2	L, LP3
<i>apspļaudīšana</i>	1	LP3
<i>apstiprenāšana</i>	1	Cat
<i>apsūdzēšana</i>	1	L
<i>aptumsošana (saules), saules=aptumsošana</i>	5	LP3
<i>apzināšana</i>	1	Ph
<i>aršana</i>	1	Run
<i>sirds=ataušana</i>	1	LP3
<i>atbildēšana</i>	62	L, Cat, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>atdarīšana</i>	1	L
<i>atdošana</i>	4	L, Syr, LP2
<i>atdzimšana</i>	4	Cat, LVM
<i>atgādāšana</i>	3	L, Ph, LVM
<i>atiešana</i>	3	L, Syr
<i>atjaunāšana</i>	4	Cat, LVM, LP2
<i>atjūkšana</i>	2	L
<i>atkāpšana</i>	2	LP2
<i>atlaišana</i>	2	LGL, LP1
<i>saules=atlēkšana</i>	1	Ph
<i>atmaksāšana</i>	1	LGL
<i>atminēšana</i>	3	L, Ph, LP2
<i>atmitēšana (grēku)</i>	2	LVM, LP2
<i>atnākšana</i>	22	LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>atpestīšana</i>	20	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>atpūšana</i>	1	LP2

<i>atriebšana</i>	25	Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP2, LP3
<i>atsacīšana</i>	1	L
<i>atspīdēšana</i>	3	LVM, LP1
<i>atstāšana</i>	11	L, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>atvēlēšana</i>	1	L
<i>atzīšana</i>	45	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>aušana</i>	1	L
<i>baņošana</i>	3	L, Cat, LGL
<i>bāršana</i>	37	L, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>baudīšana</i>	1	L
<i>baukšķēšana</i>	1	LP3
<i>bažīšana</i>	1	L
<i>bēdāšana</i>	3	L, LP3
<i>bēgšana</i>	4	L, LVM, LP2
<i>beigšana</i>	1	L
<i>beršana</i>	1	L
<i>biedināšana</i>	1	Sal
<i>bijāšana</i>	56	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>Dieva(=)bijāšana</i>	44	L, LGL, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>bīšana</i>	8	L, LVM, LP1, LP2
<i>bļaušana</i>	1	LP3
<i>bokstīšana</i>	1	L
<i>brakšķēšana</i>	2	L, LVM
<i>braukšana</i>	2	L, LGL
<i>debeses=braukšana</i>	1	LP1
<i>brēkšana</i>	25	L, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>brīnošana</i>	1	L
<i>brūvēšana</i>	1	Ph
<i>buršana</i>	3	L, LP1, LP3
<i>būšana</i>	82	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>jauka=būšana</i>	1	LP1
<i>augšām=celšana, augšām celšana, augšāmcelšana</i>	71	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>cepšana</i>	1	Ph
<i>cerēšana</i>	3	L, Syr, LP1
<i>cienīšana</i>	1	L
<i>ciešana</i>	52	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>cīkstēšana</i>	4	L, LGL, LP3
<i>cīnīšana</i>	2	L, LP3
<i>cirpšana</i>	1	L
<i>čakstēšana</i>	2	L
<i>dabuišana</i>	2	L
<i>daiešana</i>	1	L
<i>dalīšana</i>	1	L
<i>dancošana</i>	1	LP1
<i>darbošana</i>	1	L
<i>darīšana</i>	11	L, LGL, Syr, LP2
<i>brīnumu=darīšana</i>	1	LP1
<i>dzīva=darīšana</i>	1	L
<i>lab(u, e)(=)darīšana</i>	54	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>ļaumudarīšana</i>	1	Syr
<i>svētdarīšana</i>	1	Cat
<i>dāvenāšana</i>	1	L
<i>dedzenāšana</i>	1	LVM
<i>dēstīšana</i>	1	L
<i>diedelēšana</i>	3	L, Syr
<i>degšanas=uperis</i>	1	LP1
<i>diešana</i>	1	L

<i>domāšana</i>	20	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>sirdes=domāšana</i>	1	LP1
<i>došana</i>	4	L, Sal, LP1
<i>mutes=došana</i>	1	LP3
<i>draudēšana</i>	5	L, LVM, Syr, LP1, LP3
<i>drebēšana</i>	4	L, LVM, LP1
<i>duršana</i>	1	L
<i>dusēšana</i>	17	L, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>dusmošana</i>	1	LP2
<i>dzeršana</i>	49	L, Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP2
<i>dziedāšana</i>	3	Syr, LP1, LP3
<i>gaiļa=dziedāšana</i>	1	LP3
<i>dzimšana</i>	1	Syr
<i>dzirdēšana</i>	3	Ph, LP2
<i>dziršana</i>	5	Syr, LP3
<i>dzisenāšana</i>	1	L
<i>dzišana</i>	1	L
<i>dzīvošana, dzīvāšana</i>	282	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>ecēšana</i>	2	L, Run
<i>ēšana</i>	34	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>gadāšana</i>	7	LGL, Syr, LP2
<i>gādāšana</i>	4	LVM, LP1
<i>gaidīšana</i>	13	L, LGL, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>galvošana</i>	2	L, Syr
<i>gan=darīšana, gan darīšana</i>	3	L, LP1
<i>gausenāšana</i>	1	Sal
<i>gavēšana</i>	10	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>gavilēšana</i>	1	L
<i>glabošana</i>	14	L, LGL, Syr, LP1
<i>glābšana</i>	2	L, LP2
<i>glūnāšana</i>	2	Syr
<i>zarnasgraizīšana</i>	1	Syr
<i>graušana</i>	1	L
<i>grežošana</i>	1	Syr
<i>gribēšana</i>	20	L, Ph, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>zarnagriešana</i>	1	L
<i>gulēšana</i>	2	LP1, LP2
<i>ģelbēšana</i>	6	Cat, LGL, Syr, LP2
<i>iededzenāšana</i>	1	L
<i>iedošana</i>	6	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>iegribēšana</i>	7	L, LGL, LVM, Syr, LP2
<i>ieiešana</i>	1	L
<i>iejāšana</i>	1	LP1
<i>iejemšana</i>	7	L, LGL, LP1
<i>iekarošana, iekārošana</i>	5	Syr, LP2
<i>ieliešana</i>	1	L
<i>ielīksmošana</i>	1	LGL
<i>ienākšana</i>	1	Sal
<i>ienīdēšana</i>	8	LVM, Sal, LP2, LP3
<i>iepriecenāšana</i>	37	L, Cat, LGL, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>iepūšana</i>	1	L
<i>ierašana</i>	1	L
<i>iesākšana</i>	1	L
<i>ieslēgšana</i>	1	L
<i>iestādīšana</i>	30	Cat, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>iestiprenāšana</i>	2	LP1
<i>iestiprošana</i>	1	Cat
<i>iešana</i>	10	L, Syr, Sal, LP1, LP2

<i>apkārt=iešana</i>	1	L
<i>āran=iešana (ārā=)</i>	2	Cat, LP1
<i>iekšan=iešana (iekšā=)</i>	2	Cat, LP1
<i>nost=iešana</i>	1	LP1
<i>priekš=iešana</i>	1	L
<i>iešķiņķošana</i>	1	Cat
<i>ievainošana</i>	2	L, Syr
<i>iezīmošana</i>	1	L
<i>ilgošana</i>	2	L, LGL
<i>izbijāšana</i>	1	Sal
<i>izbīšana</i>	2	LP1
<i>izdalīšana</i>	1	L
<i>izdomāšana</i>	2	L
<i>izdošana</i>	1	L
<i>iziešana</i>	2	L, LP3
<i>izklausīšana</i>	1	L
<i>izlamāšana</i>	1	LP1
<i>izliešana (asiņu)</i>	5	Cat, LGL, Syr
<i>asiņa(u)(=)izliešana</i>	10	Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>izmanīšana</i>	2	LP1
<i>izmešana</i>	1	L
<i>izpostīšana</i>	21	L, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>izredzēšana</i>	1	LGL
<i>izrunāšana</i>	1	LP2
<i>izsacīšana</i>	2	L, Syr
<i>izsabīšana</i>	2	LVM, LP2
<i>izsabijāšana</i>	2	LVM, LP1
<i>izsalkšana</i>	1	LVM
<i>izsamisāšana, izsamisēšana</i>	8	Cat, LGL, LVM, LP1
<i>izsēšana</i>	1	LP1
<i>izslēgšana</i>	1	L
<i>izsplaušana</i>	1	L
<i>izstāstīšana</i>	2	L, Syr
<i>izstiepšana</i>	1	L
<i>iztecēšana</i>	1	L
<i>iztvīkšana</i>	1	LVM
<i>jaktīšana</i>	1	L
<i>jāšana</i>	2	L, LP1
<i>jaukšana</i>	1	L
<i>jautāšana</i>	51	Cat, LP1
<i>jemšana</i>	1	LP1
<i>jušana</i>	1	Ph
<i>kalināšana</i>	1	Ph
<i>kalpošana</i>	19	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>Dieva(=)kalpošana</i>	9	L, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>kāpšana (debesis)</i>	4	LGL, LP2
<i>augšām=kāpšana</i>	1	LP1
<i>bites=kāpšana</i>	1	Ph
<i>debeses(u)(=)kāpšana</i>	6	LGL, LP1
<i>kārdenāšana, kārdināšana</i>	57	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>kasīšana</i>	1	L
<i>kaukāšana</i>	1	LP1
<i>kaukšana</i>	16	L, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>suns=kaukšana</i>	1	L
<i>kaustīšana</i>	1	LP3
<i>kaušana</i>	11	L, Ph, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>kaušanas=bluķis</i>	1	LP3
<i>kavēšana</i>	6	L, LVM, LP3

<i>āmaru=klaberēšana</i>	1	Syr
<i>klausīšana</i>	3	LP1, LP2
<i>klibšana</i>	1	L
<i>kliegšana</i>	12	L, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>klinkstenāšana</i>	1	LP1
<i>klukstēšana</i>	1	LP3
<i>klupšana</i>	1	Syr
<i>grūta=kļūšana</i>	1	LP1
<i>knakšķēšana</i>	2	L
<i>kopšana</i>	1	L
<i>krākšana</i>	2	L, LP1
<i>mantu=krāšana</i>	1	LP1
<i>pirksta=kratīšana</i>	1	LP1
<i>kraušana</i>	1	LP1
<i>kristīšana</i>	1	Cat
<i>krišana</i>	2	L, Syr
<i>kulšana</i>	1	L
<i>kūpināšana</i>	1	Sal
<i>kurnēšana</i>	1	LVM
<i>kustenāšana</i>	1	LP2
<i>kutenāšana</i>	1	L
<i>kvēlošana</i>	1	Syr
<i>kvīkšķēšana</i>	1	L
<i>lādēšana</i>	5	L, LP2, LP3
<i>laišana=dzelze</i>	1	L
<i>laizīšana</i>	1	L
<i>lamāšana</i>	6	L, Syr, Sal, LP3
<i>lasīšana</i>	2	L, LP2
<i>laupīšana</i>	18	L, Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>laušana</i>	1	LP1
<i>lauzīšana</i>	1	L
<i>kaulu=lauzīšana</i>	1	LP1
<i>lēkāšana</i>	1	L
<i>lēkšana</i>	8	L, LGL, LP1, LP2, LP3
<i>liegšana</i>	6	L, LVM, LP3
<i>lielīšana</i>	5	LVM, LP1, LP2
<i>lielošana</i>	2	LVM
<i>liešana</i>	2	L
<i>līksmošana</i>	3	L, Syr, LP1
<i>lobīšana</i>	1	L
<i>locīšana</i>	2	L
<i>lūgšana</i>	162	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>sirds=lūgšana</i>	1	LP2
<i>mācēšana</i>	1	Syr
<i>mācīšana</i>	11	L, LVM, Sal, LP1, LP2
<i>maidīšana</i>	4	L, Ph, LP3
<i>maksāšana</i>	1	LP1
<i>mākšana</i>	1	Syr
<i>maldināšana</i>	1	L
<i>malšana</i>	2	L, Ph
<i>mazgāšana</i>	5	Cat, LGL, LVM, Syr
<i>medīšana</i>	2	L, Ph
<i>mēdīšana</i>	3	LGL, Sal, LP3
<i>melošana</i>	6	L, LP1, LP2, LP3
<i>mērošana</i>	2	L, Ph
<i>mešana</i>	1	L
<i>kauliņa=mešana</i>	1	Sal
<i>kājup=mešana</i>	1	LP2

<i>mētāšana</i>	1	LP3
<i>minēšana</i>	1	LP2
<i>mirkšķenāšana</i>	1	L
<i>miršana</i>	17	LGL, LP1, LP2, LP3
<i>mīšana</i>	3	L
<i>mitēšana</i>	42	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>mizošana</i>	1	L
<i>mocišana</i>	1	L
<i>muldēšana</i>	1	Syr
<i>murīšana ?</i>	1	LP2
<i>nākšana</i>	1	LP1
<i>našķēšana</i>	1	L
<i>nēsāšana</i>	1	L
<i>nebēdāšana</i>	3	Sal, LP1
<i>neieredzēšana</i>	2	LVM, LP2
<i>neklausīšana</i>	8	Syr, LP2, LP3
<i>nepaklausīšana</i>	1	LP1
<i>nepateikšana</i>	3	LP1, LP2
<i>nesaderēšana</i>	5	LVM, LP2
<i>nesaprašana</i>	1	LGL
<i>nevēlēšana</i>	1	LP2
<i>nezināšana</i>	3	L, LVM, LP2
<i>nicināšana</i>	4	L, LGL, Sal, LP2
<i>nicīšana</i>	1	LVM
<i>nīdēšana</i>	3	Syr, LP1, LP2
<i>nievāšana</i>	7	L, Syr, Sal, LP1, LP3
<i>noburšana</i>	2	L, LP2
<i>nogriešana</i>	1	L
<i>noiešana</i>	5	LGL, LP1
<i>nojūkšana</i>	1	L
<i>nokāpšana</i>	1	L
<i>nokāršana (galvas)</i>	2	LP3
<i>nokaušana</i>	4	L, Syr, LP1, LP2
<i>nolauzīšana</i>	1	L
<i>nolūgšana</i>	1	L
<i>nomākšana</i>	3	LGL, LP2
<i>nomanišana</i>	6	LP1, LP3
<i>nomazgāšana</i>	3	Cat
<i>nomešana</i>	1	L
<i>nomiršana</i>	14	LGL, LP1, LP3
<i>nopelnišana</i>	1	L
<i>nopirkšana</i>	1	LP2
<i>nopūšana</i>	16	L, LGL, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>noslīkšana</i>	1	LP2
<i>noskumšana</i>	46	L, Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>sirds(=)noskumšana</i>	2	Syr
<i>nosodīšana</i>	2	LVM, LP1
<i>nošķiršana</i>	5	L, LGL, LVM
<i>notiesāšana</i>	1	LP2
<i>novīšana</i>	1	L
<i>ošņāšana</i>	3	L, Ph
<i>pacelšana</i>	1	LP1
<i>paciešana</i>	38	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>padošana</i>	1	LP1
<i>paglābšana</i>	2	L, LGL
<i>paglabošana</i>	1	LGL
<i>paklausīšana</i>	9	L, Cat, LGL, LP1, LP2
<i>pakūdenāšana</i>	1	LP1

<i>palīdzēšana</i>	1	LP1
<i>palikšana</i>	1	L
<i>paļaušana</i>	3	Sal, LP1, LP2
<i>pamācīšana</i>	11	Cat, Syr, Sal, LP1
<i>pamešana</i>	11	L, Cat, LGL, LVM
<i>pamiršana</i>	2	L, Ph
<i>parādīšana</i>	5	LVM, LP2
<i>pārcelšana</i>	1	LP1
<i>pārdošana</i>	1	L
<i>pāriešana</i>	1	L
<i>pārkāpšana</i>	25	L, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>laulības=pārkāpšana</i>	1	LP3
<i>pārlaušana (laulības)</i>	7	Syr, LP1, LP2
<i>pārmācīšana</i>	27	Sal, LP1, LP2, LP3
<i>pārmešana</i>	1	L
<i>pārmīšana</i>	1	L
<i>pārnākšana</i>	1	LP1
<i>pārrunāšana</i>	1	LVM
<i>pārstāvēšana</i>	2	L, LP3
<i>pārvarēšana</i>	1	LVM
<i>pārvēršana</i>	1	LVM
<i>pasargāšana</i>	1	LGL
<i>paslēpšana</i>	1	L
<i>pateikšana</i>	13	L, LGL, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>patikšana</i>	11	LGL, Syr, Sal, LP1
<i>paturēšana</i>	1	Ph
<i>pavēlēšana</i>	51	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>pavērtēšana</i>	2	LVM, LP2
<i>pazudenāšana</i>	4	LVM, Syr, Sal, LP2
<i>pazušana</i>	18	Cat, LVM, LP1, LP2, LP2
<i>pēršana</i>	1	L
<i>ūdens=pēršana</i>	1	Cat
<i>pestīšana</i>	96	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>pestīšanas=diena</i>	1	LP1
<i>pasaules=pestīšana</i>	1	LP3
<i>pieaugšana</i>	1	L
<i>pieciešana</i>	2	Sal, LP1
<i>piederēšana</i>	2	LVM, Syr
<i>piedošana</i>	106	L, Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>grēku=piedošana</i>	8	LP1, LP2, LP3
<i>piedzeršana</i>	2	L, Syr
<i>piedzimšana</i>	26	L, LGL, LP1, LP2
<i>piedzīvošana</i>	1	LP1
<i>piegrūšana</i>	1	L
<i>pieiešana</i>	2	LP1, LP3
<i>piekušana</i>	1	L
<i>pielipšana</i>	1	L
<i>pielūgšana</i>	10	L, Cat, LP1, LP2
<i>piemācīšana</i>	1	L
<i>piemeklēšana</i>	1	LP2
<i>pieminēšana</i>	21	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>piepildīšana</i>	2	LVM, LP3
<i>piespiešana</i>	1	L
<i>pietrūkšana</i>	1	L
<i>pievilšana</i>	6	LVM, LP2, LP3
<i>pilēšana</i>	3	L, Ph, LP1
<i>plīkšķenāšana</i>	1	L
<i>plīšana</i>	3	LP3

<i>plītēšana</i>	28	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>plukšķēšana</i>	3	L, Sal, LP3
<i>siena=plaušana</i>	1	Run
<i>postīšana</i>	6	L, LVM
<i>prasīšana</i>	1	L
<i>precēšana</i>	6	L, Cat, LP3
<i>priecāšana</i>	1	LP2
<i>priecēšana</i>	1	Sal
<i>pulgošana</i>	1	LVM
<i>pulšana</i>	2	L, LP1
<i>pūšana</i>	1	Ph
<i>sāls=pūšlošana, sāls pūslēšana</i>	2	LP1, LP2
<i>radīšana</i>	4	L, LP1, LP2
<i>rādīšana</i>	1	L
<i>zobu=rādīšana</i>	1	LP1
<i>rakšana</i>	1	L
<i>rāmīšana</i>	1	L
<i>raudāšana</i>	14	L, LGL, LP1, LP2
<i>kanna=raudzīšana</i>	1	LP2
<i>raustīšana</i>	2	L
<i>raušana</i>	1	L
<i>ravēšana</i>	1	L
<i>redzēšana</i>	5	L, Ph, LP2
<i>zemes=rībēšana</i>	3	LP1, LP3
<i>riešana</i>	27	L, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>rīšana</i>	16	L, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>rūkšana</i>	2	LVM, Syr
<i>runāšana</i>	11	L, Run, LVM, Syr, LP2
<i>sacīšana</i>	1	L
<i>Dieva=vārda=sacīšana</i>	1	LP1
<i>sadedzenāšanas=uperis</i>	1	LP1
<i>sadegšanas=uperis</i>	1	LP1
<i>saderēšana</i>	9	L, LGL, Syr, LP1, LP3
<i>sagrābšana</i>	1	LP2
<i>sajaukšana</i>	1	L
<i>sajemšana</i>	1	L
<i>sajušana</i>	1	LVM
<i>sakampšana</i>	1	LP2
<i>sakrāšana</i>	2	L, LP1
<i>sakūdenāšana</i>	1	LVM
<i>salīdzināšana</i>	35	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>salīdzināšana=uperis</i>	1	L
<i>salīdzināšanas=svētki</i>	1	LP3
<i>salšana</i>	1	LVM
<i>samaitāšana</i>	20	LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>samīšana</i>	1	L
<i>saprašana</i>	30	Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>sargāšana</i>	6	L, LGL, LVM, Syr, LP1
<i>sataisīšana</i>	1	Cat
<i>satrūdēšana</i>	2	LP1, LP3
<i>saukšana</i>	9	L, LGL, Sal, LP2
<i>sēdēšana</i>	2	L, LP1
<i>sēšana</i>	2	LP1
<i>siešana</i>	1	L
<i>sišana</i>	2	L
<i>skaitīšana</i>	2	L, Ph
<i>skanēšana</i>	1	L

<i>skriešana</i>	1	L
<i>vēderaskriešana</i>	1	L
<i>skubenāšana</i>	1	L
<i>skūpstīšana</i>	4	L, Sal, LP3
<i>slāpšana</i>	1	LP3
<i>slaukšana</i>	1	L
<i>slavēšana</i>	1	Syr
<i>slēpšana</i>	2	L
<i>slinkošana</i>	2	Syr, LP1
<i>sludenāšana</i>	2	LVM, Syr
<i>priekšsludenāšana</i>	1	LVM
<i>papriekše(=)sludenāšana</i>	4	Syr, Sal
<i>smaidīšana</i>	1	L
<i>smeķēšana</i>	3	L, Ph
<i>smelšana</i>	1	L
<i>smiešana</i>	6	L, LGL, Syr, Sal
<i>sodišana</i>	2	LGL, Sal
<i>solīšana</i>	52	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>spēlēšana</i>	1	Ph
<i>spiešana</i>	4	L, Ph, LP2
<i>sprāgšana</i>	1	LP3
<i>spriešana</i>	1	L
<i>staiģāšana</i>	2	L, LGL
<i>staiptīšana</i>	1	Ph
<i>stāstīšana</i>	6	L, Syr, Sal
<i>stāvēšana</i>	1	LGL
<i>pretī(=)stāvēšana</i>	3	LP1
<i>steigšana</i>	3	L, LVM, LP1
<i>strādāšana</i>	3	L, LP2
<i>sūdošana</i>	2	L
<i>sūdzēšana</i>	8	L, Run, Cat, LGL, LP2, LP3
<i>grēku(=)sūdzēšana</i>	3	Ph, Cat
<i>sukāšana</i>	1	L
<i>sūtīšana</i>	2	L, LP1
<i>svaidīšana</i>	6	L, LGL, LVM, Sal, LP1, LP3
<i>svārpstīšana</i>	1	L
<i>sveicenāšana</i>	12	L, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>svētīšana</i>	11	Syr, Sal, LP1
<i>svīšana</i>	1	L
<i>šaubīšana</i>	1	L
<i>šaudīšana</i>	1	LVM
<i>šaušana</i>	2	L, LP3
<i>šķaušana</i>	1	Ph
<i>šķelšana</i>	1	L
<i>šķennēšana</i>	1	Sal
<i>šķiņķošana</i>	1	L
<i>šķiršana</i>	3	L
<i>šķīstīšana</i>	5	L, Ph, LVM, LP1
<i>šķīšana</i>	2	L, LP2
<i>šņākšana</i>	1	L
<i>cilvēka=tapšana, cilvēka tapšana</i>	4	LP1
<i>sieta=tecenāšana</i>	1	LP2
<i>tecēšana</i>	3	L, Ph, LP2
<i>acs=tecēšana</i>	1	Ph
<i>teikšana</i>	18	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>tērzēšana</i>	5	L, LVM, LP2
<i>tiesāšana</i>	1	LVM

<i>tīšana</i>	1	L
<i>trīsēšana</i>	13	L, Ph, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>sirds=trīsēšana</i>	1	LP3
<i>zemes(=)trīsēšana</i>	4	L, LVM, LP3
<i>zobu=trīsēšana</i>	4	LP2, LP3
<i>namaturēšana</i>	7	L, LVM, LP2
<i>tvīkšana</i>	9	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>uperēšana</i>	4	L, Syr, LP1
<i>urbšana</i>	1	L
<i>uzaudzenāšana</i>	1	L
<i>uzaugšana</i>	1	L
<i>uzbaņošana</i>	1	L
<i>uzbraukšana</i>	5	LP1
<i>uzcelšana</i>	1	LGL
<i>uzdošana</i>	4	L, Ph
<i>uziešana</i>	1	LGL
<i>uzjemšana</i>	1	L
<i>uzkāpšana</i>	1	LP1
<i>uzlēkšana</i>	1	LGL
<i>uzlūkošana</i>	14	L, LVM, Syr, Sal, LP2, LP3
<i>uzrunāšana</i>	1	LGL
<i>uztaisīšana</i>	1	LVM
<i>uztecēšana</i>	2	LGL, LVM
<i>uzticēšana</i>	2	L, LP2
<i>uzturēšana</i>	32	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>uzvarēšana, uzvārēšana</i>	20	L, Ph, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>vadīšana</i>	1	LP1
<i>vaicāšana</i>	1	L
<i>vairošana</i>	1	L
<i>vākšana</i>	1	L
<i>valdīšana</i>	18	L, Cat, LGL, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>velta=valkošana</i>	1	LP3
<i>vāļāšana</i>	1	L
<i>vārgošana</i>	2	LGL, LP1
<i>vārīšana</i>	1	L
<i>vārtīšana</i>	1	L
<i>vēlēšana</i>	5	L, Syr, Sal, LP2
<i>velvēšana</i>	1	L
<i>vemšana</i>	2	L, Ph
<i>vērpšana</i>	1	LP2
<i>sūduvešana</i>	1	Run
<i>vētīšana</i>	1	L
<i>vilkšana</i>	3	L, LP2
<i>vilšana</i>	9	L, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>virdešana</i>	1	Ph
<i>zagšana</i>	1	LP2
<i>Dieva(=)zaimošana</i>	3	LVM, LP3
<i>zemošana</i>	10	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>zināšana</i>	29	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP2
<i>zvejošana</i>	2	L, LP1
<i>zvērēšana</i>	9	L, LGL, LVM, Syr, LP2, LP3
<i>zviēšana</i>	2	L
<i>žāvāšana</i>	1	Ph
<i>žēlošana</i>	4	L, LVM, LP1

6. tabula. Atvasinājumi ar *-tāj-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>aizbildētājs</i>	5	LGL, LP1, LP2
<i>alotājs</i>	1	Syr
<i>apdomātājs</i>	1	Sal
<i>apmānētājs</i>	1	Syr
<i>aprunātājs</i>	6	L, Sal
<i>apžēlotājs</i>	2	LP1, LP1
<i>atbildētājs</i>	1	LP1
<i>atmaksātājs</i>	2	Syr, LP1
<i>atsacītājs</i>	1	L
<i>baņotājs</i>	4	L, LP2
<i>bijātājs</i> (gvk. Dieva)	8	LP1, LP2
<i>dieva(=)bijātājs</i>	100	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>elkadiēvu=cienītāji</i>	1	LP2
<i>dalītājs</i>	1	L
<i>dancotājs</i>	1	L
<i>darītājs</i>	5	L, Sal, LP1, LP2
<i>dumpa(=)darītājs,</i> <i>dumpju=darītājs,</i> <i>dumpja=darītājs</i>	7	L, LP1, LP2, LP3
<i>dzīvu=darītājs</i>	1	LP1
<i>grēku=darītājs</i>	1	LP3
<i>lab=darītājs,</i> <i>labi(=)darītājs</i>	3	LP2
<i>ļauņ(=)darītājs,</i> <i>ļauņu(=)darītājs</i>	36	Cat, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>nāves=darītājs</i>	1	LP3
<i>svēti=darītājs,</i> <i>svēts(=)darītājs,</i> <i>svētdarītājs,</i> <i>svētu=darītājs</i>	8	L, Ph, Cat, LP1
<i>varas=darītājs</i>	1	LP3
<i>skalka=dedzenātājs</i>	1	L
<i>dēstītājs</i>	3	L
<i>padomadēvētājs,</i> <i>padomudēvētājs</i>	3	LGL, Syr
<i>maizes=dēvētājs</i>	1	LP1
<i>dziedātājs, dziedātāja</i>	5	L, Syr
<i>dziedenātājs</i>	1	L
<i>dzīvotājs</i>	1	LGL
<i>ecētājs</i>	2	L, Ph
<i>galvotājs</i>	1	L
<i>glabotājs</i>	5	L, LGL, Syr
<i>gribētājs, gribētāja</i>	3	L, LP3
<i>asinu=gribētāji</i>	1	LP3
<i>ģelbētājs</i>	3	L, LGL, Syr
<i>iepriecētājs</i>	25	Cat, LGL, LVM, LP1
<i>iepriecenātājs</i>	14	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>iestādītājs</i>	2	LGL, LP1
<i>izdalītājs</i>	1	L
<i>izdeldētājs</i>	1	L
<i>izklausītājs</i>	1	L
<i>vīnuizsaukātājs</i>	1	Syr
<i>kārdenātājs</i>	6	L, Ph, LVM, LP1
<i>kasītājs</i>	1	L
<i>kavētājs</i>	1	L

<i>klausētājs, klausītājs</i>	41	Cat, LP1, LP2, LP3
<i>klusenātājs</i>	1	LGL
<i>koklētājs</i>	1	L
<i>kristītājs, kristētājs</i>	8	LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>kurnētājs</i>	1	L
<i>labinātājs</i>	1	L
<i>lādētājs</i>	1	LP2
<i>lamātājs</i>	3	L, LGL
<i>lāpītājs</i>	2	L, Ph
<i>lasītājs</i>	1	L
<i>laupītājs</i>	17	L, Ph, LVM, Syr, Sal, LP2, LP3
<i>lauzītājs</i>	2	L
<i>lielītājs</i>	3	L, LP2
<i>mācētājs</i>	262	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>raksta(=)mācētājs, rakstemācētājs, rakstimācētājs, rakstu=mācētājs</i>	60	LVM, LP1, LP2, LP3
<i>dieva=mācētājs</i>	1	LP1
<i>mācītājs</i>	4	L, Sal
<i>mainītājs</i>	1	L
<i>mājotājs</i>	3	Cat, Syr, LP2
<i>makšķerētājs</i>	2	L, Ph
<i>mazgātāja</i>	1	LVM
<i>mēdītājs</i>	20	LGL, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>meklētājs</i>	3	L, LP1, LP3
<i>burvu=meklētājs</i>	1	LP1
<i>mauku=meklētājs</i>	1	LP3
<i>mērdētājs</i>	1	LGL
<i>mērotājs</i>	2	L
<i>mīlotājs</i>	3	LGL, Sal
<i>mocītājs, mocētājs</i>	5	L, LVM, LP1, LP2
<i>nēsātājs</i>	1	L
<i>bruņ=nēsātājs</i>	1	LP2
<i>nasta=nēsētājs, nasta=nēsētāja, nastunēsētāja</i>	7	L, LVM, LP1
<i>nicinātājs</i>	9	LGL, Sal
<i>nīdētāja</i>	2	Syr, LP3
<i>nievātājs</i>	2	LGL, LP2
<i>nomērdētājs</i>	1	LVM
<i>paglabotājs</i>	5	L, LGL, LP1
<i>palīdzētājs</i>	2	LP1
<i>pārlauzētājs (laulības), laulības=pārlauzētājs, pārlauzītājs (laulības)</i>	11	L, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>pārstāvētājs</i>	2	L, LP1
<i>pavēlētājs</i>	1	L
<i>maizes=peļnītājs</i>	1	LP1
<i>pestītājs</i>	361	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>pasaules=pestītājs</i>	2	LP1, LP2
<i>piezīvotājs</i>	1	L
<i>plītētājs</i>	2	L, Sal
<i>plukšķētājs</i>	2	L
<i>postītājs</i>	7	L, Ph, LVM
<i>prasītājs</i>	2	L
<i>precētājs</i>	1	L
<i>pulgotājs</i>	3	Syr, Sal, LP1

<i>dieva=pulgotājs</i>	1	LP2
<i>sāls(=)pūšlētājs</i>	18	LP1, LP2, LP3
<i>radītājs</i>	53	L, Ph, Cat, LGL, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>rādītājs</i>	2	L
<i>ceļa=rādītājs</i>	4	L, LP1
<i>rakstītājs</i>	1	L
<i>raustītājs</i>	1	LP2
<i>rāmītājs</i>	1	L
<i>salīdzinātājs, salīdzinātājs</i>	3	L, LGL, LP1
<i>samaitātājs</i>	3	L, LGL, Sal
<i>samīdātājs</i>	1	Sal
<i>sapņotājs</i>	1	LP2
<i>durvu=sargātāja, durvusargātājs</i>	7	LVM, LP3
<i>skatītājs</i>	1	LGL
<i>skūpstītājs</i>	1	L
<i>slupstītājs</i>	1	L
<i>sodītājs</i>	1	L
<i>staigājietāji</i>	1	LVM
<i>stāstītājs</i>	1	L
<i>statītājs</i>	1	L
<i>stīpotājs</i>	1	L
<i>sūdzētājs</i>	9	L, LP2, LP3
<i>svārpstītājs</i>	1	L
<i>svilpotājs</i>	1	L
<i>taisītājs</i>	1	L
<i>tecētājs</i>	3	L, LVM
<i>priekštecētājs</i>	1	L
<i>tērzētājs</i>	3	L
<i>tiesātājs</i>	2	LVM, LP1
<i>mīļturētājs</i>	1	Syr
<i>nama(=)turētājs</i>	24	Cat, LVM, LP1, LP2
<i>uzturētājs</i>	1	LP3
<i>uzvarētājs</i>	1	L
<i>vaicātājs</i>	1	L
<i>vairotājs</i>	1	L
<i>valdītājs</i>	10	L, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>vise(=)valdītājs, visu(=)valdītājs, visvaldītājs</i>	49	Cat, LGL, LP1, LP2, LP3
<i>vētītājs</i>	1	L
<i>vidētājs</i>	24	L, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>zaimotājs</i>	6	LVM, Syr, Sal
<i>dieva=zaimotājs</i>	5	LP3
<i>zīdenātāja</i>	1	LGL
<i>zīdētāja</i>	1	LGL
<i>zinātājs</i>	1	L
<i>zvanītājs</i>	2	L, Ph
<i>zvērētājs</i>	1	L
<i>žēlotājs</i>	1	LP1

7. tabula. Atvasinājumi ar *-āj-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>arājs</i>	23	L, Ph, LP1, LP2, LP3
<i>arāja=dēls</i>	1	LP2
<i>cēlājs</i>	1	L
<i>dzērājs</i>	6	L, Sal, LP2
<i>rugāji</i>	3	Ph, LP1
<i>grāmatu=spiedājs</i>	1	LVM

8. tabula. Atvasinājumi ar *-ēj-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>aizjēmējs</i>	1	Sal
<i>apsmējējs</i>	1	LP3
<i>dievu=apsmējējs</i>	1	LP3
<i>atdevējs</i>	1	Syr
<i>atriebējs, atriebēja</i>	9	L, Cat, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>bārējs</i>	3	L, Cat, LP1
<i>berzējs</i>	1	L
<i>dumpja(=)cēlēji, dumpa=cēlēji, dumpes=cēlēji, dumpju=cēlēji</i>	8	LP1, LP2, LP3
<i>maizescepējs</i>	1	L
<i>cērpējs, cērpēja</i>	2	L
<i>cirpējs</i>	2	LP1, LP3
<i>dēvējs</i>	2	LVM, LP2
<i>maizes=dēvējs</i>	3	LP1, LP2
<i>padoma(=)dēvējs</i>	5	L, Syr, Sal
<i>palama=dēvējs</i>	1	LP3
<i>dzērējs</i>	2	Sal, LP2
<i>dzēsējs</i>	1	L
<i>dzinējs</i>	6	L, LP3
<i>mauku=dzinējs, maukas=dzinējs</i>	4	L, Ph, LP2
<i>ēdējs</i>	2	LP1, LP2
<i>priekš=gājējs, priekša=gājējs</i>	3	L, LP2
<i>glābējs</i>	2	L, LP1
<i>grābējs</i>	1	L
<i>griezējs</i>	1	Syr
<i>iesācējs</i>	3	L
<i>izdzēsējs</i>	1	L
<i>jēmējs</i>	2	L, LP3
<i>kalējs</i>	5	L, Ph, Run, Syr, LP1
<i>katlukalējs, katlakalējs</i>	2	L, Ph
<i>naudakalējs</i>	1	L
<i>sarkan=kalējs</i>	1	L
<i>sudrab(=)kalējs</i>	2	L, LVM
<i>kaņepēji, kaņepējs</i>	5	L, Ph
<i>krāpējs</i>	3	L, LP3
<i>kūlējs</i>	2	L
<i>asina=laidējs</i>	1	Ph
<i>liedzējs</i>	2	L

<i>lūdzējs</i>	3	L, LP1
<i>lukstējs</i>	1	Ph
<i>cilvēku=mācējs</i>	1	LP3
<i>malēja</i>	1	Ph
<i>nesējs</i>	5	L, LVM, LP1, LP2
<i>grāmata=nesējs</i>	1	L
<i>grēku=nesējs</i>	5	LP2, LP3
<i>karoganesējs,</i> <i>karoga nesējs</i>	2	L, Ph
<i>zelt=nesējs</i>	1	LP1
<i>paglābējs</i>	1	LVM
<i>pārdevējs</i>	1	Syr
<i>pārkāpējs</i>	6	L, Sal, LP1, LP2
<i>paslēpējs</i>	1	L
<i>pircējs</i>	3	L, Syr
<i>plāvējs</i>	7	L, LVM, LP1, LP2
<i>siena=plāvējs</i>	1	L
<i>pūpējs</i>	1	Ph
<i>racējs</i>	1	L
<i>rājējs</i>	1	L
<i>rāvējs</i>	1	L
<i>rējējs</i>	5	L, Cat, LP2
<i>rijējs, rījējs</i>	4	L, Syr, LP1
<i>asinarijējs,</i> <i>asinu=rijējs</i>	2	Sal, LP1
<i>vīna(=)rijējs</i>	2	Cat, Syr
<i>sējējs</i>	14	L, LVM, LP1
<i>sītējs</i>	2	L, LP3
<i>slēpējs</i>	2	L
<i>smējējs</i>	3	L, LVM, LP2
<i>sodēji</i>	2	Ph
<i>spriedējs</i>	1	L
<i>vedējs</i>	1	LP1
<i>zirnējs</i>	1	LP2
<i>zirnēja=tīklis</i>	1	Ph

9. tabula. Atvasinājumi ar -iņ-

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>āboliņš</i>	2	Ph, Run
<i>actiņa, actiņš</i>	8	LGL, LP1, LP2, LP3
<i>ādiņa</i>	3	Ph
<i>priekš=ādiņa</i>	1	L
<i>aitiņa, aitiņš</i>	10	LVM, LP1, LP2
<i>akmintiņš</i>	3	Ph
<i>asariņa</i>	1	LP2
<i>aukliņa</i>	1	Ph
<i>ausiņa</i>	1	LP2
<i>austiņa</i>	1	Ph
<i>austriņš</i>	2	L, Ph
<i>austriņa=vējš</i>	2	L
<i>autiņš</i>	5	LGL, LP1, LP2
<i>avotiņš</i>	1	LP2
<i>bāliņš</i>	2	Run, LP3
<i>bāriņš, bāriņa</i>	18	L, Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP2, LP3
<i>baznīciņa</i>	1	Ph

<i>bērniņš</i>	123	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>bļodiņa</i>	1	Ph
<i>brītiņš</i>	16	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>būdiņa</i>	2	LP1, LP2
<i>celiņš</i>	5	L, Ph, LP1
<i>cilvēciņš</i>	6	Ph, LP1, LP2, LP3
<i>dārziņš</i>	1	LP1
<i>deguntiņš</i>	2	Ph, LP2
<i>dēliņš</i>	15	LP1, LP2, LP3
<i>dieviņš</i>	4	LP3
<i>draudzīņš</i>	10	LGL, LP1, LP2, LP3
<i>drusciņa, drusciņš</i>	11	LVM, LP1, LP2
<i>druviņa</i>	1	LP1
<i>dziesmiņa</i>	1	LGL
<i>ēzeļiņš</i>	1	LGL
<i>ezeriņš</i>	1	L
<i>gabaliņš</i>	3	L, Ph, LP2
<i>maizes=gabaliņš</i>	1	Ph
<i>naudas=gabaliņš</i>	1	LP2
<i>gaismiņa</i>	2	LP1, LP2
<i>galdiņš</i>	5	Ph, LVM, LP2, LP3
<i>galiņš</i>	1	L
<i>galviņa</i>	5	LP1, LP3
<i>kāposta=galviņi</i>	1	Ph
<i>odžgalviņi</i>	1	Ph
<i>garoziņa</i>	1	LP1
<i>gotiņa</i>	1	Ph
<i>grāmatiņa</i>	2	L, LP2
<i>graudiņš</i>	5	Ph, Syr, LP1
<i>kviešu=graudiņš</i>	2	LP1
<i>smilts=graudiņš</i>	1	LP3
<i>grūt=dieniņa</i>	1	LP2
<i>gultiņa</i>	4	LGL, LP1
<i>jēriņš</i>	18	LGL, LP1, LP2, LP3
<i>jumtiņš</i>	1	Syr
<i>jumpraviņa</i>	6	LP1, LP2
<i>kaimiņš</i>	68	L, Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>kājiņa</i>	2	LP1, LP3
<i>kaktiņš</i>	7	L, LP1, LP2, LP3
<i>kalniņš</i>	6	L, Ph, Sal, LP1, LP3
<i>alus=kanniņa</i>	2	LP1
<i>kauliņš</i>	15	L, Ph, LGL, LVM, Sal, LP1, LP3
<i>kausiņš</i>	1	Ph
<i>klūdziņa</i>	1	Run
<i>dieva=kociņi</i>	1	Ph
<i>nītes=kociņi</i>	1	Ph
<i>sēra=kociņi</i>	1	Ph
<i>kopiņa</i>	1	LGL
<i>krekliņš</i>	1	LP3
<i>biša=krēsliņi</i>	1	Ph
<i>kuceniņš</i>	2	LP2
<i>kumeliņš</i>	2	Ph, LP2
<i>kumosiņš</i>	5	LVM, LP1, LP2
<i>kundziņš</i>	4	Run, LP2
<i>laiviņa</i>	6	LVM, LP1, LP2
<i>lakatiņš</i>	3	L, LGL, LP1
<i>lapiņa</i>	1	LP3
<i>magonas=lapiņa,</i>	2	LP1, LP3

<i>magones=lapiņa</i>		
<i>lapsiņa</i>	1	Ph
<i>lietiņš</i>	1	LP3
<i>lukstiņš</i>	1	Ph
<i>ļautiņi</i>	92	LP1, LP2, LP3
<i>maciņš</i>	3	Ph, LP1, LP2
<i>malciņš</i>	3	LP1, LP2, LP3
<i>mal=maliņās</i>	1	LP1
<i>mantīņa</i>	4	Ph, LP1
<i>mārciņš</i>	4	LVM, Sal, LP3
<i>māsiņa</i>	1	LP3
<i>matiņš</i>	1	LP1
<i>meitiņa</i>	14	L, Ph, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>miedziņš</i>	2	LP1, LP3
<i>muižiņa</i>	1	LP3
<i>nabadziņš</i>	4	LP1, LP2
<i>nagliņš, nagliņa</i>	2	Ph, LP3
<i>namiņš</i>	1	Ph
<i>nastiņa, nastiņš</i>	3	L, LVM, LP1
<i>naudiņa</i>	2	LP1
<i>odziņa</i>	1	L
<i>pastaliņas</i>	1	LP3
<i>pātarīni</i>	1	LP2
<i>pautiņš</i>	1	Ph
<i>plākstiņš</i>	1	Ph
<i>plaktiņš</i>	1	Ph
<i>podīņš</i>	1	LP2
<i>puķiņš</i>	1	LGL
<i>pulciņš</i>	11	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>putniņš</i>	3	LGL, LP3
<i>putriņa</i>	1	LP2
<i>radziņš</i>	2	Ph
<i>ratiņš</i>	3	Ph
<i>rēdiņi</i>	1	LP3
<i>reteiņš</i>	1	L
<i>ripiņš</i>	2	Ph
<i>rociņa</i>	3	LP1
<i>saiviņa</i>	1	Ph
<i>saujiņa</i>	1	LP1
<i>sedliņš</i>	1	Ph
<i>sēkliņa</i>	1	LP1
<i>sermuliņš</i>	1	Ph
<i>sietiņš</i>	1	Ph
<i>sieviņa</i>	36	Ph, LGL, LP1, LP2
<i>sirsniņš, sirsniņa</i>	6	LGL, LP1, LP3
<i>skrandiņa</i>	1	LP2
<i>spalviņa</i>	2	LP1, LP3
<i>stabuliņa</i>	1	L
<i>statiņš</i>	1	Ph
<i>stundiņa</i>	23	Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>suliņa</i>	2	Ph
<i>surbiņa</i>	5	LP1, LP2, LP3
<i>svārciņi</i>	2	LP1, LP3
<i>zelta=svariņš</i>	1	Ph
<i>tapiņa</i>	1	L
<i>tārpiņš</i>	3	Ph, LP1, LP3
<i>lieta=tārpiņš</i>	1	LP3
<i>teliņš</i>	1	L

<i>trauciņš</i>	2	Ph
<i>miltu=trauciņš</i>	1	LP2
<i>ubadziņš</i>	1	LP2
<i>vāciņš</i>	3	LGL, LP1
<i>vaidziņš</i>	1	LP3
<i>vakariņš</i>	5	L, Ph, LVM, LP3
<i>valdziņš, valdziņa</i>	7	L, Ph, LP1
<i>valodiņa</i>	2	LP2
<i>vanadziņš</i>	1	Ph
<i>vārdiņš</i>	14	LGL, LP1, LP2, LP3
<i>vārpiņa</i>	1	Ph
<i>vāveriņi</i>	1	Ph
<i>vietiņa</i>	1	LP3
<i>vīriņš</i>	1	Ph
<i>zariņš</i>	2	L, LP1
<i>zirdziņš</i>	1	L
<i>zivitiņš, zuvtiņš</i>	9	Ph, LVM, LP1, LP2
<i>zizliņš</i>	1	LP1
<i>zutiņš</i>	1	Ph

10. tabula. Personvārdi ar -iņ-

Personvārds	Skaitis	Avoti
<i>Antiņš</i>	1	L
<i>Benjamiņš</i>	1	LP2
<i>Juriņš</i>	1	Run
<i>Klāviņš</i>	1	Run
<i>Mariņa (Kāpostu)</i>	1	Ph
<i>Mārtiņš</i>	1	Run
<i>Stepiņš</i>	7	Run, LVM, LP1, LP2, LP3

11. tabula. Atvasinājumi ar -īt-

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>ābolītis, ābolīte</i>	2	L, Ph
<i>astīte</i>	1	LP3
<i>āzītis</i>	1	LP3
<i>bildīte</i>	1	Ph
<i>biīte</i>	1	LP1
<i>brālītis</i>	2	Ph, LGL
<i>bullītis</i>	1	Ph
<i>cālītis</i>	8	L, Ph, LGL, LVM, LP2
<i>drēbītes</i>	2	L, LP1
<i>dvēselīte</i>	16	LP1, LP2, LP3
<i>dvīnītis</i>	1	L
<i>dzirkstelīte</i>	5	Syr, LP1, LP2, LP3
<i>eglīte</i>	2	Ph, LP1
<i>eņģelītis</i>	7	LGL, LP1, LP2, LP3
<i>grundulītis</i>	1	Ph
<i>irbīte</i>	1	Ph
<i>kammarītis, kambarītis</i>	3	LP2, LP3
<i>kūlītis</i>	2	LP1
<i>lāsīte</i>	6	LP1, LP2, LP3
<i>asins=lāsīte</i>	1	LP1

<i>ūdens=lāsīte</i>	1	LP1
<i>lietenītis</i>	1	Ph
<i>loceklītis</i>	2	Ph, LP1
<i>maizīte</i>	12	Ph, LP1, LP2
<i>māmulīte</i>	1	LP2
<i>auju=mātīte</i>	1	LP1
<i>tetera=mātīte</i>	1	Ph
<i>vilka=mātīte</i>	1	Ph
<i>mēlīte</i>	1	LP3
<i>muskulītis</i>	2	LP1
<i>mutīte</i>	5	Ph, LP1, LP3
<i>nabadzīte</i>	5	LP1
<i>nabadzītis</i>	3	LP1, LP2, LP3
<i>pātarīši</i>	1	LP1
<i>pelīte</i>	1	Ph
<i>pīšlītis</i>	1	LP1
<i>plēvīte</i>	1	LP3
<i>puisītis</i>	7	Ph, LP1, LP2
<i>puķīte, puķītis</i>	12	LGL, LP1, LP2
<i>pultenītis</i>	1	Ph
<i>riecenītis</i>	2	LP2
<i>rīkstīte</i>	4	LP1, LP2
<i>saulīte</i>	5	LGL, LP1, LP3
<i>sērdienīte</i>	2	LP1, LP3
<i>silīte</i>	11	Ph, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>sirds=silīte</i>	1	LP1
<i>sirsnīte</i>	1	LP2
<i>spārnīši</i>	1	LGL
<i>kvieša=stobrītis</i>	1	LP1
<i>sunītis</i>	7	Ph, LVM, LP1
<i>jumpravas=sunītis</i>	1	Ph
<i>alus=surbīte</i>	1	LP1
<i>šķīlīnītis</i>	2	LP1, LP2
<i>šūpulītis</i>	2	LGL, LP1
<i>upīte, upītis</i>	2	Syr
<i>vārgulīte</i>	1	LP1
<i>varzīši</i>	1	Ph
<i>vērsītis</i>	3	Ph, LGL
<i>vientiesītis</i>	2	LP1, LP2
<i>virknīte</i>	1	LP2
<i>zālīte</i>	3	LP1, LP2
<i>zeķītes</i>	1	LP3
<i>zil=galvītis</i>	1	L
<i>zīlīte</i>	2	Ph
<i>aces=zīlīte</i>	2	LP1
<i>zīzlītis</i>	1	LP2
<i>Miķelītis</i>	1	Run

12. tabula. Atvasinājumi ar *-nieks*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>amatnieks</i>	4	Ph, LP2, LP3
<i>bisenieks</i>	3	L, Ph
<i>bītenieks</i>	5	L, Ph, LP1
<i>blēdnieks</i>	3	LGL, LP2
<i>bodnieks</i>	1	Syr

<i>brālnieks</i>	2	L, Ph
<i>bruņinieks</i>	4	L, LP3
<i>bundzinieks</i>	3	L, Ph
<i>Burtnieki</i>	1	Ph
<i>cepurnieks</i>	2	L, Ph
<i>darbenieks</i>	6	L, Ph, Cat, LGL, LP1
<i>dārznieks</i>	4	L, Ph, LP1
<i>vīnu=dārznieks, vīna=dārznieks</i>	2	L, LP1
<i>diedelnieks</i>	19	L, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>dumpenieks</i>	4	LVM, LP1, LP3
<i>eidenieks</i>	1	Ph
<i>galinieks, gaļinieks</i>	3	L, Ph, LP2
<i>galvenieks</i>	6	Ph, Syr, LP2
<i>glāznieks</i>	2	L, Ph
<i>grēcenieks, grēcinieks</i>	265	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>ienaidnieks, ienaidenieks</i>	173	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>jātnieks</i>	6	L, LVM, LP1, LP2
<i>jostnieks</i>	2	L, Ph
<i>kājenieks</i>	10	L, Run, Ph, LVM, Syr, Sal
<i>kāzenieks</i>	1	LP1
<i>kanninieks</i>	2	Ph
<i>karognieks</i>	1	L
<i>kažoknieks</i>	3	L, Ph
<i>kirvenieks</i>	1	LVM
<i>kurpnieks</i>	4	L, Ph
<i>laucenieks</i>	1	L
<i>liecenieks, liecinieks</i>	38	L, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>mainenieks</i>	1	LGL
<i>mantenieks, mantinieks</i>	19	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>līdz=mantenieks</i>	3	Cat, LVM, LP1
<i>maucenieks</i>	5	L, LVM, LP1, LP2
<i>medenieks</i>	3	L, Ph, LP3
<i>medeniaka=rīks</i>	1	Ph
<i>miesinieks</i>	1	L
<i>mucenieks</i>	3	L, Ph
<i>muitnieks, muitenieks, muitinieks</i>	39	L, Ph, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>muižnieks</i>	25	L, Run, Ph, Cat, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>mūrnieks</i>	2	L, Ph
<i>namnieks, naminieks</i>	20	L, Ph, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>nebēdnieks</i>	34	L, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>parādnieks</i>	18	L, Cat, LGL, LVM, LP2
<i>patgalvenieks, patgalvnieks</i>	2	L, Syr
<i>patmalnieks</i>	2	L, Ph
<i>pavalstenieks</i>	2	LGL, Syr
<i>pirtnieks</i>	2	L, Ph
<i>plītnieks, plītenieks</i>	29	L, Ph, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>podnieks</i>	19	L, Ph, LVM, Syr, LP1, LP3
<i>podniaka=māli</i>	2	L, Ph
<i>precenieks, precinieks</i>	18	L, Ph, LGL, Syr, Sal, LP2, LP3
<i>preceniaka=laiva</i>	1	Sal
<i>siļķa=precenieks</i>	1	L
<i>pretībnieks, pretībenieks</i>	16	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>pretinieks, pretenieks</i>	5	L, Syr, LP1, LP2
<i>pušenieks, pušinieks</i>	10	L, Ph, LP1, LP2, LP3
<i>putnieks</i>	4	L, Ph, Sal
<i>raitnieks</i>	3	L, Ph

<i>ratinieks, ratenieks</i>	2	L, Ph
<i>reizenieks</i>	1	LP2
<i>saimnieks, saiminieks</i>	109	L, Run, Ph, Cat, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>sālnieks</i>	3	L, Ph
<i>sedlinieks, sedlenieks</i>	2	L, Ph
<i>siņenieks, siņinieks</i>	6	Ph, LP1, LP2
<i>skolnieks</i>	1	LVM
<i>smiernieks</i>	1	Ph
<i>stabulnieks</i>	4	L, LVM, LP2
<i>stīpenieks</i>	2	L, Ph
<i>strādnieks</i>	24	Ph, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>stuburnieks</i>	1	Sal
<i>sudmalnieks</i>	3	L, Ph
<i>svabadnieks</i>	1	LVM
<i>svarinieks</i>	1	L
<i>svešenieks, svešinieks, švešenieks</i>	18	L, LVM, Syr, LP2, LP3
<i>vaidenieks</i>	31	LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>vaktieks, vaktenieks, vaktinieks</i>	9	L, Ph, Syr, LP2, LP3
<i>vārtnieks</i>	3	L, Ph, LP1
<i>vēstenieks</i>	1	Ph
<i>viltieks, viltenieks, viltinieks</i>	59	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>virsnieks, virsenieks, virsinieks</i>	94	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>skolas=virsnieks</i>	1	LP2
<i>zemnieks, zeminieks</i>	20	L, Run, Ph, LP1, LP2
<i>zemnieka=bērnš</i>	1	Ph
<i>zemnieka=ēka</i>	1	Ph
<i>zemnieku=rīks</i>	1	Ph
<i>zemnieka=sieva</i>	1	Ph
<i>zīļotnieks</i>	1	L
<i>zvejnieks</i>	10	L, Ph, LVM, LP2, LP3
<i>zvejnieka=paslavas</i>	1	Ph
<i>zvejnieka=rīks</i>	1	LP1
<i>zvejnieka=zābaki</i>	1	Ph
<i>cilvēku=zvejnieks</i>	1	LP2

13. tabula. Atvasinājumi ar *-niec-*, *-nīca*, *-niecene*, *-niecine*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>diedelniece</i>	1	LP1
<i>grēceniece</i>	1	LP2
<i>lieceniece</i>	1	LP3
<i>nebēdniece</i>	1	LP1
<i>saimniece</i>	1	LP2
<i>saimniecene</i>	41	L, Ph, Cat, Syr, LP1, LP2
<i>viltiece</i>	1	Sal
<i>pavārniece</i>	5	L, Ph
<i>lemesnīca</i>	2	Ph, Run
<i>sēklenīca</i>	1	L
<i>ienaidniecine</i>	1	Syr

14. tabula. Atvasinājumi ar *-kl-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>arklis, arkls</i>	14	L, Ph, Run, LP1, LP2
<i>auklis</i>	8	L, Ph
<i>mataukle, mat=aukla</i>	2	L, Sal
<i>baņoklis</i>	2	LP1, LP2
<i>ziņna=biedekls</i>	1	LP1
<i>dzirklas</i>	2	L
<i>auju=dzirklas</i>	1	L
<i>dzīvokle, dzīvoklis</i>	15	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>mīkla</i>	7	L, Ph, LVM
<i>rīkle, rīkla, rīkls</i>	28	L, Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>elles=rīkla</i>	1	LP1
<i>sēkla, sēkls</i>	107	L, Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>cedveres=sēkli</i>	1	Ph
<i>kāposta=sēkla</i>	1	LP1
<i>kviešu=sēkla</i>	1	LP1
<i>lin=sēkli</i>	1	Ph
<i>sievas=sēkla</i>	4	LP1
<i>vārda=sēkla, Dieva=vārda=sēkla</i>	4	LP1
<i>smiekls, smiekls, smieklis</i>	28	L, Ph, LGL, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>smiekla=bērns</i>	1	LP2
<i>smiekla=koniņš</i>	1	LP3
<i>smieklu=lieta, smiekla=lieta</i>	3	LP1, LP2, LP3
<i>apsmieklis</i>	9	Syr, LP3
<i>tīklis, tīkls</i>	30	L, Ph, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2
<i>zirņja=tīklis</i>	1	Ph

15. tabula. Atvasinājumi ar *-ekt-, -ēkt-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>audeklis, audekls</i>	17	L, Ph, LVM, LP2, LP3
<i>audzēklis</i>	1	L
<i>auseklis</i>	3	L, Ph
<i>gāņeklis, gānekls</i>	5	LP3
<i>grābeklis</i>	5	L, Ph, Run
<i>burvēklis</i>	1	LP2
<i>jaunēklis, jaunekls</i>	19	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>kulsteklis</i>	3	L, Ph
<i>loceklis, locekla</i>	74	L, Ph, Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>maukas=locekļi, mauku=locekļi</i>	2	LP2
<i>māceklis, mācēklis</i>	455	Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>metekla, metekls</i>	21	L, Cat, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>mīsteklis</i>	2	Ph
<i>paiseklis</i>	2	Ph
<i>pineklis</i>	4	Syr, Sal
<i>puteklis</i>	1	LP2
<i>suseklis</i>	4	L, Ph
<i>drānas=suseklis, drāna=suseklis</i>	3	L, Ph
<i>lina=suseklis</i>	1	Ph
<i>šaudeklis</i>	1	Ph

<i>teceklis</i>	1	Ph
<i>vedekla</i>	1	LP1
<i>vēteklis, vētekla</i>	3	L, LP1, LP2
<i>zirnēklis, zirneklis</i>	3	Ph, Sal

16. tabula. Atvasinājumi ar *-īkl-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>adīkla</i>	1	Ph
<i>dedzīkla, dedzīklis</i>	3	L
<i>ganīklis</i>	1	LGL
<i>vētīkla</i>	1	L

17. tabula. Atvasinājumi ar *-ain-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>akminains</i>	5	L, Ph, LVM, LP1, LP3
<i>asinains</i>	30	L, LGL, LP1, LP2, LP3
<i>avosnains</i>	1	Ph
<i>bārdains</i>	1	L
<i>burbulains</i>	1	LP2
<i>caurumains</i>	4	L, LP2
<i>daglains</i>	1	Ph
<i>dubļains</i>	1	L
<i>dzīslains</i>	1	L
<i>grumbains</i>	2	Ph, Run
<i>kakarains</i>	1	Ph
<i>kalnains</i>	1	L
<i>kasains</i>	4	L, Ph
<i>kraupains</i>	1	Ph
<i>kvēlains, -aiņš</i>	2	Ph, LVM
<i>lakstains</i>	1	L
<i>lapains</i>	1	L
<i>mālainis</i>	1	L
<i>matains</i>	1	L
<i>miezains</i>	1	L
<i>mīglains</i>	2	L, Ph
<i>naizains</i>	2	L
<i>pūkains, -aiņš</i>	2	L, LP1
<i>puškainis</i>	10	Syr, Sal, LP1, LP2
<i>ŗūkains</i>	3	L, Ph
<i>saknains</i>	1	L
<i>salmains</i>	1	L
<i>skarains</i>	1	Ph
<i>skrandains</i>	2	LGL, LP1
<i>smilšains</i>	2	L, Syr
<i>smirdains</i>	1	L
<i>spalvains</i>	2	L
<i>sutrainis</i>	3	LP1, LP2, LP3
<i>ŗķirbains</i>	2	L
<i>tārpains</i>	1	Ph
<i>trakains</i>	4	L, Sal
<i>ūdenains</i>	1	L
<i>utains</i>	1	Ph

<i>vaskains</i>	1	L
<i>vātainis</i>	1	L
<i>villains</i>	1	Ph
<i>zālainis</i>	1	L
<i>zvirgzdains</i>	1	L

18. tabula. Atvasinājumi ar -īg-

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>apakšīgšs</i>	1	LP3
<i>apdomīgs</i>	4	L, LVM, Syr, LP2
<i>apnicīgs</i>	1	Syr
<i>asinīgs</i>	3	LGL, LP3
<i>atriebīgs</i>	1	LP2
<i>auglīgs</i>	6	L, Cat, LVM, Syr, LP1
<i>bagātīgs</i>	3	Cat, Syr, LP3
<i>bailīgs</i>	21	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>bārsīgs</i>	1	Sal
<i>bēdīgs</i>	26	Cat, LGL, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>bērnīgs</i>	6	L, Ph, LGL, LVM, Syr
<i>bezdibenīgs</i>	4	Cat, LGL, LP2
<i>bezdievīgs</i>	377	Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>bezkaunīgs</i>	26	L, Cat, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>bezprātīgs</i>	29	L, Ph, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>bezpēcīgs</i>	16	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>blēdīgs</i>	24	LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>brālīgs</i>	4	LGL, LVM
<i>briesmīgs</i>	31	L, Ph, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>brīnīgs</i>	10	L, LGL, Syr, LP1, LP2
<i>cienīgs</i>	96	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>cilvēcīgs</i>	21	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>četr(e)kārīgs</i>	1	LP1
<i>daž(e)kārīgs</i>	1	Syr
<i>debešķīgs</i>	16	L, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>dedzīgs</i>	14	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>derīgs</i>	2	L, LVM
<i>dievabijātīgs</i>	1	LP1
<i>dievaticīgs</i>	3	LP1, LP2
<i>dievīgs</i>	14	Cat, LGL, LP1, LP2
<i>div(e)(i)kārīgs</i>	3	L, Syr, Sal
<i>drebīgs</i>	1	Sal
<i>dusmīgs</i>	52	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>dzīvīgs</i>	10	LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>elkadiēvīgs</i>	6	L, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>gadīgs</i>	4	Cat, LGL, LVM
<i>gādīgs</i>	1	LP1
<i>garīgs</i>	51	Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>gavīgs</i>	1	Cat
<i>godīgs</i>	203	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>grēcīgs</i>	18	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>grēkudarīgs</i>	1	Sal
<i>griezīgs (abapuš)</i>	1	Sal
<i>iekšķīgs, iekšīgs</i>	5	LVM, LP1, LP2, LP3
<i>īstticīgs</i>	1	LP1
<i>izmanīgs, iz manīgs</i>	2	Syr, LP3
<i>jekīgs</i>	5	LVM, Syr

<i>jemīgs (vērā)</i>	1	Syr
<i>kalpīgs</i>	4	LP1, LP2, LP3
<i>kantīgs</i>	1	L
<i>kaunīgs</i>	8	L, Cat, Syr, LP1
<i>labinīgs</i>	3	Sal
<i>labprātīgs</i>	2	LVM, LP2
<i>laicīgs</i>	62	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>laimīgs</i>	2	L, Sal
<i>laipnīgs</i>	3	LGL, LVM, LP1
<i>lakstīgs</i>	2	L
<i>lēnīgs</i>	23	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>lēnprātīgs</i>	11	LGL, LVM, LP1, LP2
<i>līdzīgs</i>	2	LGL, LVM
<i>līdzmūžīgs</i>	2	LP2
<i>līksmīgs</i>	1	LGL
<i>locīgs</i>	1	L
<i>maucīgs</i>	1	Syr
<i>maz(e)ticīgs</i>	4	LVM, LP1, LP3
<i>melnessērdzīgs, melmena(nu)(ņa)sērdzīgs</i>	16	Ph, LVM, LP1, LP2
<i>mierīgs</i>	11	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>miesīgs</i>	20	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>mīlīgs, mīļīgs</i>	108	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>modrīgs</i>	29	L, Cat, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>mūžīgs</i>	489	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>nāvīgs</i>	3	LVM, Syr, LP2
<i>neapdomīgs</i>	1	L
<i>neauglīgs</i>	10	LGL, LVM, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>necienīgs</i>	8	L, Cat, Sal, LP1, LP3
<i>nederīgs</i>	1	L
<i>negausīgs</i>	1	Sal
<i>negodīgs</i>	5	Cat, LP1, LP2, LP3
<i>neizdomīgs</i>	1	LP2
<i>neizmērīgs</i>	1	Syr
<i>nekaunīgs</i>	4	L, Cat, LP1, LP3
<i>neklausīgs</i>	6	Syr, LP1, LP2, LP3
<i>nelaicīgs</i>	1	LVM
<i>nelaimīgs</i>	2	L, Ph
<i>nemierīgs</i>	6	Ph, Syr, Sal, LP1, LP3
<i>nemīlīgs</i>	1	Syr
<i>nenoziedzīgs</i>	30	Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>nepacietīgs</i>	2	Sal, LP1
<i>nepaklausīgs</i>	2	Syr
<i>nepateicīgs</i>	4	LVM, Syr, LP1, LP2
<i>nepatiesīgs</i>	1	Sal
<i>nepieciētīgs</i>	2	Sal
<i>nepiejemīgs</i>	1	L
<i>nepieticīgs</i>	2	Syr, Sal
<i>neprātīgs</i>	1	LGL
<i>neprotīgs</i>	1	Ph
<i>nesajemīgs</i>	2	L
<i>nesaprotīgs</i>	7	LVM, Syr
<i>nespēcīgs</i>	1	L
<i>netaisnīgs</i>	4	Sal, LP1, LP2
<i>neticīgs</i>	16	Cat, LVM, Syr, LP1, LP2
<i>neturīgs</i>	1	Sal
<i>neviltīgs</i>	2	LVM, LP2
<i>nežēlīgs</i>	26	Syr, Sal, LP2, LP3

<i>nīdīgs</i>	2	Syr
<i>niecīgs</i>	7	LVM, LP1, LP2
<i>nievīgs</i>	2	LVM
<i>noziedzīgs</i>	1	Syr
<i>oterkārtīgs</i>	1	LP3
<i>pacietīgs</i>	21	L, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>paklausīgs</i>	68	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>pakrēslīgs</i>	1	LVM
<i>paprātīgs</i>	2	LGL
<i>pārgalvīgs</i>	3	Sal, LP3
<i>pasaulīgs</i>	26	Cat, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>pateicīgs</i>	11	L, LGL, LVM, LP1, LP2
<i>patgalvīgs</i>	2	Sal
<i>pēdīgs</i>	18	LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>piecietīgs</i>	5	Sal, LP1, LP2
<i>piegauzīgs</i>	1	LVM
<i>piederīgs</i>	1	Syr
<i>piejemīgs</i>	12	L, LGL, LVM, Syr, LP1
<i>piemanīgs</i>	8	L, Syr, LP2
<i>piemetīgs</i>	1	LVM
<i>pienīgs</i>	2	L, Ph
<i>pieraudzīgs</i>	1	Syr
<i>pieticīgs</i>	40	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>pilnīgs</i>	36	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>plēsīgs</i>	30	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>prātīgs</i>	75	L, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>priecīgs</i>	82	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>redzīgs</i>	17	L, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>rējīgs</i>	4	Sal
<i>saderīgs</i>	1	Sal
<i>sajemīgs</i>	5	L, Syr, LP1
<i>saprātīgs</i>	3	Syr
<i>saprotīgs</i>	30	Syr, Sal, LP2
<i>ūdens(=)sērdzīgs, ūden(u)=sērdzīgs, ūdenasērdzīgs, ūdena sērdzīgs</i>	10	Ph, LVM, LP1, LP2
<i>septiņkārtīgs</i>	1	LGL
<i>seškantīgs</i>	1	L
<i>sirdīgs</i>	13	LP1, LP2, LP3
<i>sirds dibenīgs, sirdsdibenīgs</i>	8	LGL, LVM, LP1, LP2
<i>sirdsmīlīgs</i>	2	LGL, LP1
<i>sirdsželīgs</i>	2	L, LP2
<i>simtkārtīgs, simt kārtīgs</i>	2	LVM, LP1
<i>skanīgs</i>	21	Ph, LGL, LVM, Sal, LP1, LP2
<i>skaudīgs</i>	10	LGL, LVM, Syr, Sal, LP1
<i>skujīgs</i>	1	Sal
<i>skumīgs</i>	2	LP1, LP3
<i>smeķīgs</i>	2	LP1
<i>snaudīgs</i>	1	LP1
<i>spēcīgs</i>	67	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>spitālīgs</i>	25	L, LVM, LP1, LP2
<i>svētīgs</i>	5	Cat, LGL, Syr, LP3
<i>šaubīgs</i>	2	L
<i>tērzīgs</i>	2	Syr, Sal
<i>tēvīgs</i>	8	Cat, LGL, LP1, LP2
<i>ticīgs</i>	104	L, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>tiesīgs</i>	2	LVM, Sal

<i>tramīgs</i>	2	Syr, LP1
<i>trīskantīgs</i>	1	L
<i>turīgs</i>	3	LP1, LP2
<i>ugunīgs</i>	10	LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>uzticīgs</i>	2	Sal, LP3
<i>vajadzīgs</i>	8	LVM, Syr, Sal
<i>vājitīgs</i>	2	LVM, LP2
<i>vecīgs</i>	4	LVM, LP1, LP2
<i>vēlīgs</i>	8	L, Syr, Sal, LP2
<i>veltīgs</i>	1	LVM
<i>vienādīgs</i>	3	LVM, Syr
<i>vienīgs, viens=vienīgs, vienīgs=piedzimts, vienīgs=dzimts</i>	151	Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>vienlīdzīgs</i>	1	LGL
<i>vienprātīgs</i>	1	LVM
<i>vientiesīgs</i>	16	Cat, Sal, LP1, LP3
<i>vismīlīgs</i>	1	LVM
<i>villīgs</i>	95	L, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>vispēcīgs</i>	32	L, LGL, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>vissvētīgs</i>	1	LP2
<i>vis(u)valdīgs, visu valdīgs, vise(=)valdīgs</i>	49	Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>zemīgs</i>	8	LGL, LP1, LP3
<i>zemešķīgs</i>	2	LVM, LP2
<i>žēlīgs</i>	390	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>žēlsirdīgs</i>	3	LVM, LP2

19. tabula. Atvasinājumi ar *-isk-*

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>brīnīks, -iskis, -išķs</i>	18	L, LGL, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>dienišķs, dienīks</i>	26	Cat, LGL, LP1, LP2
<i>dievīks, -iskis</i>	43	L, Ph, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>ebreīks</i>	9	LVM, LP3
<i>grieķīks</i>	3	LVM, LP3
<i>īgaunīks</i>	2	Ph, Run
<i>katolīks</i>	2	LP1, LP2
<i>krievisks</i>	1	Ph
<i>latīnīks</i>	3	LVM, LP3
<i>latvisks</i>	6	Ph, Run, LP3
<i>leitīks</i>	1	Ph
<i>lietavīks</i>	1	Ph
<i>polīks</i>	1	Ph
<i>savīks</i>	1	LGL
<i>sievīks, sievīka</i>	10	L, Ph, Cat, LGL, LP1, LP2
<i>tēvīks, -iskis</i>	3	L, LGL
<i>vācīks</i>	1	Ph
<i>vīrīks, vīrīks</i>	13	L, Ph, Cat, LVM, LP1
<i>zviedrīks</i>	1	Ph

20. tabula. Atvasinājumi ar -ād-

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>abejāds</i>	1	LGL
<i>ciekāds</i>	22	L, LP1, LP2, LP3
<i>citāds</i>	8	Syr, LP1, LP2, LP3
<i>dažāds</i>	91	L, Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>div(j)āds</i>	3	Syr, LP1
<i>divi(e)nāds</i>	3	Sal, LP2
<i>neniekāds</i>	18	Ph, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>savāds</i>	20	L, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>tre(i)jāds</i>	3	LVM, LP1, LP2
<i>vienāds</i>	20	LGL, LVM, LP1, LP2, LP3
<i>visenāds</i>	94	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>visāds</i>	7	LGL, LVM, LP2

21. tabula. Atvasinājumi ar -en-

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>dīvens</i>	2	Syr
<i>dzeltens</i>	10	L, Ph, Syr, LP3
<i>gaudens</i>	1	LP2
<i>gludens</i>	5	L, LVM, Sal, LP1, LP2
<i>godens</i>	4	LGL, Syr, LP1
<i>īstens</i>	305	L, Ph, Cat, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>līdzens</i>	20	L, LVM, LP1, LP2
<i>mīlens</i>	4	L, Syr, LP1
<i>nelīdzens</i>	4	L, LVM, Syr
<i>pasaldens</i>	1	Ph
<i>remdens</i>	4	L, Ph, LP1
<i>saldens</i>	17	L, Ph, LGL, Syr, Sal, LP2
<i>slavens</i>	4	LGL, LP1
<i>slepens</i>	19	L, LGL, Syr, Sal, LP1, LP3
<i>slidens</i>	1	Sal
<i>varens</i>	39	L, LGL, LVM, Syr, Sal, LP1, LP2
<i>zeltens</i>	1	Ph

22. tabula. Atvasinājumi ar -an-, -gan-

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>dīžans</i>	16	L, Ph, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>sarkans</i>	78	L, Ph, Run, Cat, LGL, Syr, Sal, LP1, LP2, LP3
<i>pasarkans</i>	6	LVM, LP3
<i>sarksarkans</i>	1	LP3
<i>slābans</i>	1	LP1
<i>balgans</i>	3	L, Ph

23. tabula. Atvasinājumi ar -ēj-

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>apakšējs</i>	1	L
<i>āriskējs</i>	1	LVM
<i>pakaļējs</i>	1	Run
<i>pēdējs</i>	39	L, Ph, LGL, LVM, Syr, LP1, LP2, LP3
<i>vakarējs</i>	3	LP2, LP3
<i>vidējs</i>	1	L

24. tabula. Atvasinājumi ar -ū-

Atvasinājums	Skaitis	Avoti
<i>astīts</i>	4	L, Ph, LVM
<i>maķenīts</i>	1	Ph